

Történelem

kiegyezés

Ferenc József

forradalom

hadifogság

revízió

Trianon

deportálások

lövészárok

Történelem

Tankönyv

7.

Eszterházy Károly Egyetem
Oktatókutató és Fejlesztő Intézet

Engedélyszám: TKV/345-6/2018. (2018. február 15. – 2022. augusztus 31.)

A kiadvány megfelel az 51/2012. (XII. 21.) EMMI-rendelet 2. sz. melléklet Kerettanterv az általános iskola 5–8. évfolyama számára 2.2.04 előírásainak.

A tankönyvvé nyilvánítási eljárásban közreműködő szakértők: TUZÁNÉ MÁK ZSUZSANNA, ZARUBAY ATTILA

Tananyagfejlesztő: CIEGER ANDRÁS, ZEIDLER MIKLÓS, BARTOS KÁROLY, KOJANITZ LÁSZLÓ, LÉGRÁDI JUDIT FRUZZSINA

Vezető szerkesztő: BORHEGYI PÉTER, DR. BARANYAI KATALIN

Alkotó szerkesztő: BARTOS KÁROLY, BORHEGYI PÉTER, KOJANITZ LÁSZLÓ

Tudományos szakértő: IFJ. BERTÉNYI IVÁN

Pedagógiai szakértő: PÁL FERENC LEHEL, ÖTVÖS ZOLTÁN

Fedélterv: SLEZÁK ILONA

Látvány- és tipográfiai terv: SUSÁN PÁL

Illusztráció: PETHEŐ BALÁZS

Térképek: © STIEFEL, VECSEY TAMÁS, ZSOLDI KATALIN, NAGY ÁRON

Fotók: © F123RF, © Cultiris Kulturális Képzőművészet, Múlt-kor történelmi magazin, Fortepan, Spekál József,

MTI fotó: Bojár Sándor

A tankönyv szerkesztői ezúton is köszönetet mondanak mindazoknak a tudós és tanár szerzőknek, akik az elmúlt évtizedek során olyan módszertani kultúrát teremtettek, amely a kísérleti tankönyvek készítőinek is ösztönzést és példát adott. Ugyancsak köszönetet mondunk azoknak az íróknak, költőknek, képzőművészeknek, akiknek alkotásai tankönyveinket gazdagítják.

© Eszterházy Károly Egyetem, 2017

ISBN 978-963-436-067-4

Eszterházy Károly Egyetem

3300 Eger, Eszterházy tér 1.

Tel.: (+36-1) 460-1873

Fax: (+36-1) 460-1822

Vevőszolgálat: vevoszolgalat@ofi.hu

Kiadásért felel: dr. Liptai Kálmán rektor

Raktári szám: FI-504010701/1

Műszakiiroda-vezető: Horváth Zoltán Ákos

Műszaki szerkesztő: Vámos Norbert, Marcsek Ildikó

Grafikai szerkesztő: Vámos Norbert, Slezák Ilona

Nyomdai előkészítés: Susán Pál, Vámos Norbert

Terjedelem: 27,81 (A/5) ív

Tömeg: 545 gramm

1. kiadás, 2018

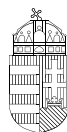
Az újgenerációs tankönyv az Új Széchenyi Terv Társadalmi Megújulás Operatív Program 3.1.2-B/13-2013-0001 számú, „A Nemzeti alaptantervhez illeszkedő tankönyv, taneszköz és Nemzeti Köznevelési Portál fejlesztése” című projektjének keretében készült. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.

Nyomtatta és kötötte:

Felelős vezető:

A nyomdai megrendelés törzsszáma:

magyar
nyomdaipari termék
NYOMDA- ÉS PARTNERI SZÖVETSÉG

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

SZÉCHENYI 2020

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

Kedves Hetedikes!

Idén a 19. század közepétől a 20. század közepéig tartó időszakról lesz szó. Ez a száz év hatalmas változások és drámai események egész sorát hozta. A technikai és a tudományos fejlődés egyetlen emberöltő alatt is teljesen megváltoztatta az emberek életét és környezetét. Gondolj csak arra, hogy korszakunk kezdetén az emberek még nem ismerték az elektromos áramot, nem jártak autókon, a repülőgép pedig csak az álmodozók fantáziájában létezett. A technikai változások is közrejátszottak abban, hogy a népesség gyorsan növekedett, és a nagyvárosi élet vált a modern kor jellemzőjévé.

A politikai élet is jelentős változáson ment keresztül. Folyamatosan nőtt azoknak az országoknak a száma, ahol a választott képviselőkkel álló parlamentek hozták meg a törvényeket, és a képviselők támogatását bíró miniszterelnökök kormányoztak. A demokratikus változásokban szerepet játszott a választójog általánossá válása. Ma már furcsának tűnhet, hogy hosszú viták után a nők is csak száz évvel ezelőtt kaphatták meg a szavazati jogot.

Sajnos a 20. század történelmét két rettenetes világháború és gyilkos diktatúrák is beárnyékolják. Olyan sok emberélet veszett oda, és olyan borzalmak történtek e háborúkban, amelyeket a korábbi korszakokban elképzelni sem tudtak volna. Számos helyen pedig erőszakos diktátorok nyomták el saját népüket, és vették el a szabad élet lehetőségét az emberektől.

Magyarország történelme szorosan összekapcsolódott mindazzal, ami a világban történt. Ezért hazánk 19. és 20. századi történelmét is felemelő és tragikus események egyaránt jellemzik. Sikerült megszerezni az önállóságot a Habsburg Birodalmon belül. A nemzeti lelkesedés is elősegítette azt, hogy a 19. század végére Magyarország is a látványosan fejlődő országok közé emelkedett. A 20. század elején azonban a világháborús vereség és a történelmi Magyarország felbomlása megtörték ezt a fejlődést.

Az elmúlt két évben sok mindent megtudtál már arról, mi történt a múltban, és mindezt hogyan tárja fel a történettudomány. Kipróbálhattad magad is, miként lehet a rendelkezésre álló információkból önálló következtetéseket levonni és a többiekkel megvitatni. A korábban tanultak segítségével az új korok megértéséhez a történelmi előzményeket is képes vagy már felidézni. Minden feltétel megvan tehát ahhoz, hogy kíváncsian és magabiztosan vágj bele a történelem tanulásába.

Ehhez kívánnak neked sok sikert

a tankönyv alkotói

TARTALOM

Év eleji ismétlés | 6

I. A NEMZETÁLLAMOK KORA ÉS A GAZDASÁGI ÉLET ÚJ JELENSÉGEI

1. Európa a világ élén | 10
 2. A nemzetállamok kora | 14
 3. A lehetőségek hazája | 17
- Az Amerikai Egyesült Államok legmagasabb elnöke (Olvasmány) | 21
4. Az ipari forradalom második szakasza | 22
 5. Az idő és a távolság legyőzése | 26
- 80 nap alatt a Föld körül (Olvasmány) | 29
- Sporttörténelem a „boldog békeidőkben” (Olvasmány) | 30
- A nemzetállamok kora és a gazdasági élet új jelenségei (Összefoglalás) | 31

II. ÖNKÉNYURALOM ÉS KIEGYEZÉS. A DUALIZMUS KORA MAGYARORSZÁGON

- Projektfeladat | 34
6. Magyarország az önkényuralom éveiben | 36
 7. Az osztrák–magyar kiegyezés | 40
 8. Beköszöntenek a boldog békeidők | 44
 9. Az Osztrák–Magyar Monarchia együtt élő népei | 48
 10. Társadalmi változások Magyarországon a 19. század második felében | 52
 11. Oktatás és egészségügy a dualizmus korában | 55
 12. A sokarcú város: Budapest | 57
- Magyarország városiasodása (Olvasmány) | 61
- Önkényuralom és kiegyezés. A dualizmus kora Magyarországon (Összefoglalás) | 63

III. A NAGYHATALMAK VERSENGÉSE ÉS AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ

- Projektfeladat | 66
13. A gyarmatbirodalmak kora | 68
 14. A nagyhatalmi ellentétek kiéleződése | 71
 15. Az első világháború kirobbanása. Tömegek és gépek háborúja | 74
- A nők helyzete a háború alatt. Állatok a fronton (Olvasmány) | 78
16. Önkényuralomból a diktatúrába: Oroszország a bolsevikok kezében | 80
 17. A háború befejeződik | 84
 18. A Párizs környéki békék | 88
- A nagyhatalmak versengése és az első világháború (Összefoglalás) | 91

IV. A TÖRTÉNELMI MAGYARORSZÁG FELBOMLÁSA

19. Magyarország az első világháború előtti években | 94
 20. Magyarok az első világháborúban | 97
 21. Az őszirózsás forradalom | 101
 22. A történelmi Magyarország megszállása | 104
 23. Tanácsköztársaság, proletárdiktatúra | 107
 24. A Horthy-korszak kezdete. A trianoni békeszerződés | 111
- A történelmi Magyarország felbomlása (Összefoglalás) | 115

V. EURÓPA ÉS A VILÁG A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

Projektfeladat | 118

25. A világ a húszas években | 120

26. Kommunista diktatúra a Szovjetunióban | 123

Az emberek hétköznapijai a Szovjetunióban (Olvasmány) | 126

27. Társadalmi szerep, öltözködés, életmód.

Nők a húszas–harmincas években | 127

28. A gazdasági világválság az Amerikai Egyesült Államokban és Európában | 130

A nagy gazdasági világválság mezőgazdasági hatásai (Olvasmány) | 133

29. Hitler hatalomra kerülése Németországban | 134

30. A náci terjeszkedés kezdetei Európában | 138

Európa és a világ a két világháború között (Összefoglalás) | 141

VI. MAGYARORSZÁG A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

31. A Horthy-korszak első évei. Bethlen István konszolidációs politikája | 144

32. Oktatás, művelődés, tömegkultúra | 149

Városok, falvak, uradalmak. Magyarország társadalma (Olvasmány) | 154

33. A világgazdasági válság hatásai Magyarországon | 156

Magyar feltalálók és tudósok a 20. században (Olvasmány) | 160

34. Magyarok a határokon túl | 163

A kultúra közösségteremtő ereje. Magyarok a határokon túl (Olvasmány) | 165

35. A revíziós külpolitika eredményei | 166

36. Hírközlés, tömegtájékoztatás, propaganda | 169

Magyarország a két világháború között (Összefoglalás) | 171

VII. A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ

Projektfeladat | 174

37. A második világháború első szakasza, 1930–40 | 176

Új technikai találmányok alkalmazása a háború kezdeti szakaszában (Olvasmány) | 179

38. A világháború kiszélesedése, 1941 | 180

39. Fordulat a világháború menetében, 1942. A hátszág szenvedései | 184

Harcok Észak-Afrikáért és a Földközi-tengerért (Olvasmány) | 188

40. A holokauszt | 189

41. Németország és Japán legyőzése, 1943–45 | 192

42. Magyarország a világháborúban. A hadba lépéstől a német megszállásig | 196

43. Magyarország német megszállása. A holokauszt Magyarországon | 200

44. A nyilas diktatúra. Magyarország mint hadszíntér | 203

A budapestiek élete az ostrom alatt (Olvasmány) | 206

A második világháború (Összefoglalás) | 207

Időrendi táblázat | 208

Kislexikon | 209

Történelmi kulcsfogalmak | 215

ÉV ELEJI ISMÉTLÉS

- Ki látható a képen?
- Milyen események előzték meg a királlyá választását?
- Hogyan sikerült megszilárdítani hatalmát?
- Kikkel és miért háborúzott uralkodása idején?
- Sorolj fel példákat, amelyek azt bizonyítják, hogy e magyar király udvara a kultúra központjává is vált!

- Melyik magyar király holttestének megtalálását ábrázolja a festmény?
- Hol és mikor zajlott le az a csata, amelyet követően életét vesztette a király is?
- Milyen következményekkel járt e csata elvesztése Magyarországra nézve? Melyek voltak a rövid távú és melyek a hosszú távú következmények?

- Kik láthatók a képen?
- Milyen eseményt örökített meg a festmény?
- Mikor történt? Melyik két történelmi korszak határának tekintjük ezt az eseményt?
- Miért volt világtörténelmi jelentősége annak, ami ekkor történt?
- A történelmi festmények mennyire tekinthetők hiteles történelmi forrásoknak? Mitől függ ez?

- Hol és mikor zajlott le az a polgárháború, amelyben a „vasbordájú” lovasok is harcoltak?
- Miért és kik között robbant ki fegyveres küzdelem?
- Kik voltak a szemben álló felek vezérei?
- Mi lett a polgárháború kimenetele?
- Ki került hatalomra a polgárháború után?
- Hogyan sikerült tartós békét teremteni a polgárháború dúlta országban?

- Melyik vár ostromáról készült ez a történelmi festmény?
- Mikor történt ez? Ki volt a vár védelmének vezetője?
- Mi jellemezte Magyarország helyzetét ekkoriban?
- Melyek voltak a végvári harcok leghíresebb eseményei és hősei?
- Mikor sikerült visszafoglalni Budát a töröktől?
- A török elleni háborúk milyen következményekkel jártak?

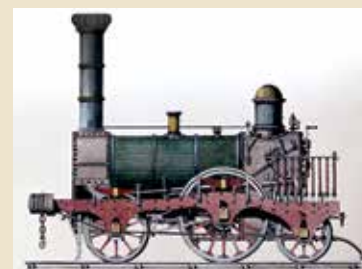
- Ki látható a képen?
- Mettől meddig tartott az a fegyveres felkelés, amelynek vezére volt?
- Kik ellen és milyen okok miatt robbant ki ez a felkelés?
- Kik és miért támogatták a felkelést?
- Melyik nagyhatalom adott kívülről segítséget a felkelőknek? Miért?
- Hogyan zárult le a küzdelem?
- Mi lett a képen látható személy sorsa a felkelés után?

- Mikor és hol készült ez a gúnyos karikatúra?
- Kiket ábrázol a rajz? Kiket jelképeznek ezek a figurák?
- Milyen helyzetre utalt a rajz készítője?
- Mikor és hogyan változott meg ez a helyzet?
- Melyik történelmi eseményhez kapcsolódik ez a karikatúra?
- Melyek voltak e történelmi esemény legfontosabb szereplői?

- Ki volt az első gőzmozdony tervezője?
- Mikor és hol épültek meg az első vasútvonalak?
- Hogy nevezik azt a korszakot, amelynek a gőzgép és a vasútépítés a jelképévé vált?
- Milyen egyéb találmányok és változások jellemezték ezt a korszakot?
- Készítsetek egy táblázatot, amely bemutatja az ekkor lezajlott változások kedvező és kedvezőtlen következményeit!

- Milyen eseményt ábrázol ez a rajz?
- Milyen egyéb változásokat és vállalkozásokat támogatott Magyarországon a kép főszereplője?
- Hogy nevezik ezt a korszakot?
- Milyen témákról és javaslatokról vitatkoztak ekkoriban a rendi országgyűlés résztvevői?

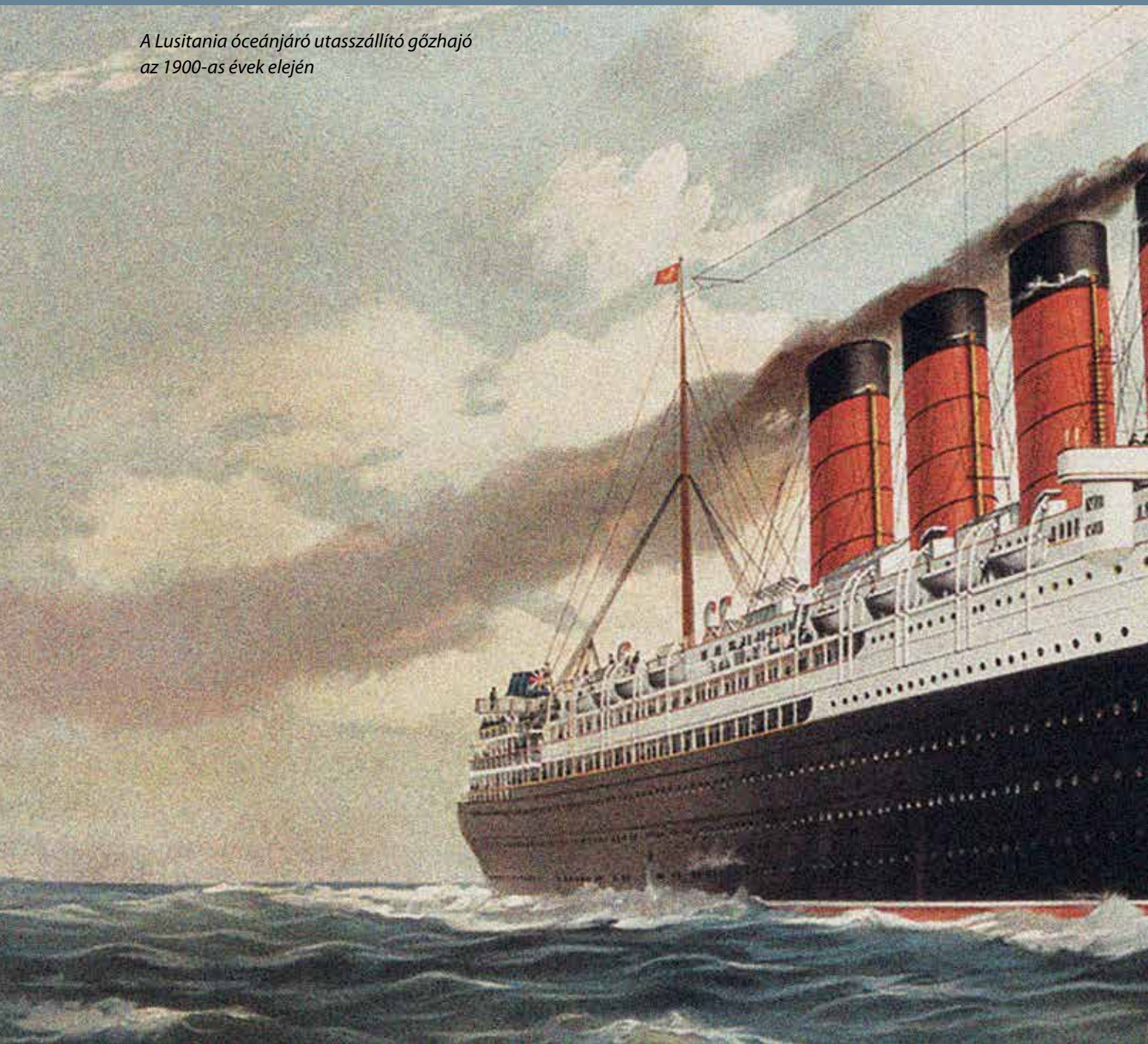
- Mikor és milyen célra készült a képen látható röplap?
- Melyik történelmi eseménysorhoz kapcsolódik ez a dokumentum?
- Melyek voltak az ebben szereplő legfőbb követelések?
- Miért és hogyan sikerült e követeléseket valóra váltani?
- Milyen következményei lettek a bécsi udvar ellentámadásának?
- Mi volt Oroszország szerepe az események alakulásában?

I. fejezet

A nemzetállamok kora és a gazdasági élet új jelenségei

*A Lusitania óceánjáró utasszállító gőzhajó
az 1900-as évek elején*

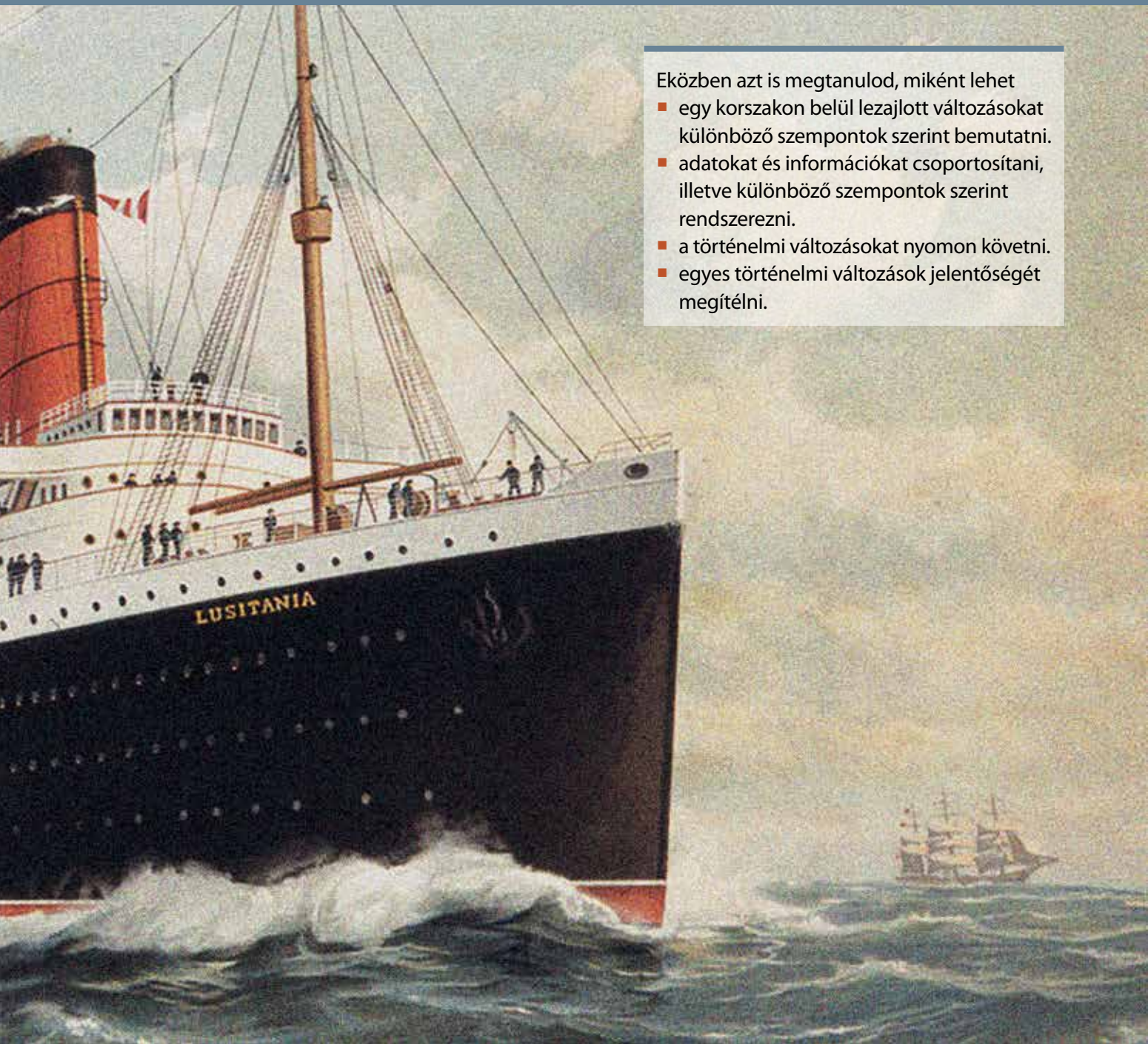
A 19. SZÁZAD MÁSODIK FELE rendkívül izgalmas korszaka a történelemnek. Háborúk sorozata árán megszületett Olaszország és Németország. Az Amerikai Egyesült Államokban véres polgárháború robbant ki az északi és déli államok között. Az emberek mindennapi életét közben olyan új technikai találmányok változtatták meg, mint az elektromos áram. Ekkor alakultak ki a modern nagyvárosok, és jelentek meg az utcáikon az első gépkocsik és villamosok. Az élet minden területe látványos fejlődésnek indult, ezért úgy tűnt, a tudományos és technikai fejlődés képes lesz megoldani az emberek minden gondját. E bizakodó hangulatot tükrözték a kor népszerű francia írójának, Verne Gyulának a kalandos regényei is.

Ebből a fejezetből megtudhatod...

- mikor és hogyan vált a kereskedelem és kultúra központjává London és Párizs.
- kit neveztek Vaskancellárnak és kit a két világ hőségének.
- miért robbant ki polgárháború az Amerikai Egyesült Államokban.
- kiről kapta a nevét a Nobel-díj.
- milyen technikai találmányok tették gyorsabbá és kényelmesebbé a közlekedést.

Eközben azt is megtanulod, miként lehet

- egy korszakon belül lezajlott változásokat különböző szempontok szerint bemutatni.
- adatokat és információkat csoportosítani, illetve különböző szempontok szerint rendszerezni.
- a történelmi változásokat nyomon követni.
- egyes történelmi változások jelentőségét megítélni.

1. Európa a világ élén

A 19. század második felében Európa technikai vívmányai, tudományos felfedezései és gazdasági fejlettsége révén vezető szerepet töltött be a világban. Nyugat-Európa két meghatározó állama, Nagy-Britannia és Franciaország gazdasági és katonai erejét gyarmatbirodalma kiépítésére használta fel.

- Miért nevezhetjük a 19. századot a forradalmak korának?
- Miért volt fontos korszakhatár 1789 és 1815 az európai történelemben?

Nagy-Britannia: Anglia és Skócia 1707-ben perszónálunióra lépett.

1 Európa nagymamája

Viktória királynő 1837-ben, 18 évesen került trónra, és eleinte férjének, Albertnek engedte át az államügyek intézését. Albert korai halála után azonban már tevékeny szerepet vállalt a brit birodalom irányításában. Kilenc gyermeket szült, akiktől 34 unokája született. Leszármazottai számos európai uralkodócsaláddal kerültek rokonságba, leghíresebb unokája II. Vilmos német császár volt. 82 éves korában, 1901-ben bekövetkezett halálával a Föld lakosságának egynegyede vesztette el uralkodóját.

- Ismételj! Mit tanultál tavaly az angol alkotmányos királyság működéséről?

Nagy-Britannia

Nagy-Britanniában* a 17. század végén létrejött alkotmányos államberendezkedés és a **polgári tulajdonviszonyok töretlen politikai és gazdasági fejlődést tettek lehetővé.** Az alkotmányos királyságban két párt váltotta egymást a kormányzásban. A 19. században a parlament hatalmát tovább növelte, hogy **fokozatosan kiterjesztették a választójogot** a kevésbé vagyonos társadalmi rétegekre is. A 20. század kezdetén már a **munkásság képviselői** is bekerültek a londoni törvényhozásba.

Ezzel egy időben a fejlett nagyiparnak és a bővülő munkalehetőségeknek köszönhetően a szegénység lassanként mérséklődött. Az egészségügyi viszonyok javultak, az iskolahálózat fejlődése miatt egyre többen tanultak meg írni és olvasni.

- Milyen kedvező politikai és gazdasági változások történtek Nagy-Britanniában?

Nagy-Britannia a 19. század második felében Viktória királynő 1 uralkodása idején fokozatosan kiterjesztette befolyását a világ öt kontinensére. Gazdasági és katonai ereje, illetve hatalmas flottája segítségével a legnagyobb gyarmatbirodalommal rendelkezett. **Gyarmatai közül a legfontosabbnak India számított, amelyet éppen ezért a brit „korona ékkövének” is neveztek.** A gyarmatok olcsó nyersanyaggal látták el a brit birodalom központi területeit, miközben a nagy lélekszámú távoli országok fontos felvevőpiacot jelentettek az Angliában előállított termékeknek. **A világgereszkedelem legfontosabb szereplőjévé Nagy-Britannia vált.** Ugyanakkor számos vállalat, kihasználva az olcsó munkaerőt, már a gyarmatokon üzemeket hozott létre.

A brit politika számára az egyik megoldatlan problémát az ír kérdés kiéleződése jelentette.

- Miért és hogyan segítették elő a gyarmatok Nagy-Britannia gazdasági fejlődését?

Viktória királynő 80 éves korában

Írország helyzete

Az angolok véres küzdelmek árán a 17. században meghódították Írországot, majd egyesítették a királyság többi területével. A protestáns angolok és a zömmel katolikus írek szembenállása azonban ezzel nem szűnt meg. Az írek számos merényletet szerveztek angol politikusok ellen. A 19. század közepén súlyos burgonyavész pusztított a szigeten, amelynek következtében több mint egymillió ember halt éhen. Ekkor kezdődött meg az írek tömeges kivándorlása elsősorban az Amerikai Egyesült Államokba. Néhány évtized alatt Írország lakóinak száma a felére csökkent. Az írek és az angolok közötti ellentét viszont tovább nőtt.

- Ismételj! Mikor jelent meg a burgonya Európában? Miért volt nagy jelentőségű az elterjedése?
- Miért nőtt tovább az elkeseredés Írországban?

London, a nemzetközi kereskedelem fővárosa

Nagy-Britannia fővárosa több mint négymillió ember otthona volt a 19. század végén, ezzel a világ legnagyobb metropoliszának* számított. **Londonban indult meg a világon először a földalatti-közlekedés (1863).**

A nemzetközi nagyvállalatok és bankok fontosnak tartották, hogy Londonban hozzák létre központjaikat.

Ugyancsak **ebben a városban nyitotta meg kapuit 1851-ben az első világkiállítás**, amelyben a kiállító országok bemutatották a közönségnek legújabb termékeiket és technikai újdonságaikat.

- Sorold fel, mi jellemez ma egy világvárost!
- Miért fejlődik gyorsan az a város, amely a nemzetközi kereskedelem központjává válik?

III. Napóleon uralkodása Franciaországban

Franciaországban 1848 februárjában forradalom tört ki. A „népek tavaszát” elindító események során **kikiáltották a köztársaságot**, amelynek **elnökévé I. Napóleon császár unokaöccsét, Louis Bonapartét választották meg**. A köztársaságnak hamar vége szakadt, mert az elnök néhány évvel később **III. Napóleon** néven császárrá koronáztatta magát, amit népszavazással megerősítettek a franciák.

III. Napóleon kezdetben kizárólag a saját kezében összpontosította a hatalmat, ám később fokozatosan visszaállította az alkotmányosságot és a felelős kormányzást. **Uralkodása alatt Franciaország látványos gazdasági és kulturális fejlődésnek indult, és újra nagyhatalommá vált.**

- Mit jelent az, ha egy országról azt mondják, nagyhatalom? Min alapszik a nagyhatalmak ereje és befolyása?

metropolisz: világváros, fontos politikai és gazdasági központ.

Az idősödő császár a parlamentarizmus angyalára támaszkodik ■ Milyen politikai változásra utal a korabeli karikatúra?

📍 „Kis” Napóleon

III. Napóleon a „nagy” Napóleon öccsének volt a fia. Híres családja nevében többször megpróbálta átvenni a hatalmat Franciaországban. Lázadás miatt hat évig börtönben is ült, ahonnan végül áruhában megszökött. A forradalom hírére tért vissza Párizsba, ahol köztársasági elnökké választották 1848-ban. 1852 és 1870 között Franciaország császára volt. Hatalomgyakorlását bonapartizmusnak nevezzük, amelyben a demokratikus elemek keverednek egyeduralommal. A porosz–francia háború során az ellenség fogságába esett, és ez uralkodása végét jelentette. „Kis” Napóleonnak Victor Hugo (viktör ügő) francia író nevezte el.

- Mire utalt Victor Hugo ezzel az elnevezéssel?

③ A bevásárlás első palotái

Az első nagyáruház Párizsban nyílt meg 1869-ben. A mai napig működő, többemeletes áruház hatalmas méretei ellenére gyors vásárlást tett lehetővé, hiszen számos különféle termék azonos helyen volt kapható, ráadásul olcsóbban, mint a kisebb boltokban. Mindeközben a vásárlókat elkápráztatta az épület szépsége és az árubőség, amely sokakat további pénzköltésre sarkallt. Ezek a boltok már nem egyedi termékeket, hanem tömegesen előállított árucikkeket kínáltak vevőiknek. Egy francia író, Émile Zola (emil zola) még regényt is írt az áruházról, *A hölgyek öröme* címmel.

- Mit gondolsz, miért tudta általában olcsóbban kínálni termékeit egy nagyáruház?

Uralmának népszerűsége a nagy előd hírnevén és a külpolitikai sikerein alapult. **Franciaország új gyarmatokat hódított meg Délkelet-Ázsiában és növelte befolyását Afrikában is.** Francia mérnökök munkáját dicséri az 1869-ben átadott **Szuezi-csatorna**, amely lehetővé tette a **vízi szállítást Európa és Ázsia között**, Afrika megkerülése nélkül.

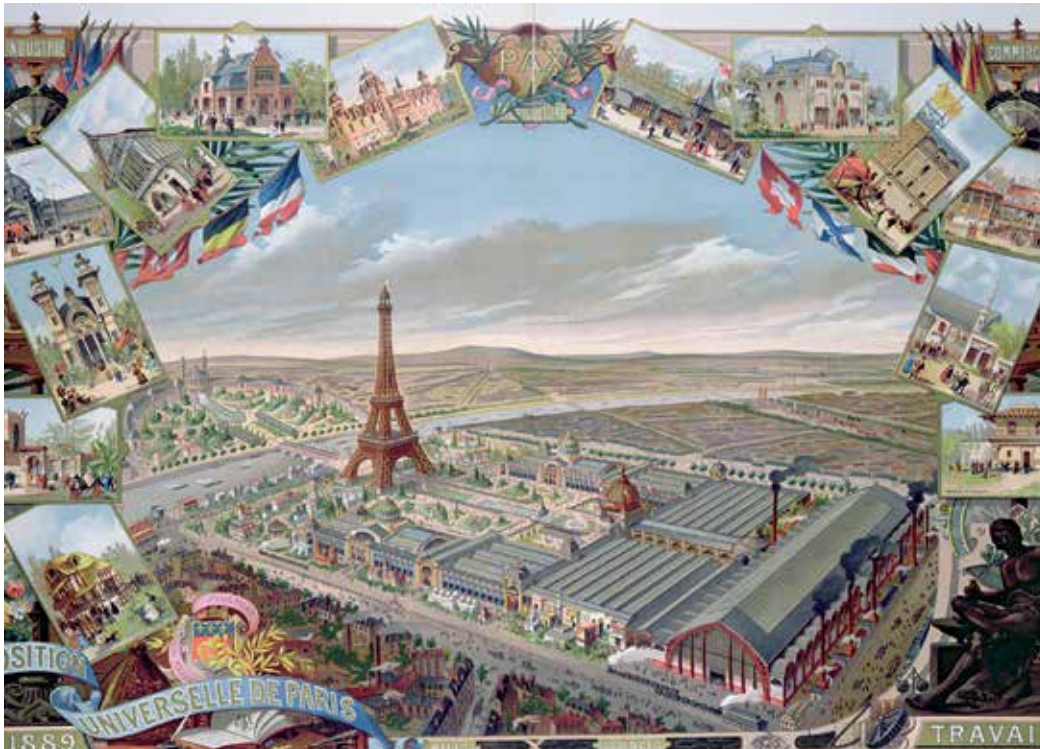
Párizs fejlődése

III. Napóleon utasítására megkezdődött a francia főváros átépítése. A középkor folyamán kialakult zsúfolt és sokszor egészségtelen városrészeket lerombolták, a házak helyén széles **sugárutakat és körutakat nyitottak, modern bérházakat és csatornahálózatot építettek**, valamint angol mintára **közparkokat alakítottak ki.** A környező települések egyesítésével megnövelték Párizs területét is. A nagy középítkezések sok munkalehetőséget teremtettek. **Párizs a 19. század folyamán a művészetek és a divat fővárosává vált.**

- Miért vált szükségessé Párizs átépítése?

Párizsi sugárút és bérházak a 19. század végén ■ A modern nagyvárosok milyen jellegzetességei figyelhetők meg a képen?

Az 1889-es párizsi világiállítás plakátja az akkor elkészült Eiffel-toronyral. A franciák a világiállításokban jó lehetőséget láttak arra, hogy felvegyék a versenyt az angol iparral. A 20. század kezdetéig Párizs összesen öt alkalommal adott otthont ilyen rendezvénynek

- Milyen előnyei származhattak Párizs-nak a világiállítások megrendezéséből?

ELTÉRŐ NÉZŐPONTOK

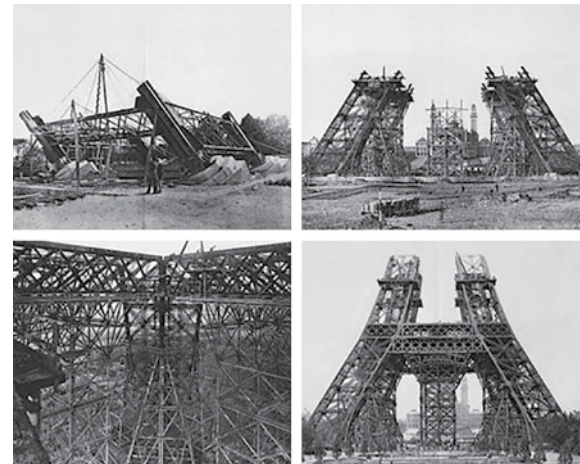
A régi bérházak és a szűk utcák elbontását a párizsiak társadalmi helyzetüktől függően különbözőképpen ítélték meg.

„Minden reggel egy új meglepetést hoz. Az ember lefekszik egy zsákutcában és felébred egy körúton. Azelőtt a kilátást egy tíz lépésnyire magasodó mogorva öreg fal jelentette, ma pedig a fal varázsütésre eltűnt és a helyén tágas tér nyílt, közepén szökőkúttal.”

(Egy polgári hetilap beszámolója)

„Miután Párizs átalakulásának hatására a munkásság a központból a város pereme felé áramlott, a fővárosból két város született: egy gazdag és egy szegény. Ez utóbbi körül fogja az elsőt.” (Egy munkásszármazású politikus feljegyzése)

- A város átalakításának milyen pozitív és negatív következményeiről szólnak az idézetek?

Az Eiffel-torony építésének fázisai ■ Miből készült az Eiffel-torony? Miért vált a kor technikai fejlődésének jelképévé?

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Milyen hasonlóságok figyelhetők meg Nagy-Britannia és Franciaország fejlődése között?
- Hogyan és mire használták fel gazdasági és katonai erejüket?
- Milyen jellemzői voltak a nyugat-európai modern nagyvárosoknak?

2. A nemzetállamok kora

A 19. század folyamán az összetartozás tudata egyre inkább áthatotta az egymástól elkülönülten, régi birodalmak keretei között élő népeket. A nacionalizmus eszméje és a fegyverek ereje új polgári nemzeteket kovácsolt össze Európa közepén.

- Mit tanultunk tavaly a nacionalizmusról? Mely időszakban alakult ki? Milyen politikai célkitűzései voltak?

1 A sebesült katonák megmentője

Solferino mellett több mint harmincezer katona vesztette életét vagy sebesült meg. Egy svájci üzletember, Henry Dunant (anri dűnan) elborzadt az emberek szenvedését látva, és elhatározta, hogy önkéntesekből álló szervezetet hoz létre a háborús sérültek gyors orvosi ellátására. Felhívásához 1864-ben tizenkét ország csatlakozott, elfogadva a csatatereken dolgozó orvosok és ápolók szemlegességét. Munkásságáért Dunant 1901-ben megkapta a Nobel-békedíjat. Napjainkra a Vöröskereszt a világ egyik legismertebb segélyszervezetévé vált.

A Nemzetközi Vöröskereszt által Dunant emlékére alapított kitüntetés ■ Miként próbáltak védelmet adni a csatatereken dolgozó orvosoknak?

A német és az olasz egység megvalósulása ■ Sorold fel a térkép alapján, mely kisebb területek egyesülése ment végbe!

Küzdelem Olaszország egyesítéséért

Az Itáliai-félsziget területeinek egyesítése régi vágya volt az ott élőknek, ám sem a lázadások, sem az 1848–1849-es forradalmak nem értek el eredményt. Az itáliai területek egy része az **Osztrák Császárság fennhatósága** alá tartozott (például Milánó és Velence), a **középső terület a Pápai Állam** része volt. Dél-Itáliát a **Szicíliai-Nápolyi Királyság** uralta. Az olasz egység megteremtésére egy észak-itáliai állam, a **Szárd-Piemonti Királyság vállalkozott**, amelynek élén egy olasz eredetű dinasztia állt. Az ország egyesítéséért emellett egy jelentősebb **forradalmi mozgalom** is szervezkedett. Az Osztrák Császárság fennhatósága alatt álló területek felszabadításához sikerült megszerezni **Franciaország katonai támogatását** is. Az 1859-ben kirobbant háború döntő ütközetére **Solferinónál** került sor. A **francia-piemonti csapatok véres győzelmet** arattak Ferenc József osztrák császár katonái felett. 1 III. Napóleon a fegyveres támogatásért cserébe kisebb területeket csatolhatott Franciaországhoz.

- Melyik birodalom legyőzése nyitotta meg az utat az olasz egyesítés felé? Miért?

III. Napóleon gyorsan békét kötött, mert a franciáknak csak az **Osztrák Császárság meggyengítése állt érdekében, de nem támogatták az erős Olaszország létrejöttét.** Ekkor azonban már **Itália** középső területeinek **lakossága is fellázadt**, Dél-Itáliában pedig a forradalmi mozgalom vezetője, **Garibaldi** ért el győzelmeket. Így a **franciák támogatása nélkül is megvalósulhatott az egységes Olaszország**, amelynek királyává a piemonti uralkodót kiáltották ki.

Néhány évvel később pedig az olasz hadsereg **elfoglalta Rómát** is, amely 1870-ben az olasz nemzetállam **fővárosa lett.**

- Miért és hogyan támogatta Franciaország az olasz egységért harcolókat?

Az egységes Németország megteremtése

Itáliához hasonlóan a németek által lakott területek is sok kis államra tagolódtak. Ezen államok közül a 19. század közepére katonai erejénél és gazdasági fejlettségénél fogva **Poroszország** emelkedett ki, amely **vezető szerepet vállalt a német területek egyesítésében.** A porosz miniszterelnök, **Bismarck** (bizmark) katonai reformot hajtott végre, hogy felkészüljön az **Osiztrák Császárság elleni háborúra.** **A porosz-osztrák háború valódi tétje az volt, hogy Poroszország vagy Ausztria vezetésével valósul-e meg a német nép egyesítése.** 1866-ban az **Osiztrák Császárság döntő vereséget szenvedett, így a hatalmi vetélkedés Poroszország javára dőlt el.**

- Milyen hasonlóságok voltak a német és az olasz helyzet között?

Franciaország igyekezett megakadályozni, hogy szomszédjában egy erős nagyhatalom jöjjön létre. Ezért III. Napóleon saját erejében bízva **hadat üzent Poroszországnak.** Óvatlan döntése következtében néhány hét alatt a **francia hadsereg súlyos vereséget szenvedett.** III. Napóleon számára a sikertelen háború uralkodásának végét jelentette. A császárság bukását követően Franciaország ismét köztársaság lett. A porosz-francia háborút lezáró békeszerződés értelmében **Poroszország megszerezte Franciaország ásványkincsekben gazdag és részben németek lakta keleti területeit, Elzászt és Lotaringiát,** valamint nagy összegű francia hadisarcban is részesült.

- Miért robbant ki a francia-porosz háború?

📍 Két világ hőse

Giuseppe (dzsuzeppe) Garibaldi eredetileg tengerész volt, de fiatal kora óta érdekelte őt hazája függetlensége. Felkelést szervezett, amiért halálra ítélték, de sikerült Dél-Amerikába menekülnie, ahol szintén az ott élők szabadságáért harcolt. Hazatérve bekapcsolódott az 1848-as itáliai forradalmak eseményeibe és köztársaságot kiáltott ki Rómában, majd ismét menekülni kényszerült. 1859-ben sereget szervezett, és a legendás vörösingeseivel felszabadította Szicíliát, illetve Dél-Itáliát. Garibaldi több, a magyar szabadságharcban részt vett honvédtiszt is segítette. Az olasz hazafi a győzelem után hűséget esküdött az egységes Olaszország királynak, de nem fogadott el semmilyen kitüntetéset. Utolsó éveiben visszavonult a közéletől.

- Milyen célokért harcolhattak magyar honvédtisztek Garibaldi seregében?

Garibaldi jellegzetes vörös ingében

- Nézz utána a könyvtárban vagy az interneten, hogy miért öltöztek így a katonái!

A porosz-osztrák háborúban a porosz hadsereg már hátultöltős puskát használt, amely gyorsabb tüzelést tett lehetővé és nagyobb távolsáig volt pontos. A porosz ágyúk ugyancsak fejlettebbek voltak az ellenfél fegyvereinél

Bismarck 28 éven át irányította Németország ügyeit. Vaskancellárnak is nevezték

Németország fejlődése

1871-ben a versailles-i kastélyban kikiáltották az egységes Német Császárságot, amelynek fővárosa Berlin lett. I. Vilmos porosz király felvette a német császári címet. Az egységes nemzetállam megteremtését követően a Német Császárságban látványos gazdasági fejlődés vette kezdetét. Ásványkincseinek és technikai találmányainak köszönhetően Németország néhány évtizeden belül utolérte Európa legfejlettebb országait. A szabadkereskedelem elvével szakítva védővámokat* vezetett be saját ipara érdekében. Bismarck javaslatára több olyan törvényt fogadtak el, amelyek az ipari munkásság életkörülményeit javították, és egészségét védték. Ugyanakkor gyakran korlátozták a sajtó szabadságát, a kormány pedig nem volt felelős a parlamentnek.

- Mi minden segítette elő Németország gazdasági fejlődését?

védővám: a hazai termékek védelmében, a külföldi árukra kivetett magas adó.

A Német Császárság kikiáltása
1871. január 18-án a versailles-i palotában ■
Ismételj! Mit tanultál Versailles-ról?
Mit gondolsz, miért itt hirdették ki az egységes német állam megalakulását?

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Mutasd be az olasz és a német nemzetállam létrejöttének állomárait!
- Mutasd be Franciaország külpolitikai törekvéseit az egységes olasz és német állam megszületésekor!
- Milyen okoknak volt köszönhető Németország gyors felemelkedése?
- Sorold fel, mely államokkal szemben vezetett háborúkat az Osztrák Császárság!

OK ÉS KÖVETKEZMÉNY

Szomszédos országok közötti területi vita sokszor vezet háborúhoz, ám időnként az évszázados ellenségeskedés megbékéléssel zárul le.

Elzász és Lotaringia

A Francia Királyság és az egykori Német-római Birodalom határán fekvő terület a középkor óta viták forrása volt. Az évszázadok során a két tartományt váltakozva birtokolták a német és francia uralkodók. Átmeneti nyugalom után az 1870-ben kirobbant háború következtében a francia–német szembenállás több évtizedig elmélyült. A területek visszaszerzésének a vágya mindkét világháború kirobbanásában szerepet játszott. A 20. század második felében azonban a két állam megegyezett az itt található kőszén és vasérc közös felhasználásában. Ez a megállapodás elvezetett a két nép megbékéléséhez és Európa egységesüléséhez. Elzász központja, Strasbourg ma már az Európai Unió több fontos intézményének a székhelye.

3. A lehetőségek hazája

Az Amerikai Egyesült Államok a 19. század végére a világ egyik meghatározó nagyhatalmává vált. Véres küzdelmek és látványos sikerek egyaránt jellemezték ezt a korszakot.

- Mikor és hogyan jött létre az Amerikai Egyesült Államok?
- Mi jellemezte a lakosságának összetételét?

Az Amerikai Egyesült Államok a 19. század utolsó harmadában

- Hol alakultak ki iparvidékek? Mi segíthette ezt elő?

Területi növekedés

A 13 volt angol gyarmat egyesülésével létrejött **Amerikai Egyesült Államok a 19. század közepére jelentős nagyságú területekkel gyarapodott**. Például a franciáktól megvették Louisianát, az oroszoktól pedig Alaszkát. Floridát viszont háború árán szerezték meg a spanyoloktól. A megművelésre váró hatalmas területek vonzották az amerikaiakat és az európai kontinensről érkezőket. Az ország keleti részéből **telepések áradata indult nyugatra**, hogy meghódítsa és termőre fordítsa a vad tájat. **Új városok alakultak**, valamint olyan vasútvonalak épültek, amelyek összekötötték az **ország távoli vidékeit**. A terjeszkedés során azonban az itt élő őslakos indiánokat **elűzték földjeikről**, jelentős részüket pedig **meggyilkolták** a velük folytatott harcokban.

Amerikába vándorlókkal teli angol hajó a 19. században

- Miért volt vonzó Amerika?

Indián család

➊ Rabszolgák a szabadság hazájában

Az első rabszolgákat még a 18. században hozták be Afrikából a déli nagybirtokosok. A 19. század elején már törvény tiltotta újabb rabszolgák betelepítését, de az előírásokat többször kijátszották a kereskedők. 1860-ban közel négymillió rabszolga élt az Egyesült Államok területén. Szinte tárgyként tekintettek rájuk, tulajdonosaik adták-vették őket, és gyakran igen kegyetlenül bántak velük. A polgárháború után az egész országban eltörölték a rabszolgaságot és politikai jogokat is kaptak. Szabad emberként immár vezetéknév is viselhettek. Számos felszabadult rabszolga hálából a Washington nevet választotta családnévként, mert az első amerikai elnök maga is felszabadította rabszolgáit a birtokain. Az afroamerikai lakosság teljes egyenjogúságát azonban csak mintegy száz évvel később sikerült kivívni.

- Kiknek és miért nem lehetett a szabadság hazája az Amerikai Egyesült Államok?

Gyapotszedő rabszolgák egy déli nagybirtokon

- Nézz utána a lexikonban vagy az interneten, hogy mi a pamut és mire használják!

Indiánok és bölények

A 19. század folyamán a döntően vadászból és vándorló állattartásból élő indiánokat az amerikai telepesek egyre szűkebb területekre szorították össze. Lőfegyvereikkel néhány évtized alatt leigázták őket, az életben maradt indiánokat pedig az amerikai hadsereg lakóhelyüktől távoli, rossz minőségű földekre költöztette. Az indiánok számára kijelölt, zárt területek (rezervátumok) mérete fokozatosan csökkent az Egyesült Államok benépesülése miatt. A szabadságukban korlátozott őslakosok körében elterjedt az alkoholizmus.

A mezőgazdasági művelés terjedése az itt élő bölényekre is végzetes hatással volt. A telepesek először az indiánok fő élelemforrásául szolgáló állatok legelőterületét csökkentették le, később pedig tömegesen vadászták őket a bőruk miatt. A korábban harmincmillió bölényállomány a vadászat következtében szinte teljesen kipusztult.

- Meséld el egy indián fiúként vagy lányként, mi történt a törzsetekkel!

Az északi és déli államok eltérő gazdasági fejlődése

A hatalmas ország eltérő természeti adottságokkal rendelkező területeket foglalt magába. A **déli országrészek** időjárása és talajviszonyai a mezőgazdasági termelésnek kedveztek. Leggyakrabban **gyapotot, dohányt és kukoricát termesztettek**, amely sok munkaerőt kívánt. A **nagy kiterjedésű ültetvényeket rabszolgákkal műveltették meg**, akik embertelen körülmények között, fogságban éltek az életüket. ➊ A déli területek ültetvényesei az olcsón megtermelt nyersárut Európában magas áron tudták eladni. Különösen nagy bevételük származott a gyapot értékesítéséből, amely a textilruhák alapanyaga volt.

Az északi területeket viszont a kis méretű családi gazdaságok jellemezték, ahol a hiányzó munkaerőt mezőgazdasági gépekkel pótolták. Az itt található ásványkincseknek és a különféle technikai találmányoknak köszönhetően rohamos fejlődésnek indult a gépipar. A **bányák és gyárak** közelében egymás után jöttek létre az **ipari nagyvárosok**.

A két országrész **gazdasági érdekei ellentétesek voltak**. Az **északiak** az ipari termékeiket **vámokkal** kívánták megvédeni az európai áruval szemben. A **déliek** viszont **ellenézték a védővámokat**, mert jelentős hasznuk származott az Európával való szabadkereskedelemből.

- Készíts egy táblázatot az északi és déli államok közötti különbségekről (például gazdasági tevékenység, munkaerő, külkereskedelem)!

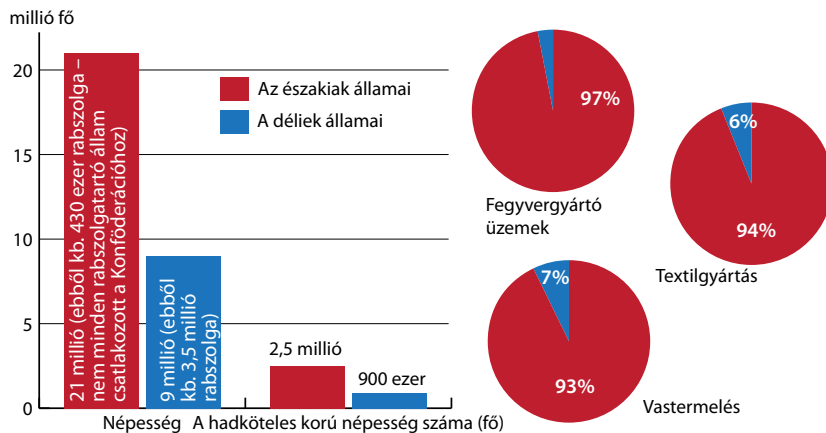
Észak és Dél polgárháborúja

Az északi államok elutasították a rabszolgaságot, a déliek viszont ragaszkodtak a rabszolgamunkához, mert ez jelentette gazdaságuk alapját. **Kiélesedett a vita** az újonnan be-

népesült területek ügyében. Nem tudták ugyanis eldönteni, hogy az új tagállamokban megengedjék-e a rabszolgaságot. A viszony akkor mérgesedett el véglegesen, amikor az elnökválasztáson az északiak jelöltje, Abraham Lincoln (ébrehem linkoln) győzött, aki **ellenezte a rabszolgatartást**.

Az elnökválasztás után nem sokkal **11 déli állam kilépett az Amerikai Egyesült Államokból**, és egy új államszövetséget hozott létre. A politikai szembenállás rövidesen fegyveres összecsapásokhoz vezetett, ezzel **1861-ben kitért a polgárháború***.

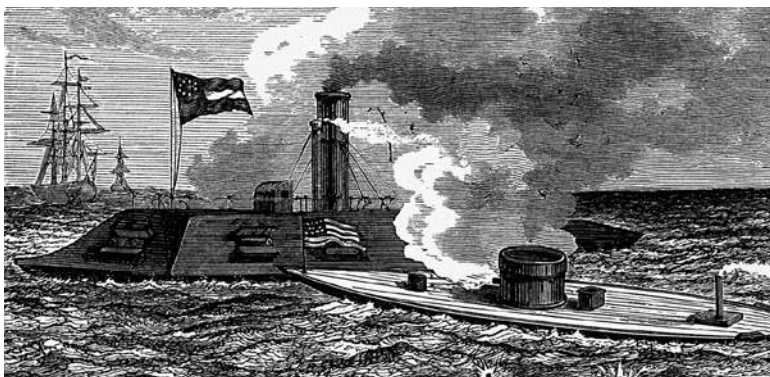
A **déliek kezdetben jelentős sikereket értek el**, mert tisztjeik alaposabb katonai ismeretekkel rendelkeztek, hadseregüket pedig jobban felszerelték.

Erőviszonyok a polgárháború kezdetén

Észak azonban gazdaságilag jóval fejlettebb volt, és hadseregében is több katona szolgált. 🕒 Hajóival sikeresen körülzárta a déli kikötőket, megbénítva ezzel az Európával folytatott kereskedelmet. 🕒 **Lincoln felszabadította a lázadó államok területén élő rabszolgákat**, akik közül sokan álltak be katonának az északi hadseregbe. **A polgárháború 1865-ben az északiak győzelmével zárult.** Lincoln azonban néhány nappal a déliek fegyverletétele után egy merényletben életét veszítette.

- Sorold fel az északiak győzelmét elősegítő körülményeket és okokat! Használd fel az ábra adatait is!

polgárháború: az azonos nemzethez tartozók között a politikai hatalomért vívott fegyveres harc.

🕒 Lincoln magyar katonái

A polgárháborúban mintegy száz magyar katona is harcolt, egy-két kivétellel az északiak oldalán, háromnegyedük tiszti rangban. Ők az 1848–1849-es szabadságharc leverése után vándoroltak ki Amerikába. Az egyik legsikeresebb magyar katona Asbóth Sándor volt, aki 1849-ben alezredesként fejezte be a szabadságharcot. Az Egyesült Államokba érve mérnöként dolgozott. A polgárháború alatt katonai sikereinek és szervezési képességeinek köszönhetően dandártábornokká léptették elő.

Érdekesség, hogy az északiak rejtjelek helyett időnként a magyar nyelvet használták, ha titkos üzeneteket akartak továbbítani. A magyar nyelvű táviratokat ugyanis a déliek nem tudták megfejteni, viszont az északiak oldalán álló magyar tisztek megértették azokat, és angolra fordították parancsnokaiknak.

Asbóth Sándor tisztei és kedvenc kutyája kíséretében ▪ Kutass a könyvtárban vagy az interneten, és keres további adatokat Asbóth Sándor életéről!

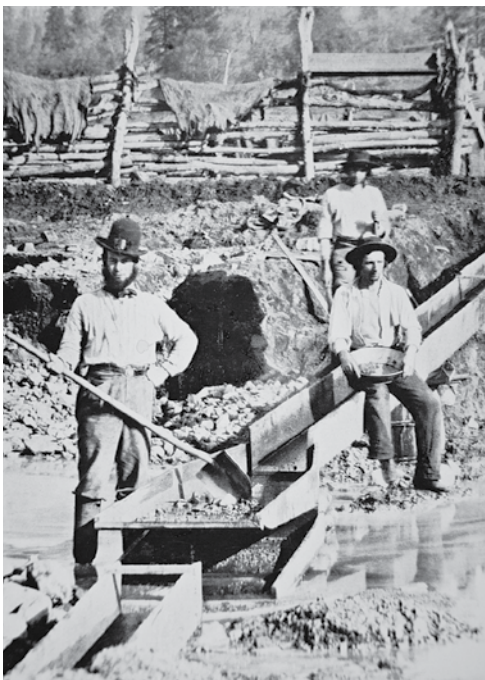
Az északi és a déli hadsereg páncélos hadihajójának csatája 1862-ben ▪ Figyeld meg a képet! Milyen technikai újítások tették lehetővé ezeknek a hajóknak a működését?

📍 A sárga és a fekete arany

Az Amerikai Egyesült Államok nyugati partvidékének gyors benépesüléséhez egy sebesen terjedő hír is hozzájárult: Kalifornia vidékén aranyat találtak. A hír hallatára százezrek özönlöttek el a partvidék kis településeit a 19. század közepén. Amerikaiak mellett Európából, sőt Kínából is érkeztek ide „aranylázban” szenvedők. Összességében ugyan több száz tonna aranyat bányásztak ki erről a vidékről, meggazdagodni mégis csak keveseknek sikerült, mert az aranyásók többsége hamar elköltötte a nehéz munkával megszerzett csekély pénzét. Az aranyláz még egyszer lecsapott Amerikára, a század végén Alaszka zord vidékén bukkantak aranyra.

Valóban mesés vagyonok forrása lett viszont a földből feltörő kőolaj, amit el is neveztek fekete aranyknak. Észak és Dél államainak egyaránt tartós bevételt jelentett ez az ásványkincs, amely iránt hatalmas volt a kereslet a közlekedés látványos fejlődése miatt. A kőolajbányászat az Amerikai Egyesült Államok gyors gazdasági fejlődésének fő hajtóereje lett.

- Milyen kőolajszármazékokat ismersz, és ma mire használják ezeket?

Kaliforniai aranyásók ■ Figyeld meg, melyek voltak a legfontosabb eszközeik! Próbáld meg elmagarázni, hogyan, mire használták ezeket!

Az Amerikai Egyesült Államok nagyhatalommá válik

Az Amerikai Egyesült Államok a polgárháború után bámulatos gazdasági fejlődésen ment keresztül. **A 20. század kezdetére** méltó versenytársa lett az európai nagyhatalmaknak, sőt a gazdasági élet néhány területén **átvette a vezetést** (például a gabonatermelésben, az autógyártásban, a távközlésben). **Az országra sokan a lehetőségek hazájaként tekintettek.** A 19. század folyamán **több tízmilliónyi bevándorló** érkezett a világ számos országából, hogy szerencsét próbáljon az Újvilágban. Sokakat az „aranyláz” csábított, másokat a munkalehetőségek, megint mások pedig találmányaikat, gazdasági terveiket akarták itt megvalósítani. 📍

Az ország gazdasági erejét újabb területek megszerzésére használta fel, **majd belépett a katonai nagyhatalmak sorába is**, amikor kiterjesztette fegyveres befolyását a Csendes-óceán és a karibi térség egyes szigeteire (például Fülöp-szigetek, illetve Kuba).

- Mi segítette elő az ország látványos fejlődését?

OK ÉS KÖVETKEZMÉNY

A technikai fejlődés megkönnyíti az emberek életét, de háború idején tömegek halálát is okozhatja.

Az amerikai polgárháborút a világ első modern háborújának tekintik. A szemben álló felek ugyanis már nemcsak egymás katonáit akarták legyőzni, hanem feldúlták az ellenség városait, tönkretették vasútvonalait, és elvették a lakosság élelmét is. A katonai cél az ellenfél megfélemlítése és teljes megroppantása volt. A háborúskodást páncélozott hajók, gyors lőfegyverek és a vasút segítette, amely révén a csapatokat és a felszerelést nagy távolságokra is viszonylag könnyen el lehetett juttatni. A harcok során több mint hatszázezer ember vesztette életét, és további négyszázezer ember sebesült meg.

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Jellemezd az indiánok és a rabszolgák helyzetét az Amerikai Egyesült Államokban! Milyen hasonlóságok és különbségek figyelhetők meg sorsukban?
- Milyen okok vezettek a polgárháború kirobbanásához?
- Mi a különbség a szabadságharc és a polgárháború között?
- Hogyan jellemeznéd az Amerikai Egyesült Államok gazdasági és politikai helyzetét a polgárháborút követő évtizedekben?

Az Amerikai Egyesült Államok legmagasabb elnöke

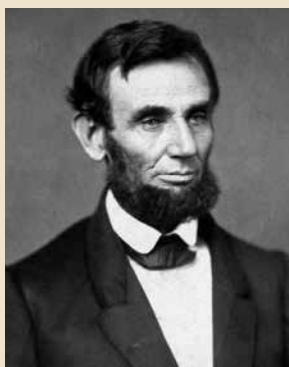
■ OLVASMÁNY

Abraham Lincoln (1809–1865) szülei szegény telepesek voltak. Lincoln már gyerekkorától kezdve fizikai munkát végzett, ezért alig másfél évet járt iskolába egész életében. Ennek ellenére erős tudásvágy hajtotta előre a pályáján. Szinte falta a könyveket, képes volt mérföldeket gyalogni, hogy kölcsönkérhessen ismerőseitől egy-egy új olvasmányt. Dolgozott favágóként, kitanulta az ácsmesterséget, három évig postamester is volt egy kisvárosban. Sohasem járt külföldön, de rendszeresen tájékozódott az újságokból a világban zajló eseményekről. Nagy hatással volt rá Kossuth Lajos példája is, akinek több beszédét tanulmányozta, amikor a magyar politikus 1851 végén néhány hónapra az Amerikai Egyesült Államokba látogatott.

Kitartó önművelésének köszönhetően ügyvéddé képezte magát, majd országosan ismert politikussá vált. Híres volt szerénységéről és becsületességéről, valamint a rabszolgaságot elutasító álláspontjáról. 1860-ban az ország 16. elnökévé választották. Mai napig ő az Amerikai Egyesült Államok legmagasabb elnöke, a maga 192 centiméterével. Jó humorérzékkel rendelkezett, mégis hajlamos volt a búskomorságra. Legendásan béketűrő alkata ellenére az ő elnöksége alatt zajlott le az Egyesült Államok véres polgárháborúja. Az északi erők főparancsnokaként Lincolnnak sokszor kellett gyors és határozott döntéseket hoznia, emberek életéről határoznia. Elnökként átalakította az ország pénzügyi rendszerét, neve azonban egyértelműen a rabszolgák felszabadításával forrt össze.

1864-ben ismét elnökké választották, de az amerikai nép békés munkálkodásában már nem vehetett részt. 1865 tavaszán a déli fegyverletétel után öt nappal egy színházi előadás alatt a páholyába lépő merénylő halálosan megsebesítette. A déliekkel rokonszenvező orgyilkosnak hamarosan a nyomára bukkantak, és a rendőrség menekülés közben lelőtte a támadót.

Lincoln holttestét három héten át egy gyászvonat vitte körbe az északi városokban, ahol tö-

Lincoln első hivatalos fényképe elnöki esküje után ■ Sorold fel, milyen tulajdonságai tették alkalmassá arra, hogy elnök legyen!

megek búcsúztatták. A jellemét és tetteit értékelő történészek Lincolnt az Amerikai Egyesült Államok legnagyobb elnökei között tartják számon.

Lincoln elnök a szabadságról

„Nyolcvanhét évvel ezelőtt ősatyáink egy új nemzetet teremtettek e földrészen, amely a szabadságban fogant, és azon elképzelés által vezéreltetett, hogy minden ember egyenlőnek teremtett. Most egy olyan méretű polgárháborúba bocsátkoztunk, amely próbára teszi, meddig tud fennmaradni ez a nemzet, vagy bármely más hasonló módon létrejött és ilyen elveket valló nemzet... Határozzuk el ünnepélyesen, ... hogy országunkban a szabadság Isten kegyelméből újjá fog születni, s hogy a nép kormánya a nép által és a nép érdekében kormányozva ne tűnhesen el a Föld színéről!”

- Milyen korábbi eseményre utal vissza Lincoln az idézet első mondatában?
- Milyen politikai elvet foglal magába az idézet utolsó mondata?

Merénylet Lincoln ellen Washingtonban. Ezt a politikai gyilkosságot még további három, elnökök ellen intézett merénylet követte az ország történelmében ■ Nézz utána a könyvtárban vagy az interneten, hogy mely elnökök haláltak meg merénylet következtében!

4. Az ipari forradalom második szakasza

A 19. század nemcsak a politikában, de a gazdasági életben és a tudományok világában is gyors változásokhoz vezetett. Ennek következtében az emberek mindennapi élete is gyökeresen átalakult.

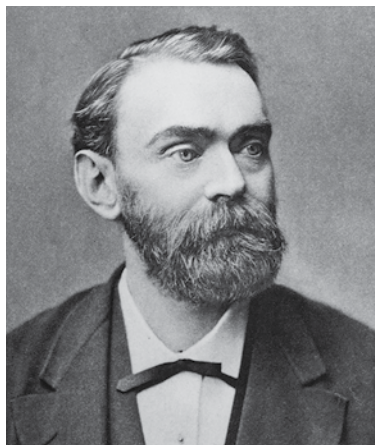
- Milyen fontosabb találmányok születtek az első ipari forradalom időszakában?

1 A dinamit atyja

Alfred Nobel Svédországban született, de később Oroszországban, majd Németországban telepedett le. Itt találta fel a dinamitot 1866-ban. A robbanóanyaggal végzett kísérletei korántsem voltak veszélytelenek. Egy baleset következtében elvesztette saját öccsét és több munkatársát.

A bányászatban alkalmazott találmányából jelentős vagyont szerzett. Végrendeletében hatalmas vagyonából díjat alapított a kémiai, a fizikai és az orvosi kutatások terén elért jelentős felfedezések, illetve kiemelkedő irodalmi alkotások díjazására. Később a lista kiegészült a közgazdaság-tudománnyal. Emellett díjazni kívánta a világ békéjének a megteremtésére vonatkozó erőfeszítéseket is. Az először 1901-ben odaítélt Nobel-díj a mai napig létezik, és a nemzetközi tudományos élet egyik legrangosabb elismerésének számít.

- Nézz utána a könyvtárban vagy az interneten, kik a magyar Nobel-díjasok!

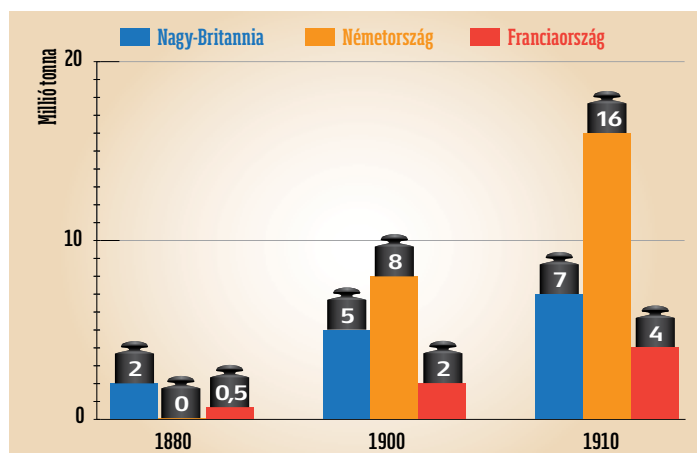

Alfred Nobel

A második ipari forradalom kibontakozása

A 19. század közepére a fémolvasztás tökéletesítésével a vasnál tartósabb és rugalmasabb acél válhatott a gépgyártás legfontosabb alapanyagává. Ezzel a korszakban meghatározóvá vált az acélgártás, és a nehézipar eredményei már a nagyhatalmak erőviszonyait is meghatározták. A megfelelő nyersanyagokkal (feketekőszén, vasérc) rendelkező országok közül az Amerikai Egyesült Államok és Németország az élre tört. Ugyanakkor a vasbeton szerkezet megalkotása pedig az építőipart forradalmasította, mert teherbírása és nagyobb hajlékonysága miatt lehetővé vált magas házak és betonhidak építése viszonylag olcsón.

Az ebben az időben feltalált dinamitot először a bányászatban hasznosították, és a kőzetek könnyebb kitermelésére alkalmazták, de a robbanóanyagot a vasútépítés és a hadiipar is hamar „felfedezte”. 1

Az acéltermelés alakulása Nagy-Britanniában, Németországban és Franciaországban ■ Értékelj Németország teljesítményét a többi országgal összehasonlítva!

A gyáripar átalakulása

A modern gépek beszerzése, az új gyárak és gyártelepek felépítése nagy tőkebefektetést igényelt. Ehhez pedig egyre többször a nagyvállalatok és a bankok összefogására is szükség volt. Az így létrejött óriásvállalatok fokozatosan kiszorították versenytársaikat, mivel a magas technikai színvonalú árucikkeket tömegesen is képesek voltak előállítani.

Az olyan nagyvállalatokat, amelyek egy-egy iparágon vagy piacon belül uralkodó pozícióra tesznek szert, monopóliumnak nevezzük. A monopóliumok gazdasági erejükénél fogva képesek arra, hogy korlátozzák a szabadpiaci versenyt, és diktálják az árakat.

- Mi a jobb a vásárló számára? Az egymással versengő kisebb cégek vagy egy monopólium? Gondolj a választékra és az árakra!

Változások a tudományokban és a hétköznapokban

Az ipari forradalom hatása a mindennapokra is kiterjedt, és gyökeresen átalakította az emberek életét. Edison ② találmánya, a tartós működésre képes és a korábbiaknál nagyobb fényt adó szénszálas izzólámpa beköltözött az otthonokba, és elősegítette a szabadidő jobb kihasználását, például az esti olvasást. Az olcsó tömeggyártásra alkalmas villanykörtek kifejlesztése fokozatosan átalakította a nagyvárosok közvilágítását, és javította a közbiztonságot. Az elektromos ipar látványos térnyerése megváltoztatta a gyáriparat is. A gőzenergiával hajtott gépek mellett az elektromos árammal működtetett villanymotorok szerepe is egyre jelentősebb lett. Ugyanakkor a villanyvilágítás lehetővé tette a gyárakban a fárasztó éjszakai műszak bevezetését is.

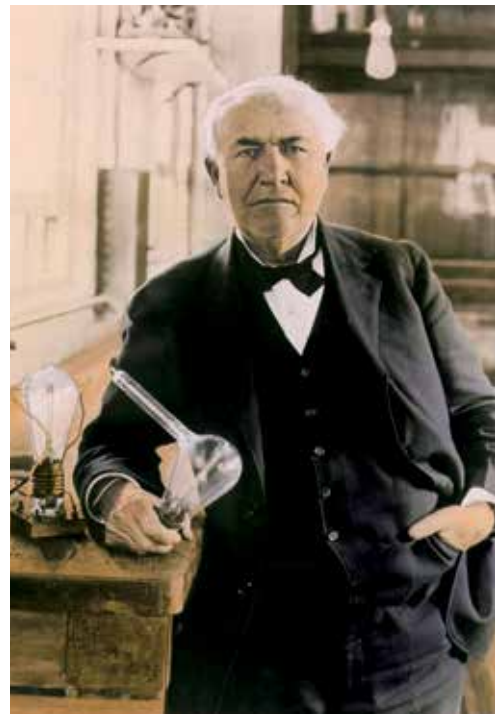
Az elektromosság elterjedésének és a technikai újításoknak köszönhetően megjelentek a lakásokban a különféle háztartási kisgépek, az árammal működő vasaló vagy a villanyporszívó, amelyek könnyebbé tették az emberek életét. A villanymotorral hajtott felvonók kifejlesztése pedig a modern felhőkarcolók építése előtt nyitotta meg a lehetőséget az egyre zsúfoltabb világvárosokban.

- Sorold fel, az élet mely területeit alakította át az elektromosság elterjedése!

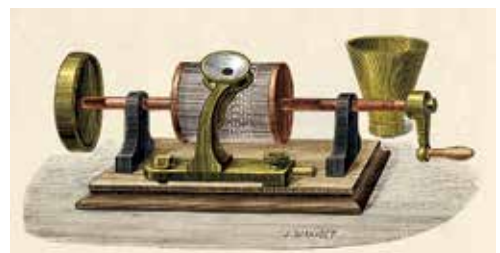
A század végén pedig több országban megkezdődött a kőolaj kitermelése, ami a belső égésű motoros járművek széles körű elterjedését tette lehetővé. Ennek köszönhetően forradalmi változások történtek a közlekedésben is. Az utakon megjelentek a legelső gépkocsik, és a 20. század elején megkezdődött a légtér meghódítása is. (Minderről a következő leckeiben lesz részletesen szó.) A korszakban új iparágak is születtek. Ilyen volt a gyorsan fejlődő vegyipar, amely az üzemanyaggyártáson túl megkezdte a műtrágyák és növényvédő szerek előállítását is, amivel a mezőgazdaság termelését segítette. Az ipari forradalom következtében szinte robbanásszerűen megnövekedett a népesség.

② Edison, a varázsló

Thomas Alva Edison amerikai üzletember és feltaláló volt, akinek ezernél is több találmányát tartják nyilván. Ezek közül a leghíresebb a hangok rögzítésére és lejátszására alkalmas fonográf, valamint az izzólámpa volt, de sok egyébvel is foglalkozott, például beszélő babákat is gyártott a gyerekek számára. A fonográfból megszólaló emberi hang sokakat annyira meglepett, hogy Edisons egy modern varázslónak tartották.

Edison leghíresebb találmányával, a villanykörtevel ■ Sorold fel néhány lehetőséget, hogy mivel világíthattak az izzólámpa elterjedése előtt!

A fonográf viaszhengere képes volt rögzíteni és lejátszani a hangsorokat

③ Az emberiség jótevője

Louis Pasteur (lui pásztor) francia vegyész kezdetben az erjedés kémiai folyamatát tanulmányozta, és megállapította, hogy a tej és a bor megsavanyodásáért a szabad szemmel nem látható baktériumok a felelősek. Arra is rájött, hogy a bomlási folyamatok hőkezeléssel (pasztörizálással) és az élelmiszerek gondos tárolásával jelentősen lelassíthatók. Kutatásaival elősegítette az élelem tartósítását, valamint csökkentette a csecsemőhalandóságot. Az ekkoriban elterjedt cumisüvegek nem voltak még kellően fertőtlenítvé.

Pasteur az állatbetegségek tanulmányozása során megtalálta a veszettség gyógyításának módját is. A legyengített vírusból oltást készített, és azzal injekciózta be az állatokat, amelyek így védetteké váltak. A kikísérletezett ellenanyaggal először egy kilencéves pásztorfiúnak sikerült megmentenie az életét, akit egy veszett kutya megmart.

- Milyen előnyökkel járt az élelmiszerekkel kapcsolatos felfedezés?
- Miért tűnhetett veszélyesnek a védőoltás?

Ahogy egy korabeli francia karikatúra látta: a tudós legyőzi a veszettséget ■ Minek ábrázolja a kép a tudóst?

Az emberek életkörülményein sokat javított a nagyvárosok átépítése, az ivóvíz- és szennyvízhálózat fokozatos kiépítése is. A biológia és az orvoslás fejlődése következtében sikerült azonosítani sok tömegjárvány kórokozóját, és kidolgozni az az ellenük való védekezési módokat. **Több súlyos fertőző betegségnek pedig az ellenszerét is megtalálták.** Kifejlesztették a diftéria és a veszettség elleni oltásokat. ③

- Ismételj! A korábbi századokban mely fertőző betegségek okoztak tömeges megbetegedéseket vagy halált?

Gyerekek dolgoznak egy amerikai üvegyár éjszakai műszakjában (1908)

Társadalmi problémák és megoldási javaslatok

A modern gyáripar kialakulásával és a tömegtermelés megindulásával a városi munkásság létszáma a 19. század folyamán rohamosan emelkedett. A tömegesen rendelkezésre álló munkaerő következtében azonban a munkabérek alacsonyak maradtak, a munkakörülmények pedig alig javultak. Az ipari munkásság helyzetének a megoldására és a társadalmi igazságtalanságok felszámolására több politikai mozgalom is kínált megoldást. ④

A Karl Marx és Friedrich Engels tanításait követő kommunisták azt hirdették, hogy a munkásosztálynak forradalom útján kell megszereznie a hatalmat a kizsákmányolónak tartott tőkés polgári rétegtől. A diktatórikus eszközöket is nyíltan hirdető mozgalom végső célként a

Munkástüntetés egy francia városban. A munkások gyakran úgy fejezték ki elégedetlenségüket, hogy beszüntették a munkát, és tiltakozó felvonulásokat szerveztek a munkásmozgalom nemzetközi vörös zászlaját lobogtatva ■ Figyeld meg, hogy kiket látsz a tömegben! Nézz utána a könyvtárban vagy az interneten, hogy miért május 1-je vált a nemzetközi munkásmozgalom ünnepévé!

teljes egyenlőségen alapuló **kommunizmust** akarta megvalósítani, ahol a magántulajdon helyett a közösség egésze fog rendelkezni megtermelt javak felett. A **szociáldemokraták** nagyrészt elfogadták Marx nézeteit, de **úgy gondolták, hogy a munkásság hatalomra jutása békés eszközökkel is elérhető a demokrácia keretei között.** Azaz elutasították a kommunisták forradalmi és diktatórikus törekvéseit. Éppen ezért a munkások érdekeinek a **képviselőkre szakszervezeteket és szociáldemokrata pártokat kell alakítani.** Legfőbb **követeléseik** közé tartozott a **választójog** megadása a munkásság részére, valamint a munkakörülmények javítása, a **munkaidő csökkentése** és a **bérek emelése.** Ezzel párhuzamosan a keresztény egyházak is szembesültek az ipari munkásság problémáival, nehéz életkörülményeivel, az ipari társadalomban megjelenő nyomorral. 4

- Miben különböztek a szociáldemokraták és a kommunisták céljai és módszerei?

TÖRTÉNELMI VÁLTOZÁSOK

A történelemben lezajló változásoknak egyszerre lehetnek kedvező és kedvezőtlen hatásai az emberek életére.

- A lecke szövege alapján foglaljátok táblázatba az ipari forradalom második szakaszának pozitív és negatív következményeit! Gondoljatok a környezeti hatásokra is! Dolgozzatok a füzetekbe!

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Milyen új energiaforrások és találmányok eredményezték az ipar forradalmi átalakulását?
- Hogyan alakultak át az emberek mindennapjai a 19. század végére?
- Milyen politikai mozgalmak szerveződtek a munkásság érdekeinek védelmére?

5. Az idő és a távolság legyőzése

Az ipari forradalom második szakasza a közlekedés és a hírközlés átalakulásával vált teljessé, amelyben a sebességnek döntő szerep jutott. A 20. század kezdetére a világ távoli pontjai is közeli kapcsolatba kerültek egymással.

- Ismételj! Ki alkotta meg az első gőzmozdonyt?
- Melyek voltak a középkor közlekedési eszközei?
- Hogyan jutottak el a hírek és üzenetek egyik helyről a másikra?
- Melyek a mai kor legnépszerűbb közlekedési és hírközlési eszközei?

1 Részlet egy vasutakról szóló, 1882-ben megjelent könyvből

„Az amerikai kultúrában a vasúttal kezdődött el az, ami az európai kultúrában a vasúttal teljesebbé vált; a vasút az egyszerű gyalogút és az igavonó állatok előtt jutott el a vad szavannára és az őserdőbe. Európában a vasút összekötötte a közlekedési lehetőségeket, Amerikában megteremtette őket.”

- Az idézet alapján magyarázd el, hogy miben különbözött a vasút szerepe az európai és az amerikai földrészen!

Utazás hegyen-völgyön keresztül

A korszak korábbi nagy technikai találmánya, a **gőzmozdony** a 19. század második felében járta diadalútját. A fejlett vas- és acélipar már nagy mennyiségben volt képes előállítani tartós síneket, miközben nagy teherbírású és hosszú utakra tervezett mozdonyok jelentek meg a pályákon. **A század végére már az első villanymozdonyokat is megépítették.** Az Amerikai Egyesült Államok vasúthálózata bővült a leggyorsabban. 1

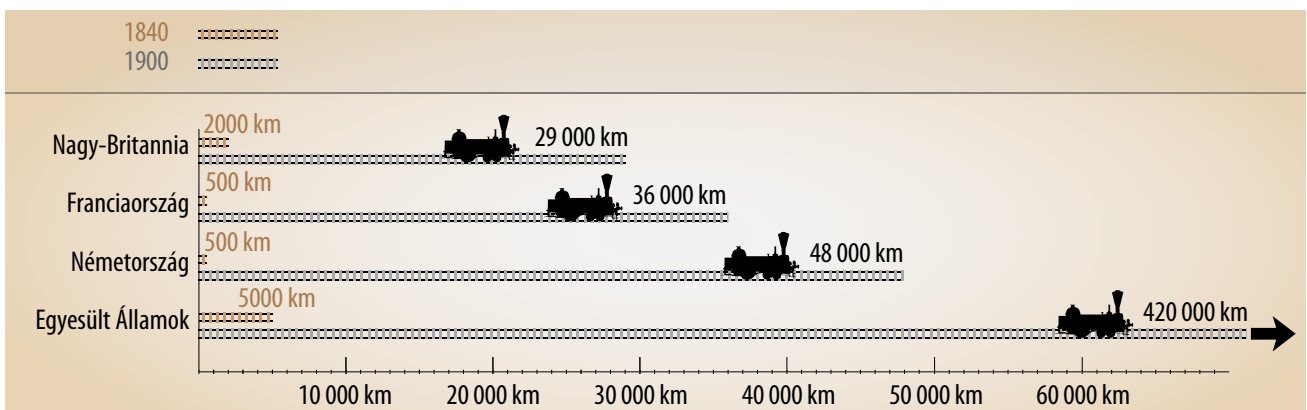
A nagyvárosokban egyre-másra épültek a **modern pályaudvarok**, amelyeket már különféle tömegközlekedési eszközökkel, például az ekkoriban szintén újdonságnak számító villamossal lehetett elérni.

- Lapozz vissza a tankönyvben, és keress meg, hol épült meg az első földalatti-vasútvonal Európában! Hol épült meg a második?

A 19. század utolsó évtizedeiben megjelent a gépkocsi. Az autó gyors népszerűsége megteremtette a korszerű járműipart, az üzemanyag és a gumibroncs gyártása pedig újabb lendületet adott a vegyipar fejlődésének. Megkezdődött ugyanakkor a Föld energiakészleteinek még fokozottabb felhasználása. A közlekedés forradalmi átalakulása azonban nemcsak kényelmesebbé, de veszélyesebbé is tette az emberek életét. **A gyorsaság okozta balesetek miatt megalkották az első közlekedési szabályokat és biztonsági előírásokat is.**

- Miért húzóágazat az autógyártás? Mi kell ahhoz, hogy egy gépkocsi elkészüljön és használni is lehessen?

Néhány ország vasútvonalainak hossza 1840-ben és 1900-ban

Ünnepség 1869. május 10-én az Egyesült Államokat átszelő vasútvonal átadásakor. Az utolsó talpfaszöget aranyból készítették

Közlekedés a vízen és a levegőben

A 20. század kezdetén a technikai újításoknak köszönhetően már **gyors óceánjáró gőzhajók hasították a vizet** Európa és Amerika között. A tengeri közlekedést tovább könnyítette, hogy a **Szuezi-csatorna után elkészült a Panama-csatorna is**. A mesterséges vízi út a Csendes- és az Atlanti-óceánt kötötte össze, így többé már nem kellett a hajóknak megkerülni Dél-Amerikát.

A repülés régóta foglalkoztatta az emberiséget, de **a levegő végleges meghódítása csak a 20. század elején** valósult meg. Először **Zeppelin léghajója**, majd a **Wright fivérek repülőgépe** emelkedett a levegőbe.

- Gyűjtsétek össze, milyen okokkal és körülményekkel magyarázható a közlekedési eszközök gyors fejlődése a 19. század második felében!
- Vitassátok meg, ezek közül melyek a legfontosabbak!

Az idő pénz, a hír érték

A több műszakban üzemelő gyárak és az országhatárokon is túlnyúló vasúthálózatok kiépülése szükségessé tette az időmérés korszerűsítését. **A munkaidő és a menetrend betartása pontosságot kívánt az emberektől, ezért az óra a tömeges használati tárgy lett.** Sor került az időmérés nemzetközi egységesítésére is.

A világkereskedelem fejlődése, a nagyvállalatok működése, valamint a gyarmatok irányítása miatt is szükségessé vált az országok összekapcsolása egy egységes kommuni-

A német Karl Benz (benc) 1885-ben készítette el az első benzinnel működő járművet. Az itt látható típus volt az első, amely sorozatgyártásra került. 1894-től kezdődően ezerkétszáz darabot adtak el belőle

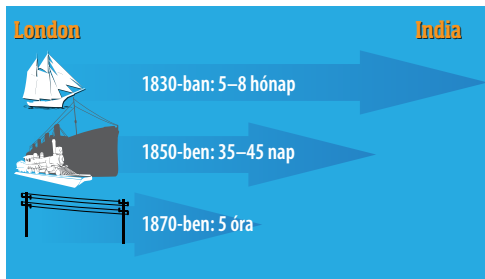
Az amerikai Henry Ford által gyártott úgynevezett Ford T-modell egy változata 1910-ből.

A gépkocsit tervező hétfős csapatnak két magyar tagja is volt: Galamb József és Farkas Jenő. Az autó tömeggyártását a gyárban bevezetett futószalag-rendszerű összeszerelés is segítette. Viszonylag alacsony ára pedig a népszerűségét is növelte. Húsz év alatt 15 millió darabnál is többet adtak el belőle ■ Hasonlítsd össze a két képet! Milyen fontos újításokat veszel észre?

A Lusitania gőzhajót már gőzturbinák és hajócsavarok mozgatták ■ A korszak leghíresebb gőzhajója a Titanic volt. Nézz utána az interneten, hogy mi lett a hajó sorsa!

Az első működőképes távírókábelt 1866-ban fektették le az Atlanti-óceán alatt angol mérnökök. Az üzeneteket morzejelekkel továbbították az elektromos vezetékeken keresztül ■ Vajon melyik két ország között létesült így összeköttetés? ■ A képen egy görög isten vigyáz a kábel épségére. Ki ő, és miről ismerhetjük fel?

Egy üzenet eljuttatásának átlagos időtartama Londonból Indiába ■ Milyen technikai változásokkal magyarázható a közlekedési idő lerövidülése? Milyen következményei lehettek e fejlődésnek?

TÖRTÉNELMI VÁLTOZÁSOK

A történelemben voltak olyan korszakok, amikor hosszú időn keresztül alig változott valami, de voltak olyan korszakok is, amikor gyors és látványos változások zajlottak le. Ez utóbbi esetben a változások kölcsönösen erősítették is egymást.

- Csoportmunkában készítsetek egy rajzos ábrát, amellyel bemutatjátok, hogy a 19. század második felében lezajlott változások között milyen ok-okozati összefüggések voltak!

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Ismertesd a közlekedés és a hírközlés legfontosabb technikai újításait!
- Foglald össze, hogy e találmányok miként változtatták meg az emberek mindennapjait!
- Mutasd be korabeli emberként, hogy miként változott meg az életed!

kációs rendszerre. **A hírek gyors továbbításának lehetősége az elektromos távírónak volt köszönhető.** A 20. század kezdetére már az egész világot körülölelték a távírókábelek. A technikai fejlődés azonban ekkor sem állt meg. Hamarosan **kifejllesztették a drót nélküli távírókat is, amely rádióhullámokkal továbbította az információt,** például az úton lévő hajók között.

Az országokon belüli híráramlást az emberi hang továbbítására alkalmas **vezetékes telefon** feltalálása tette lehetővé, amely **Graham Bell találmánya** volt. A kiépülő telefonhálózat már a **kisebb településeket is összekapcsolta a nagyvárosokkal.**

- Miért fontos, hogy különböző országok azonosan mérjék az időt?
- Melyek voltak a hírközlést segítő új technikai találmányok?
- Miért volt szükség ezekre az eszközökre a világkereskedelem fejlődéséhez?

A tömegkultúra kialakulása

A hírközlés átalakulásával párhuzamosan a legtöbb európai országban bevezették a gyerekek számára a **kötelező iskolába járást.** Új középiskolákat és egyetemeket is alapítottak. Az **iskolázottság emelkedése** miatt egyre **többen jártak színházba és olvastak újságot.** A film feltalálását követően pedig **már a mozik is várták a szórakozni vágyókat.** Az emberek gyakran töltötték szabadidejüket az ekkor létesített **nagyáruházakban,** amelyek bőséges kínálatukkal és viszonylag alacsony áراikkal vonzották a vásárlókat. **A 19. század végére a társadalom egyre szélesebb rétegei számára vált elérhetővé a megfizethető és könnyen érthető kultúra.**

- Készíts összefüggésvázlatot a tömegkultúra kialakulásáról!

80 nap alatt a Föld körül

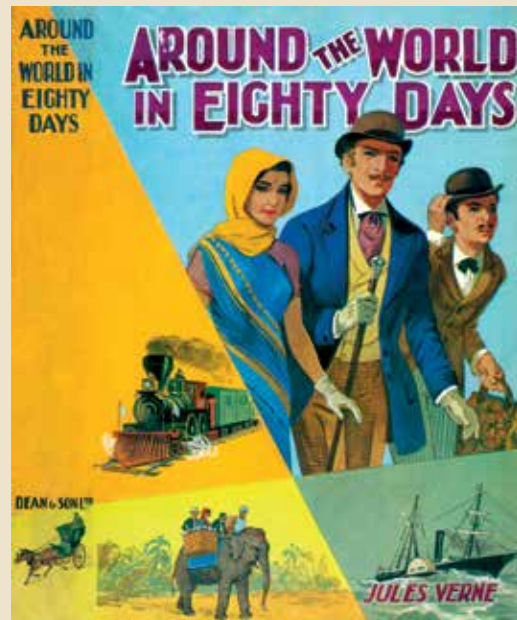
■ OLVASMÁNY

Az ipari forradalom második szakasza a közlekedés és a hírközlés átalakulásával vált teljessé. Így a 20. század kezdetére a világ távoli pontjai is közeli kapcsolatba kerültek egymással. Megkezdődött az új típusú és az addigiaknál jóval gyorsabb közlekedési eszközök gyártása. A gyarmatbirodalmak kiépülésével párhuzamosan a kalandvagyó felfedezők a lakott kontinensek szinte minden pontjára eljutottak. A korszerű közlekedési eszközökkel „összeszűkült” a világ, a térképekről eltűntek a „fehér foltok”.

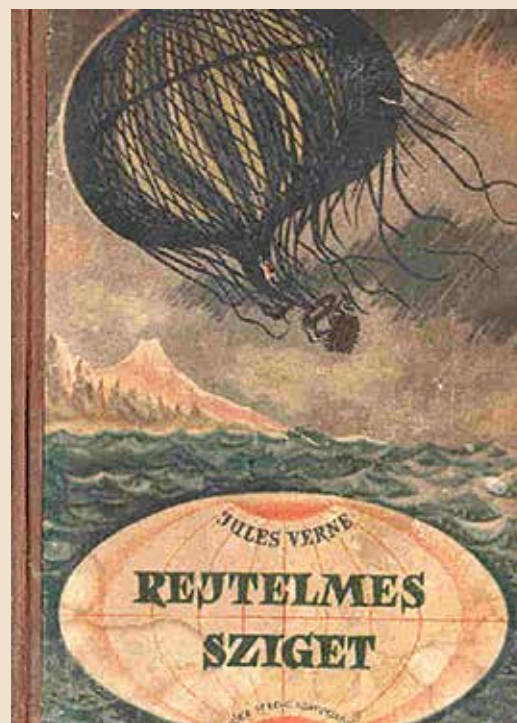
- Miért a 19. század utolsó harmadában tűntek el a „fehér foltok” a térképről?

A korszak sikeres francia írója, Jules Verne (zsül vern, magyarul: Verne Gyula) regényeiben gyakran a tudományos fejlődésnek az emberiségre gyakorolt hatását jelenítette meg. A nagy képzelőerővel bíró Verne nemcsak a technikai fejlődés jövőjét vázolta fel (például tengeralattjáró, holdutazás), hanem a már bekövetkezett változásokat is bemutatta kalandregényeiben. Az egyik népszerű regényében, a *80 nap alatt a Föld körül* című művében (1873) a főhős elképzelt kalandos utazását vázolta fel. Az elszánt regényhős egy fogadás nyomán vágott neki a világnak; átvonatozott Európán, átkelt a nemrég átadott Szezei-csatornán, egy ideig már vasúttal utazott Indiában, majd gőzhajóval szelte át a Csendes-óceánt, végül az észak-amerikai transzkontinentális vasúttal utazott. A látványos fejlődést Verne pontosan rögzítette, míg a korabeli olvasó tisztában volt vele, hogy ugyanez az út 25 évvel korábban a leggyorsabb vitorlás hajóval is legalább 11 hónapig tartott volna. A tengeri hajózás sebessége még alig javult (Liverpool és New York között 11-13 nap), de a szárazföldet behálózó vasútvonalak lényegesen lerövidítették az utazást.

- Kövessük nyomon az atlaszunkban Verne hősének útvonalát! Milyen új eszközök álltak a rendelkezésére?

A regényből készült egyik film plakátja ■ Milyen eszközök álltak rendelkezésre Verne hőseinek a Föld körüli utazáshoz? Mit gondolsz, napjainkban mennyi időre lenne szükség e feladathoz?

■ Olvasd el ezt a regényt is! Melyik már tanult történelmi esemény elevenedik meg benne?

Sporttörténelem a „boldog békeidőkben”

■ OLVASMÁNY

A mai modern sportágak gyökerei a 19. század második feléig nyúlnak vissza. Az egyéni sportágak nagy része kezdetben a katonai kiképzéshez kötődött (például vívás, lövészet, lovaglás, ökölvívás, atlétika, úszás), és a sportolók nagy része a tisztikarhoz tartozott. A 19. század közepétől azonban már egyre több polgári személy is részt vett a különböző versenyeken. A szabadidő rendszeres sportolással és testedzéssel való eltöltését sokáig csak a polgári középosztály engedhette meg magának.

A különböző labdajátékokhoz kötődő csapatjátékok ezzel szemben már szélesebb társadalmi rétegeket mozgattak meg. Nagy-Britanniában a labdarúgás és a rögbi, Németországban a kézilabda, míg az Amerikai Egyesült Államokban a kosárlabda szabályrendszere szintén a 19. század utolsó harmadában alakult ki. A szervezettséget, azaz a klubegyesületek létrejöttét sokszor olyan módosabb vállalkozók segítették elő, akik felismerték az adott csapatsportágban rejlő üzleti lehetőséget.

Egy londoni középiskola labdarúgó csapata 1870-ből

Az európai országokban megszerveződő klubokat, egyesületeket, tornaegyleteket a nemzeti sportszövetségek fogták össze. Ennek köszönhetően előbb nemzeti bajnokságok indultak, majd megkezdődött a nemzetközi versengés a sportpályákon is.

A technikai sportok megjelenése szintén a második ipari forradalom korszakához kötődik. Először a kerékpár őse, a velocipéd vált sportver-

Az első Tour de France kerékpárverseny győztese 1903-ból

senyek eszközévé, majd a kerékpár fejlődésével sor került az első franciaországi körversenyre is (Tour de France, 1903). Az első autóversenyre sem kellett sokat várni. 1894-ben még gőzgéppel hajtott autók versenyeztek benzinmotoros gépkocsikkal. Az első, távoli városok közötti túraversenyeket gyorsan felváltották a zárt pályás körversenyek.

A különböző sportesemények jelentőségét növelte, hogy a korszakban Pierre de Coubertin történész javaslatot fogalmazott meg az újkori olimpia megrendezésére. Coubertin a békés keretek között zajló nemzetközi versengés és megmérettetés fontosságát hangsúlyozta, kiemelve, hogy a fiatalok inkább sportrendezvényeken versenyezzenek egymással, mint háborút vívjának. Az első újkori olimpiát 1896-ban Athénban rendezték, ezen még viszonylag kevés sportoló vett részt (14 nemzet mintegy 250 sportolója).

Hajós Alfréd az első újkori olimpián kétszeres olimpiai győztes magyar úszó. 1896, Athén.

A nemzetállamok kora és a gazdasági élet új jelenségei

ÖSSZEFOGLALÁS

1 Rendezd időrendbe elkészülésük alapján az alábbi jelentős épületeket, építményeket! Válaszd ki, hogy melyik a kakukktojás közöttük! Magyarázd meg, miért!

- Eiffel-torony
- londoni földalatti
- Szuzei-csatorna
- az Amerikai Egyesült Államok két partját összekötő Pacific vasút
- az első távírókábel

2 Alkossatok 2-3 fős csoportokat! Válasszatok ki egy fogalmat! Készítsetek egy 5-10 mondatos szöveget, amelyben szerepel majd ez a fogalom!

- aranyláz
- a korona ékköve
- vörösingesek
- Nobel-díj
- fekete arany

3 Válaszd ki az alábbi események közül azokat, amelyekben jelentős szerepet kaptak a hazájukból külföldre távozó (emigráns) magyarok! Mutasd be a magyarok szerepét a kiválasztott eseményekben!

- Észak és Dél polgárháborúja
- olasz egységfolyamat
- német egységfolyamat
- brit gyarmatosítás
- a Ford T-modell kifejlesztése
- vasútépítés Angliában

4 Dolgozzatok csoportban!

A forrásokot felhasználva gyűjtsétek össze a rabszolgaság ellen és mellett elhangzó érveket! Fogalmazzátok meg, miért tartották szükségesnek a rendszer fenntartását a déliek, és miért ellenezték az északiak! Az összegyűjtött érvek segítségével rendeztetek vitát!

„Egy jogi könyvben azt olvastam..., hogy a rabszolga olyan emberi lény, aki a törvény értelmében nem személy, hanem tárgy. És ha a szabadság biztosítékait lerombolják (...) mit gondolnak önök, sok idő fog-e eltelni addig, amíg majd a szegény fehér emberekből is tárgyakat kezdenek csinálni?”

(Abraham Lincoln, 1860)

„Ezt a kormányzatot alapító atyáink fehér alapon hozták létre, fehér emberek készítették, hogy örökké segítségére legyenek a fehér embereknek és utódaiknak.”

(Stephen Douglas szenátor,
Lincoln politikai ellenfele, 1858)

Nézzetek utána, hogy hol és milyen körülmények között létezik a mai „modern” rabszolgaság!

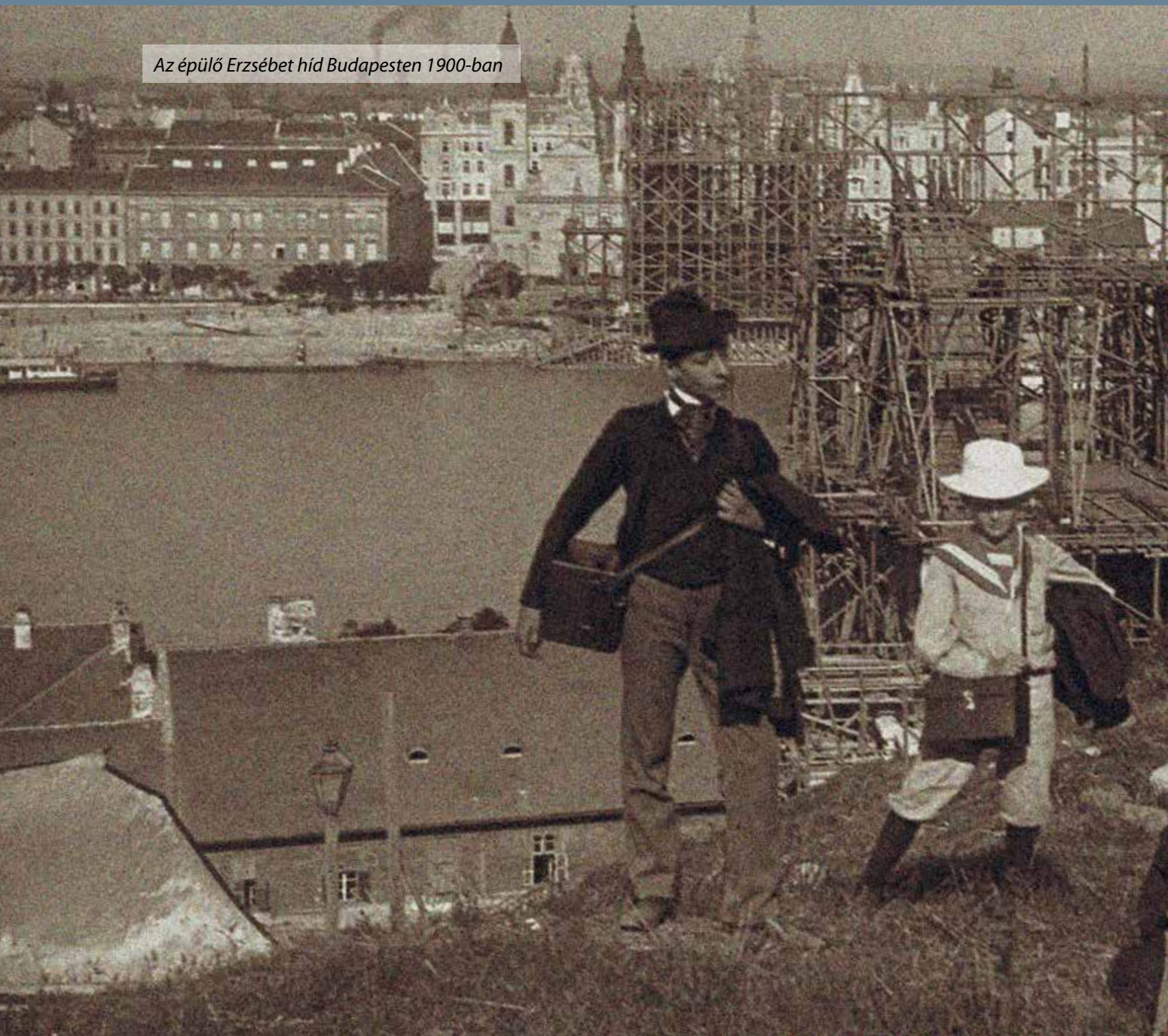
5 Készítsetek csoportmunkában munkástüntetésre mozgósító röplapot! A röplap tartalmazza céljaitokat is! A röplapok felolvasása után vitassátok meg, mely célok teljesíthetőek a 19. századi kapitalista társadalom keretein belül, és melyek nem!

II. fejezet

Önkényuralom és kiegyezés. A dualizmus kora Magyarországon

Az épülő Erzsébet híd Budapesten 1900-ban

A 19. SZÁZAD MÁSODIK FELE Magyarország számára a megerősödés, a gazdasági és kulturális fel-
emelkedés időszaka volt. Ennek politikai feltételét a Habsburg uralkodóval 1867-ben megkötött kiegyezés
teremtette meg. Az önállóságát visszaszerző ország nagy lendülettel folytatta a vasútépítést, az iparosí-
tást és a mezőgazdaság korszerűsítését. Budapest is ezekben az évtizedekben vált gyönyörű nagyvárossá.
Hazánk lakosságának lélekszáma emelkedett, bár jelentős mértékűvé vált az Amerikai Egyesült Államokba
történő kivándorlás. A korszak végén a honfoglalás ezeréves évfordulóját a történelmére és eredményeire
egyaránt büszke nemzet látványos rendezvényekkel ünnepelte meg.

Ebből a fejezetből megtudhatod...

- Kossuth miként próbált nemzetközi támogatást szerezni egy újabb szabadságharchoz.
- kit neveztek „a szép akasztott” embernek, és ki volt a „haza bölcse”.
- mi volt a jelentősége a vasútvonalak megépítésének.
- melyek voltak a kor világszínvonalú magyar termékei.
- milyenek voltak a korabeli iskolák.
- mely jellemzői voltak a korabeli nagyvárosi életnek.

Eközben azt is megtanulod, miként lehet

- érvekkel és bizonyítékokkal alátámasztott következtetéseket megfogalmazni arról, hogy mi és miért történt.
- a fontosabb történelmi személyek döntéseinek, tetteinek hátterét bemutatni.
- a történelmi változások okait és következményeit áttekinteni és kiértékelni.
- az emberek hajdani életmódját feltárni elbeszélések, leírások és képek alapján.

I. Projektfeladat

„Korszakalkotó” – Hogyan születtek a találmányok, kik voltak a feltalálók a dualizmus korában?

Cél: poszteren bemutatjuk a dualizmus korának korszakalkotó találmányait, feltalálóit, vállalkozásait.

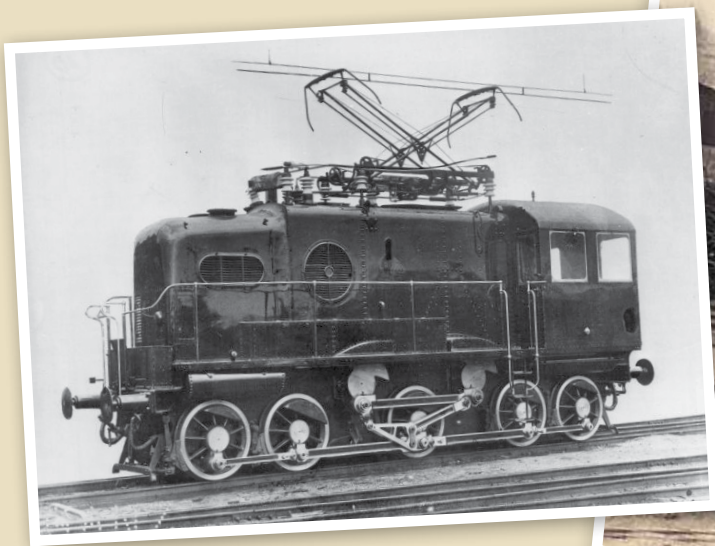

Mit tanulunk meg a projekt során?

- Milyen találmányokkal gazdagították a magyar feltalálók a hétköznapokat és a gazdasági életet?
- Kik voltak a leghíresebb feltalálók, hogyan alkották meg találmányukat, hogyan változott meg az életük ezután?
- Megtanulunk ismereteket gyűjteni a témánkról könyvtárban, interneten, kiválasztani a legmegfelelőbb forrásokat.
- Megtanuljuk, hogyan lehet feltalálót, találmányokat plakáton, poszteren, tablón bemutatni.

Mit fogunk csinálni?

- **Csoportokat alkotunk.**
- **Kutatást végzünk** a könyvtárban, interneten: adatokat, információkat gyűjtünk a találmányról, amelyekről diagramot, táblázatot, szemléltető ábrákat készítünk.
- **Kérdéseket fogalmazunk meg**
Például:
 - Milyen problémákat oldottak meg a korszak találmányaival?
 - Miért és hogyan jutott a feltaláló eszébe a megoldás?
 - Hogyan tudta elfogadtatni, közzétenni? Milyen változásokhoz vezetett a találmány a feltaláló életében, a gazdasági életben és a mindennapi életben?
- **Megszervezzük** a munkát: megválasztjuk az egyes tevékenységek felelőseit: vezető, dokumentáló stb. A csoport munkájáról munkanaplót vezetünk.
- **Meghívunk** egy szakértőt (lehet szülő, múzeumi dolgozó, kutató), és interjút készítünk vele a korabeli találmány mai hatásairól, a találkozt dokumentáljuk.
- **Bemutatjuk** a poszterünket az osztály előtt, rövid kiselőadás keretében.
- **Tervezzük meg a projektünket!** A tervezést segítő táblázatot készítsétek el a füzetetekbe, és töltsétek ki, egészítsétek ki közösen! (A felelősök a csoporttagok munkájának összehangolásáért felelnek.)
- **Lehetséges találmányok:** porlasztó, telefonközpont, telefonhírmondó, kéregöntésű vasútkerék, transzformátor, elektromos fogsztásmérő, szóadvíz, dinamó stb.

Tevékenység	Eszközök, nyersanyagok	Felelős	Határidő	Kész
1. Kérdéseket fogalmazunk meg a találmány működéséről, hasznáról és a feltalálóról.	tankönyv, albumok, szakkönyvek, internetes honlapok			
2. Válaszokat keresünk a kérdéseinkre: kutatómunkát végzünk, kiválasztjuk, értékeljük a legmegfelelőbb forrásokat.	tankönyv, albumok, internetes honlapok, múzeum			
3. Felkutatunk egy szakértőt, felkeressük vagy meghívjuk, feltesszük a kérdéseinket, a találkozót dokumentáljuk.	szakirodalom, hang- és/vagy képrögzítő eszköz, eszközök a jegyzetkészítéshez			
4. Megtervezzük és elkészítjük a poszterünket: szemléltetjük a találmány hasznát, magyarázó szövegekkel látjuk el stb.	papír, írószerszám, képek, ragasztó, vagy PC, laptop, online poszterkészítő alkalmazások			
5. Prezentáció: rövid kiselőadás keretében bemutatjuk a poszterünket.	laptop, projektor vagy tábló, albumok			
6. Értékelés	értékelőlapok			

6. Magyarország az önkényuralom éveiben

A szabadságharc küzdelmeit dermedt csönd követte Magyarországon. A Habsburg Birodalom jövője és Magyarország sorsa egyaránt bizonytalan volt.

- Milyen fontos társadalmi ügyekről rendelkeztek az 1848-as áprilisi törvények?
- Melyek voltak a szabadságharc legemlékezetesebb eseményei?
- Milyen eseményről emlékezünk meg október 6-án?
- Mit neveznek önkényuralomnak? Mondj példákat!

A Magyar Királyság területi beosztása a Bach-rendszer idején ■ Melyik korábbi Habsburg uralkodó osztotta kerületekre az országot?

Ferenc József önkényuralma

A szabadságharcot követő **véres megtorlás** Haynau leváltásával **befejeződött Magyarországon**. Ugyanakkor még évekig **katonai irányítás** alatt állt az ország. A börtönbe vett foglyok és a császári hadseregbe **büntetésből besorozott magyar honvédek** hosszú ideig nem térhettek haza.

Ferenc József **önkénturalmat vezetett be, uralkodói rendeletekkel kormányzott**. A császári hatóságok **kém- és besúgóhálózatuk** segítségével szemmel tartották az embereket, és letartóztattak mindenkit, akit veszélyesnek ítélték. **Újra bevezették** az újságok, a könyvek és a színházi előadások **cenzúrázását**. **Létrehozták a zsandárságot**, amelynek a feladata az elnyomott ország rendjének fenntartása volt. A működését szintén ekkor megkezdő **államrendőrség** pedig egy esetleges Habsburg-ellenes felkelés megakadályozását kapta feladatul.

Az ígérekkel ellentétben az uralkodótól **nem kaptak kedvezményeket a Magyar Királyság azon nemzetiségei sem**, amelyek a magyar szabadságharc alatt Bécset támogatták.

- Mi volt a bécsi udvar célja?
- Milyen eszközöket alkalmaztak ennek elérésére?

A fővárosi zsidóság legnagyobb temploma (zsinagógája) 1859-ben készült el. A szabadságharcban mintegy 4-5000 zsidó vallású katona vett részt, és a zsidóság anyagilag is támogatta a küzdelmet. A világosi fegyverletétel után ezért Haynau súlyos hadisarcot vetett ki a magyarországi zsidóságra ■ Nézz utána a könyvtárban vagy az interneten, hogy hol található a képen látható épület!

A Bach-rendszer

Az uralkodó **Alexander Bach** császári belügyminiszternek adott megbízást az önkényuralom magyarországi kiépítésére. Bach **Erdélyt, Horvátországot** és a délvidéki területek egy jelentős részét **Bécs közvetlen irányítása alá** helyezte. A megmaradt területeket öt kerületre osztotta. **A fontosabb állami hivatalokat** részben a birodalom örökös tartományaiból Magyarországra küldött **idegen tisztviselőkkel** töltötték be. ❶

A birodalom egyre növekvő adósságának fedezése érdekében növelni kívánta a Magyarországról befolyó bevételeket. Ezt a célt szolgálta több **új adó bevezetése és az adóbehajtás szigorítása**.

Bécs támogatta a **magyarországi vasútépítkezéseket**, mert az élelmiszer és a nyersanyag így könnyebben eljuthatott az osztrák piacokra és gyárakba. A **gazdasági viszonyok modernizálása** jegyében az uralkodó az 1848. áprilisi vívmányok közül a **közteherviselést és a jobbágyfelszabadítást** érvényben hagyta.

- Mit tett Bach Magyarországnak a birodalomba való beolvasztása érdekében?

A korona megtalálása

A magyar koronaékszereket a szabadságharc utolsó napjaiban Szemere Bertalan miniszterelnök az ország déli határának a közelében, Orsovánál elásta, hogy az ne kerülhessen a Habsburgok kezébe. A császári államrendőrség négyévi keresés után egy magyar besúgó segítségével bukkant rá a királyi felségjelvényekre. Ferenc József örömeiben még emlékkápolnát is építtetett a lelőhelyen.

- Mi volt a jelentősége a korona elrejtésének és megtalálásának?

Az ellenállás formái

A szabadságharc leverését követő években többen nyíltan is szembefordultak a Habsburg önkényuralommal. **Akad, aki a császár ellen próbált merényletet elkövetni**. Egy volt honvédtiszt kisebb **fegyveres csapatokat szervezett** a császári hatóságokkal szemben. Voltak olyanok is, akik egy nagy **összeesküvés** tervén dolgoztak. Ezek a próbálkozások azonban **sikertelenek** maradtak. A császári hatóságok **az ellenállás résztvevőit kivégezték, vagy súlyos börtönbüntetésre ítélték**.

- Vitassátok meg, hogy Ferenc József megölése javított volna-e Magyarország helyzetén!

❶ A Bach-huszárok

A Bach belügyministersége idején Magyarországon szolgáló hivatalnokokat gúnyosan Bach-huszároknak nevezték. Az elnevezés a magyaros öltözetükre is utalt. A történészek mára már kiderítették, hogy a birodalom távolabbi tájairól érkezett idegenek a hivataloknak csak alig egynegyedét töltötték be. Az alsóbb szintű hivatalnokok zöme a Magyar Királyság területén született. Pénzkereseti okokból akár sok egykori 48-as honvéd is arra kényszerülhetett, hogy hosszabb-rövidebb ideig az önkényuralom szolgálatába álljon.

A Bach-huszárok és egyenruhájuk ■ A hivatalnokok csak bajuszt viselhettek, tilos volt korszakállat növeszteniük. Mit gondolsz, miért?

Libényi János sikertelen merénylete Ferenc József ellen Bécsben. A magyar szabólegény csak megsebesíteni tudta az uralkodót. Tettéért 1853-ban kivégezték ■ Nézz utána, hogy a Bécsben ma is látható Fogadalmi templom (Votivkirche) hogyan kapcsolódik Libényi tettehez!

2 Mit válaszolt a „haza bölcse”?

Deák 1850-ben így utasította vissza a császár igazságügyi miniszterének a felkérését: „A közelmúlt idők gyászos eseményei után oly állapotok között, melyek még jelenleg is uralkodnak, lehetetlenség, hogy én nyilvános ügyekben közreműködhessek.” Levele az újságok révén hamar nyilvánosságra került. Deák azonban a magánéletben egyáltalán nem maradt tétlen, lakhelyén rendszeresen fogadta politikustársait, hogy megvitassák az ország ügyeit, és részt vett több egyesület munkájában is.

- Vitassátok meg Deák Ferenc magatartását!

4 Mit javasolt Kossuth?

A magyar nemzet szabadságra vágyik inkább, mint a hódítók dicsőségére. Én hát mint magyar, ismerve nemzetem jellemét s osztozva benne, én hazám jövőjét nem a hatalomban, hanem a szabadságban keresem. (...) Én azt hiszem, hogy a rendnek nincs erősebb biztosítéka, mint a megelégedés, mely csak szabadság alapján lehetséges. (...) Én azt óhajtom, hogy úgy az ember-jogok, mint a politikai szabadság minden csorbítás ellen biztonságban legyenek.

(...) azon meggyőződésben vagyok, (...) ha nemzetem azt hinné, hogy akár saját biztonsága, akár a népek sorsának solidaritása tekintetéből még bővebb biztosítékok kívánatosak, azokat a *szomszéd nemzetekkel* szövetség eszméjében találandja fel. Azt hiszem, ezen eszmének van jövője. Mert csak ezáltal lehet a kisebb nemzetek függetlenségét egyrészt elnyelés, másrészt a nagyobb nemzetek túlsúlya ellen biztosítani.

(Kossuth Lajos: *Javaslat Magyarországra jövő politikai szervezetét illetőleg, tekintettel a nemzetiségi kérdésre*, 1851)

- Melyik politikai eszme alapján képzelte el Kossuth az ország jövőjét?
- Hogyan törekedett volna a nemzetiségi konfliktusok megoldására?

A társadalom többsége a fegyveres szervezkedések helyett az ellenállás békésebb formáit választotta. Sokak számára **Deák Ferenc** magatartása vált követendő példává. 2 Deák ugyanis **viSSZAUTASÍTOTT mindenféle együttműködést a császári hatalommal**. A nyílt szembefordulás helyett a magánéletbe való visszavonulást, a **közéleti tétlenséget, passzivitást választotta**. A **passzív ellenállás** idején voltak, akik nem vállaltak állami hivatalt, és **sokan megtagadták az állami adófizetést is**. Divatba jött a Kossuthra emlékeztető körszakáll, illetve a magyaros ruházat viselése. **Titokban terjesztették és énekelték a különböző szabadságharcos dalokat és a Kossuth-nótákat**. 3 A szépirodalmi alkotásokban, ha **rejtetten is**, de ugyancsak **megjelent a levert szabadságharc fájdalma és a zsarnokság elutasítása**.

- Sorold fel a passzív ellenállás különböző módjait!

3 A cigányzene

A kor elterjedt, nemzetinek tartott zenéje a cigányzene volt. A szabadságharc idején a legtöbb honvédszázalóaljnak megvolt a maga cigányzenekara, amely a harcban lelkesítette a honvédeket. A szabadságharc bukása után a cigányzenészek muzsikája is ébren tartotta a nemzeti büszkeséget. Egy-egy multság, ahol cigányzenészek játszottak, tüntetésszámba ment a magyar szabadság mellett.

Kossuth Lajos ünnepélyes fogadtatása New Yorkban 1851-ben. Kossuth azért utazott az Amerikai Egyesült Államokba, hogy több száz lelkesítő beszédével pénzt gyűjtsön egy újabb magyar szabadságharc megindításához ■ Mit tudunk az Amerikába emigrált honvédtisztekről?

Kossuth Lajos és III. Napóleon

A világsi fegyverletétel utáni hetekben a megtorlás elől számos politikus, honvédkatona és katonatiszt menekült az Oszmán Birodalom területére. A kialakuló **emigrációs csoportok Kossuth Lajost tekintették vezetőjüknek**, aki egy újabb szabadságharc kirobbantását akarta elérni. 4

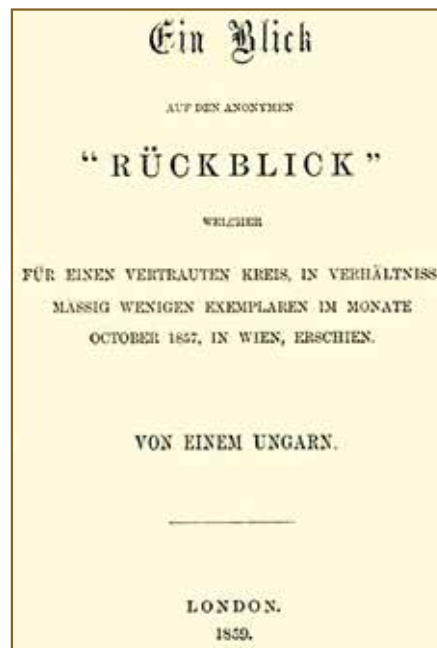
A legnagyobb esély erre 1859-ben, a francia és az osztrák hadsereg összecsapásakor kínálkozott. Kossuth személyesen találkozott III. Napóleon francia császárral. Megállapodásuk értelmében, ha az itáliai harcokkal egy időben a magyar emigráció is hadsereget szervez, és szabadságharcot robbant ki Ausztria hátában, akkor Franciaország katonai támogatást fog nyújtani a magyar függetlenség eléréséhez. **III. Napóleon** azonban ígéretével ellentétben **Solferino után hamar békét kötött a Habsburgokkal**, így megszűnt a lehetősége annak, hogy a háború Magyarországra is áttérjen.

- Miért csapott össze a francia és az osztrák hadsereg Solferinónál? Mi volt a francia külpolitika érdeke?

Sikertelen megegyezési kísérlet

Ferenc József császárt a katonai vereségek és a folyamatos magyarországi politikai válság arra készítette, hogy változtasson önkényuralmán. **Hosszú idő után 1861-ben összehívta a magyar országgyűlést.** Az országot érintő legfontosabb ügyekben azonban továbbra is az uralkodó kívánt dönteni. **A magyar országgyűlés** azonban visszautasította ezt, és **ragaszkodott az 1848-as törvények teljes körű helyreállításához.** Ferenc József ezért feloszlatta az országgyűlést és visszatért az önkényuralmi kormányzáshoz. Ugyanakkor tudatta, hogy ezt a döntését ideiglenesnek tekinti, és egy nyugodtabb helyzetben ismét tárgyalni kíván magyar alattvalóival.

- „Nem engedünk 48-ból!” – Mit jelent ez a mondás?

Széchenyi István név nélkül, német nyelven megjelentetett írásában gúnyos hangnemben bírálta a Bach-rendszert. Széchenyi 1860-ban bekövetkezett váratlan és tragikus halála megrázta a magyar közvéleményt; temetésén több ezren vettek részt. Nézz utána, hogy mi történt Széchenyivel 1848 szeptembere után! Mit gondolsz, hogy miért nem a Habsburg Birodalom területén nyomtatta ki munkáját, és miért német nyelven írt?

TÖRTÉNELMI NÉZŐPONTOK

A történelmi szereplők személyes tulajdonságai is hatással vannak az események alakulására.

- Hasonlítsd össze, mit tett Deák Ferenc, Kossuth Lajos és Széchenyi István az önkényuralom időszakában! Vitassátok meg a hasonlóságok és különbségek okait!

Deák Ferenc

Kossuth Lajos

Széchenyi István

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Sorold fel, melyek voltak a császári önkényuralom legfontosabb intézkedései Magyarországon!
- Ismertesd a Bach-rendszer működését!
- Mutasd be Kossuth emigrációban folytatott tevékenységét!
- Miért nem jött létre megegyezés az uralkodó és a magyar politikusok között 1861-ben?

7. Az osztrák–magyar kiegyezés

Közel két évtizedes szembenállás után létrejött a megegyezés a Habsburg uralkodó és Magyarország között. Az új államalakulattal szembeni bizalmatlanság azonban csak lassan szűnt meg.

Az Osztrák–Magyar Monarchia 1910-ben ■ Figyeld meg a térképen, milyen részekből állt a Habsburg Birodalom!

- Melyek voltak az ellenállás formái az önkényuralom éveiben?
- A szabadságharc leverése után mi maradt meg az 1848-as forradalom vívmányából?

A megegyezés okai

Ferenc József jól tudta, hogy birodalma **gazdasági és politikai problémáira** tartós **megoldást** kell találnia. **Bécs a magyarokkal való viszony rendezésétől** az államadósság csökkenését remélte, továbbá azt, hogy **helyreállhat a birodalom belső szilárdsága**.

A másik oldalon a **magyar emigráció sikertelenül próbálkozott Magyarország függetlenségének visszaszerzésével**. Egy újabb szabadságharc kirobbantásának és győzelmének az esélye lényegében megszűnt. A **passzív ellenállásban kifáradt**, gazdaságilag és a műveltség terén elmaradott Magyarországon is **egyre nőtt azok tábora, akik sürgették a Béccsel való megegyezést**, amelytől nyugalmat és fejlődést reméltek.

- Kik kerestek megegyezést egymással? Miért?

Kiegyezés az uralkodó és Magyarország között

Az 1860-as évek közepén az uralkodó közvetítők útján kifejezte tárgyalási szándékát Deák Ferencnek. **Deák célja az ország szabadságának és belső önállóságának minél szélesebb körű biztosítása volt, de úgy, hogy a Habsburg Birodalom fennmaradhasson, és visszaszerezhesse gazdasági és külpolitikai helyét Európa nagyhatalmai között.** Deák és hívei már nem követelték az 1848. áprilisi törvények teljes visszaállítását.

Az uralkodó hamarosan újra összehívta az országgyűlést, amelyen Deák beszédeivel nagy támogatottságot tudott szerezni programja megvalósításához. Ráadásul a **porosz–osztrák háborúban elszenvedett újabb katonai vereség Bécsset még inkább a magyarokkal való megegyezésre ösztönözte. 1867-ben** megalakult a felelős magyar kormány, amelynek miniszterelnöke **gróf Andrássy Gyula** lett. **1** A magyar országgyűlés törvényekbe foglalta a **kiegyezést**. Visszaállították az 1848. áprilisi törvények jelentős részét, és sor került Ferenc József magyar királlyá koronázására. Ez alkalomból az uralkodó amnesztiát* adott a politikai okokból börtönbe vetettek vagy külföldre űzöttek számára.

- Miként hatott a porosz–osztrák háború a tárgyalásokra? Miért?

Az új dualista állam

Az 1867-ben megkötött egyezséget összefoglalóan osztrák–magyar kiegyezésnek nevezzük, az ekkor megalakult két központú államot pedig **Osztrák–Magyar Monarchiának**.* **Két, jogilag egyenrangú állam szövetsége** jött létre, amelyet **dualizmusnak** hívunk. Az **Osztrák Császárság** központja Bécs, a **Magyar Királyság** fővárosa pedig Pest-Buda volt. Közös volt az **uralkodó**, aki így osztrák császár és magyar király is volt egy személyben. **Ferenc József** az új rendszer keretei között is fontos döntési jogokat tartott fenn a maga számára, például a hadsereg irányításában és a hivatalnokok kinevezésében.

Közös ügynek számítottak a Monarchia külügyi és hadügyi, valamint e két feladat költségeit érintő pénzügyek. **2**

Horvátországgal a szabadságharc óta feszült viszonyt a **horvát–magyar kiegyezés** rendezte. Horvátország a **belügyeit önállóan intézhette**, saját országgyűlése is volt, amely tagokat küldött a magyar országgyűlésbe. Pénzügyileg azonban Magyarországtól függött, törvényei pedig nem lehettek ellentétesek a magyar jogszabályokkal.

- Hogyan változott meg Magyarország helyzete a kiegyezés után?

1 Az akasztófa árnyékából a miniszterelnöki székbe

Andrássy Gyulát a szabadságharcban játszott szerepéért 1849 után halálra ítélték, de külföldön menedéket talált. A fiatal grófot a párizsi szalonokban „szép akasztottnak” nevezték. Hazatérése után Deák munkatársaként meghatározó szerepe volt a kiegyezés megkötésében. 1867-ben az esztergomi érsekkel közösen ő helyezte a koronát Ferenc József fejére. Magyar miniszterelnök lett, utána pedig nyolc évig a Monarchia külügyminisztere volt.

- Nézz utána az interneten, hogy Budapest melyik terén áll Andrássy Gyula lovas szobra!

Andrássy Gyula gróf

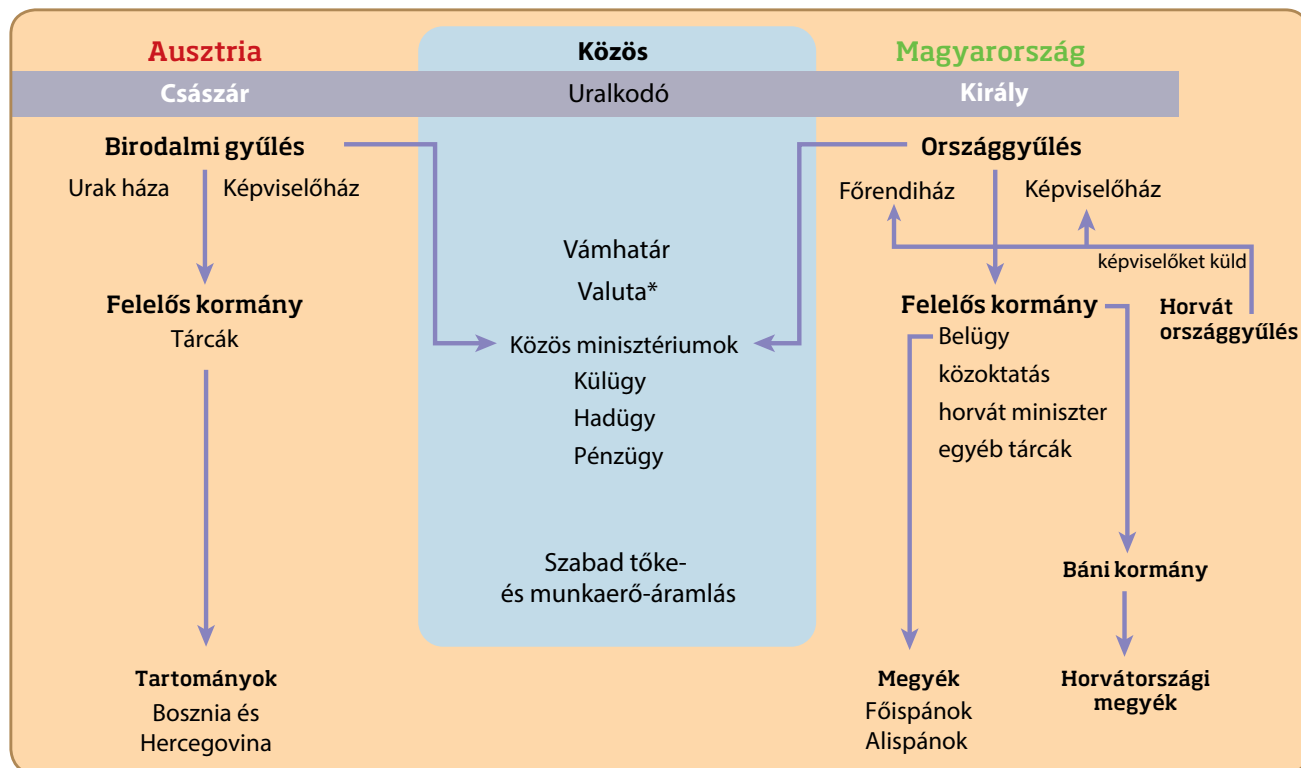
amnesztia: általános kegyelem.

monarchia: olyan államalakulat, amelynek az élén egy uralkodó áll.

2 Ausztria és Magyarország közös érdekei

A kiegyezésről szóló törvényben Magyarország „méltányosság alapján, politikai tekintetektől” részt vállalt a birodalom államadósságából, hogy „Öfelsége többi országainak jólléte s azzal együtt Magyarországé is össze ne roskadjon”. A szóhasználat teljesen érthető, hiszen a hatalmas adósság egy jelentős része az 1848/49-es magyar szabadságharc leverésének katonai költségéből származott.

Az osztrák és a magyar országgyűlés azt is elhatározta, hogy összehangolja például a pénzügyi rendszerét.

A kiegyezés államszervezete ■ Az ábra segítségével mondd el, melyek voltak azok az ügyek, amelyekről nem dönthetett önállóan a magyar országgyűlés! Az uralkodó miért tarthatta szükségesnek, hogy ezekben az ügyekben közös döntések szülessenek?

valuta: egy ország törvényes fizetőeszköze. Ha több ország használja ugyanazt a pénzt, akkor valutaunióról beszélünk.

Az Osztrák–Magyar Monarchia címere. A dualista állam bonyolultságát jól jelzi, hogy csak 1915-re készültek el a szakemberek ezzel a pontosított címerrel ■ Nézz utána a könyvtárban vagy az interneten, hogy milyen területeket jelképeznek a magyar korona alatt látható különféle szimbólumok!

A magyarok királynéja

Ferenc József felesége Erzsébet, becenevén „Sisi” (sziszi), 1866 nyarán, a porosz–osztrák háború idején gyermekeivel együtt Buda-Pestre költözött. Ekkor írt leveleiben sürgette férje személyes találkozáját Deákkal és Andrássyval. Szívesen időzött a magyar állam által a királyi család számára megvásárolt gödöllői kastélyban, amely ma is látogatható.

- Nézz utána a könyvtárban vagy az interneten, melyik híres magyar zeneszerző írt zeneművet a koronázás alkalmára!
- Nézz utána a könyvtárban vagy az interneten, milyen körülmények között vesztette életét Erzsébet!

Erzsébet királyné magyaros stílusú koronázási ruhájában

A kiegyezés ellenzői

A kiegyezéssel az ország jórészt visszanyerte belügyi önállóságát, de nem folytathatott saját külpolitikát, és a haderejével sem rendelkezhetett szabadon. **Az egyezséget ezért több magyar politikus is ellenezte.** A tiltakozók élén Kossuth Lajos állt, aki haláláig emigrációban maradt. **Kossuth a Habsburgokkal való önkéntes megállapodásban az erős és független magyar állam jövőbeli lehetőségének megszűnését, az ország szabadságának a végleges feladását látta.**

Nem örült a kiegyezésnek a Monarchia több népcsoportja sem, mert az osztrák–magyar megegyezés veszteségeinek érezték magukat. A fejük fölött létrejött kiegyezés ugyanis nem vette figyelembe követeléseiket.

- Miért ellenezte Kossuth a kiegyezést?

Honvédzászló a szabadságharc idejéből

- Megvalósult a zászlóra írt cél?

ELTÉRŐ NÉZŐPONTOK

Deák és Kossuth vitája a kiegyezésről

„Nem hiszem, hogy e javaslat életbe léptetése alkotmányos önállásunkat megsemmisítené s Magyarországot osztrák provinciává tenné; de hiszem azt, hogy alkotmányunk azon visszaállítása (...) megóvjá nemzetünket a végsűlyedéstől (...) Hiszem azt, hogy jelen viszonyaink között a főnforogó nehéz kérdéseknek más békés megoldását remélni nem lehet. (...) a nép nem mondana nekünk köszönetet, ha megghiúsítva a békés kiegyenlítés sikerét, visszaesnének vele együtt ismét a bizonytalanságnak, a zavarnak, rendetlenségnek örvényébe, melyből a szabadulás oly nehéz...”

(Deák Ferenc országgyűlési beszéde, 1867. március)

„Barátom! – Engedd meg e megszólítást azon múlt emlékének nevében, mely a hosszú számkivetés

keservei, a hazafi bánat és családi bú minden súlya alatt előttem mindig szent maradt. (...) Lassan-lassan lebben a fátyol a Béccseli alkudozások titkairól. Úgy látszik, mindez már kicsinált dolog, s az országgyűlés csak arra van hivatva, hogy a bevégzett ténytet regisztrálja. De én e tényben a nemzet halálát látom; s mert ezt látom, kötelességemnek tartom megtörni hallgatásomat; nem avégett, hogy vitatkozzam, hanem hogy Isten, a Haza s az utókor nevében esdekelve felszólítsalak: (...) Ne vidd azon pontra a nemzetet, melyről többé a jövőnek nem lehet mestere!”

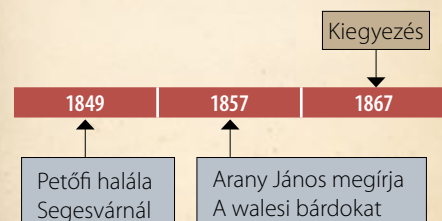
(Kossuth Lajos nyílt levele Deákhhoz, 1867. május)

- Mitől félti mindkét politikus a nemzetet?
- Deák mit tart a kiegyezés legfontosabb hasznának?
- Kossuth mit tart a kiegyezés legnagyobb hibájának?
- Miért egy nyílt levelet küldött Kossuth Deáknak?

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Sorold fel, milyen okok vezettek a kiegyezési tárgyalások megindulásához!
- Gyűjts érveket és ellenérveket a kiegyezésről!
- Értékelj Deák Ferencé a kiegyezést! Megvalósult-e az általad kitűzött cél?
- Sorold fel, milyen érdekek fűzték össze a birodalom két felét!

TÖRTÉNELEM – IRODALOM

8. Beköszöntenek a boldog békeidők

Miközben a kiegyezést követően a magyar politikát egyre inkább a mozdulatlanság jellemezte, a gazdasági életben fél évszázadig tartó látványos fejlődés vette kezdetét. Ezek voltak a „boldog békeidők” Magyarországon.

- Milyen külső és belső okai voltak a kiegyezésnek?
- Hogyan épült fel a dualista állam?

1 A Generális

Tisza Kálmán a nyílt szavazás* és a szűk választójog segítségével (a lakosság alig 6%-a szavazhatott), valamint pártjának jó megszervezésével 15 évig meg tudta őrizni miniszterelnöki tisztségét. Hívei nem véletlenül nevezték őt „Generálisnak”, azaz tábornoknak.

- Hogyan lehet befolyásolni a szavazókat nyílt szavazás esetén? Miért akadályozza ezt meg a titkos szavazás?

nyílt szavazás: a választóknak először a nevüket kellett megmondani, majd hangosan kellett kijelenteniük, hogy melyik jelöltre akarnak szavazni.

A modern magyar állam megteremtése

1867 után az **Andrássy-kormány megteremtette Magyarország önálló adó- és pénzügyi rendszerét**, valamint neki látott a közigazgatás átalakításának és a modern oktatás kiépítésének.

A kiegyezést követő első választáson **a választók többsége bizalmat szavazott az új politikai rendszernek**. A választásokra az 1848-ban meghatározott szabályok szerint került sor, ekkor azonban már a politikai egyenjogúságot kapott zsidó vallású lakosság is szavazhatott.

Az országgyűlés képviselőházában **létrejöttek a pártok, amelyek a kiegyezéshez való viszonyuk szerint különültek el egymástól**.

Néhány évvel a kiegyezést követően az addigi kormánypárt belső ellentétek miatt bomlásnak indult, amelyet Deák Ferenc betegsége és az ország pénzügyi problémái is felgyorsítottak. A válságot a Szabadelvű Párt megalakulása oldotta meg, amelynek vezetője a kiegyezést korábban kritizáló **Tisza Kálmán** lett. Az **1875-ben létrejött új kormánypárt harminc évig birtokolta a hatalmat**. 1 Az ekkor elfogadott több száz törvény döntő része a gazdasági életre vonatkozott, és annak fellendítését szolgálták.

- Miért nem került hatalomra a kiegyezést ellenző politikus vagy párt?

Tisza Kálmán (elől, jobboldalt) párthíveivel kártyázik, Deák arcképe alatt. Az asztalnál ott ül például Jókai Mór, a kép szélén pedig ott szivarozik Mikszáth Kálmán is. A Szabadelvű Pártkör egyszerre volt a kikapcsolódás és a bizalmas politikai megbeszélések színhelye. A kormányfőhöz mindig hű képviselőket mamelukoknak csúfolták. Gúnynevüket az egyiptomi uralkodók rabszolgákból álló testőrségéről kapták

Az ország gyors gazdasági fejlődése

Különösen a **vasúthálózat épült ki gyors iramban**. A vasúti áruszállítás elterjedése pedig mindenekelőtt a mezőgazdaság és a kereskedelem fejlődését segítette elő, hiszen az élelmiszerek az ország távoli pontjaira is viszonylag könnyen eljuthattak, sőt Ausztria piacain is megjelenhettek.

Az állam egyre gyakrabban avatkozott bele a gazdasági életbe is. Adókedvezményekkel támogatott bizonyos iparágakat, valamint olcsó szállítási lehetőséget biztosított az állami vasútvonalakon azok számára, akik gyárakat építettek vagy bővítettek. ② Az állam a mezőgazdaság támogatását csak viszonylag későn kezdte meg. A szabadkereskedelem elvét föladva és a földbirtokosok nyomásának engedve, **a hazai áru védelme érdekében magas vámot vetett ki a külföldi élelmiszerekre.**

- Milyen eszközökkel tudott az állam hatni a gazdaság működésére?
- Mi a vámok szerepe a gazdaságban?

A mezőgazdaság átalakulása

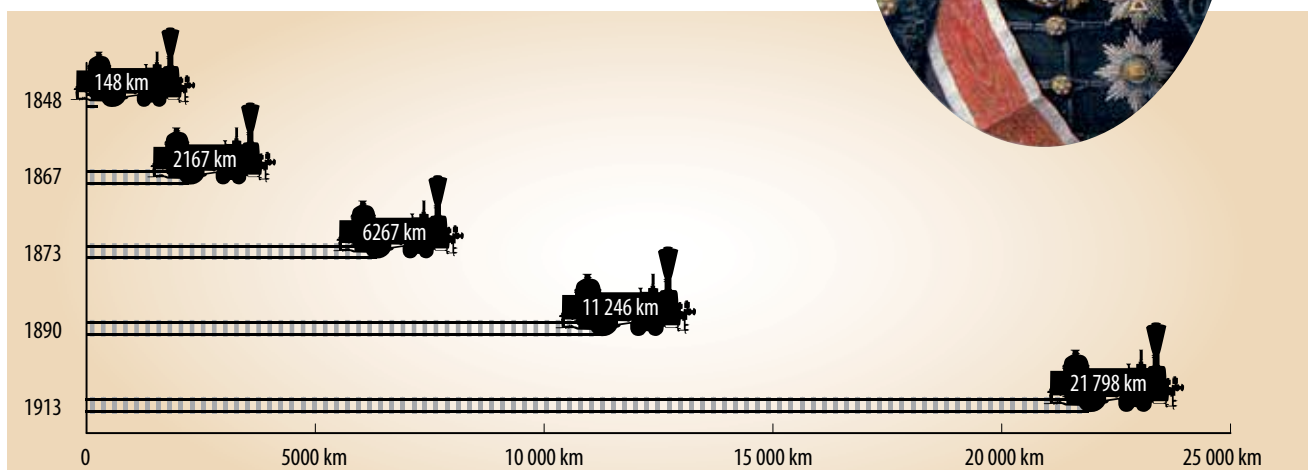
Mindeközben a mezőgazdasági termelés fokozatosan átalakult. Az ország és a Monarchia növekvő élelmiszerigénye következtében **egyre több földet vontak be a mezőgazdasági művelésbe.** Ennek háttérében elsősorban a Tisza és mellékfolyóinak szabályozása állt, amelynek köszönhetően jelentősen bővült a megművelhető földterület a 19. század utolsó harmadában.

Magyarországon is egyre inkább **teret hódított az istállózó állattenyésztés.** A természet viszontagságait jobban tűrő

② A vasminiszter

Baross Gábor államtitkárként, majd pedig miniszterként közel tíz éven át felügyelte az ország közlekedését és kereskedelmét. Több más intézkedés mellett az ő nevéhez fűződik a fontosabb vasútvonalak államosítása. Az állam a vasútvonalak megvásárlásával csökkenteni tudta az áruszállítás költségeit, amellyel így a hazai vállalatokat támogatta. A vasúti személyszállítást azzal lendítette fel, hogy olyan díjszabást vezetett be, amely olcsóbbá tette mind az egymáshoz közeli települések közötti rövid utazásokat, mind pedig a nagy távolságokra való eljutást: például a főváros meglátogatását az ország távoli vidékeiről. A Magyar Királyi Államvasutak forgalma rövid idő alatt megnőtt, amely ösztönzőleg hatott a mozdony- és vagongyártásra is.

- Miért lehetett a vasútépítés a gazdaság húzóágazata? Gondold végig, mire van szükség a vasúti közlekedéshez!

A magyarországi vasútvonalak hossza ■ Hol épült Magyarországon az első vasútvonal? Melyik időszakban bővült a leggyorsabban a vasúti hálózat? Hasonlítsd össze a magyar vasúti helyzetet a nyugat-európai fejlődéssel! Segít a tankönyv előző fejezetében található adatsor.

A Ganz-cég terméke, az 1870-es évektől gyártott gőzeke ■ Hogyan segítette ez a gép a mezőgazdasági munkákat? Mire volt szükség, hogy ilyen gépek nálunk is készülhessenek?

marha- és sertésfajták helyett a több tejet és húst adó típusok tenyésztése terjedt el.

A mezőgazdaság fejlődését a szakemberek képzése és a gépesítés is elősegítette. Gazdasági tanintézetek létesültek, a gőzgépek elterjedése pedig a különböző földművelési munkákat, a szántást és a cséplést könnyítette meg.

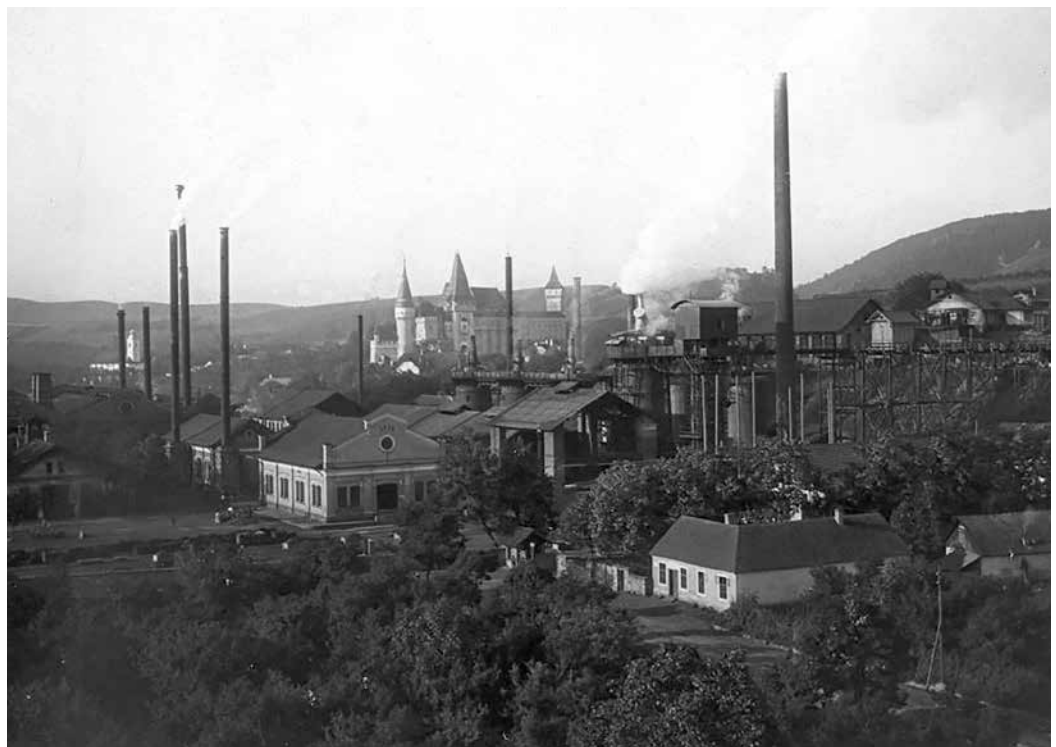
- Milyen bizonyítékai voltak a mezőgazdaság fejlődésének? Minek volt ez köszönhető?

A magyar ipar helyzete

Hazánkban elsőként a mezőgazdasági termékeket feldolgozó iparágak indultak fejlődésnek. Közülük is kiemelkedik a **malomipar, amely sokáig világelső volt a liszt előállításában**. A technikai újításoknak köszönhetően a magyar liszt minősége messze földön híres volt.

A hazai gépipar mindenekelőtt a mezőgazdasági gépek és a vasúti járművek gyártásában volt sikeres. A gépgyártáshoz szükséges nyersanyagot a bányai ipar, valamint a vas- és acélipar igyekezett biztosítani. A gyárakban azonban sokáig hiányzott a szakképzett munkaerő, ezért gyakran külföldről érkeztek a szakmunkások. A **gyáralapítási hullámban** a külföldi tőke mellett a hazai **zsidó nagypolgárság ipari befektetései** is nagy szerepet játszottak.

A gazdasági fejlődés hatására sikerült az ország évszázados lemaradását mérsékelni a fejlett európai államokhoz képest. A 20. század elején az ország gazdasági teljesít-

Az állam által működtetett vajdahunyadi vasgyár. A modern gyárkérmények mögött felsejlik a múlt, Vajdahunyad vára

- Keresd meg a térképeden a települést! Ma melyik ország területén található?

A budapesti malmok egyike az 1880-ban alapított Gizella gőzmalom. A század végén az Amerikai Egyesült Államokból érkező olcsóbb gabona komoly versenyt jelentett a magyar vállalatoknak ■ Mit gondolsz, miért a Duna-partra települtek ezek a malmok?

ménye már meghaladta a dél-európai országok eredményét. **Magyarország agrárország maradt**, mert bevételei nagyobb része továbbra is a mezőgazdaságból származott, de egyre jelentősebb értéket termelt az ipar is.

- Miért lehetett sikeres Magyarországon a malomipar és a cukoripar?

Külföldiek a magyar ipar szolgálatában

Ganz Ábrahám svájci református családban született. Már ifjúkorában felkeltette érdeklődését a vasgyártás, ezért sorra járta Európa vasöntő üzeimeit. Végül 1841-ben az első pesti gőzmalom öntődjében kapott állást szakmunkásként. Hamarosan az öntöde vezetője lett, ám egy üzemi baleset következtében egyik szemére megvakult. Mindez azonban nem szegte kedvét, sőt öccsével közösen megalapította saját gyárát Budán. A szabadságharc alatt ágyúcsöveket és ágyúgolyókat gyártott a honvédség számára. A Habsburg önkényuralom idején bekapcsolódott az egyre jelentősebbé váló vasútépítkezésekbe. Külföldi minták alapján egy a terhelésnek jobban ellenálló, szilárdabb, úgynevezett kéregöntésű vasúti kereket fejlesztett ki, és megkezdte terméke tömeggyártását. Ganzot Buda városa díszpolgárává választotta. Gyárában 1867 őszén elkészült a százezredik kerék is. Egy hónappal később azonban Ganz váratlanul meghalt. Az irányítást Mechwart András német főmérnök vette át. Az ő találmánya tökéletesítette később a gabonaőrlést. A máig létező Ganz cég hamar felismerte az elektromosságban rejlő lehetőségeket. Mechwart ezért egy külön részleget hozott létre villamosági berendezések kifejlesztésére.

Ganz Ábrahám

Mechwart András

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Hogyan segítették elő a magyar kormányok a gazdasági élet fellendülését?
- Mutasd be Magyarország gazdasági helyzetét a 19. század utolsó évtizedeiben!

9. Az Osztrák–Magyar Monarchia együtt élő népei

A Monarchia Európa legtarkább birodalma volt. A népek együttélése egyedülállóan sokszínű kultúrát hozott létre, ugyanakkor a politikusi türelmetlenség komoly vallási és nemzetiségi feszültségek kialakulásához vezetett.

- Ismételj! Milyen történelmi folyamatok és események hatására vált a Magyar Királyság soknemzetiségű állammá?

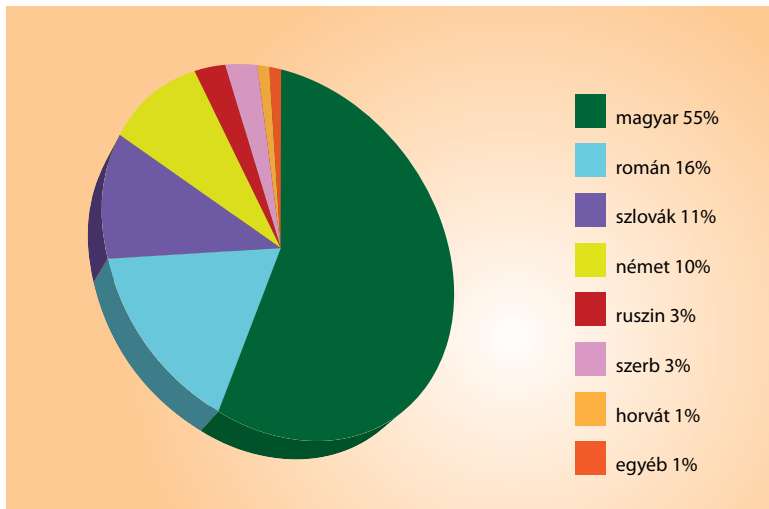

A Monarchia nemzetiségi viszonyai

Ferenc József soknyelvű birodalmában **tizenkét nagyobb nemzetiség élt együtt**. A Monarchia két legerősebb nemzete, a kiegyezést megkövető magyarok és az osztrák-németek mindössze 40 százalékát tették ki az államalakulat lakosságának. **A korszak végére a magyarok csekély többségbe kerültek Magyarországon**, számuk több mint a kétszeresére nőtt a 19. század során. A Monarchiában a nemzetiségek egyes vidékeken egy tömbben helyezkedtek el, más területeken viszont egymással keveredve éltek. **Különösen a városok voltak soknyelvűek.**

- Miként változott meg a nemzetiségek aránya a 19. században? Miért?

Krajnai szlovének népviselete ■ Keresd meg a térképen lakóhelyüket!

Magyarország nemzetiségi összetétele 1910-ben

1868-ban az országgyűlés olyan **nemzetiségi törvényt** alkotott, amely a korabeli európai államokhoz képest több jogot biztosított az országban élő nemzetiségek számára. A törvény kimondta az állampolgárok egyenjogúságát, és **mindenki számára biztosította az anyanyelv használatát** hivatali ügyei intézésekor.

A nemzetiségek saját anyanyelvű iskolákat és egyesületeket alapíthattak. A községek maguk választhatták meg a hivatalos nyelvet. A városokban és a megyékben lehetőség volt a magyar mellett egyéb nemzetiségi nyelvek közgazgatási használatára is, ha a képviselők 20%-a ezt kérte. Ugyanakkor a törvény kimondta, hogy az ország összes állampolgára a politikailag egységes magyar nemzetbe tartozik, az állam hivatalos nyelve pedig a magyar.

A legtöbb magyarországi nemzetiség tiltakozott a nemzetiségi törvény ellen, ugyanis már nem elégedtek meg a többségi nemzet által kínált nyelvhasználati jogokkal. A horvátokéhoz hasonló politikai jogokat és területi önállóságot, azaz autonómiát követeltek. **Elutasították az egységes magyar nemzet gondolatát, és a nemzetiségek egyenrangúságát hirdették.**

- Milyen jogokat biztosított az országgyűlés a nemzetiségeknek?
- Milyen további jogokat akartak a nemzetiségek kivívni maguknak?

Beilleszkedés és beolvasztás

Az országban élő különféle népcsoportok kultúrája az évszázadok alatt hatott egymásra. Átvettek egymástól bizonyos szokásokat, **megtanulták egymás nyelvét, sőt akár házasságot is kötöttek egymással** a különbö-

Imádkozó, hagyományhű zsidók. A korszak végén a zsidóság lélekszáma Magyarországon meghaladta a 900 ezer főt. A hazai zsidóságnak több irányzata alakult ki. Amíg a hagyományokhoz erősen ragaszkodó (ortodox) közösségek elsősorban a vidéki településeken voltak jelentősek, addig a vallási szokásaikat a modern élet mindennapjaihoz hozzáigazító, úgynevezett neológ irányzatnak Budapest volt a központja. A fővárosi zsidóság beilleszkedési törekvéseit jól jelzi, hogy közel háromnegyedük már magyar nyelvűnek vallotta magát a századfordulón. A zsidóság szerepvállalása mind a gazdasági, mind a kulturális életben meghatározó volt az időszakban, ezáltal jelentős részt vállaltak a polgárosodás előmozdításában

- Nézz utána, miért és honnan érkeztek a legnagyobb számban zsidók a 19. században!

Szebeni szászok népviseletben. A német nyelvű népcsoport Erdélyben élt ■ Melyik történelmi korszakban telepedtek le a szászok Erdélyben? Miben különbözött ez a többi magyarországi német betelepедéstől?

1 Vallásgyakorlás és a polgári házasságkötés

A törvények elfogadását követően az emberek szabadon köthettek házasságot, függetlenül attól, hogy melyik valláshoz tartoztak. Az állam a házasságkötést polgári szerződésnek tekintette, ezért lehetőségessé vált a válás és egy új házasság kötése. A katolikus egyház saját híveinek ezt továbbra sem engedte meg.

Ezentúl kizárólag a szülők dönthettek újszülött gyermekeik vallásáról. Az emberek szabadon választhatták meg vallási meggyőződésüket is, sőt ha valaki úgy gondolta, akkor egyik egyházhoz sem kellett már tartoznia. A zsidó vallású állampolgárok szintén teljesen szabadon gyakorolhatták vallásukat, a zsidóság által fenntartott iskolák pedig állami támogatásban részesülhettek.

- Miért jelentett könnyebbséget a polgári házasságkötés bevezetése?

Esküvői pár a századfordulón

zó nemzetiségű emberek. A magyar nyelv ismerete gyorsan terjedt a többnyelvű városokban és a vegyes népeségű megyékben.

A 19. század végén azonban **több olyan intézkedést hoztak, jogos ellenérzést váltottak ki a nemzetiségi lakosság körében.** A nemzetiségi törvénnyel ellentétes szellemben korlátozták a nemzetiségi iskolák működését, gimnáziumokat zártak be, megszigorították egyesületeik működését, és kötelezővé tették a magyar nyelv tanítását a nemzetiségek elemi iskoláiban. Egyre gyakrabban indítottak rendőri és bírósági eljárásokat is a nemzetiségi politikusok ellen.

A kiegyezést követően az országgyűlés kimondta a különböző keresztény felekezetek egyenrangúságát, és törvényben biztosította a zsidó vallású állampolgárok politikai és jogi egyenlőségét. **A század végén a zsidó vallást teljesen egyenjogúvá nyilvánították a keresztény egyházakkal.** Törvényben mondták ki az állami anyakönyvezést, és bevezették a kötelező polgári házasságot.

- Milyen sérelmei voltak a nemzetiségeknek?
- Hogyan vált teljessé a polgári és vallási egyenjogúsítás Magyarországon?

Egy új tudomány születik: a néprajz

A magyar nép hagyományainak a megismerése a 18. század végétől kezdte foglalkoztatni a hazai tudósokat és az írókat. A reformkorban megindult a népdalszövegek, dallamok, illetve a mesék és a mondák gyűjtése, majd pedig a tárgyi emlékek felkutatása is megkezdődött. Hamarosan létrejöttek a tudományos kutatás legfontosabb intézményei: a Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi osztálya (1872) és a Magyar Néprajzi Társaság (1889). Újabb lendületet adott a kutatásoknak az 1896-ban megrendezett néprajzi kiállítás, amely bemutatta a nagyszámú érdeklődőnek mind a magyar, mind az országban élő nemzetiségek legjellegzetesebb épületeit és viseleteit. Ugyancsak a századfordulón indult meg a népzenei dallamok fonográfra rögzítése és tudományos feldolgozása. 1906-ban Kodály Zoltán és Bartók Béla közzétette első népdalgyűjteményét.

- Milyen szerepe van a néprajznak a történelmi múlt megismerésében?

2 Cigány szavak a magyar nyelvben

A hétköznapi beszédben ma is több olyan szót használunk, amelyet a magyar nyelv a cigány nyelvből vett át a 19. század folyamán. Ezek közül a legismertebbek például a bárgyú, a csaj, a kajál, a lóvé vagy a piál kifejezés, újabb keletű átvétel pedig például a csávó, a góré, a kéro és a verda. A több mint 600 éves cigány–magyar együttélés a cigány és a cigány közvetítéssel a magyarban meggyökeresedett szavakból is jól látszik (pl. pékél [süt] – pék, ácsél [várakozik] – ácsorog, dzsámbás [béka] – csámpás, pátyárél [bepólyál] – pátyolgat).

- Ha valamelyik szót nem ismered, nézz utána a jelentésének!

A cigányság Magyarországon

A 19. század végén mintegy 300 ezer cigány élt az országban. Az 1893-ban végrehajtott cigányösszeírás alapján 97%-uk letelepedett. Bár népességük fele a falvak, városok szélein kapott csak helyet a földesuraktól vagy a településtől, hagyományos foglalkozásaikkal (pl. kovács, lókereskedő, teknőkészítő) és szolgáltatásaikkal (pl. edényjavítás, kés-élezés) kivették részüket a munkamegosztásból. Sokan dolgoztak napszámosként a mezőgazdaságban. Az iparosodás és a városiasodás előrehaladásával azonban korábban megbecsült szakmaik jelentősége lecsökkent. Az írni és olvasni tudás hiánya pedig megakadályozta őket a jobb megélhetést biztosító foglalkozások megtanulásában. ② ③

- Hogyan és miért alakult át a cigányság életmódja a 19. század második felében?

Kosarait áruló cigány ember. A cigányság életmódjának és kultúrájának kutatása a 19. század végén kezdődött meg. A cigányság egyik első kutatója József Károly Habsburg főherceg, a magyar honvédség főparancsnoka volt, aki még nyelvüket is megtanulta

ELTÉRŐ ÉRTELMEZÉSEK

A nemzetiségek helyzete

Az itt látható két karikatúra pontosan kifejezi a magyarok és a nemzetiségek egymással szembeni féltelmeit. A nemzetiségek kétségbe vonták a nemzetiségi törvény egyenjogúságot hirdető mondatait. A magyarok pedig az ezeréves magyar állam egységét féltették a nemzetiségek rombolásától. Mindkét rajz eltúlozta az együttélés mindennapi gondjait.

A Hungária szobrát ledöntő nemzetiségek

Az egyenlőséget hangoztató magyarokat a vállukon cipelő nemzetiségek

- Melyik karikatúra tükrözi a nemzetiségek véleményét a helyzetről?
- Gyűjtsetek érveket, illetve ellenérveket az egyes álláspontokhoz!

③ A romák és az iskoláztatás

Bár Magyarországon 1868-ban bevezették a tankötelezettséget (11. lecke), még a századforduló idején is az iskolakötelesek (6–12 évesek) 50%-a volt analfabéta. Az állam, a községek és az egyházak ugyanis nem tudták vagy elmulasztották biztosítani a szükséges tantermeket, eszközöket és pedagógusokat a törvény végrehajtásához. A falusi szegény gyermekek és a cigányok java része így kiszorult az iskoláztatás lehetőségéből.

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- A lecke térképe segítségével jellemezd az Osztrák–Magyar Monarchia és Magyarország nemzetiségi viszonyait!
- Milyen előnyei és hátrányai voltak a sok nemzetiség együttélésének?
- Hogyan alakult a nemzetiségek helyzete Magyarországon a dualizmus idején?

10. Társadalmi változások Magyarországon a 19. század második felében

A gyors politikai és gazdasági változásokat a társadalom átalakulása csak lassan követhette. A régi és az új társadalmi csoportok együtt voltak jelen, és kölcsönösen hatottak egymásra.

- Miért nőtt meg a népesség az ipari forradalom időszakában?

Európai kivándorlók érkeznek New York kikötőjébe ■ Melyik szobor fogadta őket? Nézz utána a könyvtárban vagy az interneten a szobor történetének!

Előkelő hölgy a századfordulón

A népesedés folyamatai

A gazdasági fejlődés és az emberek életkörülményeinek fokozatos javulása következtében a **Magyar Királyság népessége gyorsan növekedett**. A lakosság száma a korszak végére több mint másfélszeresére nőtt, és **elérte a 21 millió főt**. Ugyanakkor magas volt még a halálozás mértéke. A gyerekek közel egyharmada meghalt a tizedik születésnapja előtt!

A népesség növekedését szintén lassította, hogy **a 19. század utolsó évtizedeitől kezdve megindult a kivándorlás az országból**. Döntő többségük a jobb élet reményében az Amerikai Egyesült Államokba költözött. A mintegy kétmillió kivándorló egy része később visszatért szülőföldjére, mások pedig pénzküldeményekkel igyekeztek támogatni Magyarországon maradt rokonaikat.

- Mi növelte, és mi csökkentette a népességet?

A társadalom csúcsán

A társadalom legvagyonosabb és legbefolyásosabb csoportjait a hatalmas földbirtokokkal rendelkező arisztokrácia, valamint a gyárak és nagyvállalatok tulajdonosai, a nagypolgárság alkotta. Az arisztokraták egy része nemigen vett részt az ország életében, sokat tartózkodtak külföldön vagy óriási vidéki birtokaikon. Mások viszont bekapcsolódtak a politikai és gazdasági élet irányításába, továbbá pénzzel támogatták a kultúra fejlődését. Rendszerint közülük kerültek ki például az ország miniszterelnökei is. Több olyan főnemesi család is akadt, amely elvesztette birtokait és elszegényedett az évtizedek során, ezért tagjainak polgári foglalkozás után kellett nézniük.

- Mi jellemezte az arisztokrácia helyzetét a dualizmus korában? Mennyire tért ez el a korábbi évszázadoktól?

A nagypolgárság elsősorban a fővárosban élt. Vagyonát általában kereskedelemről és ipari vállalkozásokról szerezte, de később sokan vásároltak jelentős nagyságú földbirtokokat is. Nem politikai tisztségeik, hanem gazdasági befo-

Andrássy Gyula gróf tiszadobi kastélya a reneszánsz várak stílusát idézi

■ A ma is látható kastélynak 52 szobája volt. Mit gondolsz, miért lehetett költséges egy ilyen épület fenntartása?

lyásuk volt a meghatározó. **A nagypolgárságon belül sok család volt német és zsidó származású, akik sikeresen beilleszkedtek a magyar társadalomba.** ①

■ Hasonlítsd össze az arisztokrácia és a nagypolgárság összetételét és helyzetét!

A társadalom középrétegei

A társadalom középső részén sokféle, egymástól jelentősen különböző csoportot találunk. Ide tartoztak a **tisztes vagyonnal rendelkező városi középpolgárok, a háztulajdonosok, kisebb üzemek igazgatói, vezető banktisztviselők, de az elszegényedő középirtokos nemesek is.** Utóbbiak töltötték be a megyék fontosabb közigazgatási tisztségeit és a minisztériumi hivatalokat. Politikai hatalmukat jelzi, hogy gyakran országgyűlési képviselővé is megválasztották őket.

A középrétegek alján helyezkedett el a kispolgárság, amelyhez több mint kétfélmilliónyi ember tartozott. Önálló üzlettel rendelkező kiskereskedőket és kisiparosokat, alsóbb állásokat betöltő hivatalnokokat, katona- és rendőrtiszteket, vasutasokat találunk ebben a csoportban.

■ Kik tartoztak a társadalom középrétegeihez?

A parasztság

A középréteghez tartozott a birtokos parasztság is, amely a megművelt föld és az állatállomány nagysága szerint szinten tagolt volt. Családtaggokkal együtt hétmillió ember élt

Testvérek és úriemberek. Az elszegényedő nemesség számára a közigazgatási tisztségek mellett hagyományosan a katonatiszti pálya kínált megélhetést ■ A kép alapján állapítsd meg, hogy melyek voltak az úriember megjelenésének kellékei!

① A zsidó nagypolgárság helyzete

A zsidóság a 19. század közepéig nem birtokolhatott földet, és nem folytatható ipari tevékenységet, így érdeklődése a kereskedelem és a hitelezés felé fordult. Az itt szerzett ismereteik és vagyonuk segítségével viszont sikeresen kapcsolódhattak be a kiegyezés körüli években megindult gazdasági fejlődésbe. Különösen a főváros kínált számukra kedvező lehetőségeket gyárak és cégek alapítására. Saját vagyonuk gyarapítása mellett gyakran támogatták pénzzel Budapest gazdasági és kulturális modernizálását, továbbá jótékonyági tevékenységet is folytattak. A haza iránti szolgálataikat az uralkodó azzal is elismerte, hogy mintegy 350 zsidó polgárcsaládnak adományozott nemesi címet, közülük 28 pedig bárói rangot is kapott, így az arisztokrácia körébe emelkedhetett. Sokan tértek át a keresztény hitre, felsőházi tagok, sőt miniszterek lettek. Az első zsidó vallású miniszter Vázsonyi Vilmos lett, 1917-ben. A magyarországi polgárosodásban a zsidó nagypolgárság mellett a nem vagyonos zsidó közép- és kispolgári rétegek (értelmiségiek, sportolók, művészek, kisiparosok) is szerepet vállaltak.

Parasztcsalád a századfordulón ■ Hasonlítsd össze viseletüket az úri hölgy és az úriemberek öltözékeivel (52–53. oldal)! Milyen különbségeket tapasztalsz?

🕒 Az agrárproletár romák

Az agrárproletárok közé tartozott a romák többsége is. Eltérő bőrszínük, lenézésük, hátrányos megkülönböztetésük miatt ők e rétegen belül is a legkedvezőtlenebb helyzetben voltak (pl. más csoportoknál nehezebben kaptak munkát).

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Ismertesd Magyarország népesebbi folyamatait!
- Mutasd be Magyarország társadalmát a dualizmus korában! Hogyan hatott az egyes rétegekre a gazdaság átalakulása?
- Melyik társadalmi réteg volt a legkiszolgáltatottabb helyzetben a dualizmus korában? Miért?

önálló mezőgazdasági termelésből. A vagyonos parasztság modernizálta gazdaságát, így nyertese lehetett a mezőgazdaság átalakulásának. **A parasztság zöme azonban csak arra volt képes, hogy elartsa családját, de nem tudta fejleszteni gazdaságát.** Mivel a gyerekek egyenlően örökölték a földet, a paraszti birtok elaprózódott.

A **parasztság alsó harmada** pedig folyamatosan szegényedett, és **csak ritkán tudott kitörni nyomorúságos helyzetéből.** Földbirtoka a megélhetést sem biztosította, ezért bér munkát is kellett vállalniuk. A sokszor reménytelen gazdasági helyzet miatt **a kivándorló családok döntő része a parasztságból került ki.**

- Milyen különbségek alakultak ki a parasztságon belül? Miért?

Az ipar és a mezőgazdaság munkásai

Az iparosodás előrehaladásával **megnőtt a városi munkás-ság létszáma.** Korszakunk végén már közel egymillió ember dolgozott gyárakban vagy bányákban. A mesterséggel rendelkező **szakmunkások megbecsült munkaerőnek számítottak a gyárakban,** akik közül eleinte sokan külföldről települtek az országba. Bérük nagysága és életmódjuk a kispolgárokhoz közelítette őket. Ugyanakkor a szakképesítés nélküli segédmunkások tömege rendszerint a vidéki szegénység elől áramlott a városokba. **A munkások zöme több mint tíz órát dolgozott és zsúfolt bérházakban élt.**

- Hogyan rétegződött a gyáripari munkásság?

A városi bér munkások egy másik nagy csoportját a cselédség alkotta. A főúri, illetve a nagy- és középpolgári családoknál munkát vállaló **női házicselédék döntően falvakból érkeztek a városokba,** majd néhány évnyi pénzkereset után általában visszatértek szülőhelyükre. Ugyan városi palotákban, tágas lakásokban éltek és szolgáltak, de alacsony bérük miatt kiszolgáltatott helyzetben voltak.

A társadalom legsó részén helyezkedett el **a lakosság legnagyobb csoportja.** Mintegy négy és fél millió ember dolgozott ugyanis **mezőgazdasági bér munkásként,** más néven **agrárproletárként.** Saját földdel szinte nem is rendelkeztek, szakképzettség híján csak fizikai erejüket tudták áruba bocsátani. Rendszerint béresként, juhászként, kocsisként dolgoztak a nagybirtokokon vagy cselédként az uradalmak központjában, esetleg vándormunkásként a vasútépítkezéseken és a folyósza-bályozásoknál. 🕒

- Miért kényszerültek sokan a városokban munkát keresni?

11. Oktatás és egészségügy a dualizmus korában

A 19. század második felében Európa-szerte fokozatos változás ment végbe a politikai gondolkodásban. Egyre többen gondolták úgy, hogy az államnak gondoskodnia kell polgáraitól és meg kell oldania a társadalmi problémákat is. A dualizmus évtizedei során a magyar állam egyre több pénzt költött olyan feladatokra, amelyekre korábban nem: iskolák működtetésére, kultúrára és egészségügyi ellátásra.

Iskoláztatás a dualizmus korában

A legtöbb társadalmi csoport számára egyedül az **oktatás biztosíthatta az esélyt a felemelkedésre**. Eötvös József oktatási miniszter hamar felismerte, hogy az ország fejlődése szempontjából elengedhetetlen az iskolarendszer reformja. **1868-ban** elkészítette **népoktatási törvényét**, amely bevezette a **tankötelezettséget a 6 és 12 év közötti gyermekek számára**. Ezt követően új tankönyvek készültek, és tanítóképző intézetek jöttek létre, hogy minél több tanár kezdhesse meg munkáját. **Az egyházak és a nemzetiségek szabadon működtethettek iskolákat**, de azokon a településeken, ahol ilyenek nem voltak, az állam magyar nyelvű elemi iskolákat hozott létre.

- Milyen céljai voltak az oktatási reformoknak?

Sok falusi iskolában mindössze egy tanító dolgozott, és a különböző korú gyerekek egy osztályban tanultak. Létszámuk néha meghaladhatta a hatvan főt is. A kiegyezés után megindult reformoknak köszönhetően a korszak végére a tanítók száma megkétszereződött, **az írástudatlanok létszáma viszont jelentősen lecsökkent**. A 20. század elején ingyenessé vált az elemi oktatás. ①

Az alsófokú oktatás átalakítását a **korszerű középiskolai rendszer kiépítése és a felsőoktatás reformja** egészítette ki. A dualizmus évtizedei alatt létrejöttek az érettségivel záruló **nyolcosztályos gimnáziumok** és a **hatosztályos reáliskolák**. Utóbbi iskolatípusban nagyobb hangsúlyt helyeztek a természettudományos és műszaki ismeretek tanítására.

A korszak végén már tízből kilenc gyermek részesült elemi oktatásban, **középiskolában** és **egyetemen** viszont a fejlődés ellenére is csak **az emberek kis része** tanulhatott.

- Milyen eredményeket ért el a korszak oktatáspolitikája?
- Hasonlítsátok össze különböző jellemzők alapján (osztálylétszám, tanárok száma, tankötelezettség) a dualizmus kori elemi iskolát saját általános iskoláttal működésével!

- Miért nőtt meg az oktatás jelentősége az ipari forradalom idején?
- Ismételj! Milyen közegészségügyi intézkedések történtek a 19. században? Ki volt Semmelweis Ignác? Mit tanultál róla?

👧 Lányok az iskolapadban

Az elemi iskolai tananyag a lányok és fiúk számára azonos volt, de még sokáig külön osztályokban, iskolákban kellett tanulniuk. A lányok számára az első gimnázium 19. század végén nyílt meg. Ugyanekkoról tanulhattak nők az egyetemeken például orvosnak vagy tanárnak, de ügyvéd még nem válhatott belőlük.

Egy fővárosi leány elemi iskola első osztálya 1913-ban

Egy katolikus fiúgimnázium tanórása 1910-ben. A középiskolák több mint felét a korszak végén is az egyházak működtették, de fokozatosan nőtt az állami iskolák száma is

Önkéntes mentő ■ Nézz utána a könyvtárban vagy az interneten, hogy mikor alapították meg a fővárosi mentőegyesületet! Mikor jött létre a lakóhelyeden mentőegyesület?

2 Hogyan vélekedtek a kórházakról?

A vidéki emberek nagy része sokáig bizalmatlan volt a kórházakkal szemben: állataihoz előbb hívott doktort, minthogy saját betegségét kezelte volna. Ennek egyrészt az volt az oka, hogy a korabeli zsúfolt kórházak gyakran maguk is fertőzések terjesztői voltak, másrészt a szakszerepű orvosi ellátás inkább csak a városlakók számára állt rendelkezésre.

- Gondold végig, hogyan próbálták magukat kezelni a korabeli falvakban élő emberek!

3 A szegények orvosa

Herceg Batthyány-Strattmann László hatalmas vagyona ellenére polgári foglalkozást választott magának: orvos lett. Birtokán 24 ágyas, jól felszerelt kórházat rendezett be, ahol maga látta el a környéken élő beteg embereket. Évente több mint ötezer beteget vizsgált meg, és a kezelésüket ingyen végezte. A gyógyítást élete végéig folytatta. A katolikus egyház az emberekért végzett önzetlen szolgálataiért boldoggá avatta.

Az egészségügy fejlődése

Hiába duplázódott meg az orvosok száma Magyarországon a korszak végére, a városoktól távoli és szegényebb települések ellátatlanok maradtak. Itt továbbra is a nép körében régóta ismert gyógymódokkal próbálkoztak. 2

A városokban ennél jobb volt a helyzet. A **dualizmus öt évtizede alatt a kórházak száma a tízszeresére nőtt**, és fokozatosan javultak az ellátás körülményei is. Különösen azok számára, akik meg tudták fizetni a tisztább és kényelmesebb kórházi szobát és a gondosabb bánásmódot. A **kezelés ugyanis nem volt ingyenes**. 3 A települések vagy az állam csak a leginkább rászoruló nincstelének ellátásáról gondoskodott. Éppen ezért a váratlan betegségekre és az azzal járó jelentős kiadásokra úgy próbáltak felkészülni az emberek, hogy **bérük egy részét rendszeresen önkéntes betegégyező pénztárakba fizették**. Ezek a pénztárak fizették szükség esetén a tagok orvosi ellátását.

- Milyen különbségek voltak a városok és a falvak orvosi ellátása között?

Az egészségügyi kiadások fedezésére az állam egy új országos adót vezetett be, és egyre több pénzt fordított kórházak építésére és működtetésére. **Az állami költségvetés kórházi kiadásai megnégyszereződtek a korszak végére**.

Szükség is volt az egészségügy átfogó fejlesztésére, mert a magyar társadalom egészségi állapota meglehetősen rossz volt. **A rossz lakásviszonyok, a szegényes táplálkozás, a járványok miatt a hatvanéves kort csak a lakosság töredéke érte meg**. Még a korszak végén is minden ötödik újszülött elete első évében meghalt. Ráadásul egy új fertőző betegség ütötte fel a fejét a városok szegénynegyedeiben: a tüdőbaj a dualizmus korában évente több tízezer ember halálát okozta. **Az állam** azzal is kívánt javítani az életkörülményeken, hogy **támogatta a tágasabb munkáslakások építését, korlátozta a gyermekmunkát, és törvényben mondta ki a vasárnapi munkavégzés tilalmát az iparban**.

- Milyen módon fejlesztette az állam az egészségügyi ellátást?
- Milyen problémákat kellett e korszakban megoldani?

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Ismertesd az oktatási rendszerben végbement változásokat!
- Mennyire volt eredményes az oktatáspolitiká? Miért?
- Hogyan próbálta javítani az állam az emberek életkörülményeit?

12. A sokarcú város: Budapest

Széchenyi István régi álma beteljesült: létrejött az egységes főváros. Tudatos és nagyszabású tervezőmunka vette kezdetét, melynek eredményeképp néhány évtized alatt Budapest korszerű nagyvárossá fejlődött.

- Ismételj! Mit tett Széchenyi István a főváros fejlesztéséért?
- Mi tette alkalmassá Budapestet, hogy az ország fővárosa lehessen? Sorolj fel minél több tényezőt!
- Mi jellemezte a 19. századi modern nagyvárosokat, például Londont és Párizst?

Az Oktogon. Budapesti utcakép a századfordulón ■ Hasonlítsd össze a képen ábrázolt városképet a maival! Melyek a hasonlóságok és a különbségek?

Az ország központja

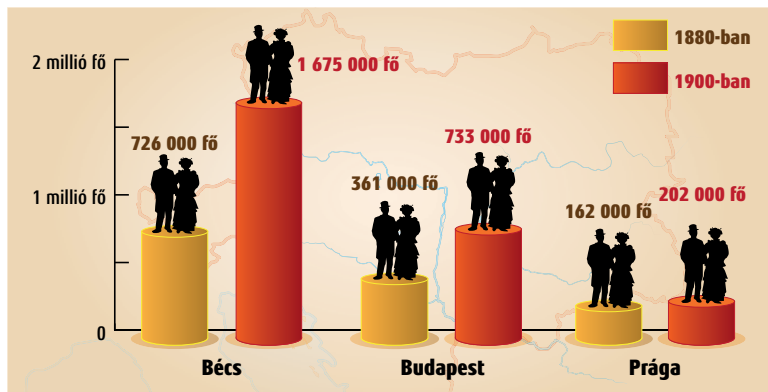
A város lakosságának növekedése a császári önkényuralom időszakában sem állt meg. Kereskedelmi, közlekedési és kulturális szerepe megkérdőjelezhetetlen volt. **1867-ben pedig már nemcsak a törvényhozás működött itt, de a kormány és a minisztériumok székhelye is a városban volt.**

A kiegyezést követően több fontos törvény foglalkozott a város fejlesztésével. Mindenekelőtt **megteremtették a fővárosi építkezések pénzügyi alapját, továbbá intézkedtek a Duna fővárosi szakaszának szabályozásáról.** Az Andrássy-kormány adókedvezményrel támogatta a pesti házépítkezéseket is, hogy így enyhítsen az egyre nagyobb lakáshiányon. Az egységes városkép kialakítása és a számos építkezés összehangolása érdekében pedig egy külön hatóságot állított fel. Végül az **országgyűlés által elfogadott törvény 1873-ban Buda, Óbuda és Pest városok egyesítésével létrehozta Budapestet.**

Az 1903-ban átadott Erzsébet híd

A Monarchia három központi városának nagysága 1880-ban és 1900-ban ■ Melyik város lakossága növekedett a legjobban? Hasonlítsd össze az adatokat a már tanult nyugat-európai nagyvárosok méretével!

Podmaniczky Frigyes

Budapest vőlegénye

Krúdy Gyula író nevezte el így Podmaniczky Frigyes bárót, aki már az 1850-es években megfogadta, hogy ezért a városért fog dolgozni. Hosszú évtizedeken keresztül annak a Fővárosi Közmunkák Tanácsának volt az alelnöke, majd elnöke, amely a város új arculatának a kialakításáért volt felelős. Emellett egy ideig irányította a Nemzeti Színházat és az Operaházat is, sőt a Szabadelvű Párt elnöke is volt. Magas termete, jellegzetes szakállja, illetve csíkos és kockás öltöneyei összetéveszthetetlené tették alakját. Az utcán sokan megismerték, a fővárost csak ritkán hagyta el. Élete végéig agglégény maradt, de Budapesttel örökre eljegyezte magát.

A nemzet fővárosa

Budapest legfőbb vetélytársa a Monarchián belül Bécs volt. **A magyar politika mindent elkövetett, hogy a Magyar Királyság fővárosából a császárvárossal egyenrangú központot teremtsen.** ❶ A magyar nemzet erejét és dicső történelmi múltját azzal is hangsúlyozták, hogy a 19. század végére átépítették és kibővítették a budai királyi palotát, Budapest pedig székesfővárosi rangra emelkedett. Az új elnevezés azt jelezte, hogy a város királyi székhely is.

Budapest a századfordulóra európai nagyvárossá nőtte ki magát. A városban széles utak nyíltak, többemeletes házak nőttek ki a földből, új pályaudvarok és hidak épültek. Budapest büszkélkedhetett a világ második földalatti vasútjával. Egymás után létesültek a villamosvonalak is. A város ugyancsak elől járt a telefonhálózat kiépítésében.

Budapest pénzügyi, tudományos és művészeti központtá is vált. Sorra nyíltak a pénzintézetek, a színházak, és egyre többen járhattak a fővárosban egyetemre is. Országos jelentőségű intézményeknek is helyet adott a város. Múzeumok épültek, megnyílt az Operaház, és a 20. század elején átadták a Zeneakadémia új épületét is.

❶ Egy ellenzéki újság Budapest fejlesztéséről

„A magyar főváros emelkedése életkérdés az egész hazára nézve (...) A bécsi befolyást ellensúlyozni, az országos forgalmat elősegíteni, idegen pénzt és vendégeket az országba csalni semmi sem lesz úgy képes, mint az, ha Budapest világhírre vergődik. (...) Részünkről egyet kérünk csak még a magyar minisztériumtól (kormánytól). Azt, hogy Budapest ne csak nagy, szép, egészséges és híres, de egyúttal magyar város is legyen.”

■ Milyen gazdasági és politikai célokat fogalmaz meg az újságcikk?

- Sorolj fel néhány példát, amely Budapest nagyvárossá fejlődését mutatta!
- Milyen fontosabb közintézmények nyíltak meg az időszakban?

Az ellentétek városa

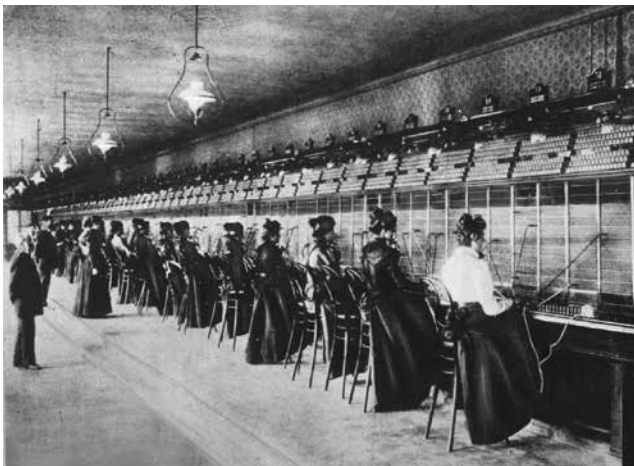
Miközben az arisztokrácia egyre szívesebben élt a fővárosban, és egymás után épültek itt szebbnél szebb főúri palotáik, Budapest lakóhelyet adott a kispénzű és vagyontalan emberek sokaságának is. Ők a szaporodó munkalehetőségek miatt érkeztek tömegesen a városba. A nők rendszerint cselédként dolgoztak a főúri családoknál vagy a vagyonos polgárság otthonaiban, a férfiak bérmunkásként helyezkedtek el az ipari üzemekben. A korszak végén a nagyipari vállalatoknak már közel az egyharmada Budapesten üzemelt.

Budapest lakossága a dualizmus idején megháromszorozódott. Több tízezer embernek csupán arra volt lehetősége, hogy egy ágyat béreljen valamelyik zsúfolt házban.

A többemeletes házak díszes homlokzata mögött sokszor szegényes otthonok rejtőztek. A lakások közel kétharmada mindössze egy szobából és egy kis konyhából állt, a lakók száma pedig elérte az öt főt. Az emberek igyekeztek minél kevesebb időt tölteni a sötét és szűkös lakásokban, ha tehették, gyakran sétáltak a parkokban és a szép utcákon.

A járványok miatt a főváros vezetése kiemelt feladatának tartotta az ivóvízhálózat kiépítését, ám a csatorna-rendszer csak a századforduló után készült el. Ekkoriban a fürdőszoba nem volt a lakások kötelező tartozéka, a tehetősebb polgárok otthonában is csupán a század végétől jelent meg ez a helyiség.

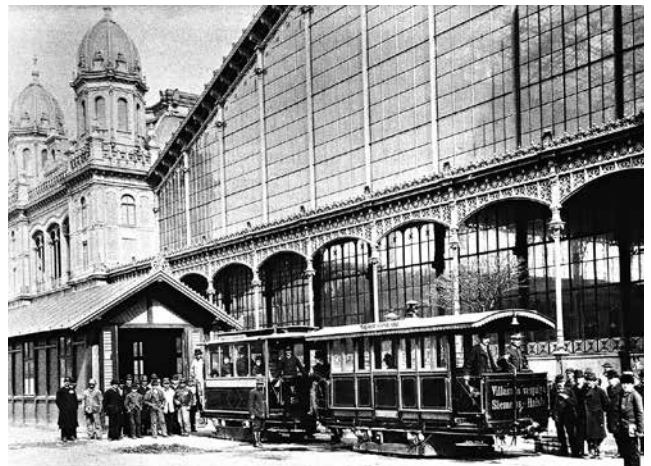
- Mutasd be a szegényebb emberek életét a századforduló Budapestjén! Milyenek voltak a lakásaik?

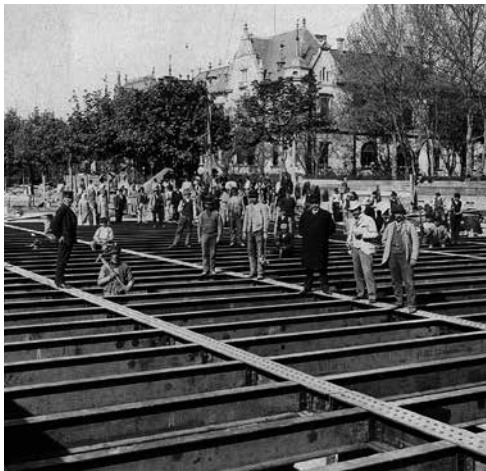
Budapest egyik telefonközpontja. Puskás Tivadar és öccse, Ferenc már a telefon feltalálása után néhány évvel megalakította hazai telefontársaságát. Ekkor még mindössze 23 előfizetőjük volt, 1914-ben viszont már több mint 90 000 telefonkészülék volt az országban. A telefonközpontban elsősorban nőket foglalkoztattak ■ Ki találta fel a telefont? Nézz utána, mi volt a Telefonhírmondó!

Egy fővárosi körfolyosós bérház belső udvara. A zsúfoltság miatt – a katonaság igénytelen szállására utalva – kaszárnyának is nevezték az ilyen házakat ■ Milyen célokat, érdekeket szolgált ez az építkezési mód?

Az 1887-ben megnyílt első pesti villamosvonal. A villamos végállomása a tíz évvel korábban átadott Nyugati pályaudvar előtt volt ■ Nézz utána a könyvtárban vagy az interneten, hogy melyik külföldi cég tervezte a pályaudvar modern csarnokát! Hol van a leghíresebb építményük?

A millenniumi földalatti vasút építése. A vonal az Andrásy út alatt húzódik, és eredetileg a Városligetet kötötte össze a Belvárossal. Az utat még a politikus életében nevezték el Andrásy Gyuláról, aki sokat tett a főváros szépítéséért ■ Ismételj! Melyik európai nagyvárosban épült meg az első földalattivonal?

Az Iparművészeti Múzeum átadásán Ferenc József is megjelent

■ Nézz utána a könyvtárban vagy az interneten, hogy ki tervezte az épületet és milyen építészeti stílusban!

Budapest a nemzetiségek „olvasztótégelyének” bizonyult. Budán és Óbudán évszázadok óta sok német lakott, Pestre pedig a fellendülő építkezések hírére érkeztek nagyobb számban szlovák munkavállalók. A dualizmus öt évtizede alatt azonban a város nyelvi sokszínűsége erősen lecsökkent. **A mindennapos együttélés következtében a népesség döntően magyar anyanyelvűvé vált.**

■ Milyen okokkal magyarázható a főváros lakosságának gyors növekedése?

millenniumi: ezredévi, ezeréves.

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Gyűjtsd össze, milyen területeken játszott központi szerepet a főváros az ország életében!
- A magyar politikusok miért tartották fontosnak a főváros fejlesztését?
- A fővárosba nemrég érkező szegény fiatal lányként vagy fiúként írd egy levelet otthonra arról, hol laksz, mit csinálsz, hogy érzed magad, milyennek látod a budapestiek életét!
- Készíts egy képes összeállítást a millenniumi ünnepek során átadott épületekről! Keress korabeli fényképeket az interneten róluk!

Az ország ünnepe és a város öröme

A magyar országgyűlés elhatározta, hogy méltóképpen ünnepeli meg a **honfoglalás évfordulóját és az ország ezeréves fennállását. A millenniumi* ünnepsorozat**ra végül egy évvel később, **1896-ban került sor**. A kormányzat úgy kívánt maradandó emléket állítani az évfordulónak, hogy a látványos ünnepeket jelentős összegű állami beruházásokkal kapcsolta össze. Az építkezések jókora része Budapest fejlesztését szolgálta. Ekkor adták át a lakosságnak a főváros **új Duna-hídját (a mai Szabadság hidat), valamint a Nagykörutat.**

Ugyanebben az évben használhatták először a földalattit, **ekkor avatták fel a Múcsarnok és az Iparművészeti Múzeum épületét** is. Ekkor kezdték építeni az ugyancsak a millennium tiszteletére szánt **Szépművészeti Múzeumot és a Hősök terét**. A fővárosi megemlékezések központi helyszíne a Városligetben megrendezett országos kiállítás volt, amely büszkén hirdette az odalátogatóknak a magyar kultúra és gazdaság legújabb eredményeit. A fővárosi rendezvényeket számos vidéki esemény (emlékműállítás, iskolaátadás) is kiegészítette.

Magyarország városiasodása

■ OLVASMÁNY

A 19. század második felében a régi tekintélyes városok egy része tovább virágzott, mások viszont különböző okok miatt elvesztették jelentőségüket, sőt esetenként még városi rangjukat is. Helyettük új települések jelentek meg. 1910-ben 138 település viselt városi rangot az országban.

A dualizmus öt évtizede alatt megnőtt a városi lakosság száma. 1869-ben a magyarországi népességnek még csak 13 százaléka, 1910-ben viszont 20 százaléka élt városokban. Ez az emelkedés jelentősnek mondható, de a legfejlettebb országok adataitól azért elmarad (például az angolok több mint háromnegyede, a németeknek pedig legalább a fele volt városlakó). A főváros kivételével mindössze Szegeden éltek százezer-nél többen a századfordulón. A főváros körüli településeken mintegy kétszázezer ember élt, akik többsége Budapesten talált munkát. Ezért naponta ingáztak munkahelyük és lakóhelyük között. E települések közül Újpest önálló ipari központtá fejlődött, és 1907-ben önálló várossá vált.

A lakosság száma azonban önmagában nem feltétlenül mutatja meg, hogy egy település hol helyezkedik el a városok rangsorában. Gyakran fontosabb, hogy egy városban milyen állami intézmények találhatóak vagy mennyire fejlett a

A város neve	Lakosság
Szeged	118 000
Szabadka	95 000
Debrecen	93 000
Pozsony	78 000
Temesvár	73 000
Kecskemét	67 000
Nagyvárad	64 000
Arad	63 000
Hódmezővásárhely	62 000
Kolozsvár	61 000
Újpest	55 000
Miskolc	52 000
Pécs	50 000
Fiume	50 000

Magyarország legnépesebb vidéki városainak sorrendje a lakosság száma szerint 1900-ban

■ Keresd meg a városokat az atlaszodban! Mely városok találhatóak ma is Magyarország területén?

közlekedése, illetve milyen élénk a gazdasági és a kulturális élete. A városok rangsorának az elkészítésekor figyelembe veszik, hogy az adott városban mennyi iskola működik, van-e színháza, egyeteme, mennyi üzem és cég ad munkát az ott élőknek, rendelkezik-e a település vasúti összeköttetéssel. Az ilyen és ehhez hasonló szem-

pontok szerint összeállított rangsor Budapest mellett további tizenkét települést sorol a legfejlettebb városok csoportjába. A modern városiasodás folyamata éppen csak elkezdődött hazánkban, maradt még tennivaló ezen a téren a 20. században is.

- Gyűjtsd össze az olvasmány alapján, hogy melyek a városiasodás legfontosabb jellemzői a 19. század második felében!
- Készíts rövid előadást településed 19. századi történetéről! Keres hozzá képeket a könyvtárban vagy az interneten!

Szeged egy korabeli postai képeslapon

A magyar Manchester. Temesvár a 20. század kezdetére az ország második legnagyobb ipari központjává vált. Elsősorban textilipara fejlődött gyorsan, ezért is hasonlították Nagy-Britannia egyik legfontosabb ipari városához. Temesvár átépítése csak a 19. század végén indulhatott meg, amikor végre lebontották a várost körbefogó erődrendszert, amelyet a császári hadsereg épített a 18. században

A szegedi árvíz rombolása 1879-ben ■ A városok általában fokozatosan nyerték el modern arculatukat, Szeged azonban kivételnek számít. A hiányos és részben rosszul végrehajtott folyószabályozás következtében a megáradt Tisza rövid idő alatt közel hatezer házat pusztított el a városban. A király is meglátogatta a katasztrófa színhelyét, és a miniszterelnök testvérét, Tisza Lajost bízta meg a károk rendezésével és az újjáépítéssel. Az országos összefogásnak és a külföldi adományoknak köszönhetően Szeged mintegy négy év alatt megújult. Nem az eredeti állapotokat állították helyre, hanem valóban modern városrendezési munkálatokra került sor (többszintes házak, rakpartok, csatornák és széles utak épültek). A korszerű nagyvárosi arculat pedig újabb lakókat vonzott a városba.

Egy humoros képeslap Sopron elképzelt jövőjéről. A 19. század végének kedvelt ábrázolása több város képeslapján feltűnik. Az adott település remélt fejlődését a képeslapra rajzolt modern közlekedési eszközök jelzik

■ Milyen modern közlekedési eszközöket láthatunk a képeslapon?

Önkényuralom és kiegyezés. A dualizmus kora Magyarországon

■ ÖSSZEFOGLALÁS

1 Dolgozzatok csoportban! Képzeljétek el, hogy 1858. március 15-én összegyűltök a Pilvax kávéházban, és újra pontokba szeretnétek szedni, hogy mit kíván a magyar nemzet! Miket írnátok össze? Alakítsatok 3-4 fős csoportokat, és osszátok ki a következő témaköröket! Fogalmazzátok meg a követeléseiteket, beszéljétek meg közösen!

- megszólítás, hangnem, formaságok
- a törvényhozásra vonatkozó kérések
- Ausztriával való viszonyra vonatkozó kérdések
- a személyi szabadságra vonatkozó kérdések
- a politikai jogokra vonatkozó kérdések
- hadügyi kérdések
- a nemzeti jelleg erősítésére vonatkozó kérdések
- modernizációs követelések
- a társadalmi problémák megfogalmazása

2 Dolgozzatok párban! Képzeljétek el, hogy a szabadságharc egyik katonája, aki hatvan évig Amerikában élt, 1909-ben Budapestre érkezik a testvéréhez. Valószínűleg sok mindent nem ért, és sok új dologgal találkozik. Találjátok ki egy jelenetet, amelyben a két testvér beszélget ezekről!

A beszélgetés lehetséges témái:

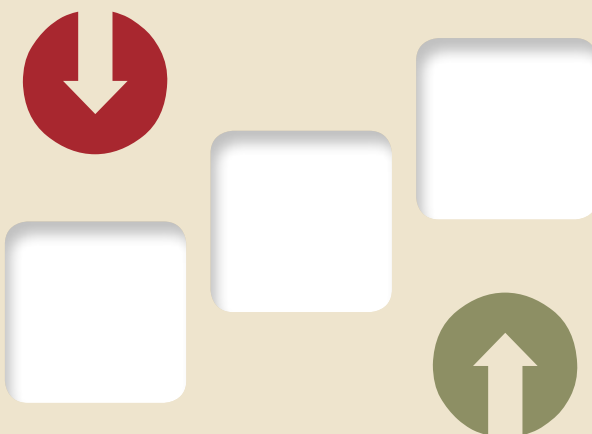
a magyarok és az uralkodó viszonya, a dualista állam működése, az ország függetlenségének kérdése, Kossuth Lajos és Deák Ferenc vitája, az ország fejlődése, Budapest új épületei, a városok mindennapi élete, a magyarok és a nemzetiségiek közötti viszony, kivándorlás Amerikába.

3 Dolgozzatok párban! Képzeljétek el egy budapesti szegény munkást és egy budapesti gazdag nagytőkést! Válasszatok szempontokat, amelyek mentén össze tudjátok hasonlítani az életüket!

- a gyermekkor helyszíne
- játék
- iskola

- munkába állás
- a szabadidő eltöltése
- társas kapcsolatok

4 Döntsd el a felsorolt tényezőkről, hogy lefelé vagy felfelé módosították-e a Magyar Királyság népességszámát! Ha a folyamat nem befolyásolta az összlakosságot, akkor kerüljön a középső négyzetbe!

1. bevándorlás
2. kivándorlás
3. városiasodás
4. földínség (kevés megvehető föld)
5. kórházak építése
6. az orvosi felfedezések
7. tüdőbaj és egyéb járványok
8. beilleszkedés
9. nemesség elszegényedése

5 Alakítsatok csoportokat, és szedjétek össze, hogy melyek voltak a legfontosabb követeléseik

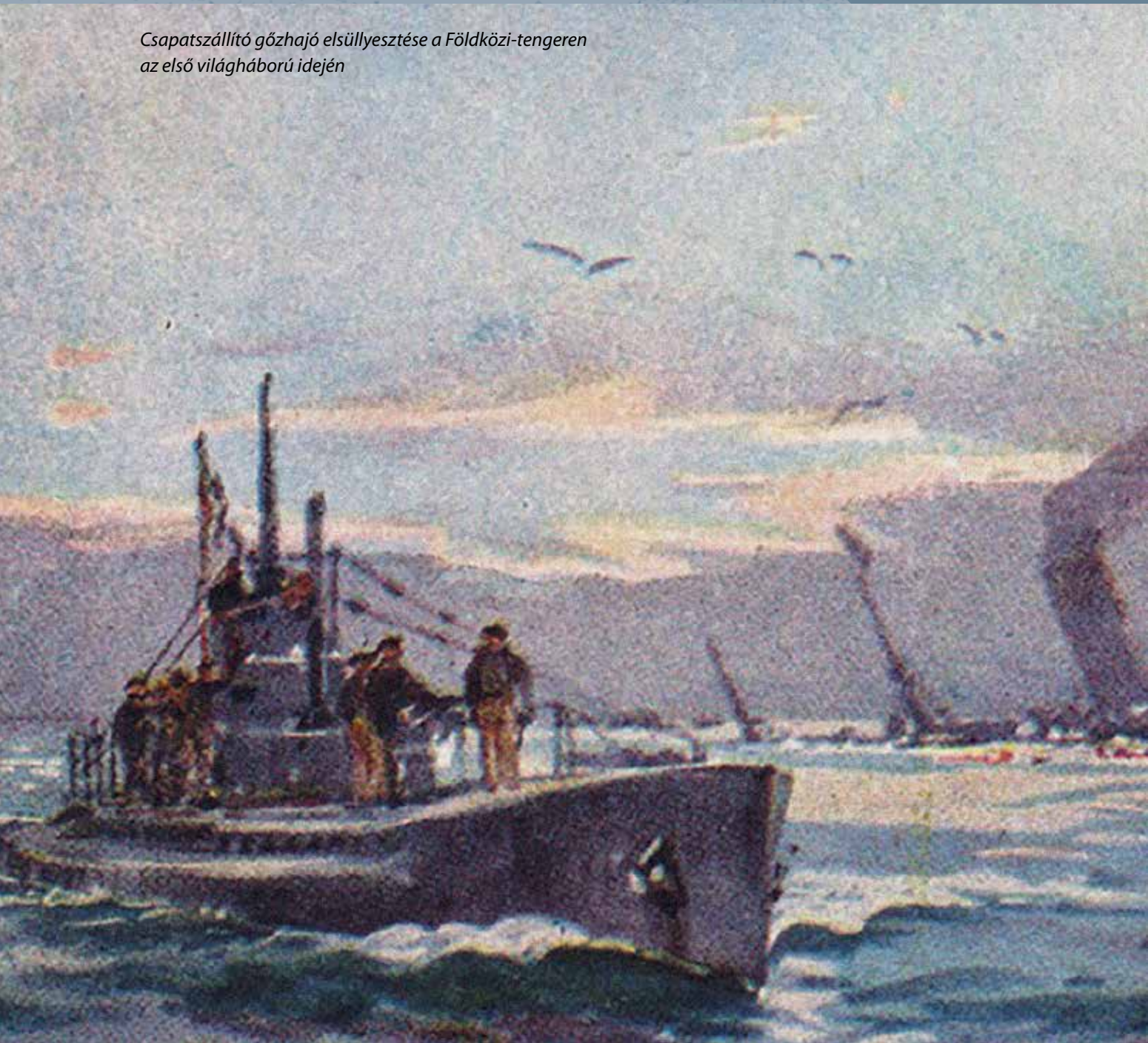
- az ipari munkásságnak!
- a mezőgazdasági munkásoknak!
- a nemzetiségi vezetőknek!

Egyeztessétek a közös pontokat, és határozzátok meg a célok elérése érdekében használható eszközöket!

III. fejezet

A nagyhatalmak versengése és az első világháború

*Csapatszállító gőzhajó elsüllyesztése a Földközi-tengeren
az első világháború idején*

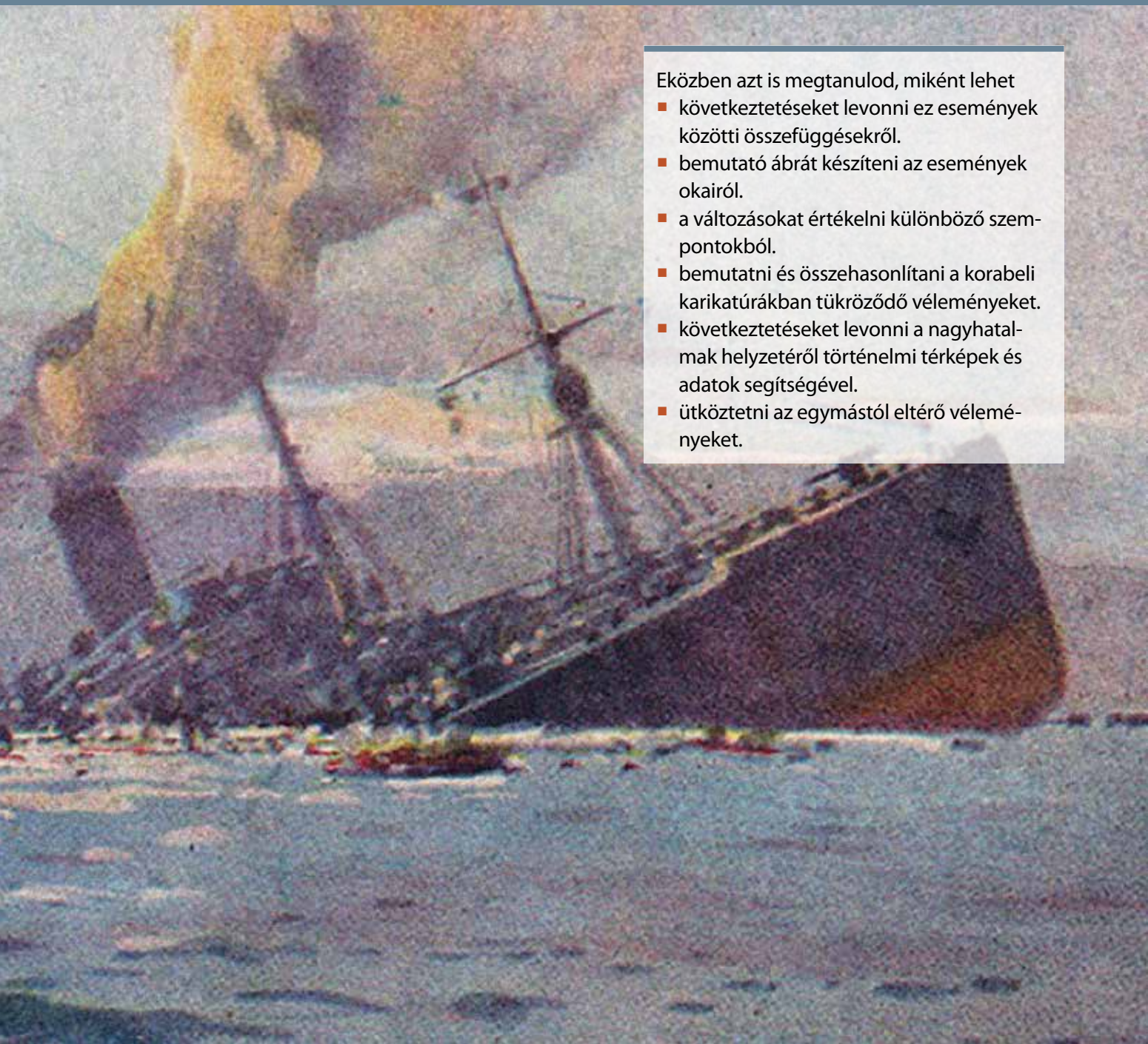
AZ 1914 ÉS 1918 KÖZÖTT dúló első világháború soha nem tapasztalt mértékű vérontást és borzalmat hozott a csatatereken. A kor legerősebb nagyhatalmai egymással szemben álló katonai szövetségeket hoztak létre, és a technika minden eszközét a pusztítás szolgálatába állították. Az afrikai és ázsiai gyarmatokért folyó versengés, az európai államok közötti határviták és a fegyverkezés feszültséget és bizalmatlanságot keltett Németország és Franciaország, Oroszország és az Osztrák–Magyar Monarchia között. Elsősorban ez a magyarázata annak, hogy 1914-ben elég volt egyetlen terrorista merénylet is ahhoz, hogy kirobbanjon a világháború.

Ebből a fejezetből megtudhatod,

- miért alakult ki versengés a hadihajók építése terén Nagy-Britannia és Németország között.
- hogyan jöttek létre az egymással szemben álló katonai szövetségek.
- mit értettek a korabeliek azon, hogy „balkáni lőporos hordó”.
- miért vált a villámháború állásháborúvá.
- hogyan vesztette el trónját és hatalmát az orosz cár.
- miért lépett be a háborúba az Amerikai Egyesült Államok.

Eközben azt is megtanulod, miként lehet

- következtetéseket levonni ez események közötti összefüggésekről.
- bemutató ábrát készíteni az események okairól.
- a változásokat értékelni különböző szempontokból.
- bemutatni és összehasonlítani a korabeli karikatúrákban tükröződő véleményeket.
- következtetéseket levonni a nagyhatalmak helyzetéről történelmi térképek és adatok segítségével.
- ütköztetni az egymástól eltérő véleményeket.

II. Projektfeladat

Élet a lövészárokban – Képregény a lövészárokban élő katonák hétköznapijairól és küzdelmeiről

Cél: megismerjük az első világháború katonáinak hétköznapijait, és ezt képregény formájában mutatjuk be.

Mit tanulunk meg a projekt során?

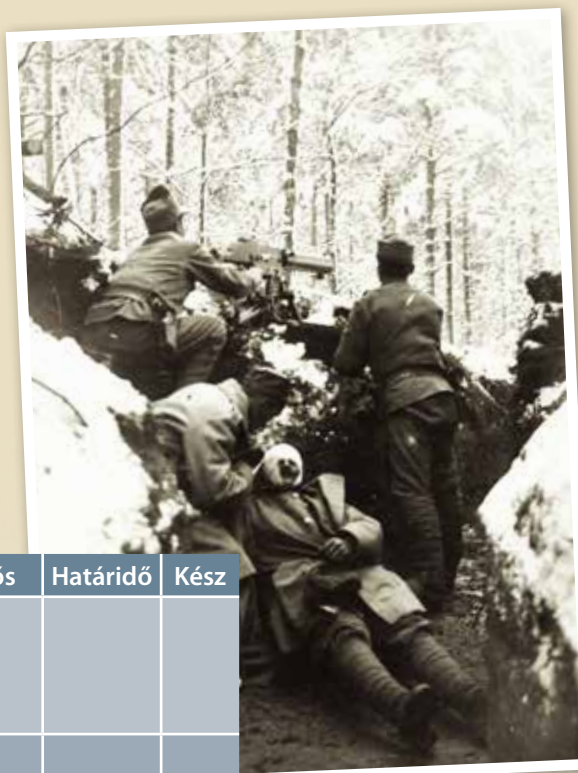
- Miért hoztak létre lövészárkokat és miért lett a lövészárkok az első világháború egyik szimbóluma?
- Milyen volt egy lövészárkok?
- Megtanulunk ismereteket gyűjteni a témánkról könyvtárban, interneten.
- Megtanuljuk, hogyan lehet képregény formájában ábrázolni egy történetet.

Mit fogunk csinálni?

- **Csoportokat alkotunk.**
- **Megszervezzük** a munkát: megválasztjuk az egyes tevékenységek felelőseit: vezető, jegyző, rajzoló stb. A csoport munkájáról munkanaplót vezetünk.
- **Kérdéseket fogalmazunk meg:** pl. hogyan lehetett túlélni a harcokat, milyen veszélyeket rejtett az élet a lövészárkokban, hogyan lehetett pihenni, étkezni, aludni a lövészárkokban?

- **Kutatást végzünk** a könyvtárban, múzeumban, interneten: adatokat, információkat, képeket gyűjtünk a lövészárkokról, az ott zajló hétköznapi életéről és harcokról.
- Megírjuk a lövészárkokban játszódó történetet, megtervezzük és megrajzoljuk a képregényt.
- **Tervezzük meg a projektünket!** A tervezést segítő táblázatot készítenek el a füzetetekbe, és töltsétek ki, egészítsétek ki közösen! (A felelősök a csoporttagok munkájának összehangolásáért felelnek.)

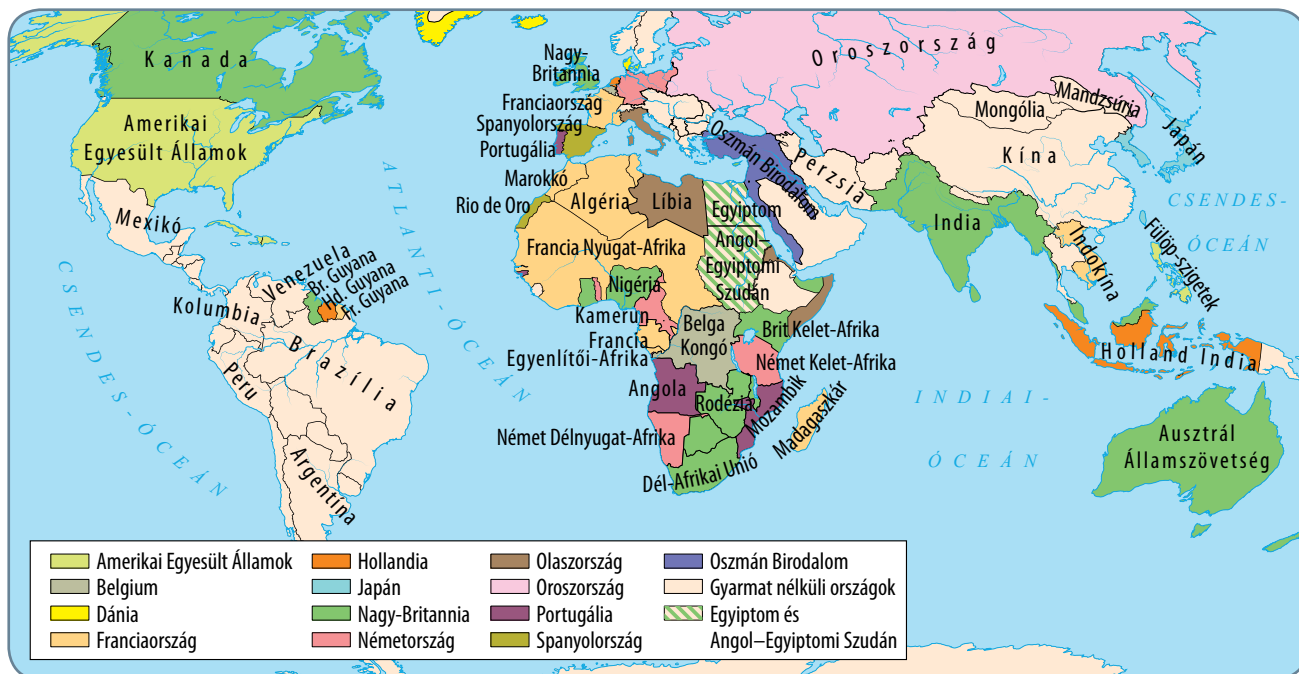

Tevékenység	Eszközök, nyersanyagok	Felelős	Határidő	Kész
1. Kérdéseket fogalmazunk meg a lövészárkokban zajló életről és harcokról.	tankönyv, képes történelmi és fényképes albumok, szakkönyvek, internetes honlapok			
2. Kutatás: válaszokat keresünk a kérdéseinkre az összegyűjtött szakirodalom segítségével.	tankönyv, albumok, internetes honlapok, múzeum			
3. Ötleteket gyűjtünk.	szakirodalom, hang- és/vagy képrögzítő eszköz, eszközök a jegyzetkészítéshez			
4. Kitaláljuk és megírjuk a történetünket, megrajzoljuk a karaktereket, megírjuk a párbeszédet.	papír, írószer, vagy PC, laptop, internetes képregényszerkesztő programok			
5. Elkészítjük és közzétesszük a képregényünket.	laptop, papír, rajzeszközök, nyomtató			
6. Értékelés	értékelőlapok			

13. A gyarmatbirodalmak kora

A 20. század kezdetére Európa legfejlettebb országai gazdasági és katonai hatalmukat a Föld legtávolabbi területeire is kiterjesztették. A világméretű hódítások azonban súlyos ellentéteket eredményeztek.

Gyarmatok és gyarmattartó országok 1914-ben ■ Melyik ország birtokolta a legnagyobb területet? Figyeld meg a német gyarmatok elhelyezkedését! Mit állapíthatunk meg róluk?

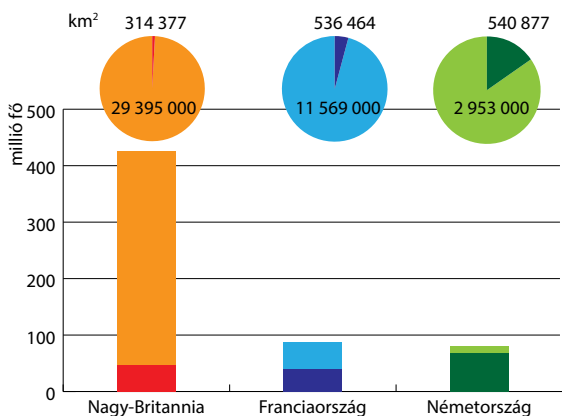
■ Miért volt kedvező Nagy-Britannia földrajzi helyzete?

Versengés a gyarmatokért

A 19. század első felében a vezető európai államok kereskedelmi raktárak és katonai támaszpontok sorát hozták létre Ázsia és Afrika part menti vidékein. Később a szárazföldek belső területeit is elfoglalták, és gyarmatokká alakították azokat. Az ott élő népeket leigázták, és gyakran európai szabályokat és szokásokat vezettek be. **Hatalmas területek kerültek így különösen Nagy-Britannia és Franciaország ellenőrzése alá a világ számos pontján.**

A gyarmatosításba csak később bekapcsolódó európai országoknak, mindenekelőtt Németországnak azonban már csak kisebb területek meghódítására volt lehetősége. Ezért a németek egyre hangosabban követelték a világ újrafelosztását. 🎯 A 20. század kezdetére megnőtt az ellentét a gyarmatosító országok között. A nagyhatalmak éles birodalomépítő versenybe kezdtek egymás ellen az Európától távoli vidékeken is.

■ Miért maradt le Németország a gyarmatszerzésben?

Az anyaországok és gyarmataik népessége és területe 1914-ben ■ Mennyien éltek Nagy-Britanniában, és mennyien a brit gyarmatokon? Melyik országnak volt a legkisebb területű gyarmatbirodalma? Hasonlítsd össze Franciaország és Németország adatait!

A hódítások okai és céljai

A világ gyarmatosításában a nemzeti büszkeség és küldetésstudat fontos szerepet játszott. **A gyarmati terjeszkedés versenyéből egyik nemzet sem akart kimaradni.** Magukra úgy tekintettek, mint a modern keresztény civilizáció képviselőire, akiknek az a feladata, hogy elvigyék a tudást, illetve a hitet a fejletlen és barbár népeknek.

A gyarmatosítás oka még inkább az volt, hogy **a fejlett európai gyáripár jelentős nyersanyaglelőhelyeket remélt a még ismeretlen területeken.** A nagy kereskedelmi vállalatok pedig a gyarmatok terményeinek (például a tea, gyapot, selyem) Európába szállításából, illetve az **európai árucikkek gyarmati eladásából** számítottak jelentős bevételekre. **Minden ország fegyveresen is igyekezett biztosítani kereskedelmi útvonalait és a gyarmatokon élő állampolgárai biztonságát.** A tartós katonai jelenlét pedig a további terjeszkedést is megkönnyítette a távoli földrészekben.

- Miért volt gazdaságilag is hasznos a gyarmatosítás?

Élet a gyarmatokon

A **meghódított területeket** rendszerint **nyelvi, vallási és politikai megosztottság** jellemezte. India területén például közel hatszáz helyi uralkodó osztozott, ami megkönnyítette a brit gyarmatosítók dolgát. Az **európaiak technikai fölénye a modern fegyverek terén is megmutatkozott.** Ezt kihasználva a **19. század utolsó harmadában uralmuk alá hajtották Afrikát és Délkelet-Ázsia nagy részét. Kína is félgyarmattá vált:** katonailag nem szállták meg, de politikai és gazdasági tekintetben alárendelődött az európai nagyhatalmaknak. **Japán ugyanakkor belső modernizálásának köszönhetően elkerülte a gyarmatosítást.** ①

A gyarmatosítás következtében az **elfoglalt területek modernizálódtak.** Kiépült a vasúthálózat, sok helyen európai mintájú iskolarendszert vezettek be. **A meghódított lakosság döntő részének az életkörülményei azonban nem javultak.** Sőt, az európai kereskedők és a fejlett gyáripár megjelenése következtében **tömegek vesztették el addigi munkájukat.** A hatalmas népességgel rendelkező területeken sokan **maradtak mezőgazdasági művelésre alkalmas föld nélkül.** A kiirtott erdők és az elhanyagolt csatornák miatt árvizek is pusztítottak. Ezért nőtt az elszegényedés, gyakori volt az éhínség.

- Miért voltak fölényben a hódítók?
- Milyen következményei voltak a gyarmatosításnak?

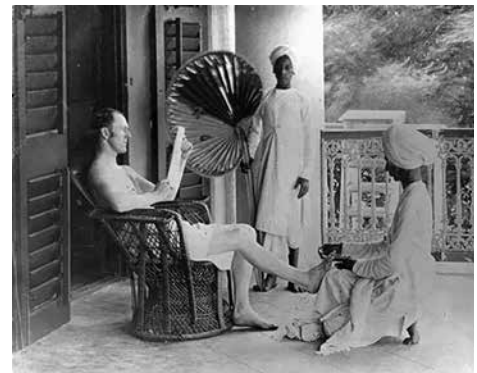

Az angol polip karjai messzire elérnek ■ Mi volt a véleménye a rajz készítőjének az angol gyarmatosításról? Azonosítsuk az egyes térségeket!

① Japán és a gyarmatosítók

A gyarmatosító országok kereskedelmi érdekeiket gyakran úgy érvényesítették, hogy modern hadihajóikkal ellenőrzésük alá vonták a távoli területek fontos kikötőit. A külföld elől sokáig elzárkózó Japánt 1854-ben az Egyesült Államok hadihajóival kényszerítette kikötői megnyitására és kereskedelmi szerződések megkötésére. Ezt a politikát „ágyúnaszád-diplomáciának” nevezik. Később a japán császár által irányított belső fejlesztéseknek köszönhetően az ország gazdaságilag felzárkózott a többi nagyhatalomhoz, sőt hamarosan maga is gyarmatosításba kezdett.

- Nézz utána az interneten, mit jelent a Meidzsi-korszak! Milyen reformok voltak Japánban?

Egy brit katonatiszt indiai szolgálóival

- Miként tükrözi a fénykép a helyzetet?

Ahogy a hódítók látták: az angol gyarmatosítók elviszik a civilizációt a barbár afrikai népeknek. A fegyverek nyomában munkások érkeznek ■ Hasonlítsd össze a képet az angol gyarmatosítást ábrázoló előző oldali karikatúrával! Mit tapasztalsz? Hogyan fejezi ki a karikatúra a két civilizáció találkozását?

ELTÉRŐ NÉZŐPONTOK

Kell-e gyarmatosítani?

Bismarck német kancellár sokáig ellenezte a gyarmatosítást, mert az európai erőegyensúly fenntartását fontosabbnak gondolta. 1888-ban így nyilatkozott: „Az én Afrika-térképem Európában van. Itt fekszik Oroszország, és itt (...) Franciaország, s mi középen vagyunk; ez az én Afrika-térképem.”

Az új uralkodó, II. Vilmos császár viszont 1900-ban már így gondolkodott Németország szerepéről: „Véleményem szerint harminc évvel ezelőtt a német nép nem azért harcolt és ontotta véréit fejedelmeinek vezetése alatt, hogy most nagy külpolitikai döntéseknél a háttérbe szoruljon. Ha ez bekövetkezne, akkor a német nép egyszer s mindenkorra elveszítené világhatalmi helyzetét, amelyet nem vagyok hajlandó elfogadni. Ezért kötelességem, sőt legszentebb kiváltságom a megfelelő, sőt, ha szükséges, embertelen eszközök kíméletlen alkalmazása.”

- Fogalmazd meg a Bismarck és II. Vilmos közötti vita lényegét az idézetek alapján!

Távozik az öreg kormányos. 1890-ben a német állam hajójának az irányítását Bismarcktól az ifjú II. Vilmos (1888–1918) vette át. Az ifjú császár a német hadiflotta nagyszabású fejlesztésére adott utasítást ■ Milyen külpolitikai tervekre utalt a flottafejlesztés?

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Miért alakultak ki ellentétek a nagyhatalmak között a gyarmatosítás miatt?
- Készíts folyamatábrát a hódítás okairól és céljairól! Térképen mutasd meg a britek és a franciák által meghódított gyarmatokat!
- Milyen változásokkal járt a gyarmatokon az európaiak megjelenése az ottaniak életében?

14. A nagyhatalmi ellentétek kiéleződése

A nagyhatalmi versengés nemcsak a gyarmatokon erősödött fel, hanem Európában is. Ennek következtében egymás ellen fegyverkező katonai szövetségek jöttek létre.

A Balkán-félsziget államai 1914-ben ■ Milyen területi változások történtek az időszakban?

Nagyhatalmak versenye a Balkánért

■ Értelmezd a karikatúrát! Kiket, illetve milyen birodalmakat ábrázolhat a rajz? Milyen politikai folyamatra utal a kép?

A balkáni lőporos hordó

A 19. század második felében egyre inkább meggyengülő **Oszmán Birodalmat** „Európa beteg emberének” nevezték. Ezt kihasználva a **balkáni népek felkeléseket robbantottak ki**, és sikerült lerázni magukról az oszmán fennhatóságot. A harcok végére **több állam visszanyerte függetlenségét** (például a Szerb Királyság, Bolgár Királyság). Az Oszmán Birodalom visszaszorulását kihasználva **Oroszország kiterjesztette befolyását a Balkánra**. Az orosz uralkodók az itt élő szláv népek és az ortodox keresztények védelmezőjeként léptek fel. Legfőbb céljuk az volt, hogy Oroszország **kijuthasson a törökök által ellenőrzött tengerszorosokon a Földközi-tenger térségébe**.

- Ismételj! Mikor hódította meg az Oszmán Birodalom a balkáni területeket?

Az **Oszták–Magyar Monarchia** szintén érdekszférájának tartotta a térséget. Egyúttal az **orosz befolyás erősödését is meg akarta akadályozni** a déli határaihoz közeli területeken. Ezért **katonailag megszállta, majd beolvasztotta magába a szomszédos Bosznia-Hercegovinát**. Ez tovább élezte az ellentétet Szerbiával és Oroszországgal. A Balkánért való küzdelem egyre inkább egy nagy európai háború kitörésével fenyegetett.

- Készíts vázlatot a balkáni ellentétekhez vezető okokról!

Az európai nagyhatalmak és a Balkán. A Balkánt a 20. század elején már lőporos hordónak, vagy ahogy a rajz is mutatja, forrásban lévő fazéknak tekintették. ■ Mit gondolsz, mire utalnak ezek a hasonlatok?

Katonai szövetségek kialakulása

antant: Nagy-Britannia és Franciaország 1904-ben megkötött megállapodása. Az egyezményt franciául szívélyes megegyezésnek (Entente Cordiale) nevezték, ebből származik a szövetség magyar neve.

1 Rokonok versengése

Európa három uralkodója: V. György angol király, II. Vilmos német császár és II. Miklós orosz cár unokatestvérek voltak. Gyerekkoruk óta ismerték egymást, sőt kicsit hasonlítottak is egymásra. Kölcsönösen meglátogatták egymás országait, de a politika fokozatosan elfordította őket egymástól. A világháború kellős közepén V. György még saját uralkodóháza nevét is megváltoztatja majd, hogy elfedje családjának német gyökereit. Ekkor lett a brit uralkodó a Szász–Coburg–Gothai-ház helyett a Windsor-ház feje.

- Nézz utána a könyvtárban vagy az interneten, hogy milyen házasságoknak köszönhető a három uralkodó rokoni kapcsolata!

géppuska: önműködő, sorozatlövés leadására alkalmas, puskalőszerrel tüzelő lőfegyver.

Nagy-Britannia, Franciaország és Oroszország szövetségének ábrázolása egy korabeli orosz plakáton ■ Hogyan ábrázolja a plakát a szövetség katonai erejét?

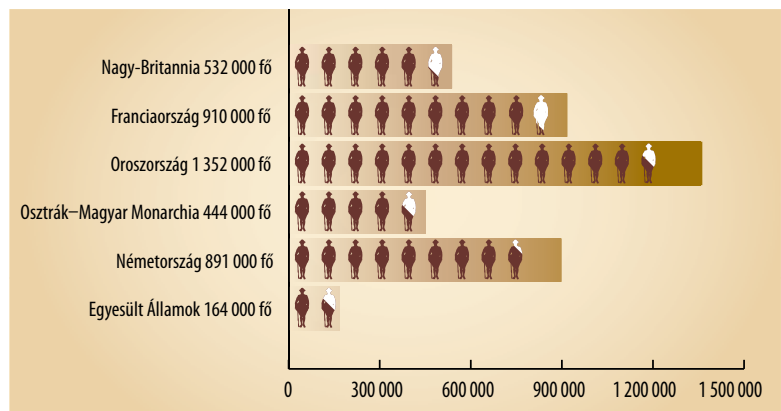
Céljaik elérése érdekében a nagyhatalmak igyekeztek szövetségeket találni. Az egyesített Németország célja mindenekelőtt Franciaország nemzetközi elszigetelése volt, de a keleten megerősödő Oroszországgal szemben sem érezte biztonságban magát. A Bismarck kancellár által megkötött nemzetközi megállapodások közül a legtartósabbnak az Osztrák–Magyar Monarchiával aláírt kettős szövetség bizonyult. A szövetséghez előbb Olaszország, majd Románia is csatlakozott. E két országnak azonban területi igényei voltak az Osztrák–Magyar Monarchiával szemben, ezért nem bizonyultak stabil szövetségeseknek.

A 20. század elejére egy másik külpolitikai és katonai együttműködés is megszületett. Előbb Franciaország és Oroszország kötött szerződést, majd Franciaország és Nagy-Britannia állapodott meg abban, hogy nem akadályozzák egymás gyarmatosító törekvéseit Afrikában. Az antanthoz* hamarosan Oroszország is csatlakozott. Ezzel Franciaország kiszabadult az elszigeteltségből, sőt szövetségeseivel már ő fogta közre Németországot. 1 Orosz

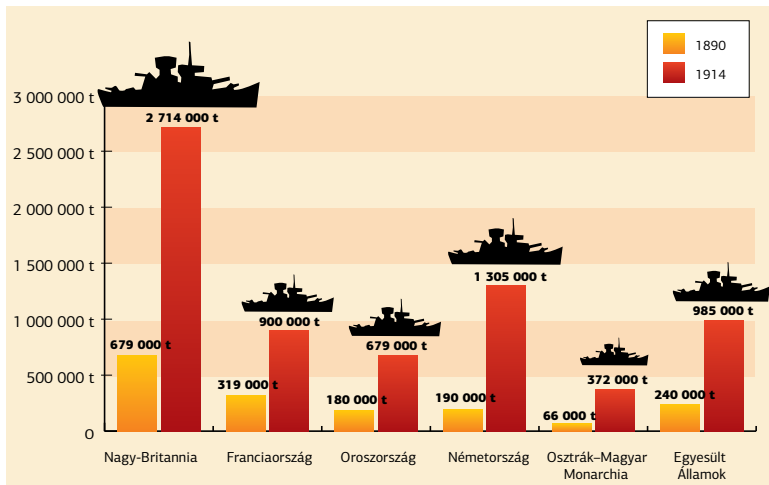
- Mire törekedett Németország? Miért nem sikerült elérni a célját?
- Hogyan és miért alakult ki az antant szövetségi rendszere?

Fegyverkezési verseny

A 20. század kezdetére a vezető európai országok között fegyverkezési verseny alakult ki. Nagy-Britannia és Franciaország hatalmas gyarmatai megvédése, Németország pedig gyarmatosítási törekvései miatt költött óriási összegeket modern hadihajók, ágyúk, géppuskák* kifejlesztésére és tömeges gyártására. Ezekben az országokban a fegyverkezést a fejlett acélipar és számos technikai találmány

Néhány ország hadseregének békelelétszáma 1914-ben (ezer fő) ■ Hasonlítsd össze az európai katonai szövetségek haderejének adatait! Mit gondolsz, miért az Amerikai Egyesült Államok hadserege volt a legkisebb?

Néhány ország hadiflottájának mérete 1890-ben és 1914-ben (tonnában)

■ Melyik ország hadiflottája bővült a legnagyobb arányban? Hasonlítsd össze az európai katonai szövetségek tengeri haderejét!

segítette. Erősebb páncélzatú hajók és villanymotorral működő tengeralattjárók jelentek meg a vizeken. Leglátványosabban a hadiflották mérete növekedett, de a katonaság létszáma is fokozatosan emelkedett. A fegyverkezési verseny sokakban aggodalmat keltett, ezért kísérletek történtek a háborús feszültség enyhítésére is. ②

■ Mi állt a fegyverkezési verseny hátterében?

OK ÉS KÖVETKEZMÉNY

A döntések céljai és következményei gyakran nem esnek egybe.

„Abban az esetben, ha az egyik birodalmat mindkét magas szerződő fél várakozása és őszinte kívánsága ellenére Oroszország részéről támadás érné, mindkét magas szerződő fél köteles egymásnak birodalma teljes fegyveres erejével segítséget nyújtani, s ennek megfelelően csakis együttesen és közös megegyezés esetén békét kötni.”

(A kettős szövetség az Osztrák–Magyar Monarchia és Németország között, 1879)

„Ha Franciaországot megtámadja Németország vagy Olaszország Németország által támogatottan, Oroszország felhasználja egész rendelkezésére álló haderejét arra, hogy megtámadja Németországot. Ha Oroszországot megtámadja Németország vagy Ausztria Németország által támogatottan, Franciaország felhasználja egész rendelkezésére álló haderejét a Németország ellen indítandó háborúhoz.”

(Az orosz–francia szerződés pontjaiból, 1893)

■ Milyen jellegű megállapodások voltak ezek a szerződések? Hasonlítsuk össze a két egyezményt! Melyik a támadóbb szemléletű?

② Hágai egyezmények

Az első nemzetközi békekonferenciát 1899-ben rendezték Hágában. A konferencia résztvevőinek nem sikerült megállítaniuk a fegyverkezést, de igyekeztek rögzíteni az emberségesebb hadviselés szabályait. Az országok küldöttei megállapodtak a háborús kegyetlenkedések (például a mérges gázok használatának) tilalmáról, a hadifoglyok jogairól és a háborúban nem érintett országok semlegességének a tiszteletben tartásáról. Továbbá létrehoztak egy állandó bíróságot a nemzetközi viták békés rendezésére. Ezen bíróság jogutódja a mai napig Hágában működik.

■ Milyen célt szolgáltak a hágai egyezmények?

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Miért nevezhető a Balkán Európa válságterületének a 20. század elején?
- Kikkel és miért kötött szövetséget Oroszország?
- A leckében található grafikonok alapján mutasd be a nagyhatalmak közötti katonai erőviszonyokat!

15. Az első világháború kirobbanása. Tömegek és gépek háborúja

A 20. század a hadviselésben is változást hozott. Emberek milliói fogtak fegyvert, az öldöklést pedig gépek segítették. A világméretű háború gyökeresen megváltoztatta az országok sorsát, és felforgatta az emberek mindennapjait.

- Milyen ellentétek alakultak ki a Balkán-félszigeten?
- Milyen katonai szövetségek jöttek létre Európában?

A szarajevói pisztolylövés

Ahogy sokan előre sejtették, egy Balkánon bekövetkezett esemény vezetett a világháborúhoz. **1914 nyarán Bosznia-Hercegovina fővárosában, Szarajevóban egy szerb merénylő lelőtte az Osztrák–Magyar Monarchia trónörökösét, Ferenc Ferdinándot és feleségét.** ❶

- Milyen indulatokat válthatott ki a merénylet híre Bécsben?

A feszült nemzetközi helyzetben e szikra is elég volt a háború kirobbanásához. **1914. július 28-án az Osztrák–Magyar Monarchia hadat üzent Szerbiának.** Oroszország Szerbiát, Németország pedig a vele szövetséges Monarchiát támogatta. Ez azonban azzal a következménnyel járt, hogy Oroszország szövetségesei, Franciaország és Nagy-Britannia is beléptek a háborúba.

A háború okai

A szarajevói merénylet volt a közvetlen kiváltója a katonai összecsapásnak. A világméretű háború azonban ennél mélyebb okokkal magyarázható. Ilyen volt például a **gyarma-**

❶ A végzetes merénylet

Az Osztrák–Magyar Monarchia leendő uralkodója, Ferenc Ferdinánd Habsburg főherceg meggyilkolásáért a Fekete Kéz elnevezésű nacionalista csoport tehető felelőssé. Céljuk a Bosznia-Hercegovinában élő szerbek felszabadítása volt. Törekvéseiket a Szerb Királyság titkosszolgálat is támogatta. A trónörökös pár látogatásakor két merényletet is megkíséreltek. Az első merénylő bombája elkerülte a trónörökös autóját, csak az őt kísérő osztrák katonatisztekot sebesítette meg. Később a magas rangú vendégek újra kocsiba szálltak, hogy abba a kórházba hajtsanak, ahová a sérülteket szállították. Az autó az egyik utcasarkon lefékezett, így a második merénylőnek könnyű dolga volt, pisztolylövései célba értek. Az alig 18 éves merénylőt, Gavrilo Principet azonnal elfogták, a bíróság húsz évnyi börtönbüntetésre ítélte. A világháború befejezését már nem érte meg, 1918 tavaszán meghalt a börtönben.

- Mi lehetett a merénylők eredeti célja a gyilkossággal?

Merénylet Ferenc Ferdinánd és felesége ellen
1914. június 28-án

tokért folytatott verseny, valamint Németország és Franciaország szembenállása. Továbbá az Osztrák–Magyar Monarchia és Oroszország küzdelme a Balkán feletti gazdasági és politikai befolyás megszerzéséért.

Növelte az európai országok közötti bizalmatlanságot a mértéktelen fegyverkezés is. Kezdetben úgy tűnt, a szembenálló országok lakossága is lelkesen támogatja a háborút. ②

1914. június 28.	szarajevói merénylet
július 5.	II. Vilmos megüzente Ferenc Józsefnek, hogy számíthat Németország támogatására
július 25.	az oroszok Szerbia pártjára álltak
július 28.	az Osztrák–Magyar Monarchia hadat üzent Szerbiának. A világháború kezdete
július 30.	Oroszország általános mozgósítást rendelt el
július 31.	Németország bejelentette, ha Oroszország nem állítja le a mozgósítást, Németország is mozgósítja haderejét
augusztus 1.	Franciaország is mozgósított; Németország pedig hadat üzent Oroszországnak
augusztus 3.	Franciaország is megkapta a német hadüzenetet; közben német csapatok nyomultak be a semleges Belgiumba
augusztus 4.	Belgium és Nagy-Britannia is hadat üzent Németországnak
augusztus 6.	az Osztrák–Magyar Monarchia hadat üzent Oroszországnak, Szerbia pedig Németországnak
augusztus 11.	Franciaország hadat üzent a Monarchiának
augusztus 12.	Nagy-Britannia és a Monarchia között is beállt a hadiállapot

A világháborúhoz vezető napok krónikája ■ Tekintsük át a táblázatot! Mely diplomáciai és katonai lépések gyorsították fel a háború kitörését?

② A „nagy háború”

A korabeli emberek természetesen még nem látták el sorszámmal a világháborút, erre csak a következő világméretű háború kirobbanásakor került sor. Több országban a „nagy háború” kifejezést használták a világméretű összecsapásra.

Az első világháború kirobbanásának okai

Indiai katonák a brit hadsereg kötelékében a francia fronton. Számos távoli nép fia harcolt Európában a gyarmattartó birodalmak hadseregeiben ■ Nézz utána a könyvtárban vagy az interneten, mely további gyarmati országokból érkeztek katonák a brit és a francia hadseregbe!

Frontvonalak az első világháborúban ■ Mely országok területeit hasították keresztül a frontvonalak 1916-ban?

A központi hatalmak* haditerve

központi hatalmak: e szövetség a nevét a Német Birodalom és az Osztrák–Magyar Monarchia földrajzi helyzete alapján kapta. A háború során később e szövetséghez az Oszmán Birodalom és Bulgária is csatlakozott.

A német katonai vezetők gyors sikert hozó háborúban reménykedtek. „Mire a falevelek lehullanak, győztes katonáim itthon lesznek!” – így biztatta II. Vilmos császár a harcolni indulókat. A villámháborús haditervek szerint a **német hadsereg meglepetésszerű támadást akart intézni Franciaország ellen.** Nem a jól megerősített német–francia határvonalon, hanem a **semleges Belgiumon keresztül előretörve.** Eközben az Osztrák–Magyar Monarchiának Szerbia elfoglalása után meg kellett volna állítania a kelet felől lassan felvonuló orosz csapatokat. A terv szerint **Franciaország legyőzését követően Németország is megindult volna Oroszország ellen.**

- Hogyan akarta Németország elkerülni a kétfrontos háborút?

A világháború első szakasza (1914–1916)

A lövészárokharcok egyik halálosztó fegyvere, a géppuska. Egy 17. századi muskétás percnként még csak háromszor tudott löni fegyverével, ugyanennyi idő alatt 1914-ben egy gyalogos katona már tizennégyszer tüzelhetett, a képen látható géppuska viszont akár hatszáz lövést is le tudott adni

Az események azonban nem az előzetes haditervek szerint alakultak. Az Osztrák–Magyar Monarchia hadserege nem tudta elfoglalni Szerbiát, eközben **Németország is megindította támadását Belgiumon át.** A semleges ország lerohanása Nagy-Britannia hadba lépését eredményezte. **A brit és francia csapatok megállították a németek előretörését Franciaországban.** A vártnál gyorsabban mozgósította erőit **Oroszország is, és betört az Osztrák–Magyar Monarchia területére.** A központi hatalmaknak tehát **nem sikerült elkerülniük a kétfrontos háborút,** Németországnak meg kellett osztania erejét a nyugati és a keleti hadszíntér között. Gyors sikerek helyett sok szenvedéssel járó, **négy évig tartó állásháború alakult ki.** A hatalmas létszámú hadseregek a lövészárkok védelmébe húzódtak, és onnan indítottak időről időre véres, de többnyire eredménytelen támadásokat.

Egy brit lövészárk metszete. 1. szögcsodrótt akadályok, 2. lőszer tartó rekesz, 3. mellvéd, 4. lövészpad, 5. lábrács, 6. pihenőfedezék, 7. védett géppuskaállítás ■ Magyarázd meg, mire szolgálnak a lövészárk szám-mal jelzett részei!

A kialakult erőviszonyokon nem változtatott érdemben, hogy **Törökország és Bulgária a központi hatalmak, Olaszország, később pedig Románia az antant oldalán kapcsolódott be a háborúba.**

Az antant mindkét országot területi ígéretekkel állította át a maga oldalára; Olaszországnak felajánlották többek között Dél-Tirolt, míg Romániának Erdélyt, illetve a Tiszántúl nagy részét. Belépésük azonban nem bizonyult döntőnek, az olasz fronton is állásháború alakult ki, míg a román hadsereg vereséget szenvedett.

- Milyen jellegű harcokba torkollott az első világháború?

Ypern, a háború szörnyűségeinek jelképe

A háború kezdetén számos német egyetem vezetői közösen buzdították az egyetemistákat, hogy ragadjanak fegyvert: „Diákok! Most hallgattok a műzsák! Most harc van soron, amit a német kultúra megvédéséért vívunk (...) kezdetét veszi a szent háború!”

A lelkes diákok tömegesen jelentkeztek a német hadseregbe. Az önkéntesek mindössze két hónapnyi kiképzés után már a nyugati fronton harcoltak a franciák és a britek ellen. A rossz felkészítés következtében három hét alatt több tízezer német fiatal vesztette életét Ypern városa közelében.

A Belgiumban található szép középkori város egyébként az évekig tartó harcok során szinte teljesen elpusztult. A várost azonban a háború után eredeti formájában újjáépítették. Ypern azzal is beírta nevét a világháború fekete krónikájába, hogy először itt vetettek be vegyi fegyvert a háború történetében. A német hadsereg 1915-ben gáztámadást hajtott végre, amelynek következtében mintegy tízezer antant-katonára halt meg vagy szenvedett súlyos mérgezést. Ezt követően az összes hadviselő ország felhasználta a vegyi fegyvereket a harcok során.

Gázálarcos katonák. A gáztámadás ellen a katonák kezdetleges légszűrőkkel próbáltak védekezni. A csípős gáz, amelyet szaga és színe alapján mustárgáznak neveztek el, elsősorban a légzőszerveket és a bőrt támadta meg ■ Melyik nemzetközi egyezmény mondta ki a mérges gázok tilalmát?

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Milyen politikai és katonai okokkal magyarázható a világháború ki-robbanása?
- Mutasd be a központi hatalmak előzetes haditervét a térkép segítségével!
- Miért alakult ki állásháború?

A nők helyzete a háború alatt. Állatok a fronton

■ OLVASMÁNY

A világháború fegyvertelen hősei

1914 nyarán férfiak milliói indultak a frontra, hátrahagyva a családjukat. Őket még további több millió férfi követte az öldöklő harcba a háború négy éve alatt. Az otthon maradt családtagok ettől kezdve feszülten várták a frontról érkező tábori levelezőlapokat, és izgatottan olvasták az újságok háborús tudósításait. A gyász miatt érzett fájdalom szinte minden családot elért az évek során.

Ezekben a rendkívüli időkben a nők feladatai megsokszorozódtak. Úrrá kellett lenniük saját szomorúságukon, majd amennyire lehetett, meg kellett óvniuk családjukat a nélkülözéstől. A gyerekekről és idős rokonokról való gondoskodáson túl pedig át kellett venniük a férfiak feladatait a földeken és a gyárakban is. Erre egyrészt önmaguk és családjuk megélhetése miatt volt szükség, másrészt folyamatosan el kellett látni élelemmel és hadianyaggal a fronton harcoló katonákat is. A kormányok számos felhívást tettek közzé, amelyekkel nőket toboroztak a hadiüzemekbe, de önkéntesként lehetett jelentkezni mezőgazdasági munkára is.

A jobb módú családokból származó hölgyek szintén kivették a részüket a feladatokból. A katonai kórházakat látogatták, vigaszt nyújtva a sebesülteknek. Sokan közülük beálltak ápolónőnek, vagy bekapcsolódtak a Vöröskereszt

Munkásnők egy angol lőszergyárban

Az Augusta-alap kirándulása. Ferenc József unokája, Augusta főhercegné kezdeményezésére létrejött segélyszervezet, amely pénzgyűjtő akciókat szervezett a sebesültek számára, valamint szórakoztató programokkal kedveskedett a rokkant katonáknak és az adományozóknak

munkájába: például kötszert készítettek és kesztyűket, sálakat kötöttek a lövészárkokban fagyoskodók számára. Az arisztokrácia rendszerint pénzzel segítette a háború miatt özvegységre, illetve árvaságra jutott asszonyokat, gyerekeket. Az arisztokrata hölgyek gyakran szerveztek adománygyűjtő rendezvényeket, bálakat, teadélutánokat, valamint különféle programokat a sebesült katonáknak: színházi előadást, hajókirándulást. A nagyobb városokban rendszeresen osztottak ételt is a rászorulóknak.

A nők első világháborús tevékenysége jelentősen megváltoztatta a róluk kialakult hagyományos és igencsak elavult képet. A férfiak által uralt politika a háború után emiatt többé már nem utasíthatta el, hogy választójogot adjon a nők számára.

- Milyen szerepet vállaltak a nők a hátszágban?
- Hogyan mutatkoztak meg a társadalmi különbségek a nők háborús szerepvállalásában?
- Mit bizonyítottak be a nők a háború alatt?

Állatok a fronton

Nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy az emberek világméretű háborúja az állatok életére is döntő hatással volt. Becslések szerint mintegy 8 millió ló pusztult el a harcok során, és további 2 millió sebesült állat szorult ápolásra a háború végén. Ugyan a lovasság szerepe lecsökkent a lövészárkok és a gépfegyverek elleni harcokban, de a vasútvonalak megsemmisülése és a nehéz terepviszonyok miatt a lovak nélkülözhetetlen szállítási feladatokat láttak el.

Több mint százezer galamb teljesített kommunikációs és felderítési feladatokat. Egyik harcoló fél sem nélkülözhetette a szolgálataikat. A távíró- és telefonvezetékek könnyen megsérültek a heves küzdelmekben, ilyenkor betanított galambok hozták-vitték az üzeneteket a parancsnokság és a különböző katonai egységek között. A madarak időnként hírszerzési feladatokat is elláttak. A testükre erősített időzített kamerák fényképfelvételeket készítettek az ellenség lövészárkairól, fegyverzetéről. A repülőgépek ugyan idővel átvették a felderítési feladatokat, de könnyebb célpontot is jelentettek az ellenséges géppuskáknak, ezért a gyorsan repülő kis madarak sokáig szolgálatban maradtak.

Sok ország – köztük az Osztrák–Magyar Monarchia – hadserege kutyákat alkalmazott sebesült katonák megkeresésére, valamint szállítási

A belga hadsereg géppuska vontatására használta a kutyákat

és őrzési feladatokra. Több ezer kutya dolgozott a front mindkét oldalán. A különböző kutyafajták tulajdonságaiktól – szaglás, gyorsaság, testalkat – függően más és más célokra voltak jól bevethek.

A felsorolt állatok mellett sok öszvér is segédkezett a katonáknak, sőt a hadsereg időnként elefántokat is igénybe vett.

- Készíts részletesebb beszámolót egy-egy szabadon választott állatfajta szerepéről a háborúban! Tájékozódj a könyvtárban és az interneten!
- Foglald össze, hogy miként hatott a világháború a környezetre! Az állatok mellett a növényvilágra és az épületekre is gondold!

Német katonák farönköket mozgatnak egy elefánttal. Többször előfordult, hogy a fronton szolgáló lovak helyett állatkerti vagy cirkuszi elefántokat alkalmaztak szállítási feladatokra

16. Önkényuralomból a diktatúrába: Oroszország a bolsevikok kezében

Oroszország újkori történelmében az évszázados mozdulatlanság után gyors fordulatok következtek be. 1917 februárjában a cári rendszer összeomlott. Majd nem sokkal ezután a munkásforradalmat hirdető bolsevikok vették át a hatalmat, amely azonban szabadság helyett diktatúrához és elnyomáshoz vezetett.

- Milyen célokért küzdött Oroszország az első világháborúban?
- Melyik katonai szövetség tagja volt?

1 A jobbágyság eltörlése

A jobbágyságot csak későn, 1861-ben törölte el II. Sándor, II. Miklós nagyapja. A rendelet végrehajtása azonban elhúzódott, mert a parasztoknak fizetniük kellett korábbi földesuraiknak az általuk megművelt földekért.

- Magyarországon mikor és hogyan változott meg a jobbágyszabadság?

Az ország helyzete a 20. század elején

II. Miklós cár Oroszországa a világ legnagyobb szárazföldi haderejével rendelkezett. A hatalmas ország bővelkedett nyersanyagokban, ennek ellenére az európai nagyhatalmak közül **Oroszország ipara és mezőgazdasága volt a legfejletlenebb.** A lakosság döntő része a mezőgazdaságban dolgozott, ám a **parasztnak nagy többsége** elavult eszközökkel kis méretű földeket művelt, és igen **szegényes körülmények között élt.** 1 A külföldi tőkének köszönhetően a 19. század végére nagy ipari üzemek is létesültek, amelyek akár több ezer munkást is foglalkoztattak. **A modern ipar azonban csupán néhány városban összpontosult.**

Az országban a cári önkényuralom érvényesült. Sokáig még az országgyűlés sem működhetett, az emberek pedig nem élhettek politikai jogaikkal.

- Mi lehet a magyarázata annak, hogy elsősorban a külföldi tőke fejlesztette az ipart Oroszországban?

A cári birodalom összeomlása

Az 1914-ben kirobbant és évekig elhúzódó világháború kimerítette az ország tartalékait és az emberek tűrőképességét. A nagy véráldozatokkal járó hadi sikerek, később pedig a mind gyakrabban bekövetkező katonai vereségek aláásták a cári rendszer iránti bizalmat.

A gabona és a hús nagy részét a hadsereg számára foglalták le, ezért **éhínség sújtotta a lakosságot.** Mindez **tömegtüntetésekhez és sztrájkokhoz** vezetett a városokban, a falvakban pedig **éhséglázadások** törtek ki **1917 első hónapjaiban.** A cár a katonaság bevetésével akarta letörni a tiltakozást, **a hadsereg azonban II. Miklós ellen fordult.** Ezért a cár kénytelen volt lemondani trónjáról.

- Milyen okok vezettek a cári rendszer összeomlásához?

Oroszországban kikiáltották a polgári köztársaságot. Alkotmányos demokráciát akaró polgári pártok kerültek

A forradalom mellé álló katonák ■ Miért volt jelentős a katonaság elpártolása a cári hatalomtól?

II. Miklós és családja 1913-ban ■ Nézzünk utána az interneten, milyen betegséggel küszködött a trónörökös? Hogyan próbálták segíteni rajta a szülei? Ki volt Raszputyin, és milyen szerepre tett szert a cári udvarban?

kormányra, és vették át az ország irányítását. A cár uralmának megdöntésében fontos szerepet játszó **ipari munkásság és a katonaság** önálló szervezeteket, úgynevezett **szovjetekeket*** hozott létre a gyárakban és a katonai alakulatoknál. **A szovjetekek a helyi ügyek irányításában, az utcai megmozdulások szervezésében vettek részt.** A munkahelyeket, majd a városokat egyre inkább behálózó, jól szervezett szovjetekek fokozatosan a bolsevikoknak* a befolyása alá kerültek.

A **polgári kormány** demokratikus intézkedéseket hozott: elrendelte az általános választásokat, biztosította a polgári szabadságjogokat. Ám **folytatta az antant oldalán a háborút**, és késlekedett a földosztással. Egy újabb súlyos katonai vereség miatt néhány hónapon belül ismét csalódás lett úrrá az embereken. **A bolsevikok elérkezettnek látták az időt a fegyveres hatalomátvitelre.**

- Miért nem tudta megszilárdítani a hatalmát a polgári kormány?

A bolsevikok programja

A bolsevikok vezetője Lenin **volt, aki úgy látta, hogy Oroszországban gyökeres fordulatra van szükség, amelyet a proletárok* forradalma képes csak megvalósítani.** A forradalom során egyszerre kell harcolni a régi cári uralom megmaradt hívei és a hatalomra került tőkés ellen. **A proletárokat ebben a harcban egy fegyelmezett és felkészült „élcsapatnak”, a bolsevikoknak, azaz az oroszországi kommunistáknak kell vezetniük.**

- Miért volt veszélyes a bolsevik mozgalom a fennálló rendszerre?

szovjet: tanács, közigazgatási és államhatalmi szerv. A gyárakban, üzemekben a munkások maguk közül választottak képviselőket, akiket a központi tanácsokba küldtek. A szovjetekek látszólag demokratikus intézmények voltak, de rövidesen a bolsevikok befolyása alá kerültek.

bolsevik: a századfordulón az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspártból a radikális elveik miatt kilépő bolsevikok forradalmi átalakulást sürgettek. 1917-ben a Lenin vezette bolsevik mozgalom elutasította az új kormányt, és erőszakos hatalomátvitelre készült.

proletár: vagyontalan, bérből élő munkás, a munkásság legszegényebb rétege.

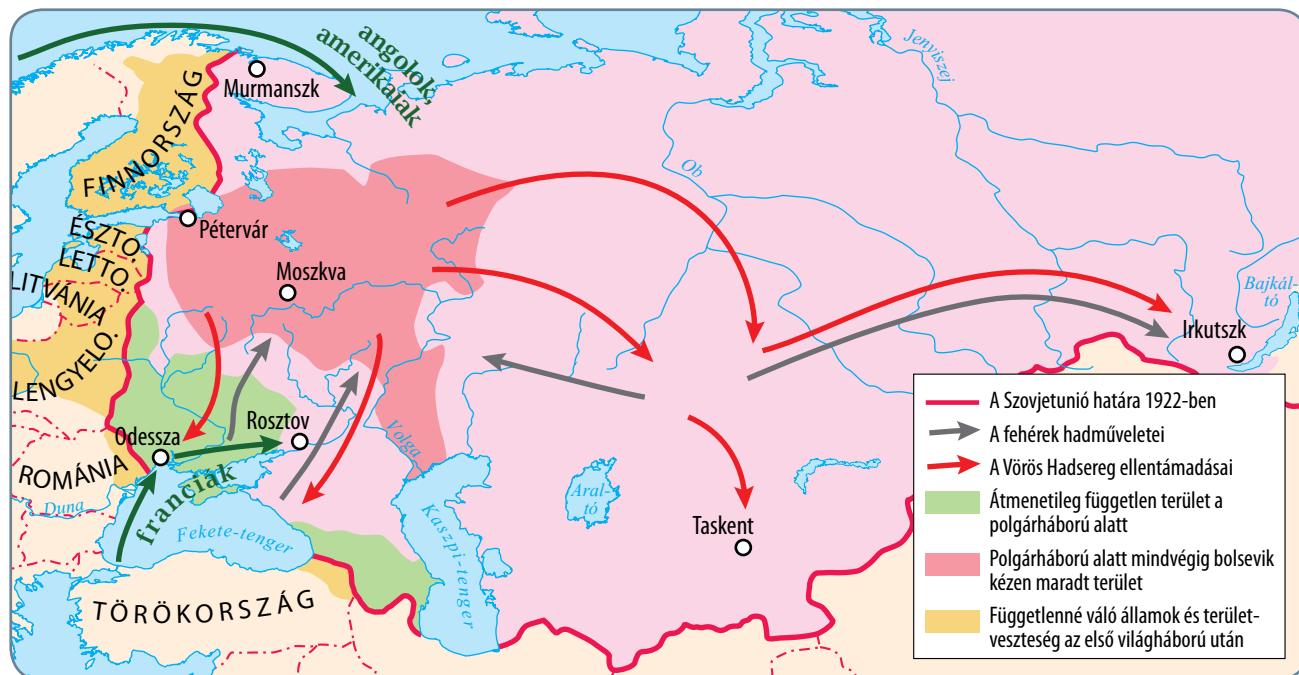
A hivatásos forradalmár

Lenin jómódú értelmiségi család gyermeként, Vlagyimir Iljics Uljanov néven született. Bátyját egy cár ellen tervezett merénylet miatt kivégezték. Lenin a cári rendszer kérelhetetlen ellensége lett. Fiatalon megismerkedett a marxista és kommunista eszmékkel. Tevékenysége miatt a cári hatóságok

elfogták, majd pedig három évre száműzték. Ezt követően kisebb megszakításokkal 1900 és 1917 között külföldi emigrációban élt. Röpiratokat írt, és irányította a bolsevikok politikáját. Az 1917-es hatalomátvitel után Lenin lett a bolsevik kormány vezetője. 160 álnevet használt, ezek közül a Lenin vált a legismertebbé.

- Nézz utána az interneten, hogy hol található Lenin síremléke, és milyen érdekesség fűződik hozzá!

Polgárháború jelentősebb hadműveletei 1918 és 1921 között ■ Mely területek voltak mindvégig a bolsevikok hatalma alatt? Milyen útvonalon érkeztek az antant csapatok?

diktatúra: egyetlen személy vagy csoport erőszakos uralma a közösség, az állam fölött.

🕒 Rohan az idő

A cári Oroszországban az európai országoktól eltérően még a régi és pontatlan, úgynevezett Julián-naptár volt használatban. A korabeli orosz időszámítás szerint a bolsevik hatalomátvételt október 25-én, a ma is használatos Gergely-naptár szerint viszont november 7-én került sor. Lenin 1918-ban rendelte el az európai naptárszámítás bevezetését, amit úgy oldottak meg, hogy abban az évben január 31-e után február 14-e következett az orosz emberek naptárjában.

- Nézz utána a könyvtárban vagy az interneten, hogy mi okozta a Julián-naptár pontatlanságát!

Demokrácia helyett diktatúra

A bolsevikok 1917. november 7-én 📍 lezárták a fővárosba, Szentpétervárra vezető utakat, és elfoglalták a fontosabb középületeket. **Letartóztatták a polgári kormány tagjait,** és lényegében **komolyabb harcok nélkül átvették a hatalmat.** A még aznap elfogadott határozatok szerint azonnali békét hirdettek, a cári, a földesúri és az egyházi földek nagy részét pedig közösségi tulajdonba vették, és megművelésre a parasztságnak adták. A gyárakban bevezették a nyolcórás munkaidőt és a munkásellenőrzést. Később pedig intézkedtek a kötelező elemi iskoláztatás ingyenességéről. 🗣️

A **Szovjet-Oroszországra** átnevezett államban a bolsevikok diktatúrát* vezettek be a hatalmuk megtartása érdekében. **Betiltották a pártokat, egyre jobban szűkítették a po-**

🕒 Az utolsó Romanovok

A Romanov-ház több mint háromszáz éven át (1613-tól 1917-ig) uralkodott Oroszországban. A lemondott II. Miklós cárt és családját 1918 nyarán szolgálóikkal együtt agyonlőtték a bolsevikok, majd a holttesteket titkos helyen elásták. A kegyetlen mérsárlásban meghalt a volt uralkodó mind az öt gyermeke is. Az ő földi maradványait csak 2007-ben sikerült megtalálniuk a kutatóknak. A kivégzésre Lenin adott utasítást, aki többször is hangoztatta, hogy „A jakobinusok példája tanulságos. Ma sem avult még el, csak alkalmazni kell a 20. század forradalmi osztályára, a munkásokra...”

- Milyen példára gondolhatott Lenin? Milyen hasonlóságot látsz a francia forradalom jakobinusainak terrorja és a bolsevik diktatúra között?

litikai szabadságjogokat, korlátozták a sajtó működését, megszervezték saját titkosrendőrségüket, a bolsevik hatalom ellenfeleit pedig börtönbe vetették vagy megölték. 4

- Milyen jellegű rendszert építettek ki a bolsevikok?

Polgárháború: vörösök a fehérek ellen

1918 tavaszán Szovjet-Oroszország jelentős területek elvesztése árán békét kötött a központi hatalmakkal. A megállapodás azonban csak lélegzetvételnyi nyugalomhoz juttatta az országot. Ezzel egy időben évekig tartó, véres és kegyetlen polgárháború vette kezdetét. A kommunista uralom orosz ellenfelei, az úgynevezett fehérek* ugyanis a cári Oroszország korábbi szövetségeseinek pénzügyi és katonai támogatásával harcot indítottak a bolsevikok hatalmának megdöntéséért. 5

A kommunisták által megszervezett Vörös Hadsereg sikeresen ellenállt a fehérek támadásainak. A bolsevikok győztek a polgárháborúban, és visszaverték a külföldi országok beavatkozását is.

ELTÉRŐ NÉZŐPONTOK

Nemcsak az események korabeli szereplői, de időnként még a történészek is eltérő válaszokat adnak arra kérdésre, hogy forradalom volt-e a bolsevikok hatalomra kerülése 1917-ben. Nem mindig segítenek az eligazodásban az eseményekről készített festmények és irodalmi alkotások sem, mert sokáig csak a bolsevikokat dicsőítő ábrázolások jelenhettek meg.

Ma már tudjuk, hogy a bolsevikok csekély küzdelem árán és különösebb társadalmi támogatás nélkül ragadták magukhoz a hatalmat. Kétségtelen ugyanakkor, hogy sem a cári, sem a polgári hatalom nem volt képes úrrá lenni az ország problémáin, a bolsevikok viszont megakadályozták Oroszország széthullását. Az elnyomás azonban új formát öltve maradt.

- Miért volt ellentmondásos 1917 megítélése?

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Gyűjtsd össze, hogy milyen okok vezettek a cári Oroszország összeomlásához!
- Ismertesd az 1917-es év fontosabb oroszországi történéseit!
- Ismertesd Lenin politikai nézeteit!
- Milyen változásokat hozott a bolsevikok hatalomra jutása?

5 Winston Churchill véleménye a beavatkozásról

Winston Churchill brit politikus, aki 1919-ben hadügyminiszteri posztot töltött be, így látta a polgárháborút: „Hiba lenne azt gondolni, hogy az egész év folyamán mi küzdöttünk a bolsevikokkal ellenséges oroszok ügyéért a frontokon. Hanem éppen ellenkezőleg, az orosz fehérgárdisták harcoltak a mi ügyünkért. Ez az igazság attól a pillanattól lesz kellemetlenül érzékelhető, amikor a fehér hadseregeket meg fogják semmisíteni, és a bolsevikok létrehozzák uralmukat az átfoghatatlan Orosz Birodalom teljes szélességében.”

- Hogyan értékelte Churchill a fehérek katonai fellépését?

fehérek: másképpen fehérgárdisták, a volt cári tisztek vezette ellenforradalmi hadsereg.

A bolsevik hatalomátvétel ábrázolása két eltérő szemszögből. A forradalom hősi katonái Moszkva utcáin, illetve a Szentpéterváron található cári palota kifosztása ■ Nézz utána a könyvtárban vagy az interneten, hogy milyen elnevezései voltak még Szentpétervárnak!

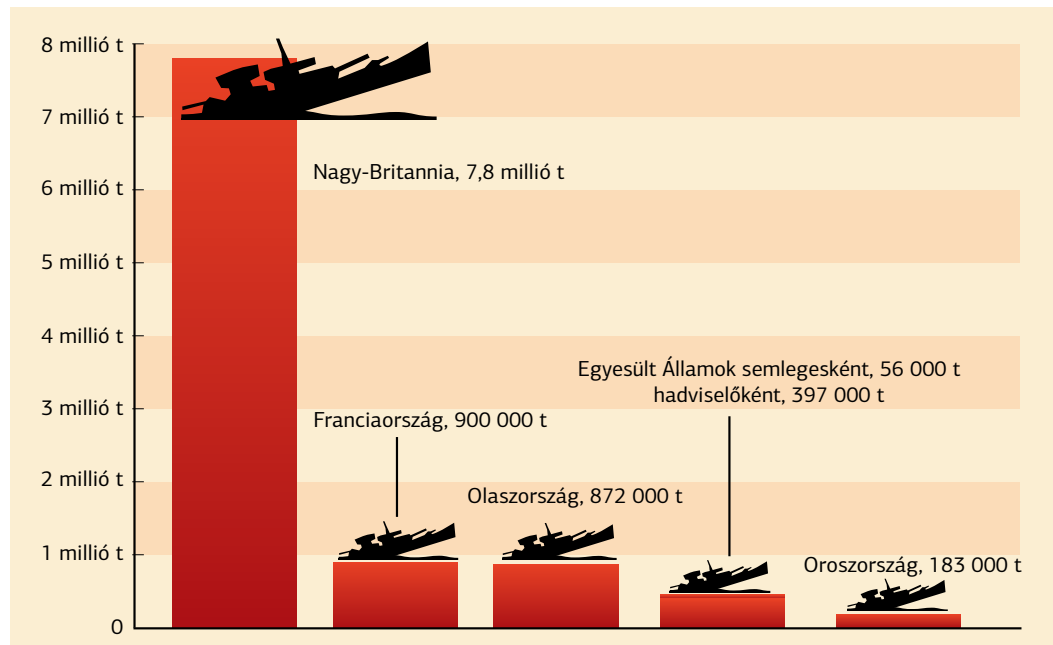
17. A háború befejeződik

A milliók halálát okozó világháború a központi hatalmak vereségével ért véget. Ez egyben a Német Császárság és az Osztrák–Magyar Monarchia bukását is eredményezte. Átalakult Európa térképe, de a várva várt béke nem hozott tartós nyugalmat a földrészünkön.

- Sorold fel az első világháború ki-robbanásának okait!
- Miért nem valósult meg a központi hatalmak eredeti haditerve?
- Miért járt nagy veszteségekkel a kialakult állásháború?
- Mely országok kapcsolódtak be a harcba a háború alatt?

A világháború második szakasza (1917–1918)

Oroszország háborúból való kilépése után **Németország kiszabadult a kettős szorításból**, sőt jelentős területeket sikerült megszereznie a bolsevikokkal kötött béke eredményeként. Az orosz frontról átvezényelt német erők segítségével a központi hatalmak **megadásra kényszerítették Romániát**. A hosszú állásháborút követően **az olasz fronton ugyancsak sikerült áttörni az antant védelmi vonalait**.

Az antantországok hajóvesztései az első világháborúban (tonnában)

Angol tank, a német katona ellensége a nyugati fronton

- Miben hasonlít már ez a harckocsi a mai tankokhoz? Nézz utána az interneten, milyen technikai jellemzői voltak a korabeli harckocsiknak! Mekkora sebességgel tudtak haladni?

Torpedó kilövése egy tengeralattjáróból

■ Miért volt félelmetes fegyver a torpedó? Nézz utána az interneten az első világháborúban bevetett tengeralattjárók technikai jellemzőinek! Milyen mélyre tudtak merülni?

A német hadvezetés az antant tengeri uralmát új fejlesztű tengeralattjáróival akarta megtörni. Nemcsak az elengedhetetlen hadihajók, hanem lényegében az antantországok minden kereskedelmi hajója ellen támadást intéztek. A korlátlan tengeralattjáró-háborút kiterjesztették a semleges, de áruival és kölcsöneivel az antantot támogató Egyesült Államok hajóira is. ❶ Erre válaszul **1917 tavaszán** az antanthatalmak győzelmében anyagilag nagyon is érdekelt **Amerikai Egyesült Államok belépett a háborúba**. Ez döntő fordulatot hozott a háború menetében. ❷

■ Hogyan változtak meg az erőviszonyok 1917-ben?

Németország **1918 tavaszán** egy utolsó nagy erejű támadást indított a nyugati fronton, hogy az amerikai csapatok megérkezéséig győzelmet arasson. A kezdeti sikerek után azonban a támadás elakadt, és a német hadsereg tartalékai kimerültek. Így már képtelen volt megállítani az antant friss, amerikai erővel is megtámogatott nyári ellentámadását. **A nyugaton négy éve folyó küzdelem a németek teljes vereségével zárult**. 1918 őszén a balkáni front is összeomlott, az előretörő antantcsapatok előbb Bulgáriát, majd Törökországot is megadásra kényszerítették. 1918 novemberében az Osztrák–Magyar Monarchia és Németország is letette a fegyvert. **A központi hatalmak elvesztették az első világháborút**.

■ Hogyan próbálták elkerülni a vereséget a központi hatalmak?

A központi hatalmak vereségének okai

A központi hatalmak úgy vesztették, hogy sem Németországot, sem az Osztrák–Magyar Monarchia területét nem foglalta el az ellenség. Ugyanakkor az antantországok had-

❶ A Lusitania elsüllyesztése

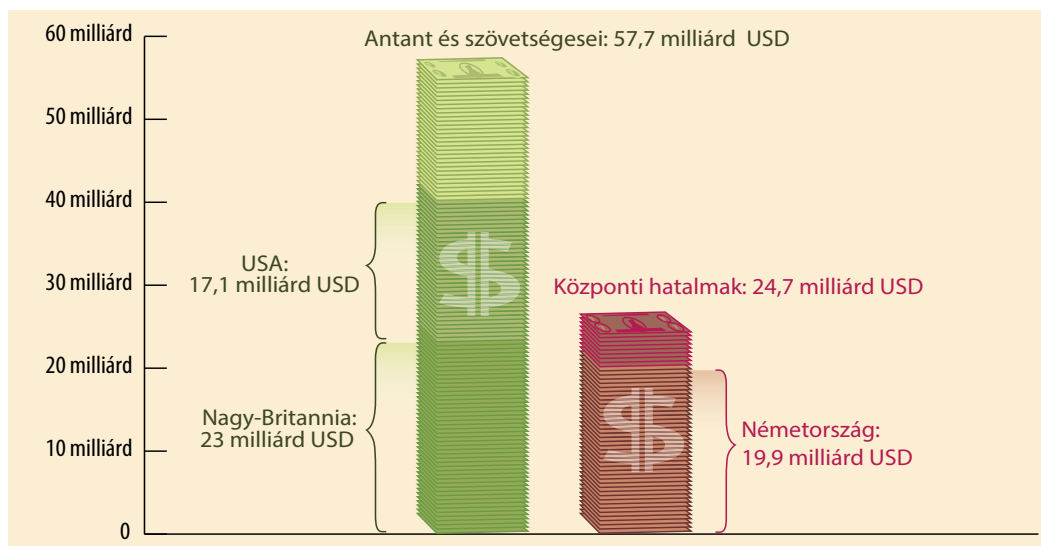
A német tengeralattjárók támadásai miatt 1915-től kezdve számos amerikai állampolgár vesztette az életét. A legnagyobb felháborodást a Lusitania elsüllyesztése váltotta ki. Az óceánjáró hajó utasai közül 1201 fő halt meg, köztük sok amerikai is volt. Ugyanakkor a fennmaradt iratok szerint a hajó nemcsak embereket szállított Nagy-Britanniába, hanem elrejtve hadianyagot is az antant számára.

❷ Igazságos békét!

Thomas Woodrow Wilson (tomasz vudró vilzon), az Amerikai Egyesült Államok 28. elnöke 1918 januárjában hirdette meg 14 pontból álló békejavaslatát. Ebben a háború utáni új világ és a tartós béke alapelveit igyekezett összefoglalni. Kiállt a kereskedelem és a hajózás szabadsága mellett, sürgette a szemben álló országok fegyverzetének jelentős csökkentését, javasolta az Oroszországgal való méltányos együttműködést, és meghirdette a népek önrendelkezési jogát, azt, hogy minden nép saját maga dönthessen a sorsáról. Végül javaslatot tett egy olyan nemzetközi szervezet létrehozására, amely őrködne az államok politikai függetlensége és területi sérthetlensége fölött.

Az első világháború költségei (dollarban)

- Mit gondolsz, miért kerülhetett többre az antantországoknak a háború? Hogyan befolyásolhatta mindez a háború kimenetelét?

civil: polgári személy, olyan ember, aki nem harcol a háborúban.

3 Az ellenség

A fenti címmel írt novellát 1917-ben szerzett háborús élményeiről Erich Maria Remarque (römrák) német író, aki maga is megsebesült a harcokban.

„De foglyokat akkor láttam először, és pedig sokat: ültek, feküdtek, cigarettáztak – franciák, fegyver nélkül. Egy pillanatilag valósággal sokkolt ez a látvány, de utána nevetnem kellett önmagamon. Sokkhatásként ért, hogy éppen olyan emberek, mint mi. [...] Az én szememben az ellenség voltak, akiket meg kell ölnünk, mert el akarják pusztítani Németországot. De azon az augusztusi délutánon megvilágosodott előttem a szörnyű titok, a fegyverek varázsereje. A fegyver megváltoztatja az embert. És azok az ártalmatlan bajtársak, azok a gyári munkások, segédmunkások, üzletemberek, iskolásfiúk, akik csendesen és megadóan ott üldögéltek, ha fegyvert kapnának, egyszeriben megint ellenséggé válnának. [...] De nekem mégis úgy rémlett, hogy a fegyverek kényszerítik ránk a háborút. És arra gondoltam: annyi fegyver van a világon, hogy végül azok uralkodnak majd az embereken, és egymás ellenségeivé torzítják őket...”

- Figyeld meg, hogy miként változik a szövegben az író nézőpontja!
- Hogyan vélekedik az író a fegyverek hatalmáról?

serege már a háború kezdetekor **nagyobb volt, hadiipara** számára pedig **több nyersanyag** állt rendelkezésre. Ezt az erőfölényt az antant még fokozni is tudta **új technikai eszközök, például repülőgépek és tankok bevetésével**. A központi hatalmak dolgát megnehezítette országaik kedvezőtlen földrajzi elhelyezkedése, mert több oldalról is ellenséges országokkal voltak körülvéve. A háborús veszteségek és a nélkülözések miatt **a központi hatalmak országaiban megszorodtak a tiltakozások, és egyre többen sürgették a harcok befejezését**. Végül **az amerikai csapatok bevetése** a nyugati fronton a központi hatalmak teljes katonai vereségéhez vezetett.

- Miért vált döntő tényezővé e háborúban a gazdasági és technikai fölény?

A háború következményei

A világháborúban összesen majdnem kilencmillió katonára és még további nagyjából ötmillió civil* vesztette életét. Még ennél is többen voltak, akik **súlyos sebesülést szenvedtek, vagy örökre rokkanttá váltak**. 3 Az emberek szenvedése azonban nem ért véget a háború befejezésekor. A legyengült katonák közt gyorsan terjedő járvány ütötte fel a fejét, amelyet a frontról otthonaikba hazatérő katonák még tovább terjesztettek. **A spanyolnáthának nevezett betegségben többen haltak meg, mint a háború fegyveres harcaiban.** A világméretű fertőzésben – pontos adatok híján – a halottak számát 50 és 100 millió közöttire becsülik.

- Nézz utána a könyvtárban vagy az interneten, hogy honnan ered a járvány neve! Milyen jellegű betegség a spanyolnátha?

18. A Párizs környéki békék

Az első világháború utáni Közép- és Kelet-Európa térképe alig emlékeztetett a háború előttire. A széthulló Osztrák–Magyar Monarchia területén új államok születtek. A régi cári Oroszországot a bolsevikok formálták új állammá.

- Mikor került Elzász-Lotaringia Németországhoz?
- Miért tört ki az első világháború?
- Miért lépett be Olaszország és Románia a háborúba az antant oldalán?
- Sorold fel, mely államok voltak az első világháború nyertesei és vesztesei!
- Milyen következményekkel járt a háború a vesztes országokban?

Európa a Párizs környéki békék után

- Keresd új államokat a világháború utáni Európa térképén!

A békekonferencia

Az első világháborút 1919–20-ban a Párizs környéki békeszerződések zárták le. A tárgyalásokat a négy győztes nagyhatalom, Nagy-Britannia, Franciaország és Olaszország kormányfői, valamint az amerikai elnök vezették. Ahogy akkor nevezték őket: a Négy Nagy. **A veszteseket nem hívták meg a tárgyalásokra.** A vesztes államok, Németország, Ausztria, Bulgária, Magyarország és Törökország csak akkor küldhették el képviselőiket a konferenciára, amikor a rájuk vonatkozó békefeltételek már készen álltak. Ekkor megtehették a javaslatukat, de ezek rendszerint nem kerültek be a békeszerződések végleges szövegébe.

- Hogyan bántak a vesztes államokkal a békekonferencián?

A Négy Nagy: Orlando, Lloyd George (lojddzsordzs), Clemenceau és Wilson a béketárgyalásokon

Az első békeszerződést Németországgal kötötték meg Versailles-ban. **Clemenceau (klemanszó) francia miniszterelnök a németek meggyengítését tartotta a legfontosabb szempontnak.** Németországnak le kellett mondania a gyarmatairól, és területeket is veszített. Felső-Szilézia egy része Lengyelországhoz került, egy másik részét Csehszlovákia kapta meg. Elzász-Lotaringiát Franciaországhoz csatolták, de kapott korábbi német területeket Dánia és Belgium is.

A Rajna mindkét partján megtiltották a német csapatok jelenlétét. **Németországot** emellett **jelentős anyagi jóvátételre is kötelezték, a katonaság létszámát csökkentették.** ①

- Mi jellemezte a békekonferencia munkáját?
- Mi volt Clemenceau célja? Mi lehetett ennek az oka?
- Mit írt elő a békeszerződés Németországnak?

Békeszerződés a többi vesztes állammal

A felbomló Osztrák–Magyar Monarchiából kiváló Ausztriával kötött békeszerződés kimondta az Anschluss (anslusz) tilalmát, vagyis **Ausztria nem csatlakozhatott Németországhoz.** Ezt a versailles-i béke is kimondta. **Magyarország független állammá vált, de elveszítette korábbi területeinek kétharmadát,** a magyar nyelvű népesség egyharmada pedig a határokon túlra került. (A Magyarországgal kötött békeszerződésről a 24. leckében lesz szó.)

A központi hatalmak oldalán harcoló **Bulgária csekély, Törökország viszont hatalmas területi veszteségeket szenvedett.** Mivel a legyőzöttek a szerződéseket békediktátumként* értékelték, már az aláírásakor megfogalmazódott a revízió* igénye, ami különösen Magyarországon és Németországban mutatkozott erősnek.

- Milyen érzéseket válthattak ki a békeszerződések a vesztes országok lakói körében?

Új államok Közép- és Kelet-Európában

A béketárgyalások eredményeként az **Osztrák–Magyar Monarchia megszűnt létezni.** Bosznia-Hercegovinát, Szlovéniát és Horvátországot Szerbiához és Montenegróhoz csatolták, ezzel létrejött a **délszláv állam, a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság, későbbi nevén Jugoszlávia.**

A csehek és a szlovákok egy új államban egyesültek, amely a **Csehszlovákia** nevet kapta. A balti államok: **Észtország, Lettország, Litvánia, illetve Finnország kiváltak Oroszországból.** A több mint egy évszázad után **újra függetlenné váló lengyelek Oroszországtól, Németországtól és Ausztriától kaptak területeket.**

- Kövesd a térképen a határok változását! Európa melyik felén történtek nagyobb változások?
- Elsősorban mely nemzetek voltak a nyertesek a területrendezésnek?

① Németország kötelezettségei a háború után

A békeszerződés kimondta, hogy Németország és szövetségesei felelősek az első világháborúban okozott károkért. Habár a pénzbeli jóvátételről később döntöttek, annak megállapított nagysága a győztesek kíméletlenségét mutatta. A pénzügyi erőforrások meggyengítése mellett Németország nem tarthatott nehézfegyvereket, páncélosokat, tengeralttjárókat. A hivatásos hadsereg létszámát is korlátozták.

- Melyik ország érdeke volt Németország meggyengítése?

békediktátum: megtorló béke, amikor a legyőzött félnek nincs lehetősége beleszólni a békefeltételek kialakításába.

revízió: felülvizsgálat, a békeszerződés megváltoztatása.

Karikatúra a békekonferenciáról ■ Hogyan fogalmazza meg a karikaturista az európai változásokat?

Wilson elnök jóslata 1919-ben

Wilson amerikai elnök a korábban meghirdetett 14 pontból álló békejavaslattal érkezett Versailles-ba. A tartós béke feltételeként fontosnak tartotta a népek önrendelkezési jogának tiszteletben tartását. Javaslatait azonban a győztes európai országok vezetői nem fogadták el. Ezért 1919-ben Wilson csalódottan a következőket mondta: „Teljes bizonyossággal állíthatom, hogy egy nemzedéknyi idő sem telik el, s újabb világháború tör majd ki, ha a világ nemzetei nem tesznek közös erőfeszítéseket megakadályozására.” Wilson elnök jóslata igaznak bizonyult. A háborút követő új világrend nem bizonyult tartósnak, és kevesebb mint húsz év alatt összeomlott.

- Vitassátok meg, milyen okai lehettek annak, hogy nem valósult meg az általa javasolt igazságos béke!

Woodrow Wilson felolvassa a Népszövetség tervezetét

A nemzeti önrendelkezés megoldatlansága

A **közép- és kelet-európai nemzetek**, a lengyelek, a csehek, szlovákok, a lettek, litvánok, észtek és finnek **a békerendezés után maguk irányíthatták a sorsukat**. Az önrendelkezési elvet azonban nem sikerült maradéktalanul végrehajtani. **Magyarok milliói kerültek román, jugoszláv vagy csehszlovák uralom alá**. Az Olaszországhoz csatolt Dél-Tirolt német nyelvű népesség is lakta, és **németek milliói voltak kénytelenek lengyel és cseh határok mögött élni**. Az anyaországoktól elszakított és idegen uralom alá került **kisebbségek millióinak helyzete magában hordozta a bizonytalanságot és egy újabb háború lehetőségét**. ②

- Milyen következményekkel járt az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása?

A Népszövetség működése

A tárgyalások során döntöttek a **Nemzetek Szövetsége, a Népszövetség létrehozásáról**. Az új világszervezet legfontosabb feladata az államok és nemzetek közötti viszályok békés megoldása volt. Ekkor **elfogadták a Népszövetség alapító okiratát is annak érdekében, hogy megakadályozzák a további háborúkat**. Wilson elnök javaslatai szerint meg kell alakítani a nemzetek általános szövetségét azért, hogy a nagy és a kis államok függetlensége és területi sérthetlensége biztosítva legyen. **A Népszövetség azonban túlságosan gyenge volt ahhoz, hogy a határozatait érvényesítse, mivel katonai erővel nem rendelkezett**. Nem sikerült például megakadályozni Németország újrafegyverkezését a harmincas években. A szervezet **a harmincas évekre lassan elveszítette jelentőségét és tekintélyét**.

- Melyik az a nemzetközi szervezet, amely ma hasonló célokat szolgál, mint a Népszövetség?

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Mely államok vezetői döntöttek a békeszerződések feltételeiről?
- Milyen célokat szolgáltak a vesztesek sújtó szigorú békefeltételek?
- Melyek voltak azok az előírások, amelyek Franciaország biztonságát szolgálták?
- Melyek voltak azok a döntések, amelyek egy újabb háború veszélyét növelték? Miért?
- Miért hozták létre a Népszövetséget?

A nagyhatalmak versengése és az első világháború

■ ÖSSZEFOGLALÁS

1 Dolgozatok csoportokban!

a) Először egyenként készítsetek magatoknak egy listát a háborút kiváltó okokról! A csoporton belül hasonlítsátok össze, amit írtatok, majd készítsetek egy közös listát, amelyben már fontossági sorrendbe is rakjátok az okokat! Vitassátok meg a többi csoporttal, amit készítettetek!

b) Az előbbihez hasonló módon az alábbi két kérdést is érdemes lenne közösen megvitatni:

- Az antant- vagy a központi hatalmak tehetők-e felelőssé a világháború kirobbanásáért? Miért?
- Milyen okok miatt szenvedett vereséget Németország és az Osztrák–Magyar Monarchia?

2 Dolgozatok csoportban! Írjátok le, hogy miért érdemelte ki a háború a korszakban a nagy háború nevet! Miben volt más, mint az azt megelőző háborúk? Csináljatok egy összehasonlító táblázatot, amely az általatok választott szempontok szerint állítja szembe az első világháborút a megelőző korok háborúival!

3 Egy képzeletbeli család nevében írjatok levelet a német vagy a brit uralkodónak, amelyben elpanaszoljátok neki, hogy mennyire viseli meg a családot a háború! Ki mit tesz a győzelemért?

4 Melyik történelmi személyekhez kötődnek az alábbi kijelentések? Dolgozz a füzetedbe!

Személy	Betűjel
II. Miklós cár	
II. Vilmos császár	
Sir Winston Churchill	
Lenin	
Woodrow Wilson	

A „Mire a levelek lehullanak, katonáink hazatérnek!”

B „Hiba lenne azt gondolni, hogy az egész év folyamán küzdöttünk a bolsevikokkal ellenséges oroszok ügyéért a frontokon. Hanem éppen ellenkezőleg, az orosz fehérgárdisták harcolnak a mi ügyünkért.”

C „Teljes bizonyossággal mondhatom, hogy egy nemzedéknyi idő sem telik el, s újabb világháború tör majd ki, ha a világ nemzetei nem tesznek közös erőfeszítéseket megakadályozására.”

D „(...) gyűjtsük össze, szervezzük, és kitartóan készítsük fel az erőket a fegyveres felkészésre, ha a válság lehetővé teszi ennek valóban tömeges, össznépi méretű alkalmazását. A fegyveres felkészésnek csak az lehet a célja, hogy a hatalom átmenjen a szegényparasztság által támogatott proletariátus kezébe, s így megvalósíthassuk pártunk programját.”

E „Oroszország létének e döntő napjaiban lelkiismeretünk parancsolja, hogy megkönnyítsük népünk számára minden erőinknek szoros egyesítését és megszervezését a győzelem gyors elérésére. Ezért a birodalmi dumával egyetértésben helyesnek találtuk, hogy lemondjunk az orosz állam koronájáról, és letegyük a főhatalmat.”

5 Soroljátok fel azokat az államokat, amelyek az első világháború után nyerték el vagy nyerték vissza állami függetlenségüket!

6 Dolgozatok négyfős csoportokban!

A csoporton belül osszátok fel, hogy ki, melyik front rövid összefoglalóját készíti el a francia, szerb, az orosz, a román és az olasz frontok közül! A beszámoló tartalmazza a fegyveres harcok időpontját, jellegét, hosszát!

IV. fejezet

A történelmi Magyarország felbomlása

A köztársaság kikiáltása a Parlamentnél
1918. november 16-án

A DUALIZMUS UTOLSÓ ÉVTIZEDÉBEN belső politikai viszályok gyengítették Magyarországot. Éppen akkor, amikor a nemzetközi helyzet kívülről is fenyegette az Osztrák–Magyar Monarchia biztonságát. Az 1914-ben kirobbant világháború a Monarchia élet-halál harcává vált. A négy éven át tartó véres háború hatalmas veszteségeket okozott, és végül a dualista állam felbomlását eredményezte. Ausztria és Magyarország között megszűnt az államjogi kapcsolat, a területükön élő nemzetiségek kikiáltották önállóságukat. A háborús kabinet Bécsben és Budapesten is megbukott, helyükbe forradalmi kormányok léptek. Magyarország földjére idegen hadseregek nyomultak be. A Párizsban üléselő békekonferencia a Magyar Királyság feldarabolása mellett döntött.

Ebből a fejezetből megtudhatod,

- hogyan működött a magyar törvényhozás a 20. század elején.
- hol harcoltak a magyar katonák az első világháborúban.
- milyen volt az élet a hátszágban.
- miért tört ki az őszirózsás forradalom.
- hogyan működött a proletárdiktatúra.
- miért és hogyan bomlott fel a történelmi Magyarország.

Eközben azt is megtanulod, miként lehet

- a történelmi eseményeket különböző személyek és csoportok helyzete és érdekei szempontjából értékelni.
- egyszerű cselekményvázlatot készíteni.
- a történelmi térképekről leolvasható információkat azonosítani és értelmezni.
- rövid beszámolót készíteni a tanultak és az olvasottak alapján.

19. Magyarország az első világháború előtti években

Magyarország az új évszázad kezdetén ellentmondásos képet mutatott. A gazdaság modernizálódott, a választójoggal rendelkezők aránya azonban alacsony maradt. Hangos viták zajlottak a parlamentben a kormány és az ellenzék között, miközben a nemzetiségek és a szegények elégedetlensége egyre nőtt a fennálló politikai rendszerrel szemben.

- Hány éven keresztül volt miniszterelnök Tisza Kálmán?
- Milyen változások történtek a gazdaságban? Mi jelezte az ország modernizálódását?

1 A Generális fia

Tisza István a korábbi miniszterelnök, Tisza Kálmán fia volt, két alkalommal miniszterelnök, a Szabadelvű Párt képviselője. A dualista rendszert mindenáron változtatlan formában akarta megőrizni, mert úgy vélte, hogy a történelmi Magyarország csak így tartható egyben. Ezt az ügyet nagy államtudományi felkészültséggel, kálvinista hitéből fakadó küldetés-tudattal szolgálta. Ellenállt a választójog kiszélesítésének. Szigorította a sajtótörvényt, és fellépett a parlamenti munka akadályozásával szemben. Politikája miatt sokan gyűlölték. Egy alkalommal rá-lóttek a parlamentben, Ady Endre *Rohanunk a forradalomba* című versében vad, geszti bolondnak nevezte (a család kastélya ugyanis Geszten volt). A politikus kitű-nő vívó hírében állt, aki gyakran párbajra hívta ki politikai ellenfeleit.

- Mi állt Tisza István politikai tettei hát-terében?

Tisza István

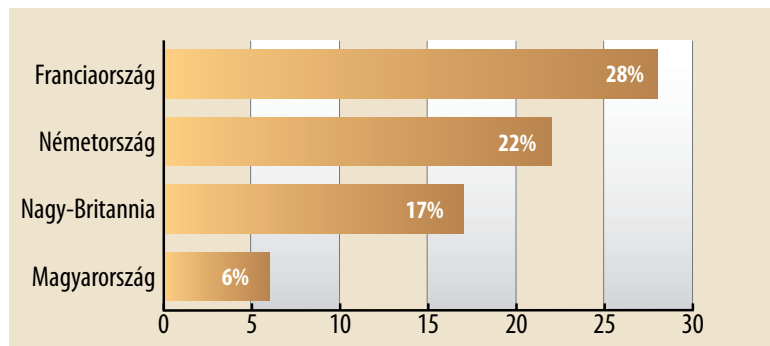
A magyar politikai élet válsága

Tisza Kálmán miniszterelnök 1890-es lemondását követően nem akadt olyan tekintélyes vezető a Szabadelvű Párton belül, aki biztos kézzel össze tudta volna fogni kormányzó erőt. Egyre nagyobb vitákat váltott ki, hogy az állam az ipar vagy a mezőgazdaság érdekeit támogassa-e inkább. Megosztotta a pártot a polgári házasságról és a val-lásszabadságról szóló törvény elfogadása is.

Az ellenzéki pártok a Szabadelvű Párt hosszú uralma alatt úgy próbálták akarataikat érvényesíteni, hogy akadályozták a képviselőház működését. Órákig tartó be-szédeket mondtak, minden kis kérdésben név szerinti sza-vazást kértek, vagy hangos bekiabálásokkal, zajongással zavarták a kormánypárti szónokokat.

- Mi történik akkor, ha egy törvényjavaslatról nem tudnak szava-zni a képviselők?

A kormánypárt új vezére a századfordulótól kezdve gróf Tisza István lett. A „Generális fia” **miniszterelnökként** az évek óta tartó válságon a képviselőház működését megha-tározó házszabályok szigorításával kívánt úrrá lenni. 1 Az új házszabályokat azonban csak az addigi előírások megsér-tésével, erőszakos úton tudta elfogadtatni. Lépése ellen az ellenzék hevesen tiltakozott, de sokan kiléptek a kormány-pártból is. **A Szabadelvű Párt három évtized után elveszít-tette a választásokat.**

A választójoggal rendelkezők aránya a teljes lakossághoz viszonyítva a 20. század kezdetén néhány európai országban ■ Olvasd el a 96. oldalon, hogy mi volt az oka az alacsony arányú választójognak!

Az ország új háza

Az országgyűlés ma is használt épületét Steindl Imre tervezte. A londoni parlament fontos mintául szolgált a tervek elkészítéséhez. A neogótikus stílusú palotát 1885-ben kezdték el építeni, és a képviselők 1902 végén költözhettek be. A gazdagon díszített palotában már liftek, telefonok és korszerű fűtés szolgálta a honatyák kényelmét. Az épületben két ülésterem található: a képviselőházé és a főrendi házé. Ez utóbbiban az arisztokrata családok és az egyházak képviselői ültek, de helyet kapott néhány tudós és művész is.

Az új épület több viharos ülésnek volt a helyszíne. A magyar belpolitika súlyos válságát jelzi, hogy az ellenzéki képviselők egyszer még az ülésterem bútorzatát is összetörték. A régi és az új képviselőház életéről sok mindent elárulnak Mikszáth Kálmán rövid humoros írásai, aki kezdetben újságíróként, később pedig képviselőként tanulmányozta a parlament működését.

- Keress képeket a londoni parlament épületéről az interneten, és hasonlítsd össze a budapesti Országházzal! Milyen hasonlóságokat és eltéréseket veszel észre?

Az ellenzéki pártok mindössze négy évig tudták megtartani hatalmukat. Kormányzásuk során programjuk nagy részét nem sikerült megvalósítaniuk. 2 A magyar érdekeket erőteljesen hangoztató politikájuk pedig kiélezte az ellentéteket a hazai nemzetiségekkel.

1910-ben Tisza István vezetésével – lényegében a régi Szabadelvű Párt híveiből – megszerveződött a **Nemzeti Munkapárt**, amely megnyerte a választásokat. Tisza István erélyes kormányzásának köszönhetően **sikerült elfogadtatni a hadsereg fejlesztéséről szóló törvényt**, és a miniszterelnök igyekezett megegyezni a nemzetiségek vezetőivel is, ez azonban nem járt eredménnyel. Ugyanakkor a képviselőházi munkát továbbra is gyakran megzavarták az ellenzék által kirobbantott botrányok.

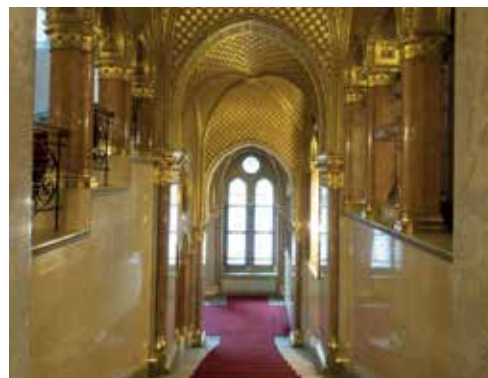
- Miért tudta Tisza István visszaszerezni a hatalmat?
- Milyen problémákkal kellett szembenéznie?

A társadalmi elégedetlenség megnyilvánulásai

Miközben a képviselőház a pártok vitatkozásától volt hangos, az emberek az utcákon hallatták hangjukat. A választójoggal nem rendelkező ipari munkásság érdekeit az 1890-ben megalakult **Magyarországi Szociáldemokrata Párt** képviselte. A párt **sztrájkok és tüntetések szervezésével adott hangot követeléseinek**, amelyek közül legfontosabb az általános és titkos választójog bevezetése, valamint a munkásság életkörülményeinek javítása volt.

A Parlament építése

Az Országház aranyozott lépcsőháza

A Tisza István politikája ellen tiltakozó ellenzéki képviselők 1904-ben összetörték a parlamenti ülésterem bútorait

Az áprilisi alku

Ferenc József az ellenzéki pártokból álló kormányt csak úgy volt hajlandó kinevezni 1906 tavaszán, ha mérséklék programjukat. Le kellett tehát mondaniuk régi követeléseikről: az önálló vámterületről és a nemzeti bank felállításáról, amely egy Auszriától független gazdaságpolitikát tett volna lehetővé. Kormányzásuk alatt nem sikerült törvényt hozniuk a választójog kiterjesztéséről, és nem tudták elérni a hadsereg nemzeti jellegének az erősítését sem.

„Le a népnúzókkal! Éljen az általános, titkos választói jog!” A korszak legnagyobb tüntetésére 1912 májusában került sor a fővárosban. Több tízezer munkás tiltakozott Tisza István politikája ellen, és követelt magának választójogot. Az események hamar kicsúsztak a szociáldemokraták irányítása alól. Az erőszakossá váló megmozdulásokban hatan veszítették életüket, és a feldühödött munkások számos villamost, kirakatot és utcai lámpát is összetörték ■ Miért tudott nagyszabású tüntetést szervezni a Szociáldemokrata Párt a fővárosban?

3 Sortűz Orosházán

Az agrármozgalmak létrejöttében meghatározó volt a falusi napszámosok és uradalmi cselédek elszegényedése, a terjedő mezőgazdasági munkanélküliség.

1891. május 1-jén Orosházán a tüntető tömeget a kivezényelt katonák és csendőrök sortűzzel és szuronnal kergették szét. Több mint száz tüntető megsebesült. A következő napokban a környéken elterjedt megmozdulásoknak Békéscsabán és Battonyán halálos áldozatai is voltak.

- Ismételj! Hogyan rétegződött a paraszti társadalom? Miből éltek a legszegényebbek?

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Készíts egy listát a megismert politikai és társadalmi problémákról!
- Mutassátok be az eseményeket először egy ellenzéki képviselőként, aztán Tisza Istvánként!
- Hogyan fejezték ki elégedetlenségüket az ellenzéki pártok és tömegek?

A **mezőgazdasági bérmunkások** a bérek megemelését és földosztást követeltek. Az aránytalan birtokeloszlást jól mutatja, hogy egymillió szegény parasztgazdaság a földterületek alig több mint egytizedét birtokolta, míg a néhány száz nagybirtok a földek negyedét tudhatta a magáénak. **Az elkeseredett tiltakozások gyakran végződtek a nincstelen parasztok és a kivezényelt csendőrség véres összecsapásával.** 3

- Melyek voltak a szegényebb rétegek érdekében megfogalmazott politikai követelések?

OK ÉS KÖVETKEZMÉNY

A rövid távon helyesnek tartott politikai döntésekről hosszabb idő elteltével kiderülhet, hogy hibásak voltak.

A dualizmus idején a választásra jogosultak száma alacsony maradt, csak az utolsó években történtek kísérletek a szavazók létszámának emelésére. Miközben Európa számos országában fokozatosan tágították a szavazópolgárok körét, Magyarországon a lakosság nagyjából hat százaléka élhetett ezzel a joggal. A hazai politikusok, köztük Tisza István, ugyanis túlzott módon félték attól, hogy ha a tanulatlanabb és szegényebb parasztok, munkások és nemzetiségiek szavazhatnának, akkor olyan pártok kerülhetnének többségbe az országgyűlésben, amelyek felforgatnák a dualizmus politikai rendszerét. A jogkiterjesztés halogatása azonban társadalmi elégedetlenséget szült, amely egyre élesebb politikai ellentétet váltott ki.

- Vitassuk meg, mennyire volt jogos Tisza István álláspontja! Gyűjtsünk érveket vele szemben is!

20. Magyarok az első világháborúban

Magyarország külpolitikailag nem volt független. Katonái az Osztrák–Magyar Monarchia haderejének a részeként vonultak a harcba. Végig kitartottak a frontokon, pedig az ország nem várt különösebb előnyöket a háborútól. Magyarországnak nem voltak területszerzési igényei, sokkal inkább területi épségét kívánta megvédeni.

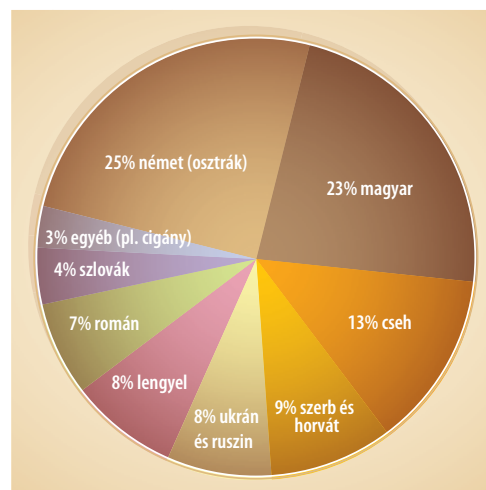
A Monarchia hadserege és Magyarország

Az Osztrák–Magyar Monarchia haderejének központi részét a császári és királyi közös hadsereg képezte, amelynek a költségeit az osztrák és a magyar állam együttesen biztosította. Ezt egészítette ki a Magyar Királyság határain belül a kis létszámú honvédség, amelyet Magyarország önállóan tartott fenn. A császári és királyi hadseregben a hivatalos nyelv a német, a honvédségnél pedig a magyar volt. Ugyanakkor a birodalom nemzetiségi sokszínűsége miatt egy ezredben akár több különböző anyanyelvű katona is szolgálhatott.

A Monarchia a világháború kitörésekor 1,8 millió katonát mozgósíthatott, amellyel alig maradt le Franciaország háborús hadereje mögött. A technikai fejlettségben azonban már komolyabb volt a különbség, ugyanis az európai nagyhatalmak közül az Osztrák–Magyar Monarchia költött a legkevesebbet hadseregére.

A Monarchia katonáinak közel egyharmada a Magyar Királyság területéről vonult be. A magyarok létszámukhoz képest jelentősen nagyobb arányban szolgáltak a lovasságnál, amely azonban a tömegek és a gépek háborújában vesztett a fontosságából.

- Sorold fel az Osztrák–Magyar Monarchia közös ügyeit!

A császári és királyi közös hadsereg nemzetiségi összetétele 1910-ben ■ Ferenc József a közös hadsereget a Monarchia nemzetek feletti összetartó erejének tekintette. Vitassátok meg, valóban alkalmas lehetett-e erre a hadsereg!

A Monarchia különböző nemzetiségekhez és alakulatokhoz tartozó katonái

- Mi lehetett a célja a nemzeti jelleg megjelenítésének az egyenruhákon?

Tisza István honvédezredes katonái körében az olasz fronton. A miniszterelnök 1917-ben lemondott, és maga is egy huszárezred parancsnokaként a frontra ment ■ Miért dönthetett így? Segíthet a válaszban az unokahúgának írt levélrészlet is.

2 „A pokolnak égő torka tárul”

A magyar katonák számára a keleti fronton található Przemysl (psemiszl) erődje hosszú időre fogalomná vált. Európa harmadik legnagyobb erődrendszere az Osztrák–Magyar Monarchia és Oroszország határán feküdt, ma Lengyelországban található. Az évtizedekig épített, több védelmi gyűrűből álló erőd négy fontos közlekedési utat biztosított, így például az északról Magyarország felé tartó útvonalat is védte egy orosz támadás ellen. Az első orosz támadást még különösebb baj nélkül sikerült elhárítani. A második ostrom azonban már 182 napig tartott.

Az erődnél lezajlott három összecsapás során a szemben álló felek összesen 115 ezer katonája áldozta az életét.

- Keresd meg a történelmi atlaszodban az erődöt!
- Nézz utána az interneten, hogy melyik fővárosi Duna-híd lábánál található a Przemyslnél elesett magyar katonák emlékműve!

A hadba lépés kérdése

A sarajevói merénylet után a Monarchia részéről küldendő Szerbia elleni hadüzenet ügyében **Tisza István** miniszterelnök óvta leginkább az uralkodót. A magyar politikus attól tartott, hogy Szerbia mellett Oroszország, sőt a Magyarországgal ugyancsak szomszédos Románia is háborúba lép, és egyszerre támad majd az országra. Álláspontját csak akkor változtatta meg, amikor ígéretet kapott arra, hogy veszély esetén német csapatok is segítenek megvédeni a Magyar Királyság határait, például Erdélyben.

Tisza István miniszterelnök végül a hadba lépés mellett döntött. 1 A háborút a lakosság zöme lelkesen támogatta.

- Milyen szempontokat mérlegelt a magyar miniszterelnök a hadba lépés előtt?

1 Tisza István gondolatai a háborúról

Egy hónappal a háború kitörése után a miniszterelnök így írt érzéseiről unokahúgának: „Az én lelkemben nyomort, szenvedést, pusztulást jelent minden háború, ártatlan vér kiöntését, ártatlan asszonyok és gyermekek szenvedését. Elkeserít, hogy egy ilyen nagy háború intézésében van részem. Bántanak azok az ovációk [zajos ünneplések], amelyek engemet érnek, aki még csak részt sem vehetek a küzdelemben. Lelkiismeretem nyugodt; (...) Nem tehetünk egyebet, de mégis fáj, hogy így kellett lennie...”

Magyarország szerepe a Monarchia hadműveleteiben

Az orosz hadsereg 1914 végén betört a Magyar Királyság területére, Kárpátaljára is. 2 Végül csak a német csapatok segítségével sikerült visszaverni a támadásokat és kisebb győzelmeket elérni az oroszok ellen. **A Monarchia a központi hatalmak oldalán hadba lépő Bulgáriával közösen 1915 őszen végül elfoglalta Szerbiát.**

1915-ben **Olaszország is belépett a háborúba az antant oldalán.** Meg akarta szerezni a Monarchia tengeri kikötőit és Dél-Tirolt. Az olaszok támadása azonban megakadt, és **ezen a fronton is véres állóháború alakult ki.**

1916 nyarán Románia is hadba lépett, miután az **antant-hatalmak egy titkos szerződésben** Romániának ígérték Erdélyt és további területeket. A román csapatok betörték Erdélybe, ahonnan a lakosság menekülni kényszerült. **A Monarchia hadserege** azonban, jelentős német haderővel kiegészülve, gyors ellentámadást indított, és az év végére visszaverte a támadást, majd **elfoglalta a román fővárost, Bukarestet is.**

Közelharc a Doberdón ■ Milyen jellegű harcot ábrázol a festmény?

1917 őszén a központi hatalmak ellentámadása súlyos veszteségeket okozott az olasz hadseregnek. **Az olasz fronton** vívott szinte teljesen eredménytelen, de annál kegyetlenebb állóháborúban nagyon **sok magyar katona vesztette életét.** ③

- Miért támadta meg Olaszország és Románia a Monarchiát?

A hátszág helyzete a háború alatt

A háború alatt alig maradt olyan család, amelyet ne érintett volna közvetlenül a nagyhatalmak véres küzdelme. **A Monarchia súlyos embervesztése** következtében sok család életébe beköltözött a fájdalom és a gyász. **A háborús áldozatvállalásból a magyarok mellett természetesen a különböző nemzetiségek, a hazai zsidók és a cigányok (romák) is kivették részüket**, hiszen a hadvezetés minden hadköteles férfit igyekezett hadba vonultatni.

Az emberek szenvedését az egyre növekvő áruhiány is súlyosbította. **Az élelmiszerek jelentős részét a frontra szállították, az ipari üzemek pedig hadianyag- és fegyvergyártásra álltak át.** A hátszágban jelentkező élelmiszerhiány elsősorban a városi lakosságot sújtotta. Az ennivaló ára rohamosan emelkedett, a kormány

Osztrák–magyar katonák harca az orosz cári csapatokkal az Uzsoki-hágón

- Keresd meg a történelmi atlaszodban az Uzsoki-hágót! Miért volt fontos, hogy megvédjék ezt a helyet?

③ Doberdó, Isonzó, Piave

Doberdó, Isonzó, Piave: három olasz földrajzi név, amelyek mélyen bevésődtek a magyar háborús emlékezetbe. Számos magyar és olasz ezred vívott az Isonzó folyó mentén és a Doberdó-fennsíkön élet-halál küzdelmet egymással néhány négyzetkilométernyi kopár területért. A központi hatalmak részéről a legsikereesebb hadmozdulatra 1917 novemberében került itt sor, amikor áttörték az olaszok állásait, és egészen a Piave folyóig haladtak előre, 400 ezer olasz foglyot ejtve.

- Keresd meg az atlaszodban az említett földrajzi helyszíneket!

Egy magyar napilap a dicsőséges kudarcról. A világháború alatt az újra bevezetett cenzúra miatt az újságíróknak gyakran vigyázniuk kellett, hogyan fogalmazzák meg írásaikat

- Ismételd! Mit jelent a cenzúra? Mikor szűnt meg Magyarországon? Nézz utána a lexikonban vagy az interneten, hogy milyen híres írók voltak a *Szegedi Napló* munkatársai a dualizmus idején!

jegyrendszer: a korlátozott mennyiségben rendelkezésre álló élelmiszereket központilag osztották el a lakosság között. A jegyeken az egy főnek adható napi adagok voltak feltüntetve.

Az utolsó osztrák császár és magyar király, IV. Károly, aki Ferenc József 1916-ban bekövetkezett halála után került a trónra. Szinte uralkodása első pillanatától kezdve a háború befejezésén dolgozott. Hasztalan próbálta meg rávenni szövetségesét, II. Vilmost a béketárgyalások megindítására ■ Nézz utána az interneten, miért nem sikerült a tervét megvalósítani!

Rokkant katonák

ezért bevezette a legfontosabb élelmiszerek esetében a jegyrendszert*, az árakat pedig korlátozták. A háború elhúzódása következtében egyre több férfi hiányzott a gyárakból és a földekről, őket a nők igyekeztek helyettesíteni a termelésben. A háború harmadik évére ijesztő mértékben romlott a lakosság és a fronton szolgáló katonaság élelméze. A háborús sebesültek és a rokkantak egészségügyi ellátása pedig egyre nagyobb terhet rótt az államra és a társadalomra. 4

A nélkülözés és a borzalmak hatására a háborús lelkesedést Magyarországon is hamar felváltotta a béke iránti vágy és a háború elleni tiltakozás.

- Hogyan hatott a termelésre a háború?
- Hogyan változott meg a nők élete a háború alatt?

	Elesett	Megsebesült	Fogságba esett
Osztrák–Magyar Monarchia, 9 millió katona	1 100 000	3 600 000	2 000 000
Magyar Királyság, 3,4 millió katona	531 000	1 500 000	833 000

Az Osztrák–Magyar Monarchia és ezen belül a Magyar Királyság embervesztése ■ Számold ki a veszteségeket százalékban is! Mi derül ki ebből?

4 A romák jogfosztása a háború idején

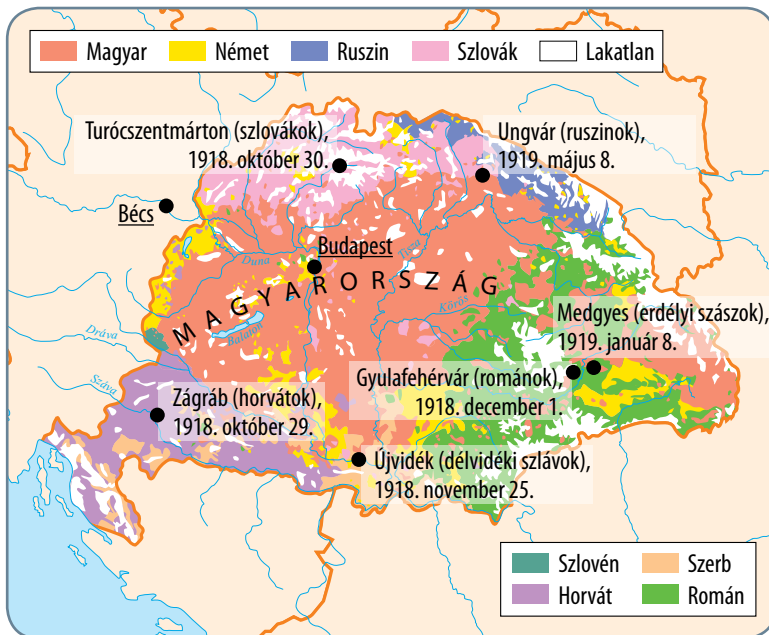
A háborús helyzetben a magyar kormány szigorú intézkedéseket vezetett be a „kóbor cigányokkal” szemben (1916). Az állam elkobozta nemesfém tárgyaikat, lovaikat, megtiltotta, hogy elhagyják kijelölt lakóhelyüket. Cigányigazolványt kellett hordaniuk. Aki elhagyta lakóhelyét, azt erőszakkal visszatelepítették, sőt külön a számukra fenntartott táborokba zárhatták. Nem határozták meg pontosan, hogy ki számít „kóbor cigánynak”, így a rendeletet a hatóságok kényük-kedvük szerint értelmezheték. Sok helyütt már „kóbornak” tekintették azt a cigányt is, aki nem saját tulajdonú telken lakott (a hazai cigányok több mint 80%-ának nem volt saját telke). A rendelet (amely 35 évig volt érvényben) a hazai cigányok további jogfosztásának, állandó zaklatásának forrása lett.

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Melyek voltak a Monarchia hadseregének jellemzői?
- Sorold fel, mely frontokon harcoltak a katonák!
- Katonaként írd egy levelet az otthoniaknak a fronton átéltekről és arról, mit gondolsz mindezekről!
- Családtagként írd egy levelet egy katonának arról, milyen az élet otthon a hátszországban!
- Kérdezősködj otthon, hogy őriz-e a családod valamilyen történetet, fényképet vagy egyéb tárgyi emléket az első világháború idejéből! Nézz utána, hogy a lakóhelyeden van-e valamilyen első világháborús emlékmű vagy emléktábla!

21. Az őszirozsás forradalom

A háború négy éve hatalmas vérvesztéssel és nagyon sok nélkülözéssel járt. Az elkeseredést a háborús vereség még inkább növelte. A frontról hazatérő katonák és a lakosság elégedetlensége forradalmat robbantott ki Budapesten.

- Mely országok voltak az Osztrák–Magyar Monarchia szövetségesei a világháborúban?
- Milyen hatással volt az elhúzódó világháború a katonákra és a hátszomszagra?

A nemzetiségek csatlakozása a környező országokhoz ■ Lapozz vissza a 88. oldalra! Mely államok lettek Magyarország szomszédai?

A háború végnapjai

1918 őszén a központi hatalmak és szövetségeseik egymás után letették a fegyvert. Az Osztrák–Magyar Monarchiát is a katonai összeomlás fenyegette. A frontokon megkezdődött a visszavonulás, akadozott az utánpótlás, a hátszágban állandóvá váltak az ellátási problémák. Október második felében már mindenki számára nyilvánvalóvá vált: **a háború elveszett.** ①

Október végén Bécsben és Budapesten is forradalmi hangulat uralkodott. Az emberek úgy érezték, hiába volt a súlyos véráldozat, az anyagi javak pusztulása, a hátszág éveken át tartó nélkülözése. Mindezért a kormányzatot hibáztatták. Közben **egymás után alakultak az egyes nemzetiségek képviselő nemzeti tanácsok is, amelyek célja a Monarchiától való elszakadás volt.**

- Mi fenyegette az Osztrák–Magyar Monarchiát a katonai vereség küszöbén?
- Miért volt nagy az elégedetlenség a hátszágban?
- Lapozz vissza a 48–49. oldalra! A térkép és a diagram segítségével állapítsd meg, mely nemzetiségek éltek Magyarország területén!

① Részlet Tisza István gróf képviselőházi beszédéből

Tisza István, a kormánypárt legtekintélyesebb politikusa 1918. október 17-én felszólalt a parlamentben: „Én nem akarok semmiféle szemfényvesztő játékot úzni a szavakkal. Én elismerem azt, amit gróf Károlyi Mihály t. képviselő úr tegnap mondott, hogy ezt a háborút elvesztettük. (...) Ennek folytán csak helyeselhetem azt, hogy német szövetségünkkel együtt a Wilson-féle 14 pont és az azokhoz függesztett ismert pontok alapján ajánlottuk fel a békét ellenségeinknek.”

- Milyen hatással lehetett e beszéd a közvélemény hangulatára?
- Ismételd! Mi volt a Wilson-féle 14 pont?

Károlyi Mihály ■ Mi tette népszerűvé a háborúból kiábrándult katonák és emberek körében?

Az ősziroszás forradalomban részt vevő katonák ■ Miért nevezhették így ezt a forradalmat? Miért volt fontos a katonák támogatása?

A Magyar Nemzeti Tanács programja

Budapesten a legszervezettebb ellenzéki erő, a **Magyar Nemzeti Tanács**, október 26-án hozta nyilvánosságra programját. A 12 pont között szerepelt a háború azonnali befejezése, Magyarország függetlensége és demokratikus választások megrendezése. A program önrendelkezési jogot ígért a nemzetiségeknek, meghirdette a politikai szabadságjogok helyreállítását, továbbá nagyszabású szociális és birtokreformot helyezett kilátásba.

1918. október utolsó napjaiban mindennapossá váltak a tüntetések. A tömeg a háború befejezését, az Ausztriával való szakítást és új kormány kinevezését sürgette. A legtöbben **Károlyi Mihály grófot támogatták**, aki kezdettől fogva ellenezte a háborút, és a vereség utólag az ő igazát látszott bizonyítani.

- Melyek voltak a tömegek legfontosabb követelései?
- Magyarországon sokan Ausztriát tették felelőssé a háború megindításáért és a vereségért. Vajon miért?

🕒 Tisza István meggyilkolása

A forradalom tragikus eseménye volt Tisza István meggyilkolása. A volt miniszterelnököt frontról hazatért katonák lőtték agyon, mert őt okolták a háborús szenvedésekért. A tettesek kiléte ma sem ismert bizonyosan.

- A korábbi leckék alapján mutasd be Tisza István politikai tevékenységét!
- Hogyan viszonyult Tisza a háború kérdéséhez 1914 nyarán?

A Károlyi-kormány belpolitikai intézkedései

1918. október 30–31-én Budapesten lezajlott az ősziroszás forradalom. 🕒 A tüntetéseken számos katona is részt vett, akik katonasapkájukról levették a Monarchia címerét, és helyére ősziroszát tűztek. A közhangulat nyomására a **király Károlyi Mihály miniszterelnökké való kinevezése mellett döntött.** Károlyi a Magyar Nemzeti Tanács vezetőiből alakította meg kormányát. **Az új miniszterek liberális, demokrata és szociáldemokrata politikusok voltak.** A kor-

A népköztársaság kikiáltása, 1918. november 16.

■ Honnan toborozták az eseményre az embereket? Mire utalnak a Károlyi-kormány idején bevezetett új elnevezések: népköztársaság, népkormány, néphatározat, néptörvények?

mányváltás nyomán jelentősen **átalakult a politikai rendszer**. IV. Károly lemondott az államügyek intézéséről, az országgyűlés beszüntette működését. November közepén kihirdették a kormány programját tartalmazó néphatározatot, amely kimondta: „Magyarország minden más országtól független és önálló népköztársaság.”

■ Milyen érvek szólhattak a Monarchiától való elszakadás mellett?

A kormány demokratikus intézkedéseket hozott; **bevezették az általános és titkos választójogot, biztosították a sajtószabadságot, szabadon lehetett pártokat és egyesületeket alakítani**. Csalódást keltett azonban, hogy a földosztás és a parlamenti választás végül elmaradt. 1919 februárjában megszületett ugyan a földreformról szóló néptörvény, és Károlyi a maga birtokán megkezdte a földosztást, **ám ennek nem lett folytatása**. A parlamenti választások előkészítése, a szavazásra jogosultak hatalmas tömegeinek névjegyzékbe vétele szintén elhúzódott. A választások lebonyolítására a kormánynak már nem jutott ideje.

■ Miért volt nehéz feladata az új kormánynak? Hogyan próbált politikai nyugalmat teremteni az országban?

Bíró Mihály: Köztársaságot! ■ Mit jelképeznek a plakát alakjai?

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Milyen okai voltak az őszi forradalomnak?
- Sorold fel a Károlyi-kormányzat belpolitikai intézkedéseit!
- Külföldi újságíróként írd meg egy tudósítást az őszi forradalomról! Igyekezz minél érdekesebben bemutatni az eseményeket és a résztvevők szándékait, hangulatát!

22. A történelmi Magyarország megszállása

A háborús vereséget kihasználva az antantbarát cseh, román és szerb csapatok megkezdték előrenyomulásukat Magyarország területén. A Károlyi-kormány bízott abban, hogy a párizsi békekonferencián majd a magyarok érveit is meghallgatják, ezért nem tett határozott katonai ellenlépéseket. Így 1918 végére az ország nagy része idegen megszállás alá került.

Magyarország megszállása 1918–1919-ben ■ Az ország mely részei kerültek megszállás alá 1918 végéig? Mely terület volt ezek között abszolút magyar többségű?

kapituláció: feltétel nélküli fegyverletétel, behódolás.

demarkációs vonal: általában fegyverszüneti egyezményben megállapított elválasztó vonal, amelyet az ellenséges hadseregeknek nem szabad átlépniük.

Magyarország szétdarabolása

1 Részlet Károlyi Mihály beszédéből, 1919. január 11.

„Az egész országot egymás után szállják meg szerbek, csehek és románok. Sok vád éri a kormányt amiatt, hogy nincs hadsereg, amely kiverhetné a megszálló csapatokat, de ha volna is ilyen hadseregünk, nem verhetnők ki őket, talán azért, mert nem is lennének képesek reá, de azért se, mert nagyobb eredmény lesz, ha a békekonferencián jogainkat hangoztatjuk, mintha ma kalandos hadjáratba bocsátkoznánk meggyengült erőnkkel.”

- Sorold fel az okokat, miért mondott le a Károlyi-kormány a fegyveres ellenállásról!
- Miben bízott Károlyi?

A Monarchia kapitulációja* után, 1918. november elején, szerb és román csapatok léptek Magyarország földjére. A kormány a békés megoldást kereste, és külön fegyverszünetet kötött az antanttal. Az ekkor megállapított demarkációs vonal* nagy területeket vont idegen megszállás alá. A román haderő azonban ezt a határvonalat sem tartotta tiszteletben, és az antant felhatalmazásával újabb és újabb területeket szállt meg Erdélyben. Ugyanígy tett az újonnan megalakult Csehszlovákia hadserege is Észak-Magyarországon. A magyar fennhatóság alá tartozó terület 1919 márciusában már csak az ország régi területének egyharmadát tette ki.

A Károlyi-kormány bízott abban, hogy a megszállás csak ideiglenes lesz, és az államhatárokról a békekonferencia dönt majd az önrendelkezési elv alapján. A kormány elsősorban diplomáciai eszközökkel igyekezett védeni az országot, és nem akarta eljátszani az antant feltételezett jóindulatát. Az ellenség feltartóztatására ezért átfogó katonai intézkedést nem

foganatosítottak. Az ellenzéki pártok és mozgalmak hiába sürgették a fegyveres ellenállást.

- Milyen érvek szólhattak a fegyveres ellenállás megszervezése mellett és ellen?
- Melyik megoldás mellett döntött a Károlyi-kormány? Miért?

A kormány 1918 novemberében megegyezésre törekedett a nemzetiségekkel. Jászi Oszkár nemzetiségi miniszter a területi önrendelkezés bevezetését ajánlotta a kisebbségek vezetőinek, a régi államhatárok fenntartása mellett. Tárgyalásai azonban nem jártak sikerrel. A nemzetiségi politikusok ragaszkodtak önálló államaik megalakításához, illetve a nemzettestvéreikkel való egyesüléshez. E törekvésüket a győztes hatalmak is támogatták.

- Mit jelentett Magyarország szempontjából az, hogy nemzetiségi politikusok önálló államokat akartak alakítani?

A Károlyi-kormányzat bukása

1919. március 20-án üzenet érkezett az antanttól, az úgynevezett **Vix-jegyzék**, amely a Tiszántúl nagy részéből – számos tisztán magyarlakta területről – való kivonulásra szólította fel a magyar kormányt. **Károlyi** a békekonferencia végleges döntését sejtette az antant üzenete mögött, amelyet viszont elfogadhatatlannak tartott. Ezért **kénytelen volt beismerni antantbarát politikájának kudarcát, és a szociáldemokratákat bízta meg kormányalakítással.** Elsősorban azért, mert jobb eredményeket remélt egy új, Szovjet-Oroszország felé forduló külpolitikától.

- Miért vezetett a Vix-jegyzék a Károlyi-kormány bukásához?

A Vix-jegyzék

Fernand Vix francia alezredes 1918. november végétől az antant budapesti küldöttségének parancsnoka volt. Feladata volt a magyarországi események megfigyelése, az antant érdekeinek képviselete, valamint a Károlyi-kormány és az antant közötti üzenetek továbbítása. A tanácsköztársaság kikiáltása után kíséretével együtt távozott Magyarországról.

Az általa 1919. március 20-án a magyar kormánynak átadott jegyzék egy 40-50 kilométer széles semleges zóna létesítését rendelte el, amelybe Debrecen, Gyula és Szeged városa is beleesett. A semleges zónától keletre a román, attól nyugatra a magyar hadsereg alakulatai állomásozhattak. A jegyzék a párizsi békekonferencia határozatán alapult, ahol ekkor már előzetes javaslat született Magyarország feldarabolásáról.

- Képzeld el, hogy a kormány egyik tagja vagy! Magyarázd el, miért elfogadhatatlan a Vix-jegyzék!

Wilsontól csak wilsoni békét...! Az önrendelkezési elvet hirdető plakát (1918 vége) ■ Miért nem valósult meg a wilsoni elvek a békekonferencián?

- Keresd meg a térképen a Vix-jegyzék által megjelölt területet!
- A jegyzék értelmében meddig nyomulhatott előre a román hadsereg?

Mit akart Károlyi?

Károlyi Mihály köztársasági elnök úr jelentést tesz (...). A párizsi békekonferencia nem ismeri el a wilsoni elveket, ezért új orientációra van szükség, bel- és külpolitikában. Koalíciós kabinet többé nem kormányozhat, a termelés rendjét sem tudja biztosítani a mai rendszer már. Ha a szocialisták egyedül veszik át a kormányt, új külpolitikai orientációra nyílik lehetőség. (...) Nézete szerint, hogy az anarchiát és a bolsevizmust elkerülhessék, egy tiszta szociáldemokrata kormánynak kell alakulnia. Ez, támogatva az egész magyarságtól, megtagadhatja az antant követelését, és ha az antant emiatt tényleg hadat üzenne, fegyverbe állíthatja az egész munkásságot, melyet akkor támogatni fog az egész polgárság is.
(Részlet a minisztertanács ülésének jegyzőkönyvéből, 1919. március 20.)

- Miben változott meg Károlyi álláspontja 1918 késő őszehez képest?
- Hogyan képzelte el Károlyi Mihály a politikai válság megoldását?

📍 Brit álláspont a magyar területi kérdésről

„Ausztria, Magyarország, Bulgária vagy Törökország nem álltak gondolkodásunk előterében. Csak ha az új Szerbiára, az új Görögországra, az új Csehszlovákiára, az új Lengyelországra gondoltunk, kezdett el szívünk himnuszokat zengeni. (...) Részrehajlás volt ez és előítélet. De ezeket nem egykori ellenségeink megbüntetésére és leigázására irányuló bosszúszomjas vágy vezérelte, hanem a lázas törekvés arra, hogy az általunk létrehozott új nemzeteket (...) megerősítsük. (...) Magyarországot illetően érzelmeim kevésbé voltak megosztottak. (...) A magyarok századokon át elnyomták nemzetiségi alattvalóikat. A felszabadulás és a büntetés órája elérkezett.”

A békekonferencián részt vevő egyik brit szakértő visszaemlékezése

- Mi volt a britek fő célja? Milyen kép élt a brit szakértőben Magyarországról? Hogyan befolyásolhatta ez a javaslatait?

Magyarország ügye a párizsi békekonferencián

A békekonferencia 1919. január végén kezdett a magyar határok kérdésével foglalkozni. Először **Csehszlovákia, Románia és a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság** képviselői nyújtották be területi igényeiket. Valamennyien azt állították, hogy a magyar elnyomás alól kívánják felszabadítani nemzetüket. **Követeléseik azonban jóval túllépték a valóságos nemzetiségi határokat.** Területi igényeik alátámasztására ezért sokszor hamis történeti, gazdasági és stratégiai érveket is felsorakoztattak. A román küldöttek arra is hivatkoztak, hogy részükre az antant az oldalukon történő hadba lépésükért cserébe már 1916-ban megígérte az általuk kért területek átadását. Néhány hónappal később **az osztrák kormány is benyújtotta követeléseit.** Ausztria a németek lakta nyugat-magyarországi határvidéket, **Burgenlandot kívánta megszerezni.**

Ezeket a területi igényeket azután a nagyhatalmak összevetették saját elképzeléseikkel. Így született meg a döntésük a magyar határokról már 1919 júliusában. Eszerint **Magyarország új határai mindenütt a tényleges nemzetiségi határ és a szomszéd országok által követelt vonalak között húzódtak.** 📍

- Mivel indokolták területi követeléseiket Magyarország szomszédai?

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Mi volt a célja a szomszédos országoknak?
- Milyen eszközöket alkalmaztak céljaik elérésére?
- Mi volt a nemzetiségek szerepe az eseményekben?
- Miért nem kapott segítséget Károlyi az antant nagyhatalmaitól?
- Miért nem az etnikai határoknak megfelelően húzták meg Magyarország új határait?
- Miért nem támogatta Károlyi Mihály az antanttal szembeni fegyveres ellenállást?

OK ÉS KÖVETKEZMÉNY

Az események magyarázatához érdemes többféle okot keresni és mérlegelni.

A magyar történészek – bár más és más tényezőkre helyezik a hangsúlyt – általában egyetértenek abban, hogy a történelmi Magyarország feldarabolását több tényező egyidejű hatása okozta:

- Vitassátok meg, hogy mely tényezők játszották a legnagyobb szerepet!

23. Tanácsköztársaság, proletárdiktatúra

1919 márciusában Magyarországon a demokratikus köztársaságot felváltotta a proletárdiktatúra. A Károlyi-kormányban csalódott emberek eleinte reménykedtek a kedvező fordulatban, ám az idő múlásával egyre nagyobb ellenszenvvel figyelték a diktatúra által hozott intézkedéseket.

- Ki volt Lenin?
- Kik voltak a bolsevikok?
- Hogyan alakították át a bolsevikok Oroszországot?

A Tanácsköztársaság harcai ■ Meddig törtek előre a románok tavasszal? Mely térségben indult meg az ellentámadás?

népbiztos: a miniszterek elnevezése a Forradalmi Kormányzótanácsban.

A proletárdiktatúra kialakulása

Az ország súlyos helyzetében a **Magyarországi Szociáldemokrata Párt vezetői egyedül nem akartak kormányt alakítani.** Ezért **megegyeztek a még 1918-ban létrejött Kommunisták Magyarországi Pártjának irányítóival a hatalom közös átvételéről.**

A két párt egyesült, megalakította az új kormányt, és kiálta a bolsevik mintát követő proletárdiktatúrát. A kormányváltás a politikai rendszer egészében gyökeres változást hozott. **A független Magyarország rövid, polgári demokratikus korszaka 1919. március 21-én véget ért.** Károlyi Mihályt elmozdították a köztársasági elnöki posztról. **A Tanácsköztársaság legbefolyásosabb politikusa a külügyi népbiztos*, a kommunista Kun Béla volt.** ①

- Hogyan kerültek hatalomra a kommunisták?

A tanácskormány intézkedései

A tanácskormány rendeletei általában a **szovjet-országi mintákat követték.** A proletárdiktatúra politikai, gazdasági és szellemi téren is kizárólagos hatalmat akart

① Kun Béla

Kun Béla (1886–1938) az első világháborúban orosz hadifogságba került. Már 1917-ben csatlakozott a bolsevikokhoz. 1918-ban társaival hazaérkezett, majd létrehozta a Kommunisták Magyarországi Pártját. Céljuk a hatalom megszerzése, a szovjet mintájú államrend bevezetése és a proletár világforradalom támogatása volt. A Tanácsköztársaság bukása után előbb Ausztriába menekült, majd haláláig a Szovjetunióban élt.

Kun Béla beszédet tart

2 Mindenkihez!

„Magyarország proletársága a mai nappal a maga kezébe vesz minden hatalmat. (...) A törvényhozói, végrehajtói és bíraskodó hatalmat a munkás-, paraszt- és katonanácscok diktatúrája gyakorolja. (...) A forradalmi kormányzótanács haladéktalanul megkezdi a nagy alkotások sorozatát a szocializmus, a kommunizmus előkészítésére és megvalósítására. Kimondja a nagybirtokok, a bányák, a nagyüzemek, a bankok és a közlekedési vállalatok szocializálását. A földreformot nem törpebirtokokat teremtő földosztással, hanem szocialista termelőszövetkezetekkel

hajtja végre. (...) Vasfegyelmet követel. Halállal sújt le az ellenforradalom banditáira csakúgy, mint a fosztogatás brigantijaira. (...) Kijelenti teljes eszmei és lelki közösséget az orosz szovjetkormányval, fegyveres szövetséget ajánl Oroszország proletárjainak.”

Budapest, 1919. március 21. A Magyarországi Szocialista Párt. A Forradalmi Kormányzótanács.

- Nézd meg a dátumot és az aláírókat! Milyen céllal készülhetett? Melyek voltak a fő üzenetei?

Proletárgyerekek nyaralni indulnak

gyakorolni. Már 1919. március végén **megkezdtek a nagy és közepes méretű ipari és bányauzemek, a nagy földbirtokok és a bankok államosítását.** 2

Állami irányítás alá vonták a felekezeti iskolákat, eltörölték a kötelező hitoktatást, és megkezdtek az egyházi vagyon köztulajdonba vételét. A munkásság helyzetének javítása érdekében **bevezették a napi nyolcórás munkaidőt, felemelték a munkabéreket, csökkentették a lakbéreket**, akciókat szerveztek a proletárgyerekek étkeztetésére és üdültetésére.

A közrend fenntartásáról a rendőrség és a csendőrség helyett a Vörös Őrség gondoskodott. A honvédség helyébe a Vörös Hadsereg lépett.

- Milyen intézkedéseket hoztak és milyen módon vezették be azokat?

3 Részlet az *Internacionáléból*

Az Internacionálé a nemzetközi szocialista mozgalom indulója volt, amely 1871-ben született.

Föl, föl, ti rabjai a földnek,
Föl, föl, te éhes proletár!
A győzelem napjai jönnek,
Rabságodnak vége már!

A múltat végképp eltörölni
Rabszolgahad, indulj velünk!
A föld fog sarkából kidőlni,
Semmik vagyunk, s minden leszünk!

- Milyen célokat fogalmaz meg az induló?
- Milyen érzelmeket kelthetett a különböző társadalmi csoportokban?

Diktatúra és terror

A tanácskormány egy olyan, „igazságos” társadalom megvalósítását hirdette, melyben a korábbi „kizsákmányolók” helyett a dolgozók kerülnek a hatalomba. 3 Ehhez jogos és szükséges eszköznek tekintették a politikai ellenfelek elnyomását. **A proletárdiktatúra ezért erősen korlátozta a politikai jogokat.** Megszüntette a sajtószabadságot, betiltotta az ellenzéki pártokat, a választójogból pedig kizárta a társadalmi szempontból „hasznos” munkát nem végzőket: többek között a papokat, a kereskedőket és a munka nélkül szerzett jövedelemből élőket.

A kormány a politikai rendszer védelme, az ellenállás elfojtása és a lakosság megfélemlítése érdekében még **a forradalmi terrort* is jogosnak tartotta.** E célból külön terrorcsoportokat is létrehozta. A **vörösteror** több száz halálos áldozatot követelt.

terror: félelem, megfélemlítés, illetve az erre épülő erőszakos hatalomgyakorlás.

- Mit tettek a diktatúrával szembeni ellenállás megakadályozásáért?

Ellenforradalmi megmozdulások

A tanácskormány korlátozó intézkedései és az **egyre erőszakosabb hatalomgyakorlás** a társadalom mind szélesebb rétegeit fordította szembe a proletárdiktatúrával. **Nőtt az elégedetlenség, gyakorivá váltak a sztrájkok.**

A földosztásra hiába váró parasztságot végleg elkeserítették a kényszersorozások, az alacsony terményárak, valamint a kötelező beszolgáltatás. Június végén a Dunántúlon és Kalocsa környékén lázadások törtek ki, amelyek fegyveres összecsapásokhoz vezettek. Ugyanekkor **Budapest** **ellenforradalmi érzelmű tisztek és katonaiskolások robbantottak ki felkelést.** A kormányerők valamennyi megmozdulást gyorsan leverték, a vidéki lázadásokat a terrorcsapatok kegyetlenül megtorolták.

A proletárdiktatúra idején **sokan külföldre menekültek.** Számos politikus is jobbnak látta elhagyni az országot. A kormány **jobboldali ellenzéke szervezkedni kezdett** a tanácsköztársaság megdöntésére. Az **antikommunista*** érzelmű politikusok által létrehozott szervezetek közül az egyik Bécsben, a másik Aradon jött létre. Az aradi **ellenforradalmi kormány** rövidesen a franciák által megszállt **Szegedre** tette át székhelyét.

- Miért váltottak ki ellenállást a tanácskormány intézkedései?
- Kinek jó és kinek rossz, ha alacsonyok a terményárak?

A magyar Vörös Hadsereg harcai

A Tanácsköztársaság kikiáltását a **győztes hatalmak veszedelmes fejleménynek tartották**, mert a bolsevizmus európai terjedésétől tartottak. Ezért 1919. április közepén felhatalmazást adtak a román hadseregnek a Magyarország elleni újabb támadás megindítására. Április végére **a román csapatok elérték a Tisza vonalát.**

A tanácskormány néhány hét alatt felállította a **Vörös Hadsereget**, amelynek legénységét nagyrészt szakszervezeti munkások alkották. Parancsnokai viszont jórészt az első világháborút megjárt, képzett katonatisztek voltak, akik ugyan általában nem támogatták a proletárdiktatúrát, de részt akartak venni az ország védelmében. (Őket a hadsereg vezetősége által kinevezett politikai tisztek ellenőrizték.) Az úgynevezett **nemzetközi ezredekben a világforradalomért lelkesedő külföldiek harcoltak.** A Vörös Hadsereg ellentámadást indított, északi hadjárata a Felvidék egy részéből kiszorította a megszálló cseh csapatokat.

A békekonferencia azonban **felszólította a tanácskormányt a visszafoglalt területek kiürítésére, mivel azokat időközben Csehszlovákiának ítélték.** A békekonferencia

A Tanácsköztársaság egyik plakátja ■ Milyen a plakát hangvétele? Mi lehetett e plakát célja? Milyen vizuális eszközöket használ a kívánt hatás elérése érdekében?

antikommunista: a kommunista eszméket elutasító, a proletárdiktatúra rendszerével szemben álló személy.

Május 1-jei ünnepségek ■ Miért volt olyan fontos a tanácskormánynak május 1-je megünneplése? Milyen munkásmozgalmi jelképek láthatóak a képeken?

Fegyverbe! ■ Nézz utána, hol áll most az a szobor, amely a plakát alapján készült 1969-ben!

A Vörös Hadsereg bevonulása Kassára, 1919. június 6.

cserébe megígérte, hogy a román csapatokat hátravonják a Vix-jegyzékben megállapított vonalig. A tanácskormány elrendelte a visszavonulást. A parancs nagy elkeseredést okozott a vöröskatonák körében, akik ezrelével hagyták ott állásait.

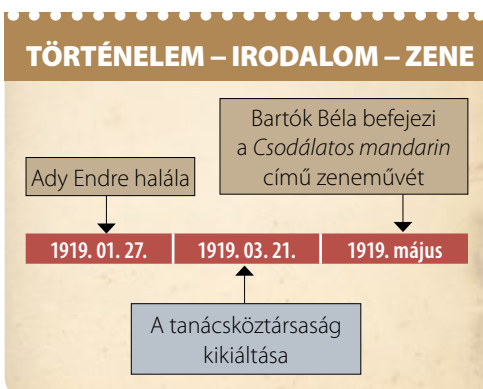
- Képzeld el, hogy a Vörös Hadsereg katonatisztje vagy! Indokold meg, miért szolgálod a Tanácsköztársaságot!
- Milyen megfontolásból ürítette ki a tanácskormány a visszafoglalt északi területeket?

A Tanácsköztársaság bukása

A román csapatok az ígéret ellenére sem vonultak vissza. Sőt, a meggyengült magyar haderő kétségbeesett támadását visszaverve előretörték, és **1919. augusztus első napjaiban bevonultak Budapestre.**

A katonai összeomlás és a belső elégedetlenség megpecsételte a Tanácsköztársaság sorsát. **A tanácskormány augusztus 1-jén lemondott**, a népbiztosok Ausztriába menekültek. A hatalmat rövidesen egy ellenforradalmi csoport vette át.

- Sorold fel, milyen körülmények okozták a Tanácsköztársaság bukását!

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Milyen előzmények vezettek a proletárdiktatúra létrejöttéhez?
- Sorold fel a tanácskormány intézkedéseit!
- Kiket tekinthetett szövetségeseinek és kiket ellenségének a Tanácsköztársaság?

24. A Horthy-korszak kezdete. A trianoni békeszerződés

A háborús vereség megpecsételte a Monarchia sorsát. Magyarország területére 1918 novemberétől kezdődően szerb, román és cseh csapatok nyomultak be. Magyar részről a területfoglalást csak ideiglenes helyzetnek tekintették. A háború végleges lezárását, a határok megállapítását és az ország nemzetközi helyzetének meghatározását a béketárgyalásoktól várták.

Az ellenforradalmi korszak kezdete

A tanácskormány bukását követően a hatalom az úgynevezett **ellenforradalmi, antikommunista erők kezébe került**. A Tanácsköztársasággal szemben álló politikai csoportok között a **Horthy Miklós parancsnoksága alatt álló Nemzeti Hadsereg** lépett fel kezdeményezően. Ez volt a legnagyobb és legszervezettebb magyar fegyveres erő, amely ugyanakkor egyre komolyabb politikai tényezővé is vált. Egyes alakulatai – az antibolsevizmustól és antiszemizmustól fűtött úgynevezett **tiszti különítmények** – **1919 nyarán–őszén megtorló és megfélemlítő akciókat hajtottak végre a proletárdiktatúra (feltételezett) hívei ellen. Ez volt az úgynevezett fehérterror, amely több száz halálos áldozatot követelt.**

- Honnan kapta elnevezését a fehérterror, és kik voltak az áldozatai?

A közállapotok rendezése 1919–1920 fordulóján indult meg. **1919 novemberében a román megszállók elhagyták a fővárost, s helyükbe megérkezett a Nemzeti Hadsereg.** 1920 januárjában parlamenti választásokat tartottak, mégpedig – Magyarországon először – az általános és titkos választójog alapján.

Horthy Miklós

Horthy Miklós (1868–1957) középnemesi családból származott, ahol a férfiak általában közhivatalt vállaltak, katonai pályára léptek, vagy a családi birtokon gazdálkodtak. Ő maga haditengerész lett, s a világháború végén ő volt a Monarchia hadiflottájának parancsnoka. Mivel felnőtt életének nagy részét Magyarországtól távol töltötte, a belpolitikai viszonyokban nem volt jártas. Ferenc József szárnysegédjeként és háborús hősként lett ismert, a Nemzeti Hadsereg parancsnokaként pedig hatalomra és tekintélyre tett szert.

- A könyvtár és az internet segítségével keress adatokat Horthy Miklós első világháborús katonai tevékenységéről! Melyik tengeri csatában vett részt?

- Kik voltak a világháború győztes és vesztes államai?
- Milyen területi változások történtek Európában a világháború után?
- Hogyan és miért történhetett meg Magyarország megszállása 1918–1919-ben?

Horthy Miklós

1 A magyar béke delegáció elnöke

Apponyi Albert gróf (1846–1933) a 19. század végétől több alkalommal is képviselte Magyarországot különböző nemzetközi konferenciákon, s ennek révén világszerte ismertté vált. 1919 végén – sokoldalú tájékozottságára, hazai és nemzetközi tekintélyére, valamint sokrétű nyelvismeretére tekintettel – őt nevezték ki a magyar béke delegáció elnökévé.

Apponyi Albert delegátusát a magyarországi vasútállomásokon szimpátiatüntetéseket fogadták. Ezekről Apponyi így írt visszaemlékezésében: „Az a bizalom és reménykedés, az a lelkesedés, amely szónoklataikból áradt, valósággal szívünkbe markolt: hiszen mi nagyon is jól tudtuk, hogy a legcsekélyebb alap sincs ilyen remények alátámasztására, hogy éppen ellenkezőleg, mi már tulajdonképpen bevégzett tényekkel állunk szemben, s kilátástalan próbálkozásunk csupán egy kínos lelkiismereti kötelesség teljesítését jelentheti.”

- Miért volt eltérő az egyszerű emberek és a politikusok várakozása a béketárgyalásokkal kapcsolatban?

2 Apponyi Albert gróf beszédéből

„...hivatkozunk a Wilson elnök úr által oly kiválóan szavakba öntött nagy eszméire, amely szerint (...) az államok lakosságának egyetlen része sem helyezhető akarata, megkérdése nélkül, mint valami marhanyáj, egy idegen állam fennhatósága alá. Ennek a nagy eszmének a nevében (...) követeljük a népszavazást hazánk azon részeire vonatkozólag, amelyeket tőlünk most elszakítani akarnak. Kijelentem, hogy előre is alávetjük magunkat e népszavazás eredményének, bármi legyen is az.”

A magyar béke delegáció tevékenysége

A magyar kormány csak 1919 decemberében – több mint egy évvel a világháború után – kapott meghívást a párizsi békekonferenciára. Ekkorra a Magyarország jövőjét érintő döntések már megszülettek.

A magyar küldöttséget Apponyi Albert gróf vezette. 1 Apponyi leszögezte, hogy a békefeltételek elfogadhatatlannak. Hosszan érvelt a történelmi Magyarország fennmaradása mellett, de elismerte, hogy a győzteseknek joguk van területi változásokat végrehajtani. Ugyanakkor **megállapította, hogy az új államhatárok nem követik a nemzetiségi határokat,** és így több millió embert akarata ellenére kényszerítenek idegen fennhatóság alá. Ezért azt **javasolta, hogy Magyarország önkényes felosztása helyett a nemzeti örendelkezés elve jegyében tartsanak népszavazásokat az elcsatolásra szánt területeken.** 2

A békekonferencia azonban a magyar észrevételek túlnyomó többségét elutasította, és csak apróbb kiigazításokra volt hajlandó. 1920 májusában, amikor nyilvánosságra került a béke végleges szövege, **Magyarországon** rendszeressé váltak a tüntetések, és **a békeszerződést egyszerű diktátumnak bélyegezték.**

- Miért hívták meg olyan későn Magyarországot a békekonferenciára?
- Miért nem járult hozzá a békekonferencia a népszavazások megrendezéséhez?

A trianoni békeszerződés aláírása

A magyar békeszerződés aláírására 1920. június 4-én került sor a versailles-i kastélyparkban álló Nagy-Trianon palotában. A békeokmányt egyfelől Magyarország, másfelől az öt győztes nagyhatalom – az Amerikai Egyesült Államok, a brit birodalom, Franciaország, Olaszország és Japán – és további 12, hadviselőként elismert ország képviselői írták alá. **A trianoni béke nemzetközi jogi értelemben is megpecsételte a történelmi Magyarország felbomlását.**

A trianoni béke rendelkezései

A Magyarországra kényszerített trianoni béke nagyon súlyos rendelkezéseket tartalmazott. **Az ország elveszítette területének kétharmadát és lakosságának közel 60 százalékát.** 3 **A Kárpát-medencében élő minden harmadik magyar – több mint hárommillió fő – valamelyik szomszédos állam polgára lett.** A hadsereg létszámát és fegyverzetét

A történelmi Magyarország feldarabolása

Átkozott a kéz, mely ezt a békét aláírja. Plakát 1920 májusából ■ Sorold fel, miért érezhették igazságtalannak a békét!

Területi egység	Terület km ²	Népesség ezer fő	Magyar anyanyelvű	
			ezer fő	%
Magyar Korona országai	325 411	20 886	10 051	48,1
Horvát-Szlavónia	42 541	2 622	106	4,0
Magyar Királyság	282 870	18 265	9 945	54,4
Trianoni Magyarország	92 963	7 615	6 725	88,3
Elcsatolt területek összesen	189 907	10 649	3 219	30,2
Csehszlovákiához	61 633	3 518	1 066	30,3
Jugoszláviához	20 551	1 509	457	30,3
Romániához	103 093	5 257	1 661	31,6
Ausztriához	4 020	292	26	8,9
Lengyelországhoz	589	24	2	1,0
Olaszországhoz	21	50	6	13,0

Magyarország területi és demográfiai vesztesége a trianoni béke következtében az 1910. évi népszámlálás adatai szerint ■ A táblázat adataiból olvasd le, mely országok milyen mértékben részesedtek Magyarország területéből! Az elcsatolt országrészekben mekkora volt a magyar anyanyelvűek aránya?

📍 A Magyarországról leválasztott területek

Felvidék néven eredetileg a történelmi Magyarország legészakibb, szlávok lakta részeit emlegették. A 19. század végére azonban a Felvidék elnevezés már az egész északi hegyvidéki területre kiterjedt. A két háború közötti magyar szóhasználatban egyszerűen a Csehszlovákiához csatolt területeket nevezték Felvidéknek.

Kárpátalja a két háború közötti Csehszlovákia legkeletibb, az Ung folyótól az Északkeleti-Kárpátokig terjedő, zömében ruszinok lakta országrészt jelenti. Ezzel a névvel tehát a Felvidék keleti részét jelölték.

Erdély földrajzi értelemben a Királyhágótól keletre, a Kárpátokig nyúló terület elnevezése. Politikai értelemben azonban hozzá tartoztak azok a csatolt részek is (Partium),

amelyek a török hódoltság idején az Erdélyi Fejedelemség birtokába kerültek. A két világháború között a magyar szóhasználatban Erdély és a Partium mellett ide értették a Bánság Romániához csatolt részét is.

Délvidék a Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz csatolt országrészek gyűjtőneve. Alkotórészei a Muravidék, a Muraköz, a Drávaszög és a Bácska, valamint a Bánság jugoszláv fennhatóság alá került része.

Burgenland az Ausztria által követelt nyugat-magyarországi terület osztrák elnevezése, amely az itteni vármegyék német nevéből származik. Ennek nyomán született meg magyarul az Őrvidék, Várvidék, Végvidék elnevezés.

Magyarország melletti szavazásra buzdító plakát ■ Milyen nyelveken írták a plakátot és miért?

Sopron város címere az 1929-ben felavatott Hűségkapu fölött ■ Nézz utána, hol található pontosan a Hűségkapu!

oly mértékben korlátozták, hogy az egy komolyabb támadással szemben nem tudta volna megvédeni az országot. **Magyarország** – amely korábban az Osztrák–Magyar Monarchia részeként az európai nagyhatalmak sorába tartozott – **közép-európai kis állammá vált**, és katonailag, gazdaságilag kiszolgáltatott helyzetbe került.

A magyar kormány ezért kezdettől fogva a trianoni béke megváltoztatására, revíziójára, azaz felülvizsgálatára törekedett.

- Milyen etnikai következményei voltak Magyarországra nézve a békeszerződésnek?

A Sopron környéki népszavazás

A revíziós külpolitika első sikere a soproni körzet visszaszerzése volt. A város és környéke annak a területsávnak, a mai Burgenlandnak volt a része, amelyet a békekonferencia Ausztriának ítélt. Ezt az osztrák és a magyar békeszerződés is megerősítette. A terület ennek dacára magyar fennhatóság alatt maradt, mert előbb a magyar katonaság, majd önkéntes fegyveresek megakadályozták az osztrák hatóságok bevonulását. A magyar kormány végül az osztrákokkal folytatott tárgyalások révén elérte, hogy Burgenland egy kicsiny részén – Sopronban és a környező nyolc faluban – a lakosság maga dönthesse hovatartozásáról.

A népszavazást 1921. december közepén között rendezték meg. **A lakosság kétharmada Magyarországra szavazott.** 1922-ben a Nemzetgyűlés törvényben ismerte el a „soproni népszavazási terület lakosságának a magyar állam iránt tanúsított tántoríthatatlan hűségét”, Sopron városának címerét pedig a civitas fidelissima (civitasz fidelisszima, leghűségesebb város) jellegével egészítette ki.

- Mi volt a jelentősége annak, hogy Sopron és környéke népszavazással került vissza Magyarországhoz?

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Hogyan születtek meg a békekonferencián a magyar határokról szóló döntések?
- Milyen következményekkel járt a trianoni béke Magyarországra nézve?

A történelmi Magyarország felbomlása

■ ÖSSZEFOGLALÁS

1 Dolgozatos háromfős csoportokban!

Válasszatok ki egy hadviselő országot, és válasszatok hozzá egy háborús évet! Ne áruljátok el a többieknek, hogy melyiken dolgoztok! Foglaltok össze a háborút szalagcímeiken keresztül!

Írjátok meg a rikkancsok számára a címeiket a magyarzó alcímekkel! Például „Tragédia Szarajevóban!”, „Lelőtték a trónörökösét és feleségét a boszniai hadgyakorlaton!”

Olvassátok fel egymásnak! A többi csapat próbálja meg kitalálni, hogy melyik évről és melyik országból származnak a hírek!

Válasszátok ki, hogy melyik csapat munkája tett nektek a legjobban!

2 Dolgozatos csoportban!

A szarajevói merényletet követően Tisza István nem volt meggyőződve a háború szükségességéről. Gyűjtsünk érveket a hadba lépés mellett és ellen!

3 Dolgozatos párban!

A tanuló: A tankönyvi leckék alapján készítsen beszámolót egy olyan katona tollából, aki már több hónapja a przemysli erődöt védi az orosz hadsereggel szemben.

B tanuló: A tankönyvi leckék alapján készítsen beszámolót egy olyan katona tollából, aki több hónapja az olasz front hegyi szakaszát védi az olasz hadsereggel szemben!

A két tanuló cserélje ki a leveleiket, és a katonai előírások szerint húzzák ki azokat a részeket, amelyek a háttér harci kedvének a csökkentését okozhatták. Mi maradt a levélben?

4 Válaszd ki a helyes választ!

Hol írták alá a magyar békeszerződést?

- Párizs, Elyseé-palota
- Nagy-Trianon palota
- A versailles-i palota tükörterme

Ki volt a magyar tárgyalóküldöttség vezetője?

- Gróf Apponyi Albert
- Gróf Bethlen István
- Gróf Teleki Pál

Mikor írták alá a békeszerződést?

- 1919. július 4.
- 1920. június 4.
- 1920. július 4.

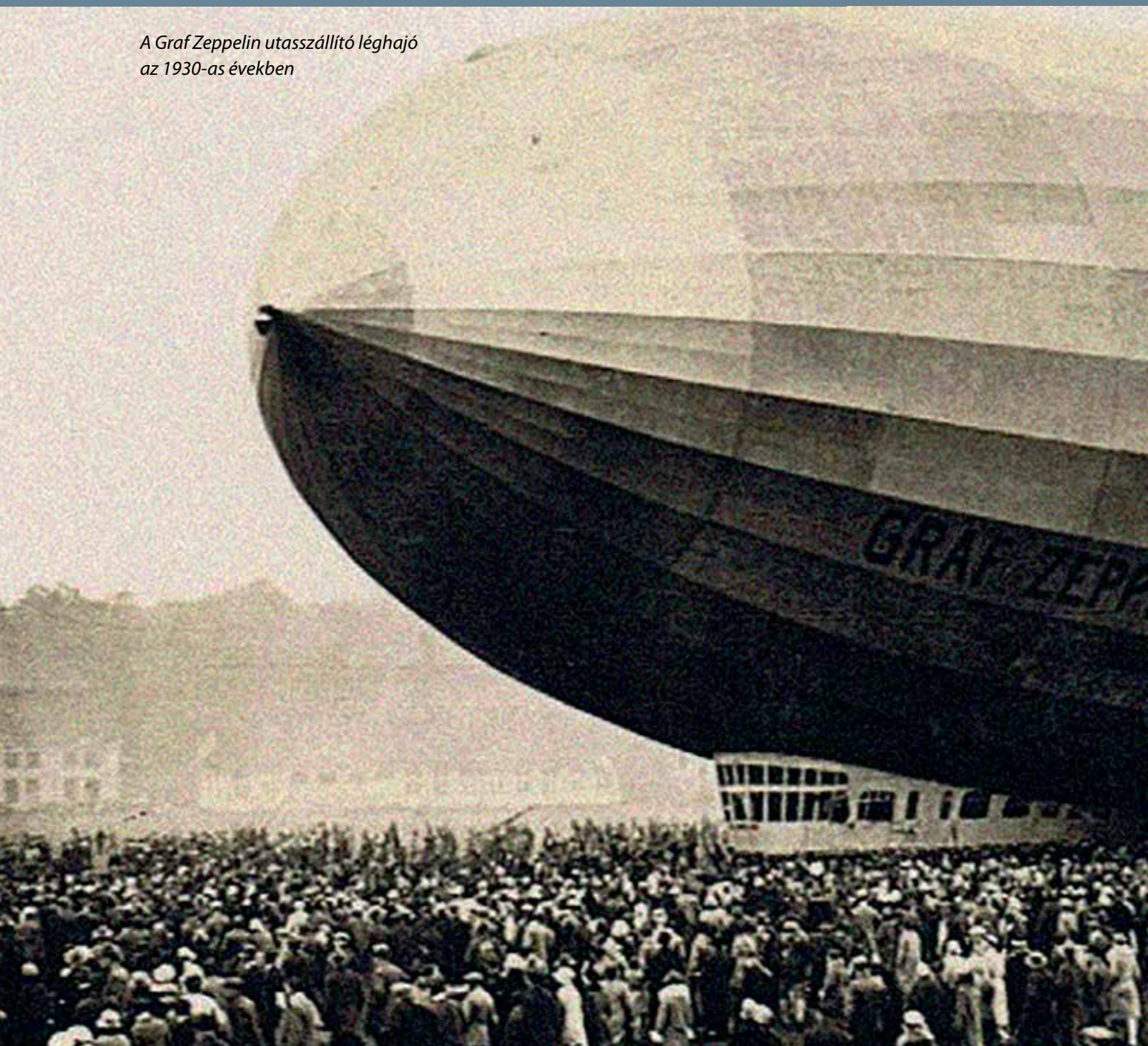
5 Döntsd el az alábbi állításokról, hogy igazak vagy hamisak! Döntésedet indokold!

- Magyarországot nem hívták meg az első világháborút lezáró békekonferenciára.
- Magyarország a trianoni békével majdnem 9/10-ed részben magyarrá vált.
- Az elcsatolt területek lakossága magyar többségű volt.
- A határok meghúzása az etnikai elvnek megfelelően a nyelvhatáron történt.
- A békeszerződés súlyosan korlátozta Magyarország haderejét.

V. fejezet

Európa és a világ a két világháború között

*A Graf Zeppelin utasszállító léghajó
az 1930-as években*

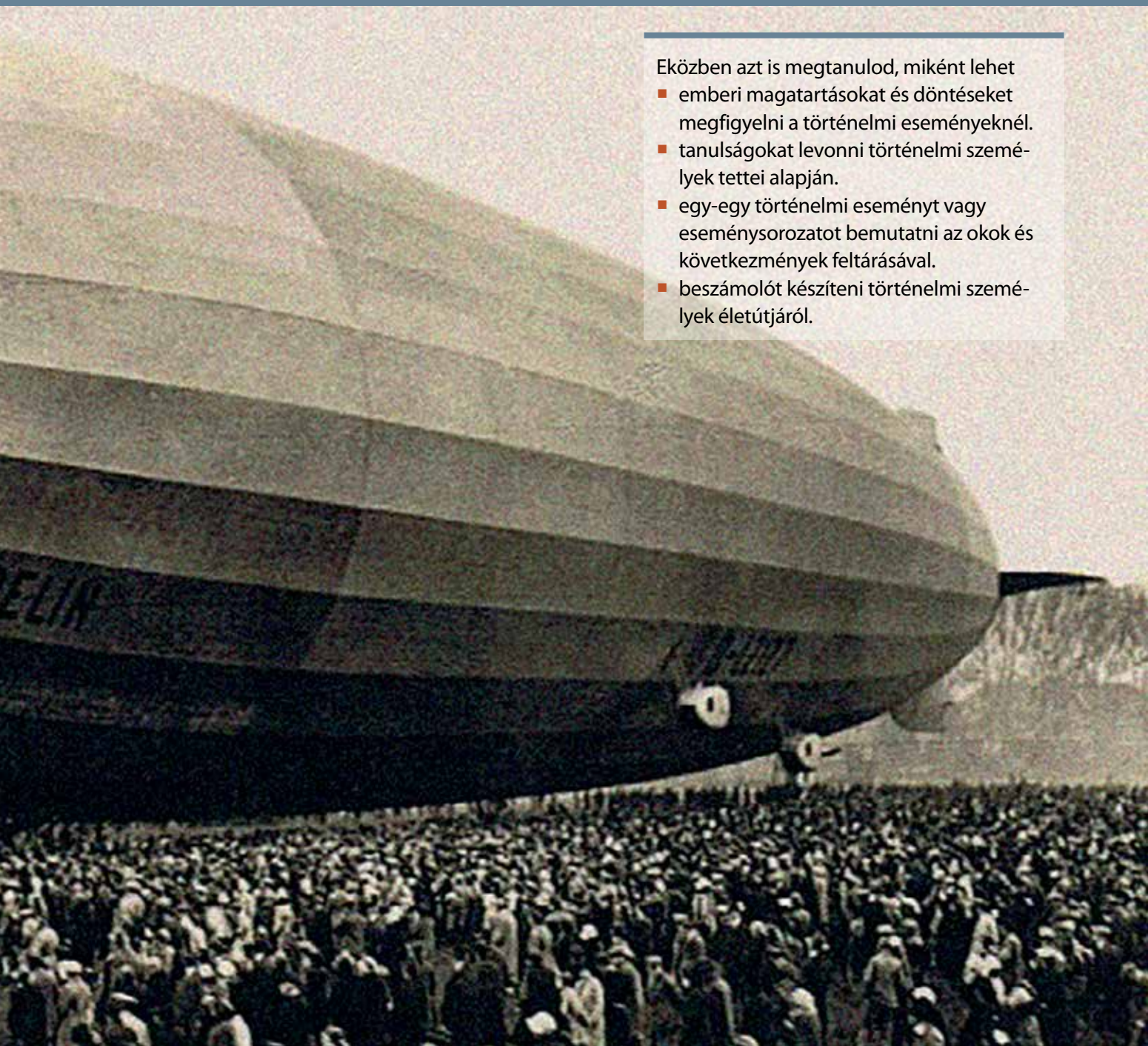
A 20. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN a tehetősebbek már automobilon közlekedhettek, a háztartásokban új eszközök jelentek meg, amelyek könnyebbé tették a házimunkát, a rádiókészülékek zenét és szórakoztató műsorokat sugároztak a hallgatóiknak. Az 1929-ben kitört gazdasági válság véget vetett a fellendülésnek. Vállalkozások mentek tönkre, bankok sora volt kénytelen beszüntetni a tevékenységét. Az emberek a válság hatására tömegével váltak munkanélkülivé. Az elszegényedett, kilátástalan sorsú tömegek több országban a felelőtlenül ígérgető szélsőséges pártok felé fordultak. 1933-ban egy olyan politikai párt került hatalomra Németországban, amely a versailles-i békerendszer erőszakos felszámolására törekedett, és ezzel egész Európa békéjét veszélyeztette. Ezzel egy időben a Szovjetunióban kiépült a sztálini kommunista diktatúra.

Ebből a fejezetből megtudhatod,

- hogyan változott meg a nők élete a húszas–harmincas években.
- milyen új szélsőséges eszmék és pártok jöttek létre ebben az időszakban.
- mi történt a cárok Oroszországaival a bolsevikok uralma alatt.
- milyen eszközökkel kezelték a 20. század legsúlyosabb gazdasági válságát.

Eközben azt is megtanulod, miként lehet

- emberi magatartásokat és döntéseket megfigyelni a történelmi eseményeknél.
- tanulságokat levonni történelmi személyek tettei alapján.
- egy-egy történelmi eseményt vagy eseménysorozatot bemutatni az okok és következmények feltárásával.
- beszámolót készíteni történelmi személyek életútjáról.

III. Projektfeladat

Propaganda: a manipuláció művészete – Detektívek a reklámplakátok nyomában

Cél: Felfedezzük a reklámplakátok és a politikai propagandaplakátok hasonlóságait, a manipuláció módszereit.

Mit tanulunk meg a projekt során?

- **Megismerjük** a 20. század első felének politikai pártjait és az őket hirdető plakátokat.
- **Megértjük**, milyen célokat akartak elérni a pártok a két világháború között.
- **Összegyűjtjük** a plakátok szimbólumait, jellemző módszereit, és **megtanuljuk értelmezni** a plakátok szimbólumait, jelrendszerét.
- **Megértjük**, hogyan és miért lehetett hatni a tömegekre a propaganda új eszközeivel.

Mit fogunk csinálni?

- **Megszervezzük**, elosztjuk a feladatokat, megtervezzük a projekt időbeosztását. **Csoportokat alkotunk**.
- **Gyűjtőmunkát végzünk:** a huszadik század első feléből származó, a diktatúrák sikerpropagandáját szolgáló plakátokat keresünk albumokban, múzeumokban, internetes portálokon. **Rendszerezük** a gyűjteményünket, és **kiválasztunk** egy náci vagy kommunista sikerpropagandát képviselő plakátot, valamint egy mai kereskedelmi reklámplakátot.
- **Nyomozást végzünk, megfigyeljük** a sikerpropaganda és a reklámok módszereit, összehasonlítjuk egy mai reklámplakát (pl. mosópor, fogkrém, gyógyszer stb.) módszereivel, felfedezzük a hasonlóságokat.

- **Jegyzőkönyvben** (szöveges vagy táblázatos formában) rögzítjük a megfigyeléseinket, és kiselőadásban számolunk be a következtetéseinkről, amelyben leleplezzük a propagandaplakátok és a reklámok módszereit.
- **A megfigyelés szempontjai:** a plakát ígérete, a nézőben keltett érzelmek, emberkép, családbábrázolás, szlogen, a siker jelképei, színhatás, a megjelenő szereplők ábrázolása, arckifejezés, a plakáton ábrázolt tárgyak, tevékenységek, a háttér, az ábrázolt helyszín, a valóságábrázolás hiányosságai, a manipuláció stb.
- **Szakértői zsűrit kérünk fel,** aki értékeli a nyomozásunk eredményeit.
- **Tervezzük meg** a projektünket! A tervezést segítő táblázatot készítsétek el a füzetetekbe, és töltsétek ki, egészítsétek ki közösen! (A felelősök a csoporttagok munkájának összehangolásáért felelnek.)

Tevékenység	Eszközök, nyersanyagok	Felelős	Határidő	Kész
1. Propagandaplakátok gyűjtése	tankönyv, albumok, internetes honlapok			
2. Kutatómunka, a legmegfelelőbb propaganda- és reklámpalakátok kiválasztása, értékelése	szakirodalom, internetes honlapok			
3. A plakátok elemzése, összehasonlítása, az összehasonlítási szempontok kiválasztása	szakirodalom, internetes honlapok			
4. Az ismétlődő motívumok, szimbólumok és ábrázolási módszerek összegyűjtése, elemzése.	PC, laptop vagy képek, karton			
5. Felkészülés a kiselőadásra és a magyarázatokra	a plakátok másolatai, számítógépek			
6. Kiselőadások és vita a plakátokról	számítógép, projektor			
7. Értékelés	értékelőlapok			

25. A világ a húszas években

Európa meggyengülve került ki az első világháborúból. A gazdasági élet fellendülését akadályozták az európai országok közötti ellentétek. Eközben az Amerikai Egyesült Államokban az 1920-as évek látványos gazdasági fejlődést hoztak.

- Hogyan változtatta meg a világháború a nagyhatalmak közötti erőviszonyokat?
- Mely nagyhatalmak politikai és gazdasági befolyása nőtt leginkább? Miért?
- Milyen hatással volt a világháború a világkereskedelemlre és a hadviselő országok gazdasági életére?

1 Nékülözés az első világháború után

Számos helyen gyerekek haltak meg a tej hiánya miatt. Megfigyelők arról számoltak be, hogy Lengyelország keleti felén a lakosság gyökereken, magvakon próbálja meg átvészelni a nehéz idöket. Ausztriában 1919-ben a tejfogyasztás 7 százaléka volt a háború előttinek. A jegy-re kiszolgáltatót napi kenyér adag 10-15 dekagrammot tett ki. Ausztria lakosságát az éhezés fenyegette. A háború után szer-te Európában tömegesen szedte áldozatait a spanyolnátha.

- Milyen veszélyeknek volt kitéve a nékülözésektől legyengült lakosság?

A világgazdaság helyzete a háború után

Az első világháború korábban soha nem tapasztalt pusztítást eredményezett. Az élelmiszer- és fűtőanyaghiány sokaknak **éhezést és nékülözést** hozott. 1

Az Amerikai Egyesült Államok gazdasági ereje jelentősen megnövekedett a háború alatt. Hatalmas összegeket kölcsönzött a szövetségeseinek, és ezeket a **kölcsönöket visszakövetelte a háború után.**

Az európai gazdaság átalakult. **A korábbi nemzetközi kereskedelmi kapcsolatok megszakadtak.** Nagy-Britannia elvesztette pénzügyi vezető szerepét.

Franciaország és Belgium igyekezett **jóvátétel címén minél többet kisajtolni Németországból,** a németek viszont arra törekedtek, hogy minél kevesebbet kelljen fizetniük. A győztesek által kiszabott jóvátétel összege messze túlszárnyalta a német gazdaság teljesítőképességét.

- Miért nem tudott gyorsan talpra állni a világgazdaság az első világháború után?

Az Osztrák–Magyar Monarchia megszűnésével felbomlott a térség korábbi gazdasági egysége. Az új közép-kelet-európai államokkal új vámhatárok is létrejöttek. Az együttműködést a bizalmatlanság is akadályozta.

Az 1917 végétől hatalmon lévő **bolsevikok hadereje megnyerte az oroszországi polgárháborút,** és az ellenőrzésük alatt álló területen **1922-ben létrehozták a Szovjetuniót.** **A kommunista berendezkedésű ország elzárkózott a nemzetközi kereskedelemről,** ellenségnek tekintette a kapitalista országokat, és megtagadta a cári időkben felvett kölcsönök visszafizetését.

- Milyen hatással voltak az európai országok közötti ellentétek a gazdasági életre?

A világgazdaság átmeneti fellendülése

Az első világháború után egy rövid visszaesést követően az **Amerikai Egyesült Államok gazdasága gyors fejlődésnek indult.** A húszas évek az ottani átlagpolgárok számá-

ra bizonyos gyarapodást és az olcsón megvásárolható autók korát jelentették. A háború rendkívüli lendületet adott a robbanómotorok gyártásának. Az országban a húszas évek közepén már **több millió autó** futott az utakon.

Az **amerikai pénzügyi körök** az európai gazdaság megsegítésére nagyszabású programot dolgoztak ki. Mivel **Németország kezdetben semmilyen jóvátételt nem fizetett** a győzteseknek, így **Párizs és London sem tudta elkezdni visszafizetni Washingtonnak a háborús tartozásait**. A vesztes Németország gazdasága súlyos nehézségekkel küszködött, magas volt az infláció és a munkanélküliség. A **pénzügyi körforgást az amerikai befektetők** úgy indították be, hogy **kölcsönökkel segítették a német gazdaság talpra állását**, cserébe kikötötték, hogy a **német kormány megkezdi a jóvátétel fizetését**. Ebből az összegből Nagy-Britannia és Franciaország már törleszteni tudta hiteleit Washington felé.

- Hogyan és miért alakult ki a háborús jóvátétel háromszöge?

A kisantant létrejötté

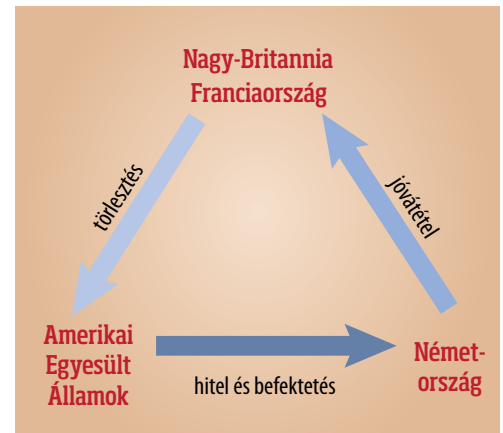
Csehszlovákia, a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság és Románia 1920 és 1921 között katonai és politikai **szövetséget kötött** egymással, amely elsősorban a magyar revíziós törekvések és a Habsburg-restauráció ellen jött létre. A Franciaország támogatását élvező szövetség a **kisantant** nevet kapta.

Magyarország a szövetség fellazítására törekedett, a nyílt konfliktust azonban nem vállalhatta, hiszen a **kisantant országaiban mintegy hárommillió magyar kisebbség élt**. Ráadásul ezek az államok voltak Magyarország legfontosabb külkereskedelmi partnerei.

- Nézd meg a térképet! Magyarország szomszédai közül melyik ország nem volt a kisantant tagja? Vajon miért?

Mussolini hatalomra kerülése Olaszországban

Olaszország háborús győztesként jóval kevesebbet nyert, mint amire számított. Területi igényeinek nagy része nem valósult meg, és a **világháború kimerítette** az ország tartalékait. Hatalmas volt a **munkanélküliség és a szegénység**, a leszerelt katonák a munkanélküliek tömegét gyarapították. **A munkások az oroszországi példán felbuzdulva sztrájkokat szerveztek és gyárat foglaltak el**. Ebben a légkörben egyre népszerűbbé váltak a **szélsőséges politikai irányzatok**, amelyek közül a legerősebb a **szélsőjobbol-**

A háborús jóvátétel háromszöge ■ Hogyan kezdődött meg a pénzügyi körforgás az 1920-as évek második felében? Miért volt szükség az Amerikai Egyesült Államok közbelépésére?

Propagandafestmény Mussoliniról ■ Mi volt az ilyen képek célja? Miért tetszhetett Mussolininak?

fasizmus: a szó eredete az olasz *fascio* – az az szövetség –, az pedig a latin *fasces* szóra megy vissza, amely az ókori Római Köztársaság egyik hatalmi jelképét, a vesszőnyalábot jelentette. A jelkép a közösség erejét szimbolizálta. Mussolini 1919-ben hozta létre a hazatérő frontharcosok „harcis szövetségét”, amelyet 1921-ben párttá szervezett.

Az olasz fasiszta mozgalom jelképe. Egy ókori római szimbólumot használtak fel: a fasces egy fejsze köré kötött vesszőnyaláb, amely az „egységben az erő” elvét szimbolizálta

- Milyen célokat szolgált az ókori Rómára való utalás?

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Hogyan változott meg Európa gazdasága az első világháború után?
- Milyen okok segítették hatalomra az olasz fasisztákat?
- Miért vált sürgetővé a jóvátétel kérdésének megoldása?

dali fasiszta* mozgalom volt. A fasiszták rendet, fegyelmet és munkát ígértek.

A fasiszta mozgalom élén Benito Mussolini (musszolini) állt, aki megszervezte a párt félkatonai alakulatait is. 1922-re a fasiszta párt már több tízezer fegyverrel rendelkezett. A fasisztákat nagyiparos vállalkozók támogatták, akik elejét akarták venni a sztrájkoknak és a gyárfoglaló mozgalmaknak. Októberben Mussolini Róma mellé rendelte a csapatait, és kiadta a „menetelés Rómába” jelszót. Az olasz király nem alkalmazott erőszakot ellene, sőt a királyság intézményét elfogadó, nemzeti felemelkedést ígérő harcias Mussolinit miniszterelnökké nevezte ki.

Mussolini vezetése alatt Olaszország néhány éven belül egypárti diktatúrává alakult, az országgyűlés elvesztette jelentőségét. Megalakították a Fasiszta Nagytanácsot, ez lett az olasz állam legfőbb vezető szerve. Az élén a Duce (ducse, azaz vezér), vagyis Mussolini állt, aki minisztereit a fasiszta párt vezetői közül válogatta ki.

- Hogyan kerültek hatalomra a fasiszták Olaszországban?
- Kik és miért támogatták Mussolinit?
- Hogyan tudta Duceként érvényesíteni az akaratát?

TÖRTÉNELMI INTERPRETÁCIÓ

Mi a fasizmus?

Erre a kérdésre mind a kortársak, mind az utókor sokrétű, sokszor egymásnak is ellentmondó választ adott. Olyan politikai irányzat, amely egyszerre ígéri a felfokozott nacionalista elképzelések és a széles néprétegek szociális követeléseinek megvalósítását. A tömegekre igyekszik támaszkodni, a demagóg propaganda és az előre megtervezett pártrendezvények is ezt szolgálják. A fasizmust a vezérelvűség jellemzi, és miközben hangosan nemzeti egységet hirdet, nyíltan a demokratikus többpártrendszer és az alapvető szabadságjogok felszámolására törekszik. Emellett erőteljesen antikommunista, ugyanakkor intézkedéseivel a munkásréteg helyzetén igyekszik javítani. A túlzott nacionalista célokat pedig a többi nemzet rovására, akár háború árán akarja megvalósítani.

- Miben tért el a fasizmus az eddig tanult politikai irányzatoktól? Melyikhez hasonlított, és miért? Vitassuk meg, milyen történelmi okok vezethettek a fasizmus megjelenéséhez, és átmeneti sikeréhez!

26. Kommunista diktatúra a Szovjetunióban

Az első világháború súlyos veszteségei után egy még nagyobb áldozatokkal járó polgárháború zajlott az egykori cári Oroszország területén. A polgárháborúban győztes bolsevikok diktatúrája a kommunista eszmék megvalósítása során egyre nagyobb elnyomást és terrort alkalmazott a társadalommal szemben.

Sztálin diktatúrája

Lenin 1924-ben bekövetkezett halála után fokozatosan **Sztálin** vált a Szovjetunió legnagyobb hatalmú vezetőjévé. A pártfőtitkár durván visszaélt a megszerzett hatalommal. ❶ A gazdaság és a társadalom átalakítását **erőszakos eszközökkel** hajtotta végre. Bárkit elpusztított, aki céljai elérésében akadályozta.

A vélt vagy valós politikai **ellenfeleket száműzték, bebörtönözték vagy kivégezték**. Sztálin alatt milliókat zártak **kényszermunkatáborokba**, amelyeket az orosz elnevezés alapján Gulagnak* neveznek. A **koholt vádakon*** alapuló **perek** során teljesen figyelmen kívül hagyták a törvényességet. A bizonyítás döntően a vádlottak kikényszerített beismerő vallomásán alapult.

- Miért alkalmaznak a diktátorok erőszakot és terrort céljaik elérése érdekében?

❶ Lenin jellemzése Sztálinról

„Sztálin túlságosan goromba ember, és ez a fogyatékoság, amely teljesen elviselhető körünkben, a kommunisták közötti érintkezésben, tarthatatlan a főtitkár tisztségében. Ezért javaslom az elvtársaknak, gondolkozzanak azon, hogyan kellene Sztálint ebből a tisztségből át-helyezni. Jelöljenek ki helyére másvalakit, akinek egyebek mellett az a pozitív tulajdonsága van Sztálin elvtárral szemben, hogy türelmesebb, lojálisabb, udvariasabb és figyelmesebb.”

- Hogyan jellemezte Lenin Sztálint?
- Miért volt veszélyes Sztálinra nézve, hogy Lenin nem tartotta őt alkalmas vezetőnek?

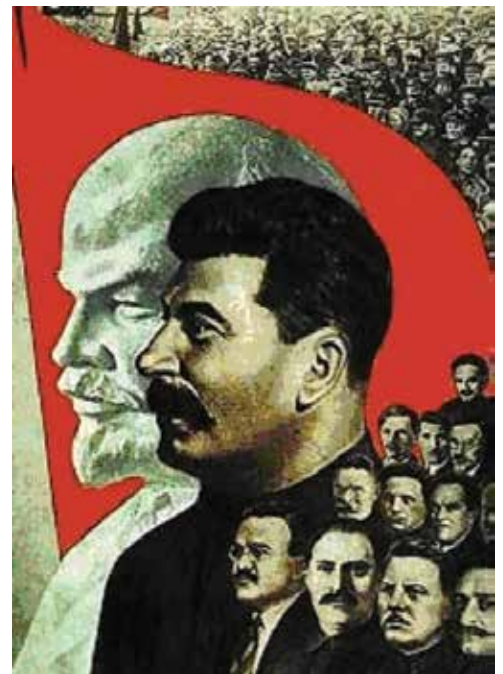
Személyi kultusz a Szovjetunióban

A **személyi kultusz** általában egy politikai vezető mértéktelen és kritikátlan dicsőítése. **Sztálin** körül korábban soha nem tapasztalt személyi kultusz alakult ki. **A propaganda azt sugallta róla, hogy szinte felsőbbrendű ember**, aki döntéseiben tévedhetetlen, és képes bármit elérni. A személyi kultuszt a tömegtájékoztatás, az oktatás és a kultúra is terjesztette, **kikényszerítve a népből a vezető iránti hódolatot**.

- Melyek voltak a bolsevikok legfontosabb céljai?
- Milyen események során kerültek hatalomba?

Gulag: Javítómunka-táborok Főigazgatósága, a sztálini Szovjetunió egészét behálózó munkatáborrendszer.

koholt vádak: kitalált, hamis vádak.

Joszif Visszarionovics Sztálin ■ Miként ábrázolta ez a plakát Sztálint? Próbáljatok minél több rejtett üzenetet megfogalmazni a kép alapján!

🕒 Ivan Gyenyiszovics egy napja

Alekszandr Szolzsenyicin egy gyermekkori barátjának írt levelében bírálta Sztálint, amiért 1945-ben letartóztatták. Szolzsenyicin tizenegy évet töltött börtönökben és munkatáborokban. A Gulagon szerzett élményei alapján megírta az *Ivan Gyenyiszovics egy napja* című kisregényét. A *Gulag szigetvilág* című művéért később irodalmi Nobel-díjat kapott. A Szovjetunióból kitasították.

- Keresd meg Szolzsenyicin regényét a könyvtárban, és állítsd össze egy fogvatartott napirendjét!

🕒 Kényszermunka az állami építkezéseken

A kényszermunkatáborokban fogva tartott embereket mínusz harminc fokban is a szabadban dolgoztatták. A sarkvidéken dolgozókat pufajkával, csizmával, kesztyűvel kellett volna ellátni, de erre nem fordítottak gondot. Az elítéltek két hétig voltak képesek dolgozni, utána súlyos fagyserülésekkel vitték őket a táborba, és helyettük új rabokat hoztak, akik folytatták a munkát. Az elítéltekről a törvények és a bíróságok gondoskodtak. Börtön járt azért, ha valaki egy hónapon belül háromszor késett a munkából. Senki nem változtathatta meg önkényesen a munkahelyét, és senki nem vonhatta ki magát a túlóra alól.

- Szerinted a kényszer helyett milyen eszközökkel lehet ösztönözni az embereket a jobb munkavégzésre?

A vezért **költeményekben dicsőítették**, mindenütt rettenthetetlennek és bölcsnek ábrázolták. **Nem lehetett bíráltni**, tiltott volt vele szemben a tiszteletlenség és a viccelődés is. 🕒 Ez utóbbit a **titkosrendőrség is ellenőrizte**. Azok az emberek, akik kritizálni merték Sztálint, könnyen **kényszermunkatáborba** kerülhettek.

Az iparosítás programja

Az 1920-as évek végén Sztálin utasítására **szigorú tervgazdálkodást vezettek be** a Szovjetunióban. A **magánvállalkozások nem működtek** tovább. Ötéves tervekben jelölték ki azokat a célokat, amelyeket egy-egy iparágon belül el kellett érni. A tervgazdálkodás során az **iparfejlesztés előnyét élvezett** a fogyasztással szemben. Elsősorban a **nehézipart és a gépgyártást fejlesztették**, vízierőműveket, vasútvonalakat építettek. A gépeket és **berendezéseket sokszor külföldről** hozták, mert ezeket a szovjet ipar nem tudta előállítani. Ezekért az eszközökért túlnyomórészt **élelmiszerral fizettek**.

A fogyasztási cikkek gyártását elhanyagolták, a **béreket alacsonyan tartották**. A megfelelő minőségű cipőt, ruhát az emberek nélkülözték. **Hiány volt** élelmiszerből is.

- Miért tartották mesterségesen alacsony szinten az életszínvonalat a Szovjetunióban?

A munkaerőt részben a **faluról elűzött parasztok** adták, akik **az iparban** kaptak munkát. A munkára való ösztönzés egyik formája volt a **munkaverseny**, amelyben a kívánt eredményt a minőségi követelmények elhanyagolásával érték el.

A Gulag-rendszer

Ha szakképzett emberekre volt szükség, előfordult, hogy azokat egyszerűen bebörtönözték. A harmincas évek második felében a **Gulag táborokban raboskodók száma másfél-kétmillió között mozgott**.

A **kényszermunkát** azokon a területeken alkalmazták, ahová a **rossz körülmények** miatt másképpen nem kaptak volna munkaerőt. A csatornákat, utakat, erőműveket sokszor embertelen körülmények között építették, gyakran **szakképzetlen munkaerő felhasználásával**. 🕒 A táborokban foglalkoztatott tömeg összességében jelentéktelen gazdasági teljesítményt nyújtott, viszont bizonyos területeken, a bányászatban vagy az építkezéseken fontos szerepet töltött be.

- Hogyan illeszkedett a Gulag-rendszer a sztálini iparosítás programjába?

Éhínség Ukrajnában. A becslések szerint hétmillió ember halt éhen, miközben a világpiacon olcsó volt a gabona

A mezőgazdaság átalakítása

Az iparosítás erőforrásait (munkaerőt, munkaeszközöket) a mezőgazdaság szolgáltatta. A **bolsevikok a paraszti magántulajdont** a szocializmus útjában álló akadálnak tekintették, a parasztságot fokozatosan állami gazdaságokba kényszerítették, **állami tulajdonba vették a haszonállatokat, a földeket és a termelőeszközöket.**

Az 1920-as évek végétől egyre erőszakosabban zajlott a **kollektivizálás.** A **kuláknak* minősített parasztoakat kegyetlenül üldözték.** A második ötéves terv végére teljesen megszűnt a mezőgazdasági magántulajdon. **A termékek fajtáját, mennyiségét és árát központilag határozták meg.**

- Hogyan és miért történt a mezőgazdaság erőszakos átalakítása?

Erőszakos kollektivizálás a mezőgazdaságban

Az állami beavatkozással szemben a jómódú gazdák határozott ellenállást mutattak. A parasztek csökkentették a termelést és levágták az állataikat. A bolsevikok a gazdagabb parasztek ellen szabályos háborút indítottak. A mezőgazdasági népesség legaktívabb rétegétől erőszakkal gyűjtötték be a terményfelesleget, de előfordult, hogy a parasztek fegyveresen is ellenálltak.

1930 telén kulákok ezreit lötték agyon, mert megtagadták a kollektivizálást. Más gazdákat, akiket különösen veszélyesnek ítélték, Szibériába száműzték. Azokat a parasztoakat, akik a kulákokat feljelentették, a kulákok elkobzott vagyonával jutalmazták meg. 1932–33-ban a mesterségesen gerjesztett éhínség következtében milliós szám haltak éhen az emberek. A begyűjtött élelmiszer jó részét külföldön értékesítették. Az áldozatok nagy része ukrán volt, de sok áldozatot szedett az éhínség Kazahsztánban, Nyugat-Szibériában és az Észak-Kaukázusban is.

- Miért a parasztság legmódosabb rétege állt ellen a kollektivizálásnak?
- Képzeld el, hogy külföldi újságíró vagy a Szovjetunióban! Számold be a kollektivizálásról!

A kolhoz, azaz a szovjet mezőgazdasági termelőszövetkezetet népszerűsítő plakát ■ Miért fordították egymás ellen a parasztság gazdagabb és szegényebb rétegeit?

kulák: jobb módú paraszt, a parasztságnak az a rétege, amely akkora földterülettel rendelkezett, hogy az megfelelő jövedelmet biztosított számára.

TÖRTÉNELEM – FILM

A második ötéves terv vége

1938

Eisenstein filmje:
A jégmezők lovagja

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Sorold fel a sztálini diktatúra jellegzetességeit!
- Sorold fel az iparosítás pozitív és negatív hatásait!
- Foglald össze, mi jellemezte a szovjet gazdaságot!
- Miért tekintette ellenségnek a szovjet hatalom az egyénileg gazdálkodó parasztoakat?

Az emberek hétköznapjai a Szovjetunióban

■ OLVASMÁNY

A moszkvai metró építése

A szovjet állam első igazán nagy méretű presztízsképzése a moszkvai metró volt. A propaganda azt sugallta, hogy a jól végzett munka egyfajta hőstett. A dolgozó szovjet hétköznapok képét és a „szocialista munka hőse” mítoszt nagyrészt a metróépítés során sikerült kialakítani. Az építkezés megoldotta a főváros közlekedési gondjait. Az állomásokat művészi igényességgel tervezték, ez a városképet is szebbé tette.

A moszkvai metró, amely a szocialista építés jelképévé emelkedett ■ A metróépítéshez önkéntesek is csatlakoztak. Miért voltak ennyire lelkesek az emberek?

A metróépítés alatt nem takarékoskodtak sem pénzzel, sem pedig az emberi erőforrásokkal. 1934-ben 75 000 ember dolgozott azért, hogy a kitűzött terveket teljesíteni tudják. Az építkezésen dolgozókat a moszkvai lakosok is segítették. Amikor 1935 májusában átadták az első két vonalat, a propaganda azt hirdette, hogy új korszak köszöntött be a világ összes proletárjának az életében.

A Sztahanov-mozgalom

Az erőltetett iparosítást a harmincas évek közepétől szocialista munkaverseny-mozgalom is támogatta. A Donyec-medence egyik bányájában a tervteljesítés érdekében a helyi pártbizottság

Alekszej Sztahanov, szovjet bányász, a sztahanovista mozgalom névadója

■ Sorolj fel olyan ágazatokat, ahol a teljesítményben a fizikai erő számít!

kitalálta, hogy versenyt indít. Az egyik bányász, Sztahanov a munkatársait messze meghaladó teljesítményt tudott felmutatni, ezzel többszörösét kereste az átlagnak. Sztahanov az eredményeit úgy érte el, hogy többen dolgoztak a keze alá és segítették.

A mozgalmat a pártapparátus terjesztette, a negyvenes évekre az ipari munkások fele sztahanovista volt.

■ Vitassátok meg, milyen eszközökkel igyekeztek több munkára bírni az embereket!

A család és a nő a Szovjetunióban

Mivel a szovjet államnak az iparosítás érdekében minden munkásra szüksége volt, ezért a nőket is nagyobb arányban vonták be a termelésbe. Az állam ugyanakkor azt is megkövetelte a nőktől, hogy anyaként és feleségként is helytálljanak.

A kormánypropagandában a munkavállaló nő úgy jelent meg, mint a szovjet társadalom hőse.

A húszas évek közepén a háborúk miatt ötmillióval kevesebb férfi élt, mint nő. Ennek következtében a Szovjetunióban könnyebb volt elválni, mint összeházasodni. A férfi mindenféle kötelezettségvállalás nélkül elhagyhatta feleségét vagy élettársát.

■ Sorold fel, miért voltak különösen nehéz helyzetben a nők a Szovjetunióban!

27. Társadalmi szerep, öltözködés, életmód. Nők a húszas–harmincas években

Az első világháború utáni évtizedek a nők jogainak kiszélesítését és a női szerepekről alkotott kép átalakulását hozta. Jelentősen megváltozott az életmód is, elsősorban a sok új technikai találmány elterjedésének köszönhetően. E változások főleg a legfejlettebb nyugat-európai országokban és az Amerikai Egyesült Államokban voltak érzékelhetőek.

A nők munkába állása

A 19. századig a nő általában csak otthoni teendőkkel foglalkozott. **Feleség, anya és háziasszony** volt, míg a férfi volt a kenyérkereső. A **világháború** azonban a nőket is nagy számban kényszerítette arra, hogy munkába álljanak. Ez azonban tartós maradt, és a **városi nők többsége dolgozni kezdett**. A nők saját vagyona tettek szert, noha bérezésük alacsonyabb volt, mint a velük azonos munkakörben dolgozó férfiaké. A gazdasági és politikai **vezető pozíciókat** ekkor túlnyomó részben még mindig **férfiak töltötték be**.

- Milyen változásokat jelentett a világháború a nők életében? Miért?

A **technikai fejlődés** is segítette a női munkavállalást. Nagyszámú női munkaerőnek biztosított megélhetést a **titkárnői, gépírónői vagy a telefonos-kisasszonyi munkakör**. A nők évszázadokon át nem járhattak egyetemre, de a 19. század végétől az **oktatás kiszélesítésével** az értelmiségi pályára is lehetőségük nyílt, így **orvosok, ügyvédek, tudósok, tanárok** lehettek.

A női egyenjogúság

A nők már a 19. század végén hangot adtak követeléseiknek, hogy joguk legyen tanulni, dolgozni. A nemek **társadalmi és gazdasági egyenlősége mellett** egyre nagyobb hangsúlyt kapott a **politikai egyenjogúság is**. A nők szervezett és erőteljesebb formában azonban csak a 20. század elején léptek fel a férfiakkal egyenlő jogokért. A **harmincas évekre** a legtöbb európai országban megvalósult a női politikai egyenjogúság azzal, hogy a **nők is választójogot kaptak**.

- Az élet mely területein törekedtek a nők egyenjogúságra?
- Miért tudtak egyre függetlenebbé válni a férjüktől?

- Alkossatok csoportokat, és versenyezzetek, ki tud több híres női történelmi alakot összegyűjteni a 20. század elejéig tartó időszakból! Mi teszi őket a mai napig is híressé?
- Milyen hagyományos szerepkörök társultak a nőkhöz a régi időkben?

Varrónők férfiöltönyök készítése közben

- Milyen változásokkal járhatott, hogy a nők is pénzkereső munkákat végeztek?

Fizika-előadást hallgató fiatal nők a századfordulón ■ Miért volt nagy jelentősége a nők egyetemekre való bejutásának?

Női sportolók az 1920-as és 30-as években

■ Miben különbözött a sportolónők öltözete a maitól?

Füüdöző nők ■ Milyen nőideál uralkodott a húszas években?

A húszas évek jellegzetes női divatja, a charlestondressz ■ Nézz meg néhány felvételt az interneten a charlestonról, illetve hallgass bele néhány dzsessz-számba! Miért kedvelhették a fiatalok?

A női öltözködés átalakulása

A változások az öltözködésben is kifejeződtek. A századforduló után a **kényelem** fontos szemponttá vált. Az új **sportok**, a tenisz vagy a kerékpár is újszerű öltözékeket kívántak, és az új **szabadidős tevékenységeket** a nők egyszerű vászonruhákban végezték. A **divat gyorsan változott**, ugyanis a ruházkodást a **tömegtermelés olcsóbbá tette**, az emberek cserélgethették a ruhatárukat. A korábbinál **lazább, rövidebb ruhák terjedtek el**. A férfias, egyrészes ruhadarabok a fiús nőideált erősítették. A szabadabb életformához tartozott a hölgyek dohányzása is, akárcsak az, hogy férfi kíséző nélkül jelentek meg az eseményeken. A húszas évek divatos hajviselete a rövid bubifrizura volt.

■ Mit kívántak kifejezni a nők a divattal, az öltözködéssel?

Terjedt a rövid szoknya viselete, amit a kor divatos tánca után charlestonszoknyának (csárlistszon) neveztek el. Az öltözködésből kiszorult a fűző. A technika is gazdagította a ruhaipart: **feltalálták a műselymet**.

■ Miért alakult át a női divat a világháború után?

A húszas évek az Amerikai Egyesült Államokban

A háború utáni évtized az amerikaiak számára a békét, a gyarapodási lehetőségeket, a dzsesszkorszakot és az olcsón megvásárolható autók korát jelentette. Az elektromos hálózat kiépítése után **gyorsan terjedtek az elektromos üzemeltetésű háztartási gépek**. A **rádió** – amit az alacsonyabb keresetű emberek is megengedhettek maguknak – **egyre több háztartásban megjelent**.

A háború után beinduló rendszeres rádióadásokban már zenét is lehetett hallgatni. Az **új zenei irányzat**, a **dzsessz** New Orleansból (nyú orlinsz) indult. A kezdetben feketék által játszott ritmusok gyorsan meghódították az országot és elterjedtek Európában is. A dzsessz meghatározó zenei stílussá lett. A **charleston** a 20. század elején jelent meg az Amerikai Egyesült Államok déli államaiban, a feketék táncaaként. A nevét Charleston városáról kapta, ahol divatos volt. Az 1920-as évekre a charleston **népszerű tánc** fejlődött és már hivatásos táncosok is előadták. A charlestont több helyen is betiltották, mert túlságosan botrányosnak ítélték meg.

■ Miért terjedhettek gyorsan az új zenei irányzatok és táncok az 1920-as években?

Változó életmód, változó háztartások

A technikai találmányok már nemcsak a gazdagok számára voltak elérhetőek, hanem a közép- és munkásrétegnek is. Az **elektromosság** révén a nők házimunkája könnyebbé vált, **új gépek, eszközök** kaptak helyet a **háztartásokban**, mint például a porszívó, a vasaló, a hűtőszekrény vagy a hajszárító. Az **automobil** is rohamosan terjedt, az Amerikai Egyesült Államokban a húszas évek közepén már több millió autót eladtak. **1** A **motorizált tömegközlekedési eszközöknek** köszönhetően a távolságok lerövidültek.

Az 1930-as évek elején még mindig **fénykorát élte a rádiózás**. A rádiós műsorszerkesztők hamar rájöttek arra, hogy legtöbb hallgatójuk otthoni házimunkát végző feleség. A **zene** mellett napközben nekik sugározták a **főzési, varrási tanácsadó műsorokat**. A hölgyek egyéb tippet is kaptak a vásárláshoz, otthonteremtéshez, szépségápoláshoz, miközben a műsorok szünetében **reklámokat** lehetett hallani. A ma szappanoperának nevezett műsorok onnan kapták a nevüket, hogy tisztítószergyártó cégek fizették a rádióban sugárzott történetek közt hallható hirdetéseket.

- Szerinted melyik találmány vet majd véget a rádiózás fénykorának?
- Sorold fel a korszak néhány technikai újdonságát!

New York-i utca az 1920-as években ■ Hogyan tükröződnek az ekkoriban lezajlott változások? Keress példákat!

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Sorold fel, milyen okok vezettek a nők egyenjogúsításához!
- Gyűjts érveket és ellenérveket a nők munkába állásáról!
- Vitassátok meg, mekkora hatással voltak a 1920–30-as években lezajlott változások napjainkra! Keressetek példákat!

1 Henry Ford az általa gyártott autóról, 1922-ben

„A tömegnek fogok egy autót építeni... Ez a legjobb anyagokból fog készülni, a legjobban fizetett emberek által, a legegyszerűbb formát követve, amit csak a modern mérnökök ki tudnak dolgozni. Ugyanakkor az ára olyan alacsony lesz, hogy bárki megveheti majd, akinek jó fizetése van – és élvezheti a családjával együtt a szabadidejét Isten hatalmas nyílt területein.”

A Ford T-modell

Amerikai nők a volán mögött ■ Nézz utána az interneten, hogy az autógyártás melyik jeles képviselője kapott a világon először jogosítványt! Melyik társadalmi rétegeknek gyártott autót Henry Ford?

Családi program a rádiózás ■ Miért vált népszerűvé a rádiózás?

28. A gazdasági világválság az Amerikai Egyesült Államokban és Európában

1929 őszén összeomlott a New York-i tőzsde részvényárfolyama. A részvények hirtelen áresését egy közel tíz évig tartó, mély gazdasági válság követte, amely az egész világra kiterjedt, és tömegek elszegényedését hozta magával. A kialakult helyzet miatt az elkeseredett emberek közül egyre többen támogatták az erőszakos megoldásokat követelő szélsőséges pártokat.

- Milyen terheket rakott a versailles-i békeszerződés a vesztes Németországra?
- Milyen szerepet játszott az Amerikai Egyesült Államok az első világháború utáni gazdasági élet újraindításában?

részvény: tulajdonjogot megtestesítő érték-papír. A részvény megvásárlásával a befektető az adott vállalat résztulajdonosa lesz.

🕒 Munkástüntetés a Ford-gyár előtt 1932-ben

Ford a gazdasági válságon is rengeteget keresett, mégpedig nagyon egyszerűen. Embereket bocsátott el, és helyettük negyedannyi bérért új munkásokat vett fel. 1932 februárjában tüntető menet indult a Ford-gyárak felé. A résztvevők zöme elbocsátott Ford-munkás volt. A menetben hordozott transzparenszek csak munkát és kenyeret követeltek. A Ford-üzem bejáratánál a városi rendőrség és a gyár rohamosztágosai fogadták a tüntetőket. A rendőrség könnygázbombákat lőtt a tüntetőkre, mire azok köveket dobáltak, és megfutamították a rendőröket. Válaszként a Ford-testőrök és a rendőrök belelőttek a tömegbe: négy halott és ötven sebesült maradt a földön.

- Képzeld el, hogy újságíró vagy! Tájékoztass a Ford-gyár munkásainak tüntetéséről!

A gazdasági világválság kirobbanása

Az **1920-as évek közepére** a világgazdaság termelése már meghaladta a háború előtti szintet. Az Amerikai Egyesült Államok újra megkezdte a hitelezést, és kölcsönöket folyósított Európába, elsősorban Németországnak. **Az évtized végén már a túltermelés jelei** mutatkoztak.

1929. október végén a **New York-i tőzsdén eladási pánik** tört ki. Részvények* sokasága vált egyik pillanatról a másikra értéktelenné. A megrémült befektetők egyszerre akartak a pénzükhöz jutni. **A befektetett pénzek nagy része elvesztett**, a bankok pedig tömegesen fizetéképtelenné váltak. A befektetők és vásárlók számának csökkenése miatt a **gyárak és vállalkozások tömegei álltak le** vagy mentek véglegesen tönkre. Az itt **dolgozók munkanélküliek lettek**, akik így még kevesebb pénzt tudtak költeni vásárlásra. **A gazdaság emiatt még tovább hanyatlott.**

A folyamat önmagát erősítette, így egyre gyorsult a **gazdasági visszaesés és az elszegényedés**. 🕒 **Allástalan csavargók** járták be az országot munkalehetőség után kutatva, köztük nagyon sok gyerek. Az éhezés sem volt ritka jelenség.

- **Hogyan tudták kihasználni a munkát keresők kiszolgáltatott helyzetét a munkaadók?**

Embertömeg a New York-i tőzsde előtt 1929-ben ▪ Sokan hitelből vásároltak részvényeket. Miért volt ez nagyon veszélyes?

A válság hatásai

A válság következtében az **amerikaiak kivonták a befektetéseiket Európából**. Mindezek hatására **az ottani gazdaságokban** hetek alatt **súlyos gondok** keletkeztek (termelésleállás, elbocsátások), míg Németországban a gazdasági válságnak nagyon komoly politikai következményei lettek. A közép-európai kis országokat elsősorban a terményárak zuhanása hozta nehéz helyzetbe. **Visszaesés** mutatkozott **a külkereskedelemben is**. **Minden kormány** igyekezett megvédeni a hazai termelőket, ezért **korlátozta a külföldi árucikkek behozatalát**. Így pedig sokkal nehezebbé vált az áruk exportja. A nemzetközi külkereskedelem teljes összege **1929 és 1933 között egyharmadára** esett vissza.

- Miért alakult ki világgazdasági válság 1929-től?

Akik a válság alatt még munkához jutottak, kénytelenek voltak alacsonyabb bérért dolgozni. **A tömegessé váló munkanélküliség** következtében **sokan nyomorogtak**. Sokan voltak, akik nem tudták a lakbérüket fizetni, ezért az utcára kerültek. Az elszegényedett, megkeseredett emberek között **a szélsőséges pártok felelőtlen ígéreteivel gyorsan tudták növelni a népszerűségüket**.

- Milyen politikai következményei voltak a válságnak?

Az Egyesült Államok kísérlete a válság leküzdésére

1933-ban, a válság csúcán új elnök lépett hivatalba, Franklin Delano **Roosevelt** (rozevelt) személyében. **Az új elnök azonnal** hozzálátott a válság kezeléséhez. A meghirdetett gazdaságpolitika a **New Deal** (nyú díl), az új irányvonal nevet kapta. A lényege az volt, hogy **az állam beavatkozott a piac működésébe**. ②

Először is helyre kellett állítani a megrendült bizalmat. El kellett érni, hogy az emberek a pénzüket újra elhelyezzék a bankokban, és rajtuk keresztül pedig a gazdaságban. Ennek érdekében **szabályozták a pénzügyintézetek működését**, hagyták, hogy a gyengébb bankok kiszoruljanak a piacról és beszüntessék a működésüket. **A munkanélkülieket közmunkák szervezésével segítették**, és enyhítették a mezőgazdaságból élők terheit is.

- Hogyan viselkedtek a befektetők a tőzsdei pánik alatt?
- Miért fontos a bizalom a gazdaság egészében?

A közmunkaprogramoknál arra törekedtek, hogy a foglalkoztatás hatékony legyen, és minél alacsonyabb költség-

Túltermelés ➔ A termelés visszafogása
➔ Elbocsátás, bércsökkenés ➔
Jövedelem csökkenése ➔ Kereslet
csökkenése ➔ A termelés ismételt
visszafogása ➔ Újabb elbocsátások
➔ A kereslet további csökkenése
➔ **Állami beavatkozás**

A gazdasági válság folyamata

② Roosevelt elnök és a New Deal

Az elnök legszembeötlőbb tulajdonsága a jó kedélye, magabiztossága volt. Roosevelt, aki korábban New York állam kormányzója volt, 1921-ben, egy betegség következtében szinte teljesen elveszítette a járóképességét, állandó támogatásra szorult, de fizikai erejét visszanyerte, és újrakezdte politikai pályafutását is.

Az amerikai társadalom örömmel fogadta az energikus elnököt, aki a rádión keresztül rendszeresen elmagyarázta, mit és miért tesz. Egymás után négyszer választották meg az Egyesült Államok elnökének. Roosevelt elnök a gazdasági válságot demokratikus eszközökkel tudta kezelni, szemben Németországgal, ahol nem kis részben a válság hatására Hitler került hatalomra és diktatúrát vezetett be.

- Hogyan használta ki a rádió adta lehetőségeket?

Franklin Delano Roosevelt elnök ■ Miért vált nagyon népszerűvé az emberek körében?

③ Segélyprogramok az Amerikai Egyesült Államokban

A hiányzó segélyrendszert kezdetben csak közmunkákkal lehetett pótolni. 1933 tavaszán táborokat szerveztek, amelyekben fiatal munkanélküliek hat hónapon keresztül erdőirtással foglalkoztak. Ebben a rendszerben négy millió munkanélkülit foglalkoztattak nem jövedelmező, átmeneti munkákkal: megyei útjavítással, parkszépítéssel, faültetéssel vagy hóeltakarítással. A nagyszabású közmunkák 1934 tavaszán indultak meg.

- Hogyan próbálták meg segíteni a munkanélkülieket?
- Vitassátok meg, minden esetben hasznos volt-e a munkanélküliek munkája!

Ezt a „kék sást” teheték termékeikre a cégek, amelyek betartották a New Deal törvényeit

- Miért nőtt ezzel a népszerűségük az emberek körében?

TÖRTÉNELEM – FILM

A New Deal meghirdetése

1933

1936

1937

Charlie Chaplin:
Modern idők

Walt Disney:
Hófehérke és a hét törpe

gel minél több munkanélkülinek tudjanak munkát adni. ③ A nagyobb közmunkaprogramok során **utak, vízerőművek épültek**, az állástalanok száma azonban csak lassan csökkent. **Bevezették a munkanélküli segélyt is.**

Kényszerintézkedések 1933-ban

1933-ban az Amerikai Egyesült Államokban a vetésterület negyedrészen megsemmisítették a gyapotot, Oregon államban rengeteg birkát vágtak le. Előfordult, hogy a kormány felvásárolt ötmillió sertést csak azért, hogy elpusztítsa azokat. Brazíliában eltűzelték vagy tengerbe szórták a kávétermést, és nem metszették meg a kaucsukfákat. Argentínában juhok százazreit vitték vágóhídra, hogy helyet adjanak a fiatal báránynoknak, Dániában szintén ezrével vágták le a teheneket.

- Mi volt a célja a termeléskorlátozásnak és a kényszerintézkedéseknek?
- Alkossatok két csoportot! Az egyik csoport érveljen a termeléskorlátozás és termények, állatok egy részének megsemmisítése mellett, a másik pedig ellene!

ELTÉRŐ NÉZŐPONTOK

Roosevelt politikájának értékelése

Az elnök munkásságát figyelő kortársak bizonytalanok voltak a New Deal megítélésében. Kimenetelét, sikerét a harmincas évek közepén még nem láthatták, ezért többnyire kísérletről beszéltek.

Az elnök erőfeszítéseit kedvezően értékelő kortársak arra hívták fel a figyelmet, hogy Rooseveltt a munkanélküliséget demokratikus módszerekkel kezelte.

Roosevelt ellenzéke ezzel szemben az állam beavatkozását a piaci folyamatokba bolshevik és fasiszta eszköznek tartotta. A New Deal a tervgazdálkodáshoz hasonlították, kifogásolták az ipar és a mezőgazdaság szabályozását, valamint a túlzott állami kiadásokat.

- Milyen politikai veszélyekkel járt volna, ha a munkanélküliséget nem sikerül csökkenteni az Amerikai Egyesült Államokban?

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Sorold fel a gazdasági világválság következményeit!
- Miért terjedt át a válság Európára is?
- Hogyan próbálták meg kezelni a válságot az Amerikai Egyesült Államokban?
- Melyek voltak Roosevelt intézkedései?

A nagy gazdasági világválság mezőgazdasági hatásai

■ OLVASMÁNY

A nagy gazdasági világválság nemcsak az ipart és a kereskedelmet vetette vissza. Gondok jelentkeztek a mezőgazdaságban is. Az első világháború hatására megnövekedett az Amerikai Egyesült Államok mezőgazdasági kivitele, növekedtek a termékek árai és a farmerek bevételei. A bővülő kereslet hatására a gazdálkodók újabb termőterületeket vásároltak, amikor azonban csökkent a kivitel, eladhatatlan termékfelület keletkezett. A farmerek adósságai jelentősen emelkedtek.

Az élelmet termelő farmereknél gyakran megtörtént, hogy még be sem érett a vetés, amikor a kölcsönt már követelte a bank. Sokan az árak csökkenése miatt voltak képtelenek fizetni a felvett hitelek törlesztőrészeit. Rengeteg elszegényedett farmer hagyta ott a földjét és vándorolt a nagyobb gazdaságok között, hogy alkalmi munkát kapjon.

- Dolgozzatok párban és készítsetek riportot! Az egyik szereplő legyen újságíró, a másik egy elszegényedett farmer! Miért ment tönkre a gazdálkodó család?

A mezőgazdaság válsága a világ számos országát sújtotta. A gabona-túltermelés ugyanis nem csak relatív túltermelés volt (amikor a vevőnek pénze nincs az árura), hanem abszolút túltermelés (vagyis tényleg sokkal több gabonát termeltek, mint amennyire egyáltalán igény volt). A mezőgazdaságban a termékek árának csökkenésére a termelés növelésével reagáltak, hogy így végül ugyanannyi bevételre tehesse nek szert. Ez azonban csak növelte a túlkínálatot, ezért nem volt működőképes megoldás. Összességében a kis parasztgazdaságok a világ minden részén tömegesen adósodtak el, illetve csődbe mentek. Az agrárországok a csőd szélére kerültek.

- Idézzétek fel a földrajzórán tanultakat! Mely térségek országai éltek elsősorban mezőgazdaságból?

Az Amerikai Egyesült Államokban a mezőgazdaság problémáit az egyes mezőgazdasági termékek felvásárlásával és piacról történő kivonásával, végül pedig a termelést korlátozásban vélték megtalálni. A válság enyhítése érdekében megkezdték a termőterületek csökkentését. Állami kárpótlásban részesítették azokat a farmereket, akik földjeik egy részét műveletlenül hagyták. A termelés visszaszorítása révén sikerült az alacsony árakat emelni, később áttértek a mezőgazdasági termékek következetes pusztítására is.

- Hogyan próbálta a New Deal kezelni a mezőgazdaság válságát?

Elszegényedett farmerek a nagy gazdasági világválság idején az Amerikai Egyesült Államokban

29. Hitler hatalomra kerülése Németországban

Az első világháború szenvedései után Németország számára a békeszerződés is további súlyos csapásokat jelentett. A németek elkeseredését fokozta az, ahogy a győztes nagyhatalmak kezdetben bántak velük. Mikor már úgy látszott, az ország kezd kilábalni a bajokból, a világgazdasági válság újra milliókat döntött nyomorba. Mindez szerepet játszott abban, hogy Németország élére egy magának teljhatalmat követelő vezér állt, aki a németeknek felemelkedést és bosszút ígért.

- Mit nevezünk diktatúrának? Mi jellemzi a diktátorok viselkedését?
- Mit hallottál, mit tudsz Hitlerről?

Német gyerekek játszanak az értéktelenné vált pénzkötegekkel ▪ Mi történt azokkal, akik a bankban tartották az éveken keresztül megtakarított pénzüket?

Választási plakát a 30-as évekből. „Ezek a demokrácia ellenségei! Számoljon le velük! Válassza a szociáldemokratákat!” ▪ Kiket tekint a demokrácia ellenségeinek a plakát készítője?

Németország helyzete az 1920-as években

A világháború végén tömegtüntetések, fegyveres csoportok utcai harcai, **gyász, éhezés és reménytelenség** jellemezték Németországot.

A forradalmi hullám hatására a háború utolsó napjaiban a **német császár lemondott**, az ország alkotmányos köztársasággá vált. **Szabad választások** eredményeképpen **szociáldemokrata többségű kormány** alakult.

Nehezítette a kormány helyzetét, hogy a **gazdasági termelés jelentősen lehangolt**. A győztesek által előírt óriási nagyságú **jóvátétel fizetése** pedig szinte kilátástalan pénzügyi helyzetet eredményezett. A német fizetőeszköz, a **márka teljesen elértéktelenedett**.

A **húszas évek második felében** az Amerikai Egyesült Államoktól felvett kölcsönöknek is köszönhetően javulni kezdett a helyzet. Az **ipar termelése újra a háború előtti szintre emelkedett**. A **lakosság**, különösen a munkások **életszínvonala emelkedett**.

- Milyen politikai változások történtek a háború után?
- Miért volt nehéz az emberek többségének az élete?
- Mik voltak a gazdasági élet reményt keltő jelei?

A világgazdasági válság hatása

1929 végén az amerikai hitelek és befektetések eltűnése Európában is a **vállalkozások tömeges megszűnésével** járt. A helyzet különösen Németországban vált súlyossá, ahol a **jóvátétel fizetése is súlyosbította a helyzetet**. A válság éveiben a **német gazdaság teljesítménye 40 százalékkal csökkent**, a **munkanélküliek száma elérte a hatmilliót**. A német kormányok nem hoztak olyan intézkedéseket, amelyek könnyítettek volna a nehéz helyzetbe került emberek és családok életén. Ez **sokat felháborított és a demokratikus politikai rendszer ellen fordított**.

- A munkahely elvesztése milyen következményekkel járhatott a családok életében?

A választás időpontja	A nácikra szavazók száma	Arány	A náci képviselők száma a 480 fős parlamentben
1924. május 4.	1 920 000	6,5%	32
1924. december 7.	910 000	3,0%	14
1928. május 20.	810 000	2,6%	12
1930. szeptember 14.	6 410 000	18,3%	107
1932. július 31.	13 075 000	37,4%	230
1932. november 6.	11 740 000	33,1%	196
1933. március 5.	17 280 000	43,9%	288

A Hitler vezette náci párt választási eredményei a parlamenti választásokon

■ Hasonlítsd össze, mennyien szavaztak a nácikra a gazdasági válság előtt és után! Milyen okokkal magyarázod ezt?

Adolf Hitler és a náci program

Adolf Hitler egy volt azon **csalódott katonák** közül, akik úgy érezték, elárulták őket a politikusok. **Elfogadhatatlannak tartotta a háborús vereséget és a versailles-i békeszerződés** Németországot sújtó pontjait. Hitler a **Nemzetiszocialista Német Munkáspárt* vezetője** lett, amely **diktatórikus eszközökkel akart kormányozni**. Legfőbb elenségeinek a békeszerződést aláíró politikusokat, a felforgatóknak ítélt kommunistákat és a zsidókat tekintette. Hitler **1923-ban megpróbált fegyveres felkelést kirobbantani**. Ennek sikertelensége után **taktikát váltott, és a parlamenti demokrácia lehetőségeit használta ki** a maga céljai-
ra. A nemzetiszocialista párt is indult a választásokon, de 1929-ig, vagyis **a gazdasági válság kirobbanásáig nem sok sikert ért el**.

- Milyen politikai következménye lett a gazdasági válságnak Németországban?

Hitler számára **a gazdasági válság** következtében tömegessé váló **munkanélküliség, nyomor és harag nyitott utat** a felemelkedésre. **Erőszakos nézetei** a fennálló rend megdöntéséről és Németország nagyságának visszaállításáról **népszerűséget szereztek neki és pártjának**. A propagandán kívül a nemzetiszocialisták eszközei közé tartozott az erőszak is. A náci rohamosztigosok* megverték és **megfélemlítették politikai ellenfeleiket**. Ugyanakkor félkatonai szervezetük a szociáldemokratáknak és a kommunistáknak is volt.

1932-ben a náci párt szerezte a legtöbb szavazatot a választásokon. **1933 januárjában pedig Hitler lett Németország kancellárja***. Megkapta a lehetőséget arra, hogy Németországot a maga akarata szerint kormányozza. 🗳️

- Milyen célokat fogalmazott meg Hitler?
- Milyen eszközöket használt céljai eléréséhez?

Nemzetiszocialista Német Munkáspárt: német szélsőjobb oldali politikai párt, amely 1933 és 1945 között vezette Németországot. A náci kifejezés a német „Nationalsozialist” (nacionalszocialiszt), nemzetiszocialista szó rövidített alakjából származik.

náci rohamosztigosok: eredetileg Hitler és a náci gyűlések védelmére szervezett különítmények, amelyekből később több tízezer fős, barna egyenruhát viselő parthadsereg jött létre.

kancellár: a német politika irányítója, a kormányfő.

Hitler egy pártrendezvényen ■ Milyen benyomást akart kelteni? Mivel érte ezt el?

koncentrációs tábor: emberek elkülönítésére, fogva tartására és megsemmisítésére létrehozott tábor.

titkosrendőrség: a nyilvánosság elől elrejtve működő szervezet, amelynek feladata a hatalomra veszélyt jelentő emberek és csoportok felkutatása, lefogása vagy megsemmisítése.

Nem sokkal Hitler kancellárrá történt kinevezése után tűz ütött ki a Birodalmi Gyűlés (Reichstag) épületében. Hitler terrorista merényletről beszélt, és erre hivatkozva betiltotta a kommunista pártot, vezetői közül pedig sokakat lefogott

- Miért gondolhatták sokan, hogy a nácik keze lehetett a dologban? A Filmhíradók online oldalt te is megnézheted az interneten keresztül. Írd be a keresőbe: a Reichstag pusztulása! Nézd meg erről a korabeli filmrportot!

A nemzetiszocialista diktatúra kiépítése

Hitler hónapok alatt megszüntette a parlamentáris demokráciát, és magát Németország korlátlan hatalmú vezérévé (Führer) tette. A saját pártján kívül betiltotta az összes többi pártot és a szakszervezeteket is. Politikai ellenfeleit koncentrációs táborokba* záratta vagy meggyilkoltatta. Nagy létszámú titkosrendőrséget* (Gestapo) építettek ki a lakosság folyamatos ellenőrzése és megfélemlítése céljából. A hadsereg tagjainak esküt kellett tenniük arra, hogy Hitler parancsait feltétel nélkül teljesítik.

A nácik megszüntették a sajtószabadságot. Az újságok csak olyan híreket, cikkeket közölhettek, a rádiók csak olyan műsorokat sugározhattak, amelyek támogatták Hitler politikáját. A rendőrségtől, a bíróságoktól és az iskolákból is eltávolítottak mindenkit, akiről úgy gondolták, nem ért egyet az eszméikkel. Az iskolás fiúk és a lányok számára kötelezővé tették a nemzetiszocialista ifjúsági szervezetbe való belépést és a náci programokon való részvételt. Megkezdődött a zsidó származású és a roma, valamint az átlagtól valamilyen szempontból eltérő (pl. fekete bőrű vagy homoszexuális) lakosság üldözése és jogainak korlátozása.

A gazdasági válság elmúltával a német gazdaság növekedett, az emberek életszínvonala pedig emelkedett. A lakosság jelentős része számára ez akkor fontosabbnak tűnt, mint a politikai és szabadságjogok elvesztése.

- Hasonlítsd össze a Szovjetuniót és a nemzetiszocialista Németországot! Milyen hasonlóságokat és különbségeket találsz?

1 Az antiszemitizmus eredete

Az antiszemitizmus előtörténetét az anti-judaizmus jelenti. Míg az antiszemitizmus a zsidó származásúak ellen irányul, az anti-judaizmus a zsidó vallású embereket különböztette meg.

A középkori Európában szinte mindenhol korlátozták a zsidó vallású lakosság jogait. Megkülönböztető jelzést kellett viselniük a ruháikon, kizárólag a számukra kijelölt helyeken lakhattak, csak bizonyos foglalkozásokat űzhettek, és nem lehetett földtulajdonuk. Eltérő vallásuk és szokásaik miatt a helyi lakosság idegenekként kezelte őket. Ezt kihasználva voltak, akik gyűlöletet keltettek ellenük. Ezért a történelem során a kisebb csoportokban és szétszórtan élő zsidóság gyakran vált erőszakos támadások áldozatává.

Az antiszemita indulatok felszítése

A zsidóellenességet, a zsidó származású emberek elleni gyűlöletkeltést és erőszakot nevezük antiszemitizmusnak. 1 Európában a polgárosodás korában a törvény előtti egyenlőséget kiterjesztették a zsidó vallású lakosságra is. Ez elősegítette, hogy a helyi nyelvet és kultúrát átvevő zsidóság egyre jobban beilleszkedjen. A Németországban élő zsidók esetében is ez történt. A legtöbben lelkes hazafiként részt vettek a német kultúra, gazdaság felvirágoztatásában, és harcoltak az első világháborúban is. A velük szembeni ellenszenv és bizalmatlanság ennek ellenére sokakban megmaradt. Ezért sikerülhetett Hitlernek és a náciknak a háború elvesztése után az általános keserűséget és haragot a zsidóság ellen fordítani. A nemzetiszocialisták antiszemita agitációja kiváltója is volt a zsidóellenes gyűlöletkampánynak. Ezzel sok emberrel el tudták hitetni, hogy Németország a zsidók miatt vesztette el a háborút, és a zsidók felelősek az emberek nyomoráért is.

A fiúknak kötelező volt részt venni a náci ifjúsági szervezetben (Hitlerjugend)

■ Mit csinálnak ezek a fiúk? Hogyan néznek ki? Mi lehetett a célja az ilyen szervezeteknek és tevékenységeknek?

Náci tömegrendezvény ■ Mi lehetett Hitler célja az ilyen rendezvényekkel? Milyen hatást keltettek ezek az emberekben? Nézz utána az interneten, milyen propagandaeszközöket alkalmaztak a nemzetiszocialisták!

OKOK ÉS KÖVETKEZMÉNYEK

Az ok-okozati összefüggések keresése fontos a történelmi események megértéséhez.

Hogyan volt lehetséges, hogy Hitler hatalomra jutott Németországban?

Alkossatok csoportokat! A kérdés megválaszolásának a kulcsa, ha összegyűjtitek azokat a dolgokat, amelyek elősegítették Hitler népszerűségének növekedését. Ezért a leckékben olvasottak alapján gyűjtsetek össze minél több ilyen eseményt vagy körülményt! Utána pedig töltsétek ki egy ehhez hasonló táblázatot!

Hitler hatalomra jutásában szerepet játszó esemény vagy körülmény	Miért volt kedvező Hitler számára?	Hogyan használta ki Hitler a lehetőséget?
A németek többsége igazságtalannak tartotta a békeszerződést.	Sokan szerették volna, ha Németország szembeáll a győztes nagyhatalmakkal.	Hitler árulóknak kiáltotta ki a békét aláíró politikusokat, és megígérte, ha hatalomra kerül, megtagadja a békeszerződésben előírtak teljesítését.

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Hasonlítsd össze Németország helyzetét a gazdasági válság kirobbanása előtt és után!
- Vitassátok meg egyenként, hogy a diktatúra kiépítése szempontjából mi volt a szerepe a következő intézkedéseknek: a politikai pártok betiltása, a sajtó ellenőrzése, koncentrációs táborok létesítése, titkosrendőrség felállítása, a másféppen gondolkodók eltávolítása az állásukból, náci ifjúsági szervezetek működtetése, a zsidó származású emberek üldözése.
- Nézd meg a képeket, és sorold fel, milyen külsőségek jellemezték a nemzetiszocialista pártrendezvényeket!
- Vitassátok meg, hogy válság vagy háborúk esetén a vallási és nemzeti kisebbségek miért válhatnak könnyen a felkavart indulatok áldozataivá!

30. A náci terjeszkedés kezdetei Európában

Hitler ki akarta harcolni Németország vezető szerepét Európában. A német ajkú területek megszerzésével és egyéb keleti hódítások révén egy erős Német Birodalmat akart létrehozni. Ehhez először le kellett győznie Ausztriát, Csehszlovákiát és Lengyelországot is, lehetőleg anélkül, hogy Németország háborúba keveredne a nyugati hatalmakkal.

- Mikor és hogyan jött létre Csehszlovákia?
- Mit írt elő a versailles-i békeszerződés Ausztriára vonatkozóan?
- Hogyan akarták a győztes hatalmak megakadályozni egy újabb világháború kitörését?

Német terjeszkedés (1936–1939) ■ Melyik két országot foglalta el először Hitler?

A német fegyverkezés megindítása

A hódító célok megvalósításához először a német **hadse- reget** kellett **újra felfegyverezni**. 1935-ban Hitler bevezette az általános hadkötelezettséget, és egy **500 ezres hadsereget állított fel az engedélyezett 100 ezres létszám helyett**. Megindult a **légierő** fejlesztése és a **harckocsizó egységek felállítása** is, amit ugyancsak megtiltott a békeszerződés Németország számára. Mindez a **versailles-i békeszerződés nyílt megszegését jelentette**, Nagy-Britannia és Franciaország mégsem tett ellene. Akkor sem léptek fel katonai erővel, amikor a **német csapatok 1936-ban bevonultak** a francia–német határon kialakított **fegyvermentesített övezetbe, a Rajna-vidékre**. 1 Hitler ebből azt a következtést vonta le, hogy a **nyugati nagyhatalmak bármi áron el akarják kerülni a fegyveres összecsapást**. Tehát pusztán a **háborúval való fenyegetéssel is rávehetők további enged- ményekre** Csehszlovákia és Lengyelország ügyében. 1936 őszén **Hitler és Mussolini** megállapodtak abban, hogy **közös külpolitikát** fognak folytatni. Ezt az egyezményt Mus- solini „tengelynek” nevezte. Ezért **tengelyhatalmakkal neveztek a német szövetségi rendszerhez tartozó államokat**.

- Hányféle módon szegte meg Németország a versailles-i béke- szerződés előírásait? Miért túrték ezt a győztes nagyhatalmak?

1 Hitler a fegyvermentesített övezetbe történő bevonulásról

„Akkoriban jelentéktelen hadseregünk volt... Ha a franciák bármilyen akciót indítanak, könnyen vereséget szenvedtünk volna; néhány nap alatt megtört volna az ellenállásunk. A légierőnk akkoriban nevetséges módon a Lufthansa néhány Junkers 52-eséből állt, és még ezekhez sem volt elég bombánk.”

- Mitől tarthatott leginkább Hitler?
- Miért nem indított katonai akciót Franciaország és Nagy Britannia?

Év	Hadi- hajók	Harci repülő- lök	Katonák
1932	30	36	100 000
1939	95	8250	950 000

Adatok a német fegyverkezésről 1932 és 1939 között ■ Mire következtethettek ezekből az adatokból a Németországgal határos országok vezetői? Mit tehettek ebben a helyzetben?

Ausztria bekebelezése

A versailles-i békeszerződés megtiltotta Németország és Ausztria egyesülését is, noha az itt élők német nyelven beszéltek, és többségük németnek tartotta magát. Hitler maga is Ausztriában született. Ahogy Németország egyre erősebbé vált, az osztrák lakosság egyre nagyobb része támogatta a Németországhoz való csatlakozást. Ezt kihasználva a német csapatok 1938 márciusában ellenállás nélkül bevonultak Ausztriába. Hitler bejelentette Ausztria beolvasdását a Német Birodalomba (Anschluss). A nyugati nagyhatalmak élesen tiltakoztak, de megint nem tettek semmit. ②

- Milyen módon szerezte meg Hitler Ausztriát? Miért nem ütközött ellenállásba?
- Miért erősödött meg jelentősen Németország nagyhatalmi helyzete Ausztria bekebelezésével?

Csehszlovákia elfoglalása

Az első világháború után létrejött Csehszlovákiához német és magyar lakosságú területek is kerültek. Hitler az itt élő hárommillió német védelmezőjeként tüntette fel magát. Követelte, hogy a német többségű Szudéta-vidék kerüljön át a Német Birodalomhoz, azt állítva, hogy csak így akadályozható meg egy német–csehszlovák háború, amely lángba boríthatja egész Európát.

1938 szeptemberében a müncheni konferencián Nagy-Britannia, Franciaország és Olaszország vezetői találkoztak Hitlerrel. Elfogadták érvelését, és Csehszlovákiát a követelt területek átadására kényszerítették. Cserébe Hitler kijelentette, hogy további igénye nincs, és ezzel hosszú időre biztosítva lesz a béke Európa számára. ③ Néhány hónappal később, 1939. márciusában azonban elfoglalta Prágát, és felbomlasztotta egész Csehszlovákiát. ③ A be-

③ Egy angol történész Csehszlovákia szétdarabolásáról

„Nemcsak Csehszlovákia lett szétrombolva. Mi és a franciák elvesztettünk egy jó ügyet és a jó hírnevünket: elvesztettünk egy jól fegyverzett szövetségest Németország déli határán és a lehetőségét annak, hogy szövetségben az oroszokkal megvédjék magukat Németországtól. Fejlesztettük a haderőnket ezekben az években (1938–1939), de nem annyival, mint amennyit az a cseh hadsereg jelentett, amit hagytunk elveszni. Chamberlain nem ismerte fel a katasztrófát, aminek segítette a bekövetkeztét.”

E. Nash, 1967

- Ez a történész jó vagy rossz döntésnek tartotta, hogy Nagy-Britannia nem szállt szembe Hitlerrel Csehszlovákia érdekében? Miért?

Német csapatok lépik át az osztrák határt, 1938. március

② Neville Chamberlain véleménye a háborúról, 1938. július

„Amikor azokra a rettenetes évekre (1914–1918) gondolok, és eszembe jut a hétmillió fiatalember, aki meghalt, a 13 millió, aki megrokkant és megcsönkült, akkor ki kell mondjam, a háborúban nincsenek győztesek, hanem csak vesztesek vannak. E gondolatok miatt úgy éreztem, kötelességem volt minden erőfeszítést megtenni azért, hogy ne ismétlődjön meg a világháború Európában.”

- Miért keresett Chamberlain békés megoldást Németországgal? Vitassatok meg, miért támogatta a brit választópolgárok többsége ezt a politikát!

Hitler bevonulása a Szudéta-vidékre, 1938. október

agresszió: egy másik ország ellen indított támadás vagy belügyeibe való beavatkozás.

csapott nyugati vezetők belátták, hogy a Hitlernek tett engedelmekkel nem lehet a békét megőrizni. Ezért **Nagy-Britannia és Franciaország szerződésben szavatolta Lengyelország sérthetlenségét.** Vagyis, ha Hitler Lengyelországra támad, hadat üzennek és fegyveresen is felépnek a német agresszió* ellen.

ELTÉRŐ NÉZŐPONTOK

Ugyanarról az eseményről nagyon eltérőek lehetnek a vélemények.

A müncheni döntés már a korabeli emberek között is éles vitákat keltett.

„Micsoda szörnyű, képtelen és hihetetlen dolog az, hogy nekünk lövészárkokat kellene ásni és gázálcokat felvenni itt egy távoli ország népei közti vita miatt, akikről mi semmit sem tudunk. Én a magam részéről a béke embere vagyok a lelke mélyéig.” (Neville Chamberlain, 1938. szeptember)

„Azzal fogom kezdeni, amit mindenki szeretne figyelmen kívül hagyni vagy elfelejteni, de amit mégis ki kell mondani... teljes vereséget szenvedtünk. Az elnémult, gyászba borult, magára hagyott, megtört Csehszlovákia eltűnik a sötétségben... Előbb vagy utóbb önök látni fogják azt, ahogy Csehszlovákiát a náci rezsim lenyeli majd... És ne gondolják azt, hogy ez a történet vége. Ez csak a kezdet.” (Winston Churchill, 1938. szeptember)

- Milyen érveket sorolhattak fel Chamberlain hívei? Fogalmazz meg ezek közül néhányat!
- A karikatúra készítője szerint Chamberlainnek vagy Churchillnek volt igaza? Miből gondolod így?

„Britannia népe, gyermekeid biztonságban vannak. Férjeitek és fiaitok nem fognak háborúba menetelni. A béke győzelem az egész emberiségnek. Ha győzelmes hős kell nekünk, válasszuk Chamberlaint, a miniszterelnök sikere hatalmas és tartós – boldog otthonok és a megkönnyebbült szívek milliói.” (Egy brit újságcikk a müncheni egyezményről, 1938. szeptember 30.)

„Az erőszakkal szembeni folyamatos meghátrálással Chamberlain bátorította az agressziót... ezért az a véleményünk, hogy Chamberlain egész politikája a diktatúra lélektanának végzetes félreértésén alapult.” (Egy brit újságcikk Chamberlain politikájáról, 1938. december)

- Hasonlítsátok össze a két újságcikk-részletet! Mi a legfőbb különbség a két értékelés között?
- Vitassátok meg, mitől változhatott meg ennyire Chamberlain külpolitikájának a megítélése! Nézzétek meg a cikkek megjelenésének dátumát is!

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Mi volt Hitler célja? Hogyan érte ezt el?
- Miről tárgyaltak a müncheni konferencián?
- Milyen területeket szállt meg, vagy kapcsolt a Német Birodalomhoz Hitler a háború előtt?
- Nőtt vagy csökkent egy újabb világháború kitörésének veszélye Csehszlovákia elfoglalása után?

Mit számít nekem Csehszlovákia egyáltalán? ■ Melyik országokat jelképezheti az újságot olvasó férfi? Miért volt ennyire nyugodt? Milyen veszélyek leselkedtek rá?

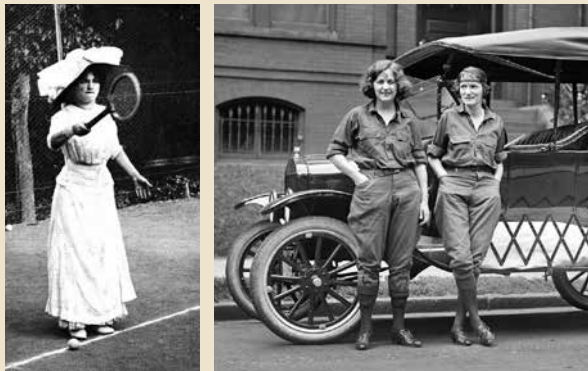
Európa és a világ a két világháború között

■ ÖSSZEFOGLALÁS

- 1 Mutasd be, hogyan változott meg a Párizs környéki békék után az alábbi országok helyzete:

Franciaország • Németország • Olaszország

- 2 A képek segítségével fogalmazzátok meg, hogy milyen változást hoztak a húszas évek a nők életében!

- 3 Magyarázd el a társadnak, mit jelentettek e fogalmak a sztálini korszakban:

kulák • Gulag • ötéves terv • kolhoz • sztahanovista • koholt perek

- 4 Értékelj Rooseveltnél a válsággal kapcsolatos megszólalását a kérdések segítségével!

„A demokrácia eltűnt több más nagy országban. Nem azért, mert azoknak az országoknak a népei nem szeretik a demokráciát, hanem azért, mert belefáradtak a munkanélküliségbe és a létbizonytalanságba. (...) Végül elkeseredésükben úgy döntöttek, hogy feláldozzák a szabadságot annak érdekében, hogy valamit kaphassanak enni. Mi Amerikában tudjuk, hogy a demokratikus intézményeink megőrizhetők és működtethetők.”

- a) Milyen „más nagy országok”-ra gondol az elnök?

- b) Milyen összefüggést lát a politikai rendszerek változása és a válság között?

- c) Mit tart az amerikai válságkezelés legfőbb politikai eredményének?

- 5 A Csehszlovákiáról szóló, korabeli politikai vélemények alapján alkossatok négy csoportot, amelyek a történelmi háttér felelevenítésével értelmezik az alábbi kijelentéseket!

Egy társatok – akár a többiekkel ütköztetve is – világítsa meg az adott ország Csehszlovákiával kapcsolatos álláspontját és annak okait!

- a) Chamberlain: „Kedves barátaim, ez a második alkalom, amely becsületes békét hozott Németországból a Downing Streetre. Hiszem, hogy ez a béke a mi egész korunkra szól. ... Most azt javaslom, térjenek haza, és csendesen hajtsák álomra fejüket az ágyukban.”

- b) Hitler (Chamberlainnek): „...nem akadályozzuk Önöket Európán kívüli érdekeik érvényesítésében, és Önök szabad kezet adhatnak nekünk – anélkül, hogy ebből kárunk származna – az európai szárazföldön Közép- és Délkelet-Európában.”

- c) Daladier (francia miniszterelnök): „Nem volt valami briliáns, de mindent megtettem, amit tudtam.”

- d) Rooseveltnél, amerikai elnök: „...az örömben az egész világ osztozik, hogy a háború kitörését sikerült elkerülni.”

- 6 Értelmezzétek és vitassátok meg Churchill alábbi kijelentését! Ütköztessétek Chamberlain álláspontjával!

Churchill: „Angliának a háború és a szegény között kellett választania. Vezetői a szegényt választották, és mégsem fogják elkerülni a háborút.”

VI. fejezet

Magyarország a két világháború között

*Horthy Miklós vitézeket avat
Budapesten 1936-ban*

AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ UTÁN Magyarország független állammá vált, de területeinek és lakosságának nagyobb részét elveszítette. Az új helyzet sok lemondással járt a magyarság számára: a trianoni Magyarországnak fel kellett adnia nagyhatalmi álmait, a határon túli magyarság pedig kisebbségi sorba kényszerült. Magyarország fokozatosan beilleszkedett az új hatalmi rendszerbe, ugyanakkor elcsatolt területek visszaszerzésére törekedett. Az ország életerejét mutatta, hogy az 1920-as évek első felében, majd az 1930-as évek közepén két gazdasági válságon is úrrá lett. Az 1920-as évek óvatos útkeresését követően azonban az 1930-as évek kormányai kül- és belpolitikailag is egyre közelebb kerültek a demokratikus értékeket fenyegető Olaszországhoz és Németországhoz.

Ebből a fejezetből megtudhatod,

- hogyan állt talpra Magyarország az első világháború után.
- miért nem ülhetett többé király a magyar trónra.
- kik voltak a korszak leghíresebb magyar tudósai.
- hogyan éltek az emberek vidéken és a városokban.
- milyen hatásai voltak a világgazdasági válságnak.
- hogyan alakult a magyarok sorsa a határokon túl.

Eközben azt is megtanulod, miként lehet

- az emberek hajdani életmódját összehasonlítni elbeszélések, leírások és képek alapján.
- rövid beszámolót készíteni a tanultak és az olvasottak alapján.
- adatokat és információkat csoportosítani és különböző szempontok szerint rendszerezni.
- egyes történelmi eseményeket sokoldalún értékelni.

31. A Horthy-korszak első évei. Bethlen István konszolidációs politikája

A háborús vereség, a Monarchia felbomlása és az idegen megszállás megrendítette Magyarországot. Az ország csak a trianoni béke aláírásával nyerte vissza önállóságát. Eközben lassan megindult az ország stabilizálása, a társadalmi feszültségek csillapítása, a kormányzati hatalom erősítése és a nemzetgazdaság talpra állítása.

- Milyen nehézségeket jelenthet egy ország számára, ha területét idegen hadsereg tartja megszállva?
- Mi volt a vörösteror, illetve a fehérterror?

❶ Bűnbakok keresése

Ekkor vált uralkodóvá az a felfogás, amely a háborúban győztes hatalmakat, a magyarországi nemzetiségeket és a forradalmi kormányokat okolta Magyarország felbomlásáért. E nézet szerint a Nyugat „cserben hagyta” az érte évszázadokon át vérző Magyarországot, míg a nemzetiségek „elárulták” hazájukat, amikor az elszakadást választották, az öszirózsás forradalom és a proletárdiktatúra pedig „kiszolgáltatta” az országot az ellenségnek.

- Hogyan keveredett e propagandában a valóság a hazugsággal és a hamissággal?
- Miért nehezítette ez a problémák megoldását?

Az ellenforradalom eszmeisége

A Tanácsköztársaság után kiépülő, önmagát **ellenforradalmi**nak nevező rendszer nagyrészt eltörölte a polgári demokratikus kormány és a proletárdiktatúra intézkedéseit. **A liberális és szocialista eszméket károsnak bélyegezték**, híveit háttérbe szorították. Az új kormányzat a keresztény erkölcsökre és a nemzeti érzületre akarta építeni a magyar politikát. A **„keresztény” és a „nemzeti” jelszó** azonban gyakran csak eszköz volt a politikai ellenfelek kirekesztésére.

A háborús vereség, az ország feldarabolása és a súlyos válsághelyzet elkésérítette az embereket. Megkezdődött a **felelősök keresése**. Sokan úgy gondolták, hogy Magyarországot egykor a nemzeti érzés és a keresztény erkölcs tette nagygyá, hanyatlását pedig ezek gyengülése okozta. Ezért újra a régi értékekhez kívántak visszatérni. A közhangulat az „idegenek” ellen fordult. Így váltak bűnbakká Magyarországon a nemzeti kisebbségek és a zsidók, valamint a liberális és a szocialista eszmék hívei. ❶

- Miben látták az ország válságának okát? Kiket okoltak ezért?
- Mi volt a célja bűnbakkeresésnek?

A román csapatok távozása után Horthy Miklós saját katonái élén, fehér lovon ülve vonult be Budapestre 1919. november 16-án

- Mi lehetett e külsőségek célja és jelentése? Mi vezetett korábban Budapest román megszállásához?

A parlamentáris kormányzás helyreállítása

A népköztársaság és a tanácsköztársaság után **Magyarország újra királyság lett**. Mivel azonban IV. Károly király egyelőre nem térhetett vissza a trónra, a **nemzetgyűlés 1920. március 1-jén kormányzóvá választotta Horthy Miklóst**. Helyreállt a parlamentáris kormányzás, amelyben az országot a kormány irányítja, a parlament törvényeket alkot és ellenőrzi a kormányt, a törvényeket pedig az államfői hatalmat betöltő kormányzó hagyja jóvá.

Bár a **kormányzói tisztség** a törvény értelmében csak ideiglenes megbízatás volt, Horthy közel 25 éven át hivatalában maradt, és az **1920–1944 közötti időszak névadójává vált**.

- A magyar történelemben kik töltöttek be kormányzói tisztséget Horthy Miklós előtt?
- Vitassátok meg, miért tarthatták alkalmasnak Horthy Miklóst kormányzónak!

Teleki Pál első miniszterelnöksége

A trianoni béke aláírása után **Teleki Pál gróf lett a miniszterelnök**. Kormányza a társadalmi feszültségek enyhítésével kezdte meg a **konzolidáció*** politikáját. Törvényes rendet és biztonságot hirdetett. Így a veszélyesnek tartott kommunisták mellett betiltatta a fegyveres különítményesek tevékenységét is.

A kormány először a közéletben uralkodó zsidóellenes indulatokra reagált. **Keresztülvitte az úgynevezett numerus clausus* törvényt, amelynek célja a zsidó diákok arányának csökkentése volt az egyetemi hallgatók között**. Ennek nyomán némileg enyhült a zsidóellenes közhangulat, és az egyetemeken megritkultak a zsidó diákok elleni erőszakos támadások. Ennek a „békének” az árát elsősorban a magyar zsidóság fizette meg. Egyfelől viselnie kellett a megkülönböztetés bélyegét, másfelől minden évben több száz tehetséges zsidó diák kényszerült külföldön továbbtanulni vagy lemondani a vágyainak és képességeinek megfelelő hivatásról. Mindezzel azonban az ország is szegényebb lett, mert a távozók később nem tudták Magyarország javára kamatoztatni a tehetségüket.

A kormány ezután földreformot hirdetett, amellyel a szegényparasztság földéhségét kívánta csillapítani. A birtokreform alapját a nagy- és középbirtokosoktól vagyonaadó fejében átvett földek képezték. Az igénylők ebből vásárolhattak kisebb-nagyobb parcellákat, a vételárat szükség esetén bankkölcsönből fedezhették. **A birtokreform során közel félmillió család jutott átlagosan mintegy két hold**

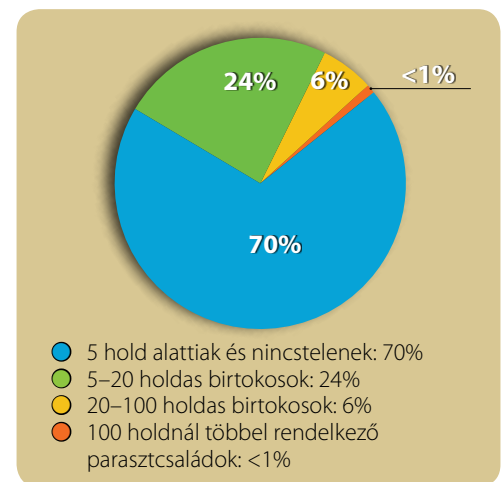
Horthy Miklós kormányzó ■ Hivatalos eseményeken Horthy rendszerint altengernagyi uniformisát viselte. Mit gondolsz, miért?

konzolidáció: a helyzet rendezése, megszilárdítása.

numerus clausus: zárt szám, például az egyetemi felvételnél alkalmazott létszámkeret.

Tanév	%
1918–1919	37,8%
1927–1928	9,2%

A zsidó származású diákok aránya az egyetemeken ■ Mi a változás oka?

A paraszti birtokosok aránya a földreform után ■ A paraszti társadalom hány százaléka volt szegénynek mondható?

📍 Királykérdés a magyar politikában

A király eltávolítása nagy vihart kavart a vezető körökben. Jó néhány királypárti politikus, diplomata és katonatiszt visszavonult hivatásától és a közéletől, több arisztokrata és egyházfő neheztelt a kormányra és a kormányzóra. Amikor 1922 áprilisában IV. Károly meghalt, a királykérdés háttérbe szorult. A trónörökös Habsburg Ottó ugyanis még csak kilencéves volt, trónra ültetéséről tehát szó sem lehetett.

- Miért ellenezték az antanthatalmak és Magyarország szomszédai IV. Károly visszatérését?
- Ismételj! Mikor került sor korábban a magyar történelemben a Habsburg-ház trónfosztására?

Bethlen István

földhöz, vagyis a teljes magyar birtokállomány közel hat százaléka cserélt gazdát. Ez **nem változtatta meg alapjaiban a birtokszerkezetet**, de a földművelők több mint egyharmada a kormány gondoskodását érezhette.

- Miről és hogyan rendelkezett a numerus clausus törvény?
- Mi volt a földreform célja?

A Habsburg-ház trónfosztása

1921-ben IV. Károly két alkalommal is Magyarországon járt, hogy **újra elfoglalja trónját**, a kormány azonban – a nagyhatalmak és a szomszéd országok tiltakozására hivatkozva – **mindkétszer visszautasította** az uralkodó kívánságát. Tavasszal, az első „királyjárást” követően, a Teleki-kormány lemondott, és a helyét **Bethlen István gróf vezetésével új kabinet** foglalta el. Az októberi „királypuccs” már fegyveres összeütközéssel járt a király és a kormány csapatai között. Ezután a Bethlen-kormány – az antant nyomására – **kimondatta a nemzetgyűléssel a Habsburg-ház trónfosztását**, a király pedig száműzetésbe kényszerült. 📍

- Mely országok tiltakoztak IV. Károly visszatérése ellen? Mivel magyarozod ezt?
- Nézz utána a könyvtárban vagy az interneten, hol került sor fegyveres összecsapásra a király csapataival!

Bethlen István miniszterelnöksége

Bethlen István miniszterelnökként mindent megtett annak érdekében, hogy a következő választáson megszerezze a győzelmet. Ezért **létrehozta az Egységes Pártot**, amely egyesítette a kisgazda és a keresztény-nemzeti irányzat politikusait. A választási siker érdekében Bethlen jelentősen **korlátozta a korábbi széles körű választójogot**, amivel főként a szegényebb rétegeket zárta ki a választásokról. A vidéki szavazóközrzetekben ráadásul újra **bevezette a nyílt szavazást**. Az erős kormányzati nyomás alatt lezajló 1922-es választásokon **az Egységes Párt elsőprő győzelmet aratott**.

Bethlennek ily módon sikerült megszilárdítania pozícióját, és **egy teljes évtizeden át meg tudta őrizni a miniszterelnöki székét**. Az általa létrehozott politikai rendszer pedig egészen a második világháborúig érvényben maradt.

- Milyen módon és eszközökkel tette Bethlen István tartóssá a hatalmát?

Bethlen István életrajza

Bethlen István (1874–1946) erdélyi arisztokrata családból származott, és fiatal korától közéleti pályára készült. 1901–1918 és 1920–1944 között tagja volt a törvényhozásnak. 1921-től tíz éven át vezette a kormányt, ez idő alatt sikeresen konszolidálta Magyarországot. Ezt követően is az egyik legbefolyásosabb magyar politikusnak számított. Bár 1939-től az egyre inkább jobbra tolódó kormánnyal szemben ellenzékbe vonult, mindvégig a kormányzó bizalmas tanácsadói közé tartozott. 1944 őszén szovjet őrizetbe került, és egy moszkvai börtönkórházban hunyt el.

Menekültek az elcsatolt területekről

Az **első világháború után** néhány év leforgása alatt több mint **400 ezer magyar menekült érkezett** Magyarországra **a szomszéd államokból**, mert az idegen fennhatóság alatt nem látták biztosítottak a jövőjüket. A menekültek egy része sikeresen beilleszkedett. Mások azonban **évekig éltek tömegszállásokon vagy szükséglakótelepeken**. A legrosszabb helyzetben az a **több ezer vagonlakó család** volt, akik a nagyobb vasúti csomópontokban – Budapesten a Nyugati pályaudvar előtt, Kaposvárott, Szolnokon stb. – a mellékvágányokra tolt marhavagonokban tengődtek, s várták sorsuk jobbra fordulását, sokszor éveken át.

- Milyen nehézségekkel kellett még megküzdenie a magyar kormánynak?

A gazdasági stabilizáció

Megnyugtató parlamenti többsége birtokában a Bethlen-kormány 1924-ben **lebonyolította a gazdasági konszolidáció kényes, nagy megszorításokkal járó műveletét**. Először is a száguldó inflációt* kellett megfékezni, mert az árak szédületes emelkedése már a pénzrendszer összeomlásával fenyegetett. Ehhez az állami költségvetés egyensúlyának megteremtésén át vezetett az út. A kormány az állami bevételek növelése érdekében **új adókat vetett ki, és nagy összegű külföldi kölcsönt vett fel**. A közkiadásokat pedig takarékosági intézkedésekkel és több mint húsz ezer állami alkalmazott elbocsátásával sikerült csökkenteni. Ekkor állították fel az önálló Magyar Nemzeti Bankot is. **A pénzügyi stabilizációt az új, értékálló pénz, a pengő bevezetése zárta le.** ③

- Milyen kedvező és kedvezőtlen hatásai voltak a pénzügyi stabilizációnak?

Vagonlakó család Budapesten ▪ Milyen körülmények között éltek a vagonlakók?

infláció: a pénz értékének, vásárlóerejének folyamatos gyengülése, illetve a fogyasztói árak emelkedése.

③ A pengő születése

A pengő 1927. január 1-jétől lett törvényes fizetőeszköz, de a túlságosan nagy címletű koronákra az új számokhoz való hozzászoktatás érdekében már 1926 nyarától rábélyegezték a pengőértéket. Az új bankók elég könnyen hamisíthatóak voltak, ezért a bankjegyállományt 1934-ig fokozatosan lecserélték. Az ezután készült bankjegyek nagyon jó minőségűek és igen szép rajzolatúak voltak.

Ötszázezer koronás bankjegy felülnyomva

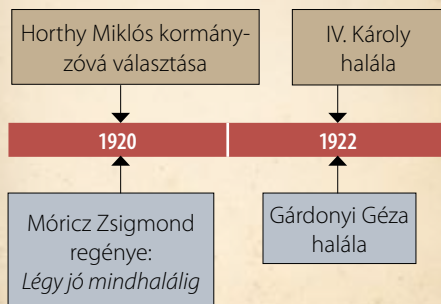
- Számold ki, egy pengő hány koronát ért!

Deák Ferenc portréja az első tízpengős bankjegy

Új százpengős bankjegy elő- és hátoldala

TÖRTÉNELEM – IRODALOM

ELTÉRŐ NÉZŐPONTOK

A numerus clausus korabeli megítélése

A numerus clausus támogatói szakítani akartak a liberalizmuson alapuló jogegyenlőséggel, mert nem tartották elfogadhatónak, hogy „túlteng” a zsidóság bizonyos értelmiségi pályákon. A társadalmi igazságszágra hivatkozva azt követelték, hogy minden „népfaj és nemzetiség” országos arányszámának megfelelően küldhesse gyermekeit az egyetemekre.

Ezzel szemben a törvény ellenzői helytelenítették a jogegyenlőség elvének megsértését és a származási szempontok előtérbe helyezését a rátermettséggel szemben. Azt is jóslták, hogy a diszkriminatív törvényt világszerte súlyos bírálatok érik majd. A numerus clausus megtörte a magyar jogszélesítési hagyományt, és ezzel érzelmileg megalapozta a közbeszédben a nyílt antiszemitizmust.

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Sorold fel, milyen eszközökkel állították helyre a parlamenti kormányzást!
- Milyen politikai ellentétek osztották meg a magyar társadalmat az 1920-as évek elején?
- Miért volt szükség a magyar gazdaság rendbetételére?

32. Oktatás, művelődés, tömegkultúra

A két háború közötti Magyarországon a közhangulatot a történelmi Magyarország és a boldog békeidők utáni vágyakozás uralta, ugyanakkor mindenki a legújabb árucikkeket és a korszerű technika kínálatát kereste. Nőtt a keresztény egyházak befolyása a közéletben, miközben egyre több rajongót vonzott az új típusú tömegkultúra, a mozi és a sport.

Az oktatás és az iskolák

A **Horthy-korszakban az egyházak** továbbra is jelentős szerepet játszottak a **közoktatásban**. 1930-ban az elemi iskolák kétharmada, a polgári iskolák negyede, a középiskolák fele egyházi irányítás alatt állt. Az oktatásban meghatározó volt a **keresztény vallásosság és a magyar „kultúrfölény” eszméje**.* Ezt már az 1920-as évek elején programként fogalmazta meg a konszolidáció időszakának **vezető kultúrpolitikusa, Klebelsberg Kuno gróf**. ❶

E koncepció jegyében Klebelsberg egyszerre kívánta fejleszteni az oktatás valamennyi fokozatát. Sikeres volt az **analfabetizmus* elleni küzdelem**, amelynek során jelentősen növelték az elemi iskolai tanítók és a tantermek számát. A közép- és felsőfokú oktatás fejlesztése azonban csak részsi-kereteket ért el. Elsősorban a felsőfokú orvosi, mérnöki és természettudományi képzés színvonala nőtt.

▪ Melyik iskolatípus jelentett igazi vízváltsót az oktatásban?

A gyermekek **6 és 15 éves koruk között tankötelesek voltak**, ennek ellenére sokuk – 1920-ban 40%-uk, 1930-ban 15%-uk – távol maradt az iskolától. ❷ Az oktatás az **elemi népiskolában** indult. A falvakban általában úgynevezett osztatlan iskolák működtek, egy vagy két tanteremmel – ilyen volt az elemi iskolák háromnegyede –, s ezekben a falusi tanító(nő) egyszerre tanította valamennyi osztály diákjait, akár 60-80 gyermeket is. A nagyobb városokban már az évfolyamonkénti képzés volt jellemző.

A 4. osztály elvégzése után az oktatás többfelé ágazott. A kevésbé ambiciózusak további két évre a népiskolában maradtak. Innen viszont már csak a fizikai munka felé vezetett út. Az **iparosnak készülő diákok 12 éves koruktól tanonciskolában tanultak** tovább, ahol 4 év alatt szereztek képe-
sítést. A többiek – a földművesgyermek túlnyomó része – 15 éves korukig hetente egyszer a továbbképző (ismétlő) népiskolába jártak. A 10–14 éves korosztály számára fenntartott úgynevezett **polgári iskolákat** azok látogatták – főként leányok –, akik alaposabb ismeretekre vágytak, de nem volt módjuk arra, hogy érettségig adó középiskolai, majd később egyetemi tanulmányokat folytassanak.

- Milyen intézkedésekkel segítették elő a hazai oktatás fejlődését a dualizmus korában?
- Milyen eredményei voltak ennek?
- Milyen változásokat hoztak az 1920-as évek a mindennapi életben?

a kultúrfölény eszméje: Klebelsberg célul tűzte ki, hogy a Kárpát-medence népei közt a magyarság teljes egésze tanultságát, iskolázottságát és műveltségét tekintve egyaránt élen járjon. Ezzel ugyanis bizonyítani lehetett volna a nemzet erejét, és fel lehetett hívni a figyelmet az igazságtalanul megbüntetett magyarság kultúrájának, tudományos életének és történelmének értékeire.

❶ Részlet Klebelsberg Kuno gróf cikkéből

Nemzeti Újság, 1925. augusztus 26.

„Katonailag lefegyverezve állunk nagy hadsereggel bíró szomszédok között. Ma tehát csak a szellemi eszközökkel tarthatjuk fenn magunkat, azokkal az erővel, melyeket a tudás ad, azzal a tekintéllyel, melyet a műveltség biztosít.”

❷ A román helyzet

Az iskolából kimaradók közé tartozott a cigány gyermekek döntő többsége, akik oktatására a hatóságok jórészt nem költöttek, és általában a lakókörnyezet se kívánta a cigányokkal együtt taníttatni gyermekeit.

analfabetizmus: az írni-olvasni tudás hiánya.

③ Egyetemek és főiskolák

A világháború előtt Budapesten és Kolozsváron működött egy-egy tudományegyetem, a fővárosban pedig egy műszaki egyetem. 1914-ben Pozsonyban és Debrecenben is új tudományegyetem kezdte meg működését. Magyarország megszállása idején a kolozsvári és a pozsonyi egyetem Magyarországra települt át, s később Szegeden, illetve Pécsen folytatta munkáját. Ezenkívül számos főiskola és akadémia tartozott még a felsőoktatási hálózatba. Itt tanultak a leendő állatorvosok, katonák, képzőművészek, zenészek és színészek. 1925-ben nyílt meg a fővárosban a Testnevelési Főiskola, ahol a testnevelő tanárokat képezték.

társadalmi mobilitás: az egyén társadalmi helyzetének megváltozása, például, ha valaki tehetsége, munkája révén élete során magasabb társadalmi rétegbe jut.

dzsembori: táborozással és vetélkedőkkel összekötött cserkésztalálkozó.

Tanóra egy polgári fiúiskolában ■ Mennyiben más egy mai tanterem?

Akik viszont a **felsőoktatásba igyekeztek**, előbb valamelyik 8 osztályos középiskolában folytatták tanulmányaikat: a **reáliskolák a természettudományi tantárgyakra** összpontosítottak, míg a **gimnáziumok** latin (és részben görög) alapú klasszikus műveltséget kínáltak, és a **humán tárgyakat helyezték előtérbe**. A két típus között egyfajta átmenetet képzett az úgynevezett reálgimnázium. Valamennyi középiskolában **érettségi vizsgát** lehetett tenni, ami előfeltétele volt az egyetemi továbbtanulásnak. ③ ④

- Milyen mai végzettségnek felel meg a négy polgári?
- Milyen feladatai vannak az iskolai oktatásnak?
- Milyen összefüggés van az iskolai oktatás és a társadalmi mobilitás* között?

④ Cserkészlet és a leventeképzés

Az iskolán kívüli nevelés fontos intézménye volt a cserkészlet és a leventeképzés. Magyarországon a cserkészlet 1910-től önkéntes alapon szerveződött, eredeti célja a vallásosság, a hazafiasság, a bajtársiasság és a természetismeret elmélyítése volt a 10–18 éves korosztályban. A levente viszont – az 1921-ben elfogadott testnevelési törvény értelmében – kötelező volt az iskolából kimaradó 12–21 éves fiatalok számára, akik a foglalkozásokon jobbra testnevelési és bizonyos katonai képzést kaptak. Kezdetben mindkét mozgalomba csak fiúkat vettek fel, majd a cserkészlet és később a levente is megnyílt a lányok előtt. A magyar cserkészmozgalom kiemelkedő eseményei voltak a néhány évenként megrendezett nagytáborok, s különösen az 1933-ban Gödöllőn lebonyolított világdzsembori*, amelyen 46 ország 26 ezer fiú- és leánycserkésze vett részt.

A trianoni békeszerződés eltörölte az általános hadkötelezettséget, ezért a leventemozgalom a fiatalok nemzeti szellemű, honvédelmi-hazafias nevelését szolgálta

Tömegkultúra a két világháború között

A 20. század sajátos jelensége volt a **tömegkultúra** térhódítása. A **mozi** már a 20. század első évtizedeiben, a némafilm időszakában is **nagy népszerűségnek örvendett**. Az **1930-as években**, amikor már **hangosfilmeket** is vetítettek, a nézőszám tovább emelkedett. Minden nagyobb városban volt filmszínház. **6** Ezzel szemben a színházakat, a hangversenytermeket és a múzeumokat jóval kevesebben látogatták.

- Nézz utána a könyvtárban vagy az interneten, honnan ered a „mozi” elnevezés!
- A némafilmet az eltúlzott arcjáték és a széles gesztusok jellemezték. Vajon miért?

A **moziszínészek a kor igazi sztárjai voltak**. Évente akár négy-öt filmben is főszerepet kaptak, reklámokban szerepeltek, sok pénzt kerestek, elegáns villában laktak, interjúkat adtak, és az újságok rendszeresen foglalkoztak a magánéletükkel. A legnépszerűbb színészek és színésznők körül rajongói klubok alakultak, sztárfotóik ott voltak az elegáns üzletek kirakataiban.

Jávor Pál, Somlay Artúr, Karády Katalin, Kabos Gyula, Csontos Gyula ünnepezték a filmiparban. **6** A könyvtár vagy az internet segítségével keress olyan filmeket, amelyekben ők szerepeltek!

6 Sikerfilmek a két világháború között

A hangosfilm megjelenése (1929) a magyar filmipart is életre keltette. 1931-ben mutatták be a *Hyppolit, a lakáj* című filmet, amely nemcsak kasszasiker volt, de új stílust is teremtett. Ettől fogva egy évtizeden át a pesties humoron alapuló, optimista végkicsengésű vígjáték vált uralkodóvá a hazai filmgyártásban. A közönség kedvelte a klasszikus regényekből készült filmeket is.

Az 1930-as évek végétől egyre több olyan film készült, amely az élet árnyékos, sötét oldalát is felvillantotta, és a szokásos optimista lezárás helyett tragikus befejezéssel zárult. Ilyen volt a korszak másik nagy sikerfilmje, az 1939-ben készült *Halálós tavasz* ■ Végezzetek csoportmunkát! Mindegyik csoport válasszon ki egy-egy filmet az időszakból, és nézze meg, majd számoljon be a többieknek arról, miről szólt a film! Miben tért el a filmek hangulata, mondanója napjaink filmjeitől?

Csík Ferenc úszó, olimpiai bajnok (1936)

Magyar sport a két világháború között

A 19. század végén még a lóversenyzés és a kerékpározás vonzotta a legnagyobb közönséget, a századfordulón azonban a labdarúgás minden más sportot maga mögé utasított.

Az első világháború a sportéletben is visszaesést hozott. Megritkultak a versenyek, a fiatal sportolókat tömegével sorozták be, sokan nem tértek vissza a frontról. A visszaesés azonban csak átmeneti volt, az 1920-as évek közepén a fővárosi labdarúgócsapatok rangadóit és a válogatott mérkőzéseit már 30-40 ezres közönség látogatta.

Ekkoriban vált sikersportággá Magyarországon a vízilabda, az ökölvívás és a birkózás, miközben a magyar vívók és úszók továbbra is jól szerepeltek a nemzetközi versenyeken. A sportolók iránti rajongás nem csupán a sportteljesítményeknek szólt, hanem a nemzeti színeknél küzdő „hősöknek” is. A történelmi Magyarország bukásától megrendült magyar nemzettudat számára minden nemzetközi siker elégtételt jelentett. 6

- Miért fontos a sport az egyén és a társadalom számára?

Világbajnoki ezüstérmét nyert a magyar labdarúgó-válogatott (Párizs, 1938. június 19.)

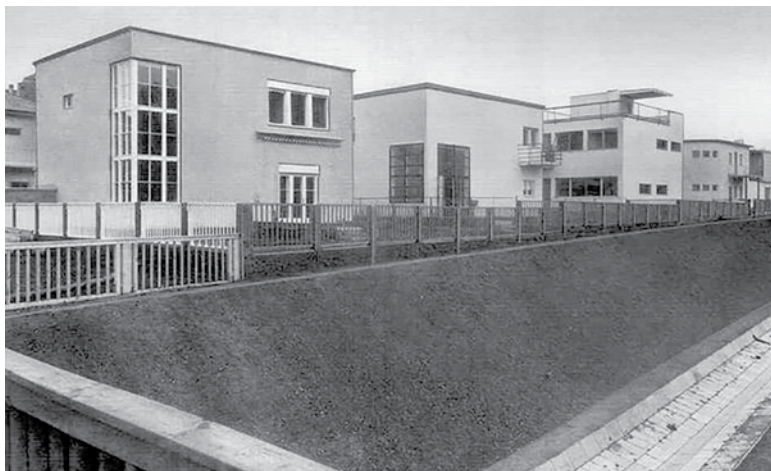
6 A berlini olimpia

Az 1936-os berlini olimpia után – ahol Magyarország a németek és az amerikaiak mögött a harmadik legtöbb győzelmet szerezte – a Keleti pályaudvarra érkező bajnokokat a tömeg vállon vitte a felvirágozott gépkocsikhoz, majd lelkesen ünnepelte a Hősök terén. A berlini olimpia a magyar női sportnak is lökést adott. Addig a sportolók között csak minden huszadik volt nő, és a sportéletben minden tekintetben alárendelt szerepet játszottak. A berlini tíz magyar aranyéremből azonban kettőt női sportoló nyert, ami nagyban növelte a sportoló nők elismertségét.

Elek Ilona törvívó, az első magyar női olimpiai bajnok (1936)

Olimpikonok fogadása a Keleti pályaudvarnál (1936)

A Napraforgó utcai mintalakótelep 1931-ben ■ Miben különböznek a régebbi lakóépületektől? Milyen célokat vettek figyelembe a tervezők?

A modern építészet

Az első világháború után Európában és Amerikában is elterjedt a **modern építészet**, amely a külsőségek helyett az adott épület rendeltetésére helyezte a hangsúlyt, és **szívesen használt leegyszerűsített, geometrikus formákat**. Ez a felfogás nem kedvelte az épületek díszítését, csinosítását, mert ezt egyrészt fölöslegesnek és pazarlónak tartotta, másrészt az egyszerűségben és a célszerűségben fedezte fel az építészet szépségét. A modern építészet a lakások berendezésében is új szempontokat hozott: előtérbe került a világosság, a tágasság, a higiénia.

Magyarországon lassan nyert teret a modern stílus, mert a nagyvárosok eléggé egységes utcaképébe nehezen voltak beilleszthetők a modern épületek. Még az újdonságokra leginkább nyitott **Budapesten is csak az 1930-as években jelentek meg a modern épületek**. Először a budai hegyvidéken épülő villák, majd nagyobb lakóépületek, mozik, iskolák, templomok és hivatali épületek készültek modern stílusban. 7

- Sorold fel, mi jellemző a modern stílusra!
- Vitassátok meg, hogyan határozza meg egy épület külsőségeit a rendeltetése!

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Hogyan épült fel az iskolarendszer a két világháború között?
- Mivel magyarázható a mozi és a sport népszerűsége?
- Mutassátok be, milyen hasonlóságok voltak a hazai és a nemzetközi változások között!

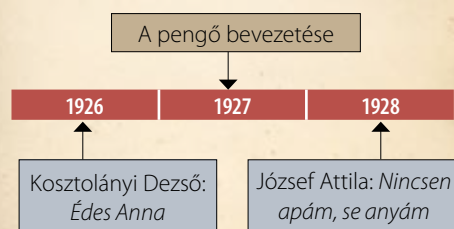
7 A modern építészet Budapesten

A modern építészet népszerűsítésére tett érdekes kísérlet volt a budai Napraforgó utcai mintalakótelep felépítése. 1931-ben 22 neves építész 16 családi és három ikerházat tervezett ide, hogy kézzelfoghatóan is bemutassa a modern építészet előnyeit. Az olcsón felépített, jól felszerelt, kényelmes, egyemeletes villák – amelyekhez kis kert is tartozott – azt kívánták bizonyítani, hogy a modern építészet a maga egyszerűségében is tud elegáns és változatos lenni.

A Margitszigeti Sportuszoda fedett medencéje 1930-ban ■ Nézz utána az interneten, ki volt a Nemzeti Sportuszoda tervezője, és miről nevezetes még?

TÖRTÉNELEM – IRODALOM

Városok, falvak, uradalmak. Magyarország társadalma

■ OLVASMÁNY

Magyarország népessége

A trianoni Magyarországon 1920-ban 8 millió-an éltek. A következő két évtizedben a népesség mérsékelten növekedett. Az 1941. évi népszámlálás Magyarországon már 9,3 millió lakost talált. Ezt tovább gyarapította az az 5,4 millió fő, aki az 1938 és 1941 között Magyarországhoz visszacsatolt területeken élt, s így újra magyar állampolgár lett.

A falvak és az uradalmak népe

A két háború közötti Magyarországon több mint 3400 település volt. Közülük csak 56 tartozott a városok sorába, a többit hivatalosan községnek nevezték. A községekben élt a magyar lakosság több mint 60%-a. Többségük erősen falusias képet mutatott, hiányzott a csatornázás, a villamosítás, nem volt orvosi rendelő, patika, mozi, sportpálya.

A vidéki lakosság általában földművelésből élt. A paraszti társadalom rétegződését a földbirtok nagysága határozta meg, s ez még a fiatalok párválasztásában is szerepet játszott. Ahogyan a kortársak mondták: „Főd a főddel házasodik.”

Egy 5-6 tagú földművescsalád biztos megélhetéséhez legalább 20 holdas birtokra volt szükség. Ennél nagyobb birtok már a piacra is termelt, és a családon kívüli munkaerőt is alkalmazott. 100 hold fölött a gazda már ritkán művelte maga a földjét, inkább csak irányította gazdaságát. Jövedelme elég volt arra, hogy kövesse az igényes vidéki úriemberek életformáját, és taníttassa gyermekeit.

Az 5–20 holdas kisbirtokok csak részben biztosították a parasztcsaládok megélhetését, ők ezért kiegészítő munkát is végeztek – például más gazdák földjein. Ennél is rosszabb volt a törpebirtokosok helyzete, akik mindössze 1–5 hold földdel bírtak.

A földműves-társadalom széles tömegeit azok a szegényparaszti csoportok alkották, akik csupán kis házzal és 1 holdnál kisebb földdel – vagy még azzal sem – rendelkeztek. Közülük kerültek ki a mezőgazdasági idénymunkások (sumások, napszámosok), és az év egészében idegen földeken – nagy uradalmakban, esetleg gazdabirtokokon – dolgozó cselédek, béresek. Ez a közel kétmillió földmunkás volt a magyar társadalom legkiszolgáltatottabb rétege, amelynek a legelemibb létfenntartásért is rendkívül nehéz fizikai munkát kellett végeznie. Az agrárproletárok élet-

Aratás ■ Milyen szerszámokat ismersz fel a képen? Írd le a képen látható földművesek ruházatát!

és munkakörülményeiről az 1930-as években számos szociográfia készült. Az agrárproletárok közé tartozott a hazai cigányok többsége, akiknek helyzetét a jogfosztottság, a környezet lenézése és a hatósági zaklatások is súlyosbították.

A két világháború között is folytatódott a falvakból az elvándorlás. A városok a jövedelmezőbb munka, az igényesebb művelődés és szórakozás, a kényelmesebb és változatosabb élet lehetőségét kínálták.

- Idézd fel, mi jellemezte a paraszti világot a dualizmus korában! Mennyiben változott azóta a parasztság helyzete?
- Mit jelent ez a mondás: „Guba gubához, suba subához”?

Városok

A városokat az emelte ki környezetükből, hogy olyan intézményekkel rendelkeztek, amelyek vonzást gyakoroltak a környékbeli lakosságra. A nagy piacokra, a sok munkást foglalkoztató gyárakba, a középiskolákba és az egyetemekre, a jól felszerelt kórházakba, a magasabb szintű hivatalokba, valamint a színházakba és a múzeumokba olykor más megyékből, sőt az egész országból jártak az emberek. Minél nagyobb volt egy város vonzáskörzete, annál magasabb helyet foglalt el a rangsorban. Természetesen Budapest állt a hierarchia csúcán, amely sok tekintetben az egész ország lakosságára vonzást gyakorolt.

Budapest, a magyar világváros

Budapest egymillió főt meghaladó lélekszámát, általános fejlettségét és városképét tekintve is kiemelkedett a magyarországi városok közül. Ez volt a kormányzat székhelye, itt futottak össze a vasút- és közúthálózat legfőbb vonalai, itt működtek a legkitűnőbb közép- és felsőoktatási intézmények, kórházak, színházak és múzeumok, sportegyesületek. Budapest volt a magyar gyár- és ipar első számú központja, és itt működtek a legnagyobb bankok, többek között a Magyar Nemzeti Bank is. Innen sugározta adásait a Magyar Rádió, itt készültek az országos napilapok, és itt működtek a legnagyobb filmstúdiók.

A fővárosnak saját közlekedési vállalata volt, amely villamoson, autóbusszon, földalattin, fogaskerekűn és siklón szállította az utasokat. 1933-ban a trolibusz-közlekedés is megindult. Itt működött Magyarország nemzetközi repülőtere is.

- Budapest messze kiemelkedett a többi magyar város közül. Milyen okai voltak ennek?

Repülőtér Budaörsön

Budapesten a két világháború között minden évben egy kisvárosnyi ember telepedett le. A főváros egyes városrészei közül azok, amelyek valamilyen különleges funkciót láttak el, fokozatosan alakultak ki. A budai hegyvidéket a kirándulók keresték fel, és itt építette fel villáit a jómódú polgárság. A Várnegyedben és Lipótvárosban sorakoztak a kormányzati épületek és a bankok palotái. Ugyanitt, valamint az Andrássy út környékén voltak az arisztokraták és a nagytőkések palotái, villái és luxuslakásai. A város nagy közparkjait a pihenni vágyók látogatták: a Margitszigetet és a Városligetet az előkelőbb, a Népligetet az alsóbb társadalmi rétegek. A Duna partjára csónakházak települtek. A város külső kerületeiben, valamint az elővárosokban működtek az ipari üzemek, és itt élt a munkások többsége is.

- Lapozz vissza a tankönyv 12. leckéjében található Budapest-leírásra! Képzeld el, hogy külföldi újságíró vagy, és fiatalkorodban láttad a dualizmus kori fővárost, majd néhány évtizeddel később visszatértél ide újra látogatóként. Készíts beszámolót a változásokról! A fogalmazásodban utalj arra is, mi nem változott az évtizedek során!

33. A világgazdasági válság hatásai Magyarországon

Az 1929 őszen kirobbant világgazdasági válság 1930-ban Magyarországot is elérte. A gazdasági növekedés megállt, a termelés csökkent. Az ipari üzemekből és a hivatalokból egymás után bocsátották el a munkásokat és az alkalmazottakat. Százezrek veszítették el állásukat, nőtt a létbizonytalanság, fokozódott a társadalmi feszültség. Megerősödtek a szélsőséges politikai irányzatok, amelyek radikális reformokat követeltek, és gyors változást ígértek.

- Milyen következményekkel járt a világgazdasági válság az Amerikai Egyesült Államokban és Németországban?
- Hogyan kezelték a gazdasági válságot az Amerikai Egyesült Államokban?

nemzeti jövedelem: az országban egy év alatt előállított javak és szolgáltatások pénzben kifejezett összértéke.

Álláskereső munkanélküli ■ Beszéljétek meg, mi minden derül ki róla a kép alapján

Válságból válságba

A Monarchia utódállamaiban a világháború után átmenetileg visszaesett a gazdaság teljesítménye. A területi veszteségek miatt a magyar nemzetgazdaság elveszítette nyersanyag- és energiaforrásainak többségét, ugyanakkor megőrizte gyáriparának nagyobb részét, és jelentős fölösleggel rendelkezett az agrártermékek piacán. Ezért Magyarországnak élénk külkereskedelmet kellett folytatnia szükségleteinek fedezése és fölöslegének értékesítése céljából.

Az 1920-as években fokozatosan magára talált a magyar gazdaság. Belső forrásokból és külföldi kölcsönökből új beruházások indultak, egyre többen álltak munkába, fellendült az ipar és a mezőgazdaság. Az 1920-as évek második felében a magyar gazdaság teljesítménye újra elérte a világháború előtti színvonalat. Eközben azonban jelentősen nőtt az ország külföldi adóssága, s 1931-re elérte az egész éves nemzeti jövedelem* 75 százalékát.

- Milyen jelei voltak a gazdasági élet javulásának?

A fellendülés nem tartott sokáig. A világgazdasági válság 1930-ban már Magyarországon is érezte kedvezőtlen hatását, visszaesett a gazdaság teljesítménye. 1929 és 1933 között mintegy 40 százalékkal csökkent az ipari termelés mértéke. Még ennél is súlyosabb helyzetben volt a mezőgazdaság, ahol ez idő alatt a magyar exportcikkék ára 50–70 százalékot zuhant. A nemzeti jövedelem ez idő alatt mintegy 40 százalékkal esett vissza. A válságra a termelők, vállalkozók, gyártulajdonosok a bérek csökkentésével és az alkalmazottak elbocsátásával reagáltak. Az iparban a tisztviselők átlagosan 15–20 százalékkal, a munkások 25–40 százalékkal kerestek kevesebbet. A költségvetési bevételek csökkenése miatt az állam is takarékoskodni kényszerült. Mindezek hatására gyári munkások, állami és magántisztviselők, mezőgazdasági idénymunkások százezrei veszítették el állásukat.

A magyarországi válságot súlyosbította, hogy a nemzetgazdaságot óriási külföldi adósság terhelte, melynek törlesztése évről évre jelentős kiadásokkal járt. Ezt általában az ex-

port bevételeiből, illetve újabb külföldi kölcsönökből lehetett fedezni. A válság idején azonban Magyarország a korábnál jóval kevesebbet tudott exportálni, és alig jutott új kölcsönhöz. Az országot 1931-ben már államcsőd* fenyegette.

- Miért sújtotta olyan erősen Magyarországot a világgazdasági válság? Milyen következményekkel járt mindez?

Gazdasági válságból politikai válság

A növekvő munkanélküliség és a jövedelmek csökkenése országszerte elkeseredést és elégedetlenséget szült. **Egyre gyakoribbá váltak a sztrájkok*** és a tüntetések. A szociáldemokraták kezdeményezésére 1930. szeptember 1-jén a nagyobb városokban országszerte tüntetéseket tartottak. A felvonulók magasabb béreket, rövidebb munkaidőt, munkanélküli segílyt követeltek. A budapesti tüntetésen mintegy 100 ezer ember vett részt.

Az ellenzéki pártok közül **a szociáldemokraták és a kisgazdák egyre erőteljesebben bírálták a kormányt**, s a társadalmi egyenlőtlenségek mérséklését követelték. Ezt – többek között – a nagy vagyonok és jövedelmek szigorúbb megadóztatásával, valamint új földreform és erőteljesebb szociálpolitika bevezetésével akarták elérni.

A feszült közhangulatban egyre-másra alakultak a különböző radikális pártok és mozgalmak. **Ekkor jelent meg Magyarországon a nemzetiszocializmus**, amely a hagyományos szocialista követeléseket erőteljes nacionalizmussal és antiszemitizmussal párosította. Megbélyegezte, és **a magyarság kizsákmányolásával vádolta az „idegeneket”, főként a magyarországi zsidóságot**, amelyet a kapitalizmus fő haszonélvezőjének tekintett. Ezért minden módon korlátozni akarta a magyarországi zsidóság gazdasági és társadalmi érvényesülését.

Az 1931-ben rendezett országos választásokon ezek a **szélsőjobboldali pártok** még kevés szavazatot kaptak. Az **1930-as évek folyamán** azonban **megerősödtek**, s nézeteik a kormány politikájára is egyre nagyobb hatást gyakoroltak.

- Vitassátok meg, hogyan hat a gazdaság működése a politikára!
- Idézd fel, hogyan segítette elő a világgazdasági válság Hitler hatalomra jutását!

Árucikk	1927. január 1.	1933. január 1.
1 kg fehér kenyér	0,56	0,53
10 db tojás	1,60	1,00
1 l tej	0,39	0,32
1 kg burgonya	0,20	0,16
1 kg sertéskaraj	3,16	1,69
1 kg ponty	3,08	1,33
1 kg borjúcomb	4,35	2,20
1 pár női cipő	20,05	16,50
1 pár férfi cipő	20,86	15,50

Néhány árucikk árának változása 1927 és 1933 között pengőben megadva ■ Hogyan változtak az árak? Mi lehet ennek a magyarázata?

államcsőd: az az állapot, amikor egy állam pénzbeli kötelezettségeit nem tudja teljesíteni, a felvett hiteleit vagy annak kamatait nem tudja fizetni.

sztrájk: a tiltakozás egy formája, amikor a dolgozók megtagadják a munkát, hogy ezzel kényszerítsék ki a munkakörülmények javítását.

Rendőrök oszlatják fel az 1930. szeptember 1-jei munkástüntetést Budapesten ■ Miért nőtt az elégedetlenség ekkoriban?

Gömbös Gyula

1 A Nemzeti Munkaterv

Horthy 1932 tavaszán kérte fel Gömbös Gyulát, hogy várható miniszterelnöki kinevezését megelőzően készítse el és mutassa be kormányprogramját. Gömbös és munkatársai csaknem fél éven át dolgoztak a programon, amely 1932 októberében *Nemzeti Munkaterv* címen került a nyilvánosság elé. Az eredetileg százzal 95 pontra szűkített tervezet fő gondolata az állam szerepének erősítése és a nemzeti erők egyesítése volt. Az optimista munkaterv minden társadalmi réteg számára gyarapodást ígért, a részletek kidolgozásával azonban adós maradt. Bírálói ezért „álmoskönyvnek” gúnyolták.

2 Gömbös Gyula párbaja

Előkelő és polgári körökben sokáig szokás volt, hogy az egymás közötti személyes sértések miatt nem fordultak bírósághoz, hanem párbaj útján intézték el egymás között. Leggyakrabban katonák, újságírók és politikusok párbajoztak, hiszen ők kerültek legtöbbször konfliktusba egymással. Gömbös Gyula is többször párbajozott. Egy alkalommal, 1936 áprilisában korábbi fajvédő eszmetársával, Eckhardt Tiborral párbajozott. Eckhardt „szemfényvesztő svihákságnak” nevezte Gömbös politikáját, és megvádolta a kormányfőt azzal is, hogy pártállam létrehozására tör. Gömbös pisztolyával a levegőbe lőtt, Eckhardt azonban célba vette őt, és csak centiméterekkel hibázta el a miniszterelnök homlokát. Hónapokkal később, nem sokkal Gömbös halála előtt kibékültek egymással.

Kísérletek a válság megoldására

A világgazdasági válság alapjaiban rendítette meg a magyar gazdaságot. Az államcsődöt 1931-ben sikerült elhárítani, de a tornyosuló nehézségeket látva **Bethlen István tízévi kormányzás után lemondott** a miniszterelnökségről.

A válságból való kilábaláshoz erőteljes állami beavatkozásra volt szükség. A kormány intézkedései **főként a mezőgazdaságot támogatták**, mivel a válság ezt a szektort sújtotta a legjobban. Az **állami felvásárlási árak emelése** az árutermelő birtokok jövedelmét növelte. A közép- és nagybirtokokról származó agrártermékek számára nemzetközi szerződések révén külföldön is sikerült piacot szerezni. **A gazdaadósságok mérséklése elsősorban a kisbirtokosokat segítette.**

- Milyen módokon segítette az állam a mezőgazdasági termelőket?

Parlamentarizmus vagy diktatúra?

Bethlen lemondása után egy évvel **Gömbös Gyula lett a miniszterelnök**. Gömbösnek jelentős szerepe volt a **válság felszámolásában**, és eközben **kísérletet tett a politikai rendszer átalakítására** is. Gömbös a nemzetéről gondoskodó államférfi szerepében, széles tömegek szószólójaként lépett fel. Az új miniszterelnök 1932 októberében *Nemzeti Munkaterv* címmel tette közzé kormányprogramját. 1

Gömbös a fasiszta Olaszország és a nemzetiszocialista Németország erősödését látva **úgy vélte, hogy a parlamentáris demokráciák napja leáldozott**. Magyarországon is olyan rendszert kívánt bevezetni, amely lehetővé teszi az **egypárti kormányzást**. Ennek érdekében át akarta alakítani a parlament szerkezetét, **megpróbálta kiiktatni az ellenzéki pártokat és a szakszervezeteket**. Ezenkívül létre akart hozni egy olyan pártot, amelyik egymaga irányítja a politikai életet, és egységbe tömöríti a társadalmat.

- Milyen jellegű politikai változásokat tervezett Gömbös?

A Nemzeti Egység Pártja – amelynek vezére Gömbös volt – szinte minden településen pártszervezetet működtetett, taglétszáma elérte a kétmillió főt. Magyarországon minden harmadik felnőtt a Nemzeti Egység Pártjának a tagja lett.

A párturalom ilyen megerősödését még Gömbös saját miniszterei is bírálták, míg mások egyenesen a „pártállam” megjelenéséről beszéltek. **1936-ban Horthy is megvonta tőle a bizalmát.** 2 A leváltás szégyenétől csak korai halála mentette meg a miniszterelnököt.

Bár Gömbös tervei túlnyomórészt kudarcot vallottak, az 1930-as évek második felében újra és újra napirendre került a **parlament jogkörének korlátozása és a kormányzati hatalom kiterjesztése**.

- Kik és miért nem támogatták egy idő után Gömbös politikáját?

Gömbös Gyula politikai pályája

Gömbös Gyula (1886–1936) elszegényedett kisnemesi családból származott, s hivatásos katonatisztként szolgált a világháború végéig. 1918 végén kilépett a honvédségből, és politikai karrierbe kezdett. 1919-ben a szegedi ellenkormány hadügyi államtitkáraként részt vett a Nemzeti Hadsereg megszervezésében, majd szerepet vállalt az 1921. őszi királypuccs leszerelésében. 1920-tól haláláig tagja volt a törvényhozásnak, egy ideig ellenzéki politikusként.

1924-ben megalapította „fajvédő” pártját*, de hamarosan visszatért a kormánypártba, és honvédelmi miniszter lett. 1932-ben a kormányzó miniszterelnökké nevezte ki. Gömböst nagyon érdekelte az olasz fasiszta államszervezet működése, és maga is próbálkozott hasonló intézkedésekkel Magyarországon, ám ebben még saját miniszterei sem támogatták. Hivatali idejének utolsó évében sokat betegeskedett, 1936 októberében halt meg egy bajorországi klinikán.

„Magyarország felfedezése”

A **világgazdasági válság** ráirányította a figyelmet a mezőgazdaság problémáira, és **felébresztette az érdeklődést a vidéki emberek élete iránt**. Az 1930-as években egymás után jelentek meg azok a népi szociográfiák*, amelyek hiteles beszámolót adtak a cselédek, kisbirtokosok és gazdag-parasztok mindennapi életéről. 1937-ben önálló könyvsorozat is indult e témában *Magyarország felfedezése* címmel.

A **korabeli népi írók** zöme a falvak életének megismertetése, élethű leírása nyomán nemcsak a népi értékek és hagyományok (népművészet, néprajz) bemutatását, felkarolását végezte el, hanem igazából a **parasztság társadalmi felemelését tűzte ki célul**. A paraszti világ számos nyomorúságának, nehézségének orvoslását és ellentmondásos helyzetének megoldását akarták.

A természettől elszakadt, felgyorsult városi életforma szemszögéből ridegnek és kezdetlegesnek, de egyben **érdekesnek is tűnt a falvak egyszerű, hagyományos világa**, a maga sajátos munkarendszerével, erősen vallásos világképével, eredeti népművészetével. ③

- Vitassátok meg, mit sugall a Magyarország felfedezése könyvsorozat címe!
- Kik és miért kezdtek el foglalkozni a falusi emberek életével és gondjaival?

Gömbös Gyula és Benito Mussolini római találkozása 1932 novemberében ■ Mit gondolsz, milyen kapcsolat volt a két politikus között?

fajvédő párt: olyan szélsőséges párt, amely szerint a „keresztény magyar nemzetnek” védekeznie kell a zsidóság „fenyegetésével” szemben.

szociográfia: egy-egy társadalmi réteg életét részletesen bemutató tanulmány, társadalomrajz.

③ A Gyöngyösbokréta mozgalom

Nagy sikere volt Budapesten az 1931-ben indult Gyöngyösbokréta mozgalomnak, amelynek keretében Szent István napján vidéki együttesek százai mutatták be táncukat és dalaikat a fővárosban. A népviselet motívumai a polgári divatban is megjelentek, főként a női ruhákon.

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Miért növekedett a munkanélküliség a válság idején?
- Milyen politikai következményei voltak Magyarországon a világgazdasági válságnak?

Magyar feltalálók és tudósok a 20. században

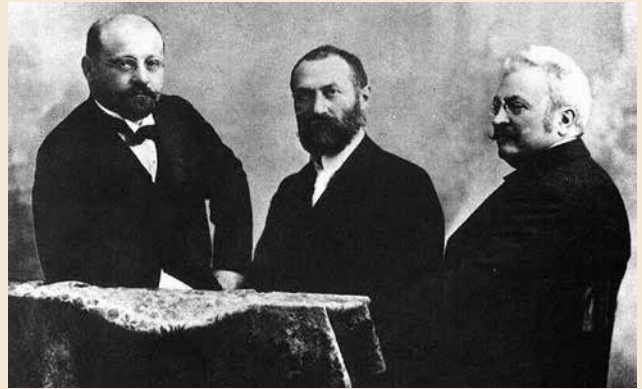
■ OLVASMÁNY

Magyar mérnökök a közlekedés fejlesztésében

A 19. század utolsó évtizedeiben már hazánkban is egyre nagyobb szerepet játszottak a természetben és a közlekedésben a robbanó- és villanymotorokkal hajtott gépek. A műszaki képzés jó színvonalának köszönhetően a magyar mérnökök számos találmánnyal járultak hozzá a járműipar fejlődéséhez a dualizmus korában.

Bánki Donát és Csonka János feltalálta a porlasztót, amely a robbanómotorok teljesítményét növelte. Csonka a hazai motorkerékpár- és autógyártás megteremtője is volt. Kandó Kálmán különféle villamossági berendezéseket tervezett a Ganz-gyár számára, majd pedig kifejlesztette villanymozdonyát. Ugyancsak a Ganz-gyár mérnökei alkották meg az első áramátalakító készüléket, a transzformátort, amely lehetővé tette a villamos energia nagy távolságokra való eljuttatását.

A 20. század első felében is számos magyar találmány született a járműgyártás és immár a repülés terén is. Az első világháború idején Kármán Tódor (1881–1963) és Asbóth Oszkár (1891–1960) már kezdetleges helikoptereket ter-

A transzformátor feltalálói: Zipernowsky Károly, Bláthy Ottó és Déry Miksa

Kandó Kálmán villanymozdonya. Kandó tervei alapján építették meg az első villamosított vasútvonalat Olaszországban ■ Hasonlítsd össze Kandó járművét egy gőzmozdonyal! Milyen előnyei lehetnek a villamosított közlekedésnek?

Csonka János (legelöl) az általa tervezett csomagszállító autóval 1905-ben. Az első hazai gyártású jármű a Magyar Királyi Posta számára készült, és legnagyobb sebessége 35 km/óra volt ■ Ismételj! Mit tanultál az amerikai autógyártásról?

vezett a Monarchia hadserege számára. Kármán később külföldön dolgozott, és a rakéatechnika egyik elismert szakértője lett.

A Magyarországon tevékenykedő Fonó Albert (1881–1972) 1932-ben új eljárásokat szabadalmaztatott a sugárhajtású repülőgépmotorok építéséhez. Jendrassik György (1898–1954) műegyetemi tanár, a Ganz-gyár mérnöke 1938-ban megépítette a világ első nagy hatékonyságú gázturbináját. Az általa tervezett dízelmotor került az 1934-ben forgalomba állított, 120 km-es sebességgel száguldó, korszerű Árpád sínautóba is.

- Készíts egy táblázatot a füzetedbe az időszak magyar feltalálóiáról és találmányaikról!

A húskonzervtől a harckocsiig

Weiss Manfréd nagyapja még pipakészítő kisiparos volt a reformkori Pesten, édesapja már mezőgazdasági terményekkel kereskedett, ő pedig 1882-ben testvérével együtt megalapította az ország első konzervgyárát a fővárosban. A tartósított élelmiszereket a Monarchia hadserege vásárolta fel katonái számára. A gyár jól záródó és nem rozsdásodó fém konzervdobozok előállításával bővítette tevékenységét. Később a csomagolóüzem jobb kihasználása érdekében a cég a tölténygyártásba is belefogott. A gyárában bekövetkezett robbanás után Weiss az üzemet a ritkán lakott Csepel-szigetre helyezte. Néhány év alatt a gyár az ország legnagyobb hadiüzemévé nőtte ki magát.

Az Árpád sínautó

A Weiss Manfréd cég reklámja 1934-ből

A katonai felszerelések mellett Weiss belefogott a járműgyártásba is, a termékekhez szükséges acélt pedig már a csepeli gyártelep állította elő. A munkások létszáma az 1910-es években megközelítette a harmincezer főt. Munkásai számára házakat, óvodát és iskolát épített, zsidó vallású polgárként pedig támogatta egyháza jótékonyági szervezeteit. Tevékenységéért elnyerte a bárói rangot. 1922-ben bekövetkezett halála után fiai irányították tovább a gyárat, amely egyaránt készített varrógépet, kerékpárt, repülőgépmotort és az 1930-as évek végétől már harckocsit is.

- Milyen hasonlóságokat és milyen különbségeket találsz a Ganz-gyár és a Weiss Manfréd-gyár történetében?

Magyar találmányok a hétköznapokban

A magyarországi nagyvállalatok – a Ganz, az Egyesült Izzó, a Telefongyár – mérnökei nagy sikereket értek el az elektrotechnika és a híradástechnika fejlesztésében is. Bródy Imre (1891–1944) 1936-ban mutatta be a kriptongázos villanyégőt a Budapesti Nemzetközi Vásáron. Bay Zoltán (1900–1992) új típusú fénycsöveket fejlesztett ki. A világhírt azonban a radarhullámok csillagászati felhasználása hozta meg a számára. 1946-ban olyan érzékeny berendezést épített, amelyekkel képes volt felfogni és megmérni a Földtől közel 400 ezer km-re keringő Holdra küldött és onnan visszaverődő rádiójeleket.

Mihály Dénes (1894–1953) már 1919-ben bemutatta telehor nevű berendezését, amely képes volt állóképet sugározni nagy távolságra. További újításain alapultak az 1920-as évek végén felállított első televíziós rendszerek. Ekkoriban tette közzé saját televíziókészülékének leírását egy másik magyar mérnök, Tihanyi Kálmán (1897–1947) is.

Egy magyar újságíró, Bíró László (1899–1985) hozta forgalomba az első megbízható, szép írásképet nyújtó golyóstollat az 1930-as évek elején, amely hamarosan felváltotta a nehezen kezelhető és mindig foltot hagyó töltőtollakat. Találmányát fivérével együtt szabadalmaztatta, aki vegyészként a megfelelő állagú tinta kifejlesztésében volt segítségére.

- Vitassátok meg, hogyan változtatták meg az emberek életét az említett találmányok!

Magyar Nobel-díjasok

A magyar tudósok közül néhányan a legmagasabb nemzetközi elismerést, a Nobel-díjat is megkapták. Szent-Györgyi Albert orvos és kémikus (1893–1986), a szegedi egyetem professzora 1937-ben kapta meg a kitüntetést a C-vitamin élettani szerepének vizsgálatáért. Ő volt az első magyar Nobel-díjas, egyszersmind az egyetlen, aki hazai kutatásaiért kapta meg az elismerést.

Más magyar tudósok hazájuktól távol folytatták kutatásaikat, mert elriasztotta őket az egyre erősödő magyarországi antiszemitizmus fenyegetése, amely akadályozta az itthoni ér-

Szent-Györgyi Albert

Teller Ede a Manhattan projekt azonosító jelvényével ■ Nézz utána a könyvtárban vagy a világhálón, kik vettek részt az atombomba kifejlesztésében!

vényesülésüket. Ugyanakkor vonzotta őket a nyugati országok fejlettebb tudományos közege. Hevesy György kémikus (1885–1966) 1943-ban kapott Nobel-díjat a radioaktív izotópok orvosi felhasználása terén végzett kutatásaiért. Wigner Jenő fizikus (1902–1995) 1963-ban lett Nobel-díjas az atommagok és az elemi részecskék kutatásában elért eredményeiért. Gábor Dénes fizikus (1900–1979) 1971-ben kapta meg a Nobel-díjat a háromdimenziós képkalkotás (hologram) kifejlesztéséért. Valamennyien a két háború közötti időszakban alapozták meg világhírüket.

Éppen úgy, mint azok a szintén zsidó származású magyar tudósok, akik többek között az amerikai atombomba kifejlesztésében való részvételüknek köszönhetően ismertségüket. Szilárd Leó fizikus (1898–1964) nevéhez fűződik a nukleáris láncreakció felfedezése, Teller Ede fizikust (1908–2003) a „hidrogénbomba atyjának” nevezik, míg Neumann János (1903–1957) matematikust a modern számítógépek atyjaként tartják számon. Az őáltalán megfogalmazott alapelvek és számos technikai megoldása máig meghatározóak a számítástechnikában.

34. Magyarok a határokon túl

A világháború után az elcsatolt országrészekben élő magyarok megkérdezésük nélkül, akaratuk ellenére kerültek a szomszéd államok fennhatósága alá. Magukat továbbra is a magyar nemzeti közösség részének tekintették, de e kényszerhelyzetben meg kellett szervezniük a maguk kisebbségi közösségeit. Magyarország igyekezett a kisebbségi magyar iskolákat, egyházakat, pártokat és egyesületeket támogatni. Csehszlovákia, Románia és a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság viszont arra törekedett, hogy felgyorsítsa beolvadásukat a többségi nemzetekbe.

Menni vagy maradni?

A trianoni békeszerződés értelmében több mint hárommillió magyar lakos került az új határokon túlra, idegen állam fennhatósága alá. Túlnyomó többségük a szülőföldjén maradt, és igyekezett beilleszkedni az új viszonyok közé. Voltak azonban olyanok is, akik nem vállalták a kisebbségi sorsot, és Magyarországra menekültek. Zömmel köztisztviselők, tanárok, értelmiségiek, katonatisztek, akik – hivatásuk miatt – az új államokban nemigen tudták volna biztosítani megélhetésüket.

A menekültek mintegy fele 1918–1919-ben érkezett Magyarországra. Többségük nehezen talált szállást és munkát, segélyezésük pedig jócskán megterhelte az amúgy is válsággal küzdő trianoni Magyarországot. Még nagyobb gondot okozott azonban a hiányuk a határokon túl. Távozásukkal ugyanis a kisebbségi léthelyzetbe kényszerült magyar közösségek elveszítették az értelmiség egy részét, amely társadalmi állásánál, tekintélyénél, műveltségénél fogva vezető szerepet játszhatott volna a határon túli kisebbség életében.

- Hogyan változott meg a határon túli magyarok társadalmi összetétele a trianoni békeszerződés után? Miért?

Kisebbségpolitika az utódállamokban

A békeszerződések teljesen átrajzolták a Kárpát-medence térképét. A Monarchia területén kis államok alakultak, amelyeknek komoly gondot okozott a gazdasági és politikai stabilizáció. A feldarabolt Ausztria és Magyarország a leválasztott országrészek hiányától szenvedett. Csehszlovákia, Románia és a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság viszont soknemzetiségű országgá vált.

A soknemzetiségű utódállamok kormányai úgy vélték, hogy a háború utáni felfokozott nacionalista hangulatban a nemzeti kisebbségek veszélyt jelentenek országaik stabilitására, ezért számos intézkedéssel szűkítették a nemzetiségek, köztük a magyarság mozgásterét.

- A trianoni békeszerződés után mely államokban éltek nagyobb számban magyar kisebbségek?
- Milyen célból jött létre a kisantant?

Trianoni menekültek ■ Milyen szociális helyzetbe kerültek a menekült családok?

Tamási Áron erdélyi író ■ A könyvtár vagy az internet segítségével gyűjtsd össze a legjelentősebb regényeit!

Harangszentelés Nagybecskerekén (1938)

- Milyen szerepet játszottak a magyar egyházak a kisebbségi élet szervezésében?

A honvédelem, a közigazgatás és a gazdasági élet vezető állásaiba a többségi nemzethez tartozó, megbízható embereket ültették.

A közéletben **korlátozták a nyelvhasználatot, megnehezítették a magyar újságok, kulturális intézmények és egyesületek tevékenységét.** A magyar iskolahálózatot visszafejlesztették: az egykori magyar egyetemeken és a középiskolák többségében, valamint az elemi iskolák egy részében a magyar helyett az államnyelven folyt a tanítás.

- Mi volt az oka a kisebbségekkel szembeni bizalmatlanságnak az egyes országokban?

TÖRTÉNELEM – IRODALOM

Gömbös Gyula
miniszterelnöksége

1932

1932–1936

Tamási Áron:
Ábel a rengetegben

A kisebbségek védelme a két világháború között

A párizsi békerendszer megalkotói kötelező szabályokat írtak elő a nemzeti kisebbségek védelmére. A vesztes államok kisebbségvédelmi kötelezettségeit – Németország kivételével – a békeszerződések tartalmazták. A győztes kis államoknak külön kisebbségvédelmi szerződéseket kellett kötniük. A győztes nagyhatalmak azonban nem vállaltak ilyen kötelezettségeket.

A kisebbségvédelmi szerződések értelmében a magyarokra is vonatkozott a törvény előtti egyenlőség, a polgári és politikai jogegyenlőség, a kisebbségi iskolák és társadalmi egyesületek alapításának és fenntartásának joga, valamint az anyanyelv szabad használata.

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Mi állt a nemzetiségi konfliktusok háttérében?
- Milyen nehézségekkel szembesültek a magyar kisebbségek?
- Vitassátok meg, hogyan függ össze a kisebbségi jogok védelme és a demokrácia!

A kultúra közösségteremtő ereje. Magyarok a határokon túl

■ OLVASMÁNY

A magyar önazonosság megőrzéséhez nélkülözhetetlen volt az anyanyelv használata és átörökítése. Ennek fő intézményei a családok, az iskolák és az egyházak voltak.

A magyar kisebbségek számára a magyar nyelvű iskolahálózat megrikkítása jelentette a legnagyobb nehézséget. A hatalomváltás után a korábban magyar nyelven oktató iskolák nagy része államnyelven folytatta működését. Az elemi iskolai hálózat a magyar többségű területeken nagyjából kielégítette az igényeket, a szórványban élő magyar családok azonban csak ritkán járathatták gyermekeiket anyanyelvi iskolába. Jugoszláviában és Romániában még a tankötelesek nevének vizsgálatát is elrendelték, azért, hogy a gyaníthatóan román vagy szláv eredetű vezetéknevet viselő fiatalokat ne engedjék magyar iskolába iratkozni. Még nagyobb veszteség érte az elitképzést. A magyar tannyelvű középiskoláknak csak töredéke folytathatta működését, a magyar nyelvű felsőoktatás pedig gyakorlatilag valamennyi utódállamban megszűnt.

Ebben a helyzetben a magyar egyházak jelentős összegeket fordítottak a magyar nyelvű iskoláztatás fenntartására. Ezt azonban megnehezítette a földreform, amely az egyházi birtokok nagy részét is kisajátította. A magyar vezetésű egyházak a közösségi élet szervezésében fontos szerepet játszottak. Az egyházi ünnepek, az istentiszteletek, a családi élet templomi szertartásai a vallásos és nemzeti öntudat megélésének fontos eseményei voltak.

A kisebbségi élet keretei között a szórakozás és a művelődés intézményei a korábnál jóval nagyobb jelentőségre tettek szert. Olvasóköri, irodalmi társaságok, dalegyletek, színházi társulatok már nem csupán a kultúra terjesztését szolgálták, hanem a fenyegetett nemzeti identitás védelmezőjévé váltak.

Hasonló szerepet játszott a magyar nyelvű sajtó is. Egyes napilapok és folyóiratok országos jelentőségre tettek szert, és valóságos közösségépítő funkciót láttak el. Új jelentőséget kapott a szépirodalom is, hiszen a kisebbségi sors olyan

Az Erdélyi Szépmíves Céh jelvénye ■ Milyen szimbólumokat ismersz fel a képen?

közös tapasztalat volt, amelynek művészi színvonalú megjelenítése vonzotta az olvasókat.

- Nézz utána a korabeli határon túli irodalom jeles képviselőinek!

Irodalmi és üzleti tekintetben is sikeres vállalkozás volt a Kós Károly által 1924-ben alapított Erdélyi Szépmíves Céh. Szép kiállítású könyvei nemcsak Erdélyben, hanem Magyarországon is kelendőek voltak. A magyar kormány kezdettől fogva támogatta a magyar kisebbségeket. Csehszlovákiába, Romániába és Jugoszláviába is jelentős összegeket küldött a magyar pártok, újságok és iskolák finanszírozása céljából. Támogatta a magyarság kisebbségi jogi követeléseit, szót emelt érték diplomáciai tárgyalásokon és nemzetközi fórumokon, például a Nemzetek Szövetségében. Mindez elsősorban a nemzetársak iránt érzett szolidaritás megnyilvánulása volt. Ugyanakkor az elcsatolt területek visszaszerzését célzó magyar revíziós külpolitikának is szüksége volt arra, hogy a határon túli magyar közösségekben ébren tartsa az anyanemzethez való tartozás gondolatát.

- Milyen eszközökkel őrizték identitásukat a magyar kisebbségek?

35. A revíziós külpolitika eredményei

Az 1920. június 4-én aláírt trianoni békeszerződést magyar részről diktátumnak tekintették, az aláírást pedig kényszermegoldásnak tartották. A Horthy-korszak kormányai mindvégig a békeszerződés revíziójára (felülvizsgálatára) törekedtek. A legfontosabb cél a területi revízió, vagyis a Magyarország számára kedvezőbb határok megállapítása volt. Ezenkívül el akarták törölni a hadsereget korlátozó rendelkezéseket, és szót emeltek a magyar kisebbségek jogainak bővítéséért.

- Melyek voltak a trianoni békeszerződés legfontosabb rendelkezései?

1 Részlet Bethlen István gróf miniszterelnök beszédéből

„Mi nem tartományokat veszítettünk el. Bennünket földaraboltak. (...) mi fajunk egyharmadáról örök időkre le nem mondhatunk. Ezt igazságul elfogadni nem tudjuk. (...) Ezekre a határookra egy végleges békét felépíteni nem lehet. Ezekre a határookra fel lehet építeni egy börtönt, amelyben mi vagyunk az őrzöttek és a győzők az őrzők. (...) Nekünk nem békerevízióra van szükségünk, nekünk más határokra van szükségünk. És ha ez békerevízió nélkül keresztülvihető, ki állja ennek útját Magyarországon?”

- Milyen célt fogalmazott meg Bethlen?
- Mivel indokolta ezt?
- Mi a jelentősége annak, hogy mindez egy miniszterelnöki beszédben hangzott el?

Bethlen István látogatása Rómában 1927-ben ■ Miért tartotta fontosnak a magyar kormány, hogy Olaszországgal jó kapcsolatokat ápoljon?

Alkalmazkodás és kihívás

Az 1920-as években, a konszolidáció idején **Bethlen István** **kormány**a igyekezett megtalálni **Magyarország helyét az új európai hatalmi rendszerben**. A kormány fenntartotta **revíziós igényeit**, de ezeket eleinte ritkán hangoztatta. 1 Magyarország diplomáciai kapcsolatot létesített a világ számos államával, és **belépett a Nemzetek Szövetségébe**. Jó viszonyt igyekezett kialakítani a győztes nagyhatalmakkal, Nagy-Britanniával, az Amerikai Egyesült Államokkal és Franciaországgal is. Nélkülük a revíziót akkor nem lehetett volna megvalósítani.

A magyar diplomácia azonban elsősorban **azoktól az országoktól várt támogatást, amelyek elégedetlenek voltak a háború utáni hatalmi viszonyokkal, és új rendezést akartak**. Közéjük tartoztak a háborúban vesztes országok: **Németország, Ausztria, Bulgária, Törökország és a Szovjetunió**. Elégedetlen volt a békerendszerrel **Olaszország** is, amely a győztesek oldalán állt ugyan, de területi igényei csak részben teljesültek. A Bethlen-kormány 1927-ben Olaszországgal, 1931-ben pedig Ausztriával kötött barátsági

Irredenta tüntetés a harmincas években

- Olvassuk le a táblákról a városok nevét! Melyik országhoz csatolták ezeket a városokat? Miről volt nevezetes Kassa és Munkács? Miért volt különösen fájó ezeknek a városoknak az elcsatolása?

szerződést. Magyarországot azonban továbbra is szorongatja az ellenséges kisantant gyűrűje. **A versailles-i békerendszer csak Hitler hatalomra jutása,** majd a nemzetiszocialista Németország és a fasiszta Olaszország terjeszkedő politikája **borította fel** az 1930-as évek második felében.

- Mely országok támogatására számított a magyar külpolitika? Miért?

A revizionista külpolitika és a közhangulat

A Horthy-korszakban a magyar társadalom mindennapja **it áthatotta a revizionizmus.** A nagyobb városokban utcákat, tereket neveztek el az elcsatolt területekről és a magyar revíziós törekvések támogatóiról. A köztereken megjelentek a revíziós emlékművek. Ezek adták a háttérteret a trianoni béke aláírásának évfordulóján megrendezett nagygyűlésekhez és más revizionista tüntetésekhez. ②

A magyar kormány a revíziós politikában kettős játékot űzött. Miközben belföldön a teljes revízió jelszavát hirdette,

② Revizionista közhangulat

A fővárosi Szabadság téren 1921-ben állították fel az Irredenta-szobrokat, amelyek az elszakadt országrészeknek állítottak emléket. 1925-ben mozgalom indult azzal a céllal, hogy minden magyarországi település állítson országszázlót. Budapesten – ismét a Szabadság téren – 1928-ban Szent István napján avatták fel az Erekyés Országszázlót. Nevét onnan kapta, hogy talapatába a történelmi Magyarország vármegyéiből hozott, ereklyeként tisztelt földdarabokat építették be. A zászló félárbocon lengett, ez emlékeztetett az ország feldarabolására.

Nem! Nem! Soha! feliratú ajtódísz

☉ Egy angol laptulajdonos a magyar revízió mellett

Magyarországon nagy tisztelet övezte Lord Rothermere brit laptulajdonost, aki 1927 júniusában magyarbarát sajtókampányt indított *Daily Maily* című napilapjában, melyben a határ menti magyarlakta területek visszacsatolását sürgette. Népszerűségét növelte, hogy jelentős összegekkel támogatta a magyar revíziós mozgalmat, az irodalmi, a tudományos és a sportéletet. Budapesten és Sopronban emlékművet állítottak a tiszteletére, országsszerte utcákat neveztek el róla. Még királlyá koronázásának ötlete is felmerült.

- Miért alakulhatott ki egyfajta kultusz Lord Rothermere körül?

a diplomáciai tárgyalásokon jóval szerényebb igényekkel lépett fel. ☉ A revízióval kapcsolatos **hivatalos álláspont** szerint Magyarország elsősorban a **határ menti magyarlakta vidékek visszacsatolását kívánta**, a többi terület hovatartozását pedig népszavazás útján óhajtotta rendezni.

- Hogyan képzelte el a közvélemény a revíziót? Mennyire volt ez reális az adott időszakban?

Területgyarapodások 1938-ban és 1939-ben

A magyar határok revíziója az 1930-as évek végén, a német területi hódításokkal egyidejűleg került napirendre. A **nemzetiszocialista Németország** 1938-ban jelentős külpolitikai lépéseket tett. Előbb **beolvasztotta Ausztriát**, majd a **Szudéta-vidék ügyében Csehszlovákia felé fordult**. A müncheni konferencia engedett a német nyomásnak. Magyarország kétoldalú tárgyalásokon akarta rendezni a csehszlovák kormányral a határkérdést, majd nemzetközi döntőbíráshoz fordult.

1938. november 2-án, a német és az olasz külügyminiszter által hozott ítélet, az úgynevezett **első bécsi döntés** értelmében Magyarország visszakapta a **Felvidék déli, magyarok lakta sávját**. **1939 márciusában** pedig, amikor Németország támadást indított a maradék Csehszlovákia ellen, a **magyar hadsereg bevonult Kárpátaljára**, és visszafoglalta a túlnyomóan ruszinok lakta országrészt.

Az események hatására Magyarország a revíziót támogató tengelyhatalmak lekötelezettjévé vált.

- Milyen külpolitikai törekvések jellemezték a nemzetiszocialista Németországot?
- A magyar revíziós igények melyik szövetségi rendszer felé tették elkötelezetté Magyarországot?

A honvédség bevonulása Felvidékre, 1938

- Milyen volt a fogadtatás?

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Milyen összefüggés volt a revíziós sikerek és Magyarország fokozódó tengelybarátsága között?
- Mutasd be a magyar kormány revíziós politikájának kettősségét!

36. Hírközlés, tömegtájékoztatás, propaganda

A közélet, a kultúra és a tudomány „friss” híreiről Magyarországon még a 18. század végén is főként az előkelők és az értelmiségiek levelezésén és magánbeszélgetésein keresztül lehetett tájékozódni, ezért az újdonságok viszonylag szűk réteghez jutottak el. A 19. és a 20. század embere általában a sajtóból tájékozódott a közéleti események felől. Az újságok, majd később a rádió és a filmhíradó nemcsak híreket közöltek, hanem fontos szerepet játszottak a közvélemény alakításában is.

Az írott sajtó

A kötelező népoktatási rendszer bevezetésének köszönhetően a 19. század végére megnőtt az olvasni tudók aránya, a társadalom általános műveltségi színvonala pedig javulni kezdett. Az újságok révén egyre több emberhez jutottak el a helyi és az országos politika hírei. A nagyvárosokban sorra alakultak a szerkesztőségek, amelyek friss információkkal látták el a lakosságot. A Magyar Királyságot behálózó postaszolgálat a dualizmus korának elején évi 13 millió, a korszak végén pedig már összesen 183 millió példányban szállított újságokat a megrendelőknek.

Az olvasóközönség bővülésével a 19. század végére megjelentek az üzleti vállalkozásként működő újságok. Az utcán árusított, egyszerűbb nyelvezettel íródott lapok gyakran fényképeket és szórakoztató híreket is közöltek. A legnépszerűbb napilapok a 20. század elején elérhették a százeres példányszámot is. Ugyanakkor a városoktól távol élők sokáig csak késve értesülhettek az ország központjában zajló eseményekről. ❶

- Nézz utána a könyvtárban vagy az interneten, hogy mikor jelent meg Magyarországon az első újság!
- Vitassátok meg, milyen feltételek kellettek egy újság sikeréhez! Soroljatok fel minél több szempontot!

Az elektronikus hírközlés megjelenése

A századfordulón két új technikai eszköz jelent meg a magyarországi hírközlésben: a telefon és a film. 1893 februárjában a világon elsőként Budapesten kezdte meg működését a Telefonhírmondó, Puskás Tivadar saját találmányán alapuló önálló vállalkozása. Az előfizetők telefonon keresztül hallgathatták a központban folyamatosan beolvasott híreket.

A 20. század első évtizedében a mozik már rendszeresen vetítettek híradófilmeket, amelyek – egyelőre még hang nélkül – főleg érdekes külföldi eseményekről tájékoztatták a közönséget.

A legtöbbben azonban továbbra is az újságokból tájékoztak.

- Sorolj fel néhány példát, hogyan tájékozódtak a múltban az emberek a távoli eseményekről! Mindenkihez egyformán eljutottak a hírek?
- Milyen változások történtek a második ipari forradalom idején?
- Honnan és hogyan ismerik meg ma a híreket az emberek?

❶ Újságolvasók vidéken. Krúdy Gyula visszaemlékezése

„Mit tudjátok, ti lenge pestiek, hogy mi a falusi embernek az újság? Egy árjegyzék vagy egy szimpla körlevél nem marad olvasatlanul, ha beköszönt a téli időjárás, míg nyáron, őszi vadászatok alatt, szüretkor hiába írnak a pesti tollak. A gyalogposztás reggelenként hozta a Magyarországot, míg az egyéb újságok estve érkeztek. Már ez is oly szokatlan, újszerű és nagyszerű esemény volt, hogy szinte átalakította az olvasók felfogását. Távoli faluban reggel lehetett olvasni, hogy mi történt előtte való napon a fővárosban! Nagy dolog volt ez. Szinte felpezsdítette az ember véréét ez az amerikai gyorsaság!”

- Napjainkban milyen gyorsan terjednek a hírek? Mennyi idő alatt szerezhetünk tudomást a világ másik felén történt eseményekről?

Utcai újságárus

■ Hogy hívták az újságot áruló fiúkat?

Év	Lapok száma	Telefonállomások száma
1830	10	0
1848–1849	80	0
1877	414	0
1914	1892	91 000
1920	628	57 000
1930	1035	115 000
1938	1564	120 000
1942	1379	248 000

A sajtó és a tömegkommunikációs eszközök elterjedése Magyarországon ■ Melyik évben láthatunk erőteljes csökkenést a számokban és miért?

cenzúra: a sajtótermékek állami ellenőrzése.
propaganda: (politikai) eszmék módszeres terjesztése, hirdetése, a közvélemény tudatos befolyásolása.

A Magyar sasok című háborús propagandafilm plakátja 1944-ből ■ Vitassátok meg, mi lehetett a célja az állami filmhíradóknak!

Nagyobb változást hozott a tömegtájékoztatásban a rádió megjelenése. **A Magyar Rádió 1925-től a hét minden napján rendszeres műsort adott**, amelyben a reggeli torna, a hang-
 lemezfelvételek, a koncertközvetítések, az irodalmi és tudományos felolvasások mellett óránként hírek is elhangzottak.

- Képzeljétek el, hogy budapesti polgárok vagytok a harmincas évek közepén! Alkossatok két csoportot! Az egyik csoport az újságolvasás mellett, másik a rádióhallgatás mellett érveljen!

Cenzúra, sajtóirányítás, propaganda

Az első világháború idején újra bevezették a cenzúrát*, amit csak a Károlyi-kormány oldott fel 1918 végén. A Tanácsköztársaság idején a lapok túlnyomó többségét betiltották, és a megmaradt néhány újság, valamint az állami irányítás alatt működő **Vörös Riport Film híradói a proletárdiktatúra propagandájának* eszközévé váltak.**

A **Horthy-korszakban az elektronikus sajtó állami felügyelet alá került.** A hírszolgáltatás legfontosabb intézménye az állami tulajdonban lévő **Magyar Távíratok Iroda** lett. Az MTI volt a magyarországi híreket közlő hazai és külföldi lapok fő hírforrása. Az MTI alá tartozott a Magyar Rádió, valamint a filmhíradókat készítő Magyar Film Iroda is.

A **Horthy-korszakban az állami filmhíradó minden héten új hazai és külföldi tudósításokat közölt, 1931 decemberétől hangos változatban.** A hírek általában az ország fejlődését igyekeztek bemutatni. Gyakran szerepeltek a műsorban ünnepi események, népszokások, nemzetközi sport-sikerek, új építkezések, a termények betakarítása, a magyar diplomácia eseményei, valamint a vezető politikusok – különösen Horthy Miklós kormányzó – tevékenysége. A filmhíradók ugyanakkor gondosan kerültek a Magyarország szempontjából kedvezőtlen vagy kellemetlen híreket, az ellenzéki pártokról pedig hallgattak.

A **második világháború kitörése után** ismét bevezették a **sajtócenzúrát.** A külpolitikai és a katonai vonatkozású hírek közléséhez a sajtófőnök engedélyére volt szükség. **A rádió és a filmhíradó fokozatosan a háborús propaganda szolgálatába állt.** 1941-től a magyar játékfilmgyártásban új műfaj jelent meg: az „antibolsevista”, illetve „nemzetvédelmi” propagandafilm, amely sajátos eszközeivel éberségre és nagyobb háborús erőfeszítésekre sarkallta a közönséget.

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Keresz híradókat a filmhíradokonline.hu oldalon! Gyűjts érdekes híreket az egyes évekhez kapcsolódóan!

Magyarország a két világháború között

■ ÖSSZEFOGLALÁS

1 Dolgozatosok párbán! Gyűjtsetek érveket és ellenérveket arra vonatkozóan, hogy a rátok osztott élethelyzetben milyen érvek szólnak a trianoni államhatárokon belülről költözés és az utódállamokban való maradás mellett! Adjátok elő az érveiteket a többieknek!

- Egy bácskai magyar faluban 30 hold mezőgazdasági területtel rendelkező család.
- Egy kolozsvári vasútállomáson dolgozó vasúti altiszt.
- Egy agglegényként élő besztercebányai magyar orvos.
- Egy nagyszabenyi német iskola németirodalomtanára.
- Egy felvidéki magyar nemzetiségű napszámos.

2 Magyarózzátok meg a következő fogalmakat!

export, import, költségvetési bevétel, külföldi kölcsön, nemzeti jövedelem, stabilizáció, infláció

3 Készítsétek el egy pályakezdő napszámos, kereskedősegéd és egy jogász önéletrajzának oktatásra vonatkozó részét! Hol válnak el az életutak? Milyen tényezők játszanak szerepet a korszak diákjainak pályaválasztásában?

4 A korszak egyik népszerű filmje a *Meseautó* volt. Ennek története röviden:

Szűcs János – egy bank vezérigazgatója – egy autót akar vásárolni 20 ezer pengőért, amikor az autósalonban nézelődő lány felkelti az érdeklődését. Szűcs úgy intézi, hogy a lány, Kovács Vera nyereményként megkapja az autót. Anélkül, hogy elárulná kilétét, Szűcs a lány sofőrjéül szegődik, mert azt szeretné, ha a lány a vagyona nélkül is megszeretné őt.

A pár Lillafüredre indul, ahol Vera megtudja, hogy akit ő sofőrnek hitt, valójában bankigazgató. Mivel úgy gondolja, hogy csak egy tréfa vagy fogadás tárgya volt, Vera először egy másik férfival vacsorázik, aki a bank vezérigazgatójának mondja magát, később visszatér a „sofőr”-höz, akit jobban kedvel, és akivel el is jegyzi egymást.

Vitassátok meg a következő állításokat!

- A korszakban egy nő értékét a sikeres házassággal elért társadalmi felemelkedés emelte leginkább a kívülállók szemében.
 - A mozikban vetített filmek gyorsították a modern társadalmi szerepek kialakulását.
 - E filmek által bemutatott életforma elérhetetlen volt az átlagemberek számára, és ez csak megkeserítette az életüket.
- 5 Alakítsatok hat csoportot, amelyek a csehszlovák–magyar, a délszláv–magyar és a román–magyar viszony külpolitikai lehetőségeit mérlegelik 1938-ban!

A következő szempontokat fontoljátok meg:

- Milyen követeléseket fogalmaztok meg hivatalosan a magyar külpolitika nevében? (Teljes terület vagy csak egy része?)
- Támasszátok alá az érveléseket etnikai, gazdasági vagy egyéb érvekkel!
- Jellemezzétek a határon túli magyarság helyzetét az adott országban!
- Mérlegeljétek Magyarország érdekérvényesítő képességét a külpolitikai és a katonai helyzet függvényében!
- Mely országokat kell meggyőzni a siker érdekében? Mit tud Magyarország a külpolitikai támogatás fejében adni? Milyen ára lehet a támogatásnak?
- Készítsetek rövid előadást vagy ajánlást a többiek számára! Vitassátok meg együtt a realitásokat és a veszélyeket!

VII. fejezet

A második világháború

*Amerikai bombázógépek bevetésén
a második világháború idején*

AZ 1939 ÉS 1945 KÖZÖTT dúló második világháború minden korábbinál több szörnyűséget és szenvedést hozott a világra. Kezdetben úgy tűnt, semmi nem állhat a német hadsereg útjába, és Hitler egész Európára kiterjesztheti hatalmát. Hamarosan azonban Németországgal, Olaszországgal és Japánnal szemben Nagy-Britannia, a Szovjetunió és az Amerikai Egyesült Államok egy még erősebb szövetséget hozott létre. Az évekig tartó küzdelemben végül sikerült legyőzni Hitlert és szövetségeseit. Közben azonban katonák és civilek milliói pusztultak el a harcokban, a légitámadásokban és a koncentrációs táborokban. Európa és benne Magyarország a háború végére kivérezve és romokban hevert. Bár a második világháború 1945-ben befejeződött, eseményei és következményei döntően befolyásolták a 20. század második felének történelmét is.

Ebből a fejezetből megtudhatod,

- melyek voltak Németország és Japán kezdeti sikereinek okai.
- mi történt a németek által megszállt területeken élőkkel.
- miért lépett be Magyarország a háborúba.
- mely csaták és hadműveletek hoztak fordulatot a háború menetében.
- miért és hol dobták le az első atombombát.

Eközben azt is megtanulod, miként lehet

- írásos források alapján következtetéseket levonni a történelmi személyek céljairól.
- korabeli visszaemlékezések segítségével információkat gyűjteni az eseményeket átélő emberek érzéseiről.
- szerepjáték formájában megjeleníteni a döntéseket megelőző vitákat.
- statisztikai adatok és táblázatok segítségével következtetéseket levonni.
- történelmi adatokat és információkat különböző szempontok szerint csoportosítani.
- karikatúrák segítségével következtetéseket levonni a korabeli emberek véleményéről.
- eseménysorozatokat történelmi térképek segítségével megérteni és bemutatni.
- a történelmi változások bemutatásához példákat és bizonyítékokat gyűjteni.

IV. Projektfeladat

„Hősök” – Tervezzünk emlékművet!

Cél: Megtervezünk egy emlékművet olyan személyeknek (vagy csoportnak), akik ellenállást tanúsítottak a második világháború idején az erőszakkal szemben, életüket mentették, segítették a gyengéket, üldözötteket.

Mit tanulunk meg a projekt során?

- Milyen formákat öltött az ellenállás?
Kik vettek részt benne?
- Hogyan szervezték meg tevékenységüket, mit tettek, mit értek el?
- Hogyan vehetünk példát róluk?
- Megtanulunk ismereteket gyűjteni a témánkról könyvtárban, interneten, a forrásokat értékelni.

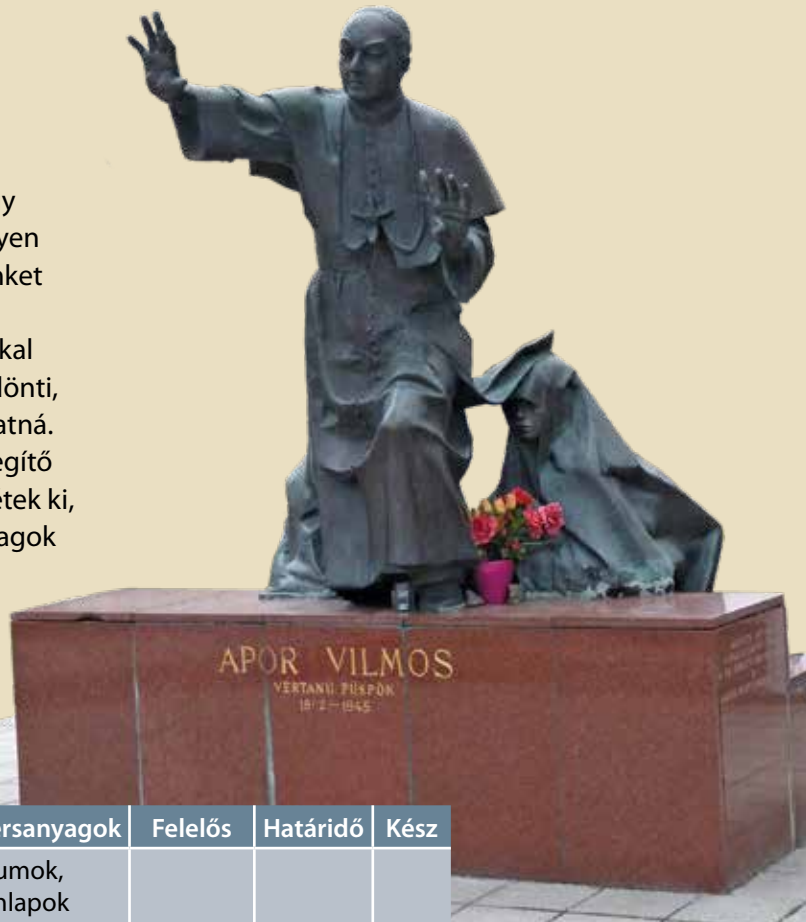

Mit fogunk csinálni?

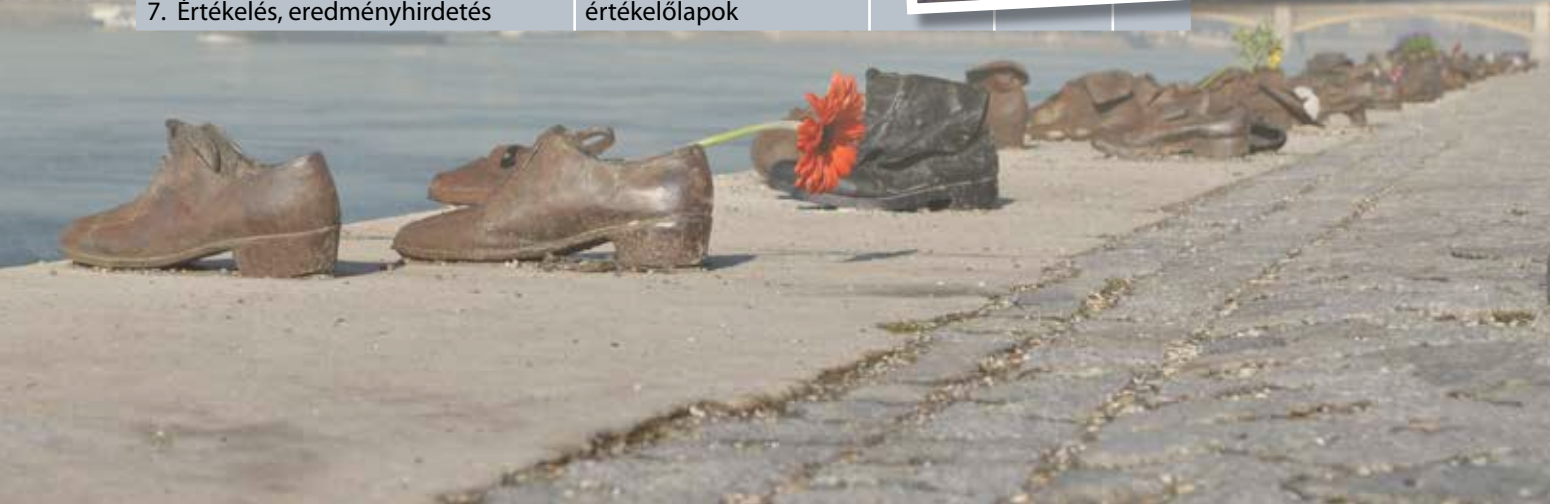
- **Megszervezzük a munkát:** Megválasztjuk az egyes tevékenységek felelőseit: vezető, dokumentáló, beszerző, kivitelezők, prezentáció felelősei stb. A csoport munkájáról munkanaplót vezetünk. **Csoportokat alkotunk.**
- **Összegyűjtjük** a tankönyv, a könyvtár, a múzeum és internetes portálok alapján az ellenálló személyek nevét és a nekik emléket állító emlékművek, emléktáblák fotóit, képeit.
- **Elemezzük, értelmezzük** az emlékműveket – szakértő, szakirodalom stb. segítségével.

- **Megtervezzük** egy kiválasztott személyiség emléktábláját vagy emlékművét: kitaláljuk, hogy hol állhatna az emlékmű, mit ábrázolhatna, milyen anyagból készülne, hogyan nézne ki? Döntésünket indokoljuk.
- **Bemutatjuk** a tervünket rajzokkal, illusztrációkkal alátámasztva egy szakértő zsűri előtt, amely eldönti, mely csapatok tervének megvalósítását támogatná.
- **Tervezzük meg a projektünket!** A tervezést segítő táblázatot készítsétek el a füzetetekbe, és töltsétek ki, egészítsétek ki közösen! (A felelősök a csoporttagok munkájának összehangolásáért felelnek.)

Tevékenység	Eszközök, nyersanyagok	Felelős	Határidő	Kész
1. Kutatás, gyűjtőmunka: ellenállók, ellenálló csoportok a második világháború idején, emléküket megőrkítő modern emlékművek képeinek összegyűjtése	tankönyv, albumok, internetes honlapok			
2. A gyűjtőmunka eredményeinek rendszerezése, bemutatása, beszélgetés, vita az osztályban	szakirodalom, internetes honlapok			
3. Kutatómunka és döntés, a személyiség kiválasztása	szakirodalom, internetes honlapok			
4. Ötletgyűjtés, szakértők megkérdezése, vita lefolytatása az emlékmű formájáról, helyéről, fő üzenetéről	PC, laptop vagy képek, karton			
5. Az emlékmű megtervezése (makkett, kollázs, látványtervek elkészítése stb.)	a plakátok másolatai, számítógépek			
6. Prezentációkészítés az emlékműről a zsűri meggyőzése érdekében. A tervek bemutatása szakértő zsűri előtt, a tervek megvédése	számítógép, projektor			
7. Értékelés, eredményhirdetés	értékelőlapok			

37. A második világháború első szakasza, 1939–40

1939. szeptember 1-jén a német csapatok támadást indítottak Lengyelország ellen. Nagy-Britannia és Franciaország ezért hadat üzent Németországnak. Kezdetét vette a második világháború, amely rettenetes áldozattal és pusztítással járt Európában és az egész világon.

Harci cselekmények Európában 1939-től 1940-ig

■ Mely országokat foglalták már el a németek Franciaország megtámadása előtt?

Lengyelország megtámadása

Hitler úgy hitte, Lengyelországot is sikerül lerohannia anélkül, hogy háborúba keveredjen Nagy-Britanniával és Franciaországgal. Azt is ki akarta zárni, hogy a Szojvetunió a lengyelek oldalára álljon. Ezért néhány nappal a támadás megindítása előtt Hitler egyezséget kötött Sztálinnal. A két diktátor előre felosztotta egymás között Kelet-Európát.

Ilyen előzmények után indult meg a villámháború* 1939. szeptember 1-jén. ❶ A német tankok hamar áttörték a lengyel haderő vonalait, és rövidesen a szovjet csapatok is benyomultak Lengyelország keleti részébe. Úgy tűnt, ez a háború is gyorsan és győztesen lezárható lesz Hitler számára. A nyugati nagyhatalmak azonban most nem hátráltak meg, felszólították Hitlert csapatai visszavonására. Miután ez nem történt meg, Nagy-Britannia és Franciaország hadat üzent Németországnak. Európa legerősebb országai újra háborúban álltak egymással.

Hitler és Sztálin ■ Mely országot jelképezi a Hitler és Sztálin között fekvő áldozat?

■ Miért gondolhatta Hitler, hogy a világháború kirobbantásának kockázata nélkül megtámadhatja Lengyelországot?

	Katonák	Harci repülők	Csatahajók
Németország	800 000	2765	11
Nagy-Britannia	220 000	1144	76
Franciaország	800 000	735	21

A katonai erők nagysága 1939-ben ■ Milyen téren volt Németország fölényben ellenfeleivel szemben 1939-ben?

Franciaország legyőzése

Nagy-Britannia és Franciaország nem indított támadást Németország ellen, **hónapokig komolyabb harcok nélkül** néztek farkasszemet egymással a katonák a **német–francia határon**. Ezt nevezték gúnyosan „furcsa háborúnak”.

A németek betörését Hollandia és Belgium felől várták, mivel a francia–német határon egy erős védelmi rendszert, a Maginot-vonalat építettek ki. A **német csapatok 1940 májusában valóban lerohanták** ezt a két országot, de az igazi támadásra máshol került sor. Miközben **az angolok és a franciák nagy erőkkel elindultak Belgiumba** az ellenség feltartóztatására, a **német tankok a hátukba kerülve törtek be Franciaországba**. Azokon az erdős területeken hatoltak át, ahonnan senki sem számított rájuk. A német zuhanóbombázók még tovább fokozták a zűrzavart. A brit és a francia csapatok visszavonulása rendezetlen meneküléssé vált. ②

A németek elfoglalták Párizst, és a francia kormány fegyverszünetet kért. A világ megdöbbenésére Németország hat hét alatt legyőzte Franciaországot. Románia nem számíthatott többé Franciaország támogatására. Ez megnyitotta az utat a magyar területi igények érvényesítése előtt. **1940-ben, a második bécsi döntés nyomán Magyarország visszakapta Romániától Erdély északi részét és a Székelyföldet.**

- Milyen okai voltak a franciák vereségének?

① Részlet Hitler *Harcom* című könyvéből

„(...) a területet a lélekszámmal kell összehangba hoznunk. (...) külpolitikánk célja terület és termőföld szerzése (...) Államhátrókat az emberek teremtik és az emberek változtatják is meg. (...) Miként egykor az a terület, amelyen ma állunk, nem az égből pottyant őseink ölébe, hanem életük és vérük kockáztatásával kellett kiharcolniuk, éppen úgy a népünk létkérdését jelentő újabb földterületeket sem a népi kegy fogja kiutalni, hanem csak a győzelmes kard ereje.”

- Hitlernek mi volt a célja? Milyen eszközökkel akarta ezt elérni?

② Menekülés Franciaországból

A legjobban felszerelt angol és francia erőket Dunkerque-nél (dönkerk) bekerítették. Az angol hadvezetés minden bevethető hajót elindított e kikötőváros felé, hogy csapataikat kimenthessék a csapdából. A tankokat és nehézfegyverzetet hátrahagyva több mint 340 ezer angol és francia katonát sikerült így Nagy-Britanniába menekíteni. De ahogy az angol miniszterelnök mondta, „evakuálással nem lehet háborút nyerni”.

- Keresd meg az atlasz térképén Dunkerque-t!
- Siker vagy kudarc volt a bekerített csapatok kimentése?

A Franciaország határán húzódó erődrendszer, a Maginot-vonal. **1.** nehézgépgyű, **2.** páncéltörő löveg, **3.** gyalogsági akadályrendszer, **4.** közepes lövegtorony, **5.** nehézlövegtorony, **6.** központi megfigyelőtorny, **7.** légvédelmi gépgyű, **8.** víztározó, **9.** telefonközpont, **10.** barakkok, **11.** légkondicionáló terem, **12.** teherszállító kisvasút, **13.** raktárak, **14.** lőszerraktár és liftek, **15.** operációs központ, **16.** kórház, **17.** őrszoba, étterem, pihenő helyiségek, **18.** vészhelyzeti önmegsemmisítő

- Nézd meg a térképet! Miért nem tudta a Maginot-vonal megvédeni Franciaországot?

Német 5. és 7. páncéloshadosztály (Erwin Rommel)

Francia 9. hadsereg (André Corap)

VÁLTOZÁS ÉS FOLYAMATOSSÁG

A történelmi megismerés fontos része a változások megfigyelése és azonosítása.

A hadtörténelem nagyon jó példa a változásokra. A fegyverek és a hadi taktika korról korra mindig jelentősen átalakult. A lőfegyverek középkori megjelenése például alapvetően megváltoztatta a hadviselés módját és eszközeit. Az első és a második világháború között nem telt el hosszú idő, mégis érdemes megvizsgálnunk, történtek-e változások.

- Hasonlítsd össze a második világháború eseményeit az első világháborúéval! Milyen hasonlóságokat és különbségeket veszel észre?
- Milyen bizonyítékaik vannak annak, hogy változások zajlottak le a haditechnika és a hadviselés terén?

invázió: nagyarányú katonai behatolás egy idegen területre.

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Melyek voltak a második világháború első két évének legfontosabb eseményei?
- Milyen okokkal magyarázhatók a német katonai sikerek?
- Értékelj az eseményeket az angol miniszterelnök szemszögéből!
- Miért nem sikerült térdre kényszeríteni Nagy-Britanniát?

A villámháborús katonai taktika ■ Hogyan sikerült bekeríteni a francia csapatokat?

Légi háború Nagy-Britannia felett

Mindenki arra számított, hogy Nagy-Britannia is feladja a harcot, és békét kér Hitlertől. **Winston Churchill** angol miniszterelnököt azonban más fából faragták. **„Mi soha nem adjuk meg magunkat!”** – üzent a világnak egy rádiós beszédében.

Nagy-Britanniát csak a tengeren átkelve lehetett volna legyőzni, ráadásul **az angolok a világ legerősebb hadiflottájával rendelkeztek.** Így a németeknek csak akkor lehetett esélyük, ha a levegőből is hatékonyan tudják támogatni az áthajózó és partra szálló csapataikat. Ehhez először a **légi fölényt kellett volna kiharcolniuk.**

1940 nyarán hónapokig tartó ádáz légi csata dúlt az angol és a német repülőik között. **Bombatámadások érték az angol repülőtereket és a nagyvárosokat is.** A legsúlyosabb pusztításokat London szenvedte el. Ezek a támadások azonban nem törték meg az angolok ellenállását, és közben a **német légiere is súlyos veszteségeket szenvedett el.** Az angolok egy új technikai találmány, a **radar** segítségével időben észlelni tudták a német repülőik támadásának irányát és nagyságát. **A német hadvezetésnek be kellett látnia, hogy nem tudja a légi fölényt kiharcolni.** Ezért a **Nagy-Britannia elleni invázió* tervét elvetették.** Az angol vadászpilóták hősiessége és a civil lakosságnak a katonasággal történő szervezett együttműködése megmentette Angliát az ellenséges támadástól. 🇬🇧

- Miért indítottak a németek légi légitámadásokat Nagy-Britannia ellen?
- Miért maradt el a német invázió?

Új technikai találmányok alkalmazása a háború kezdeti szakaszában

■ OLVMÁNY

Rádiók a harckocsikban

Az első világháború után a verailles-i békeszerződés megtiltotta Németországnak a harckocsik gyártását. Titokban azonban a németek már az 1920-as években megkezdték, Hitler hatalomra kerülése után pedig nagy iramban folytatták a harckocsik fejlesztését. Először a könnyű típusok gyártására koncentráltak, amelyeket egyszerűen, gyorsan tudtak előállítani. Jelentős mennyiségű könnyű harckocsit zsákmányoltak Csehszlovákia elfoglalásakor is. A Franciaország elleni támadás során a francia és angol tankok tűzereje és páncélozottsága sok esetben jobb volt a német tankokénál. A rádió biztosította gyors kommunikáció azonban nagy előnyt biztosított a német páncélosoknak a hadjárat során. Olyannyira, hogy egyes német parancsnokok ezt tekintették a legfontosabb fegyverüknek.

Ellentétben a francia tankokkal, a német harckocsik mindegyike rádiókapcsolatban állt a többi harckocsival és a szomszédos egységekkel is. Ennek révén gyorsan tudtak alkalmazkodni a harctéren kialakult helyzetekhez. Nagyobb ellenállás esetén a gyalogság rádión keresztül kérhette a páncélosok segítségét, a páncélosok pedig a repülőket. A németek villámgyors előrenyomulását többek között az tette lehetővé, hogy általában csak 15-20 percet kellett várniuk a légi támogatás megérkezésére.

- Mi volt az oka, hogy a németek elsősorban könnyű harckocsikat vetettek be Franciaország ellen?
- Mire használták a német harckocsik a rádiót?

Radar

A Nagy-Britannia fölött zajló légi harcban fontos szerepet játszott egy új technikai találmány, a radar. A berendezés által kisugárzott rádióhullámok visszaverődésének érzékelése alapján különféle tárgyak helyét tudja megállapítani. Először a britek alkalmazták légvédelmi felada-

Német könnyű páncélosok (Panzer II) Franciaországban, 1940. május

tokra. 1940 májusára 20 radarállomást építettek a brit partok mentén. Ezek már akkor érzékelni tudták a német repülőgépeket, amikor azok még csak közeledtek Nagy-Britannia felé. Nagy előnyt jelentett az is, hogy a radarok közvetlen összeköttetésben voltak a vadászrepülő főparancsnokságával. Így a brit vadászgépeket időben riaszthatták, s azok pontosan tudták a támadó gépek számát és repülési irányát is. Mindez nagyban elősegítette a rendelkezésre álló repülő hatékony bevetését a német bombázók és vadászrepülő ellen. A briteknek később nagy szükségük volt azokra a radarberendezésekre is, amelyeket a német tengeralattjárók felderítésére tudtak használni.

- Hogyan lehet a radar segítségével érzékelni a repülőket vagy a tengeralattjárókat?
- Hogyan használták a britek a radart a németek elleni légi harc során?
- Értékeljétek a technikai találmányok szerepét a háborúban e két példa segítségével!

A brit légi főparancsnokság irányító központja. A radaroktól érkező jelentések alapján a hölgyek folyamatosan tologatták a harci egységeket jelképező jelzéseket a térképasztalon. A parancsnokok számára így váltak könnyen áttekinthetővé a Nagy-Britannia felett zajló légi harcok

38. A világháború kiszélesedése, 1941

1941-ben újabb országokat és földrészeket ért el a háború. Németország megtámadta a Szovjetuniót, Japán pedig az Amerikai Egyesült Államokat. A második világháború két egymással szemben álló szövetség világ-méretű küzdelmévé vált. Az egyik oldalon álltak a tengelyhatalmak: Németország, Japán és Olaszország. Velük szemben Nagy-Britannia, a Szovjetunió és az Egyesült Államok alkotta a másik katonai szövetséget.

- 1940-ben miért gondolhatták sokan azt, hogy Németország megnyeri a második világháborút?
- Milyen volt Németország és a Szovjetunió viszonya a második világháború kitörésekor?
- Milyen célból jönnek létre a katonai szövetségek? Mondj példákat rá!

A német-szovjet háború eseményei 1941-ben ■ Melyik fél katonai sikerei jellemezték a háború első évét? Milyen tényekkel bizonyítható ez?

📍 A leningrádi Jelena Szkrjabina naplójából. 1941. június 22., vasárnap

„(A szovjet külügyminiszter) Molotov beszéde tanácstalannak és kapkodónak hangzott, mintha kifulladt volna valamitől. A bátorítása teljesen hiteltelenné vált. Rögtön azt éreztem, mintha lassan és fenyegetően egy szörnyeteg közeledne, halálra rémítve mindenkit. A hírek meghallgatása után kirohantam az utcára. Pánik kezdett kitörni az egész városban. Az emberek sietve mondtak pár szót egymásnak, aztán szaladtak a boltokba megvenni bármit, amit csak láttak. Úgy rohagáltak az utcákon, mint az örültek. (...) A nap feszültségben és nyugtalan-sággal telt el. Csak este csendesedett el hirtelen minden. Úgy tűnt, mindenki el-bújt valahova a rémülettől eltelve.”

- Milyenek írja le a szemtanú azt, ahogy az emberek a háború hírére reagáltak?
- Mi járhatott a fejükben?

A Szovjetunió megtámadása

Hitler a „német élettér” növelése érdekében kezdettől fogva a kelet-európai területeket akarta meghódítani. 1941 februárjában jóvá is hagyta a Szovjetunió elleni támadás tervét. Ennek megindítása előtt azonban 1941 áprilisában a németek egy gyors hadjáratral legyőzték a britekkel együttműködő Jugoszláviát és Görögországot is. Albániát az olaszok már korábban elfoglalták. Így a tengelyhatalmak ellenőrzése alá került a Balkán-félsziget is.

Hitler azt gondolta, hogy a szovjet hadsereg is könnyen legyőzhető. Abban is reménykedett, hogy a kommunista diktatúra gyorsan összeomlik a német támadást követően.

Az 1941. június 22-én megindított támadásra valóban nem volt megfelelően felkészülve a Vörös Hadsereg. 2

1 Hogyan látta Hitler a német terjeszkedést 1925-ben

„Németországnak Dél- és Nyugat-Európa helyett kelet felé kell tekinteni. Amikor új területekről beszélünk Európában, főleg Oroszországra és a határain lévő országokra kell gondolnunk. Ez a hatalmas birodalom megérett a bukásra.”

Német harckocsik áthaladnak a szovjet határon

Nagy-Britannia támogatásáról biztosította a Szovjetuniót, de katonai segítséget ekkor még nem tudott adni a harc-
hoz. **A németek** hetek alatt három irányban is **mélyen behatoltak a Szovjetunió területére**. Közben bekerítették és megsemmisítették a velük szemben álló hadosztályokat*. **A Vörös Hadsereg veszteségei hatalmasak voltak**. A németek több millió hadifoglyot is ejtettek. **A német offenzívát*** csak 1941 decemberében, közvetlenül **Moszkva előtt sikerült megállítani**. A Vörös Hadsereg ellentámadása és a kemény orosz tél megakadályozta, hogy a németek végső győzelmet arassanak. A Szovjetunió elleni hadjárat elhúzódó, nagy erőket lekötő és óriási veszteségeket okozó háborúvá vált.

- Miért indított háborút Németország a Szovjetunió ellen?
- Miért bízott Hitler a győzelemben?
- Milyen okokkal magyarázható, hogy a német hadsereg nem tudott a korábbiakhoz hasonló gyors győzelmet aratni?

Az atlanti csata

Nagy-Britanniának folyamatosan **utánpótlást** és fegyvereket kellett kapnia **az Atlanti-óceánon keresztül**, hogy ki tudjon tartani. Elsősorban az **Amerikai Egyesült Államok felől érkező szállítmányok** voltak létfontosságúak az angolok számára. **Roosevelt elnök** kormányzata hadfelszerelésekkel **támogatta** a szorult helyzetben lévő **Nagy-Britanniát**. **A német tengeralattjárók csoportosan támadták meg és süllyesztették el az Atlanti-óceánon közlekedő teherhajókat**. A veszteségek hatalmasak voltak. **4**

A helyzet akkor változott meg, amikor **hadihajók által kísért konvojokat*** alakítottak ki. Ezekben kevesebb kárt tudtak tenni a támadók. Javultak a tengeralattjárók felderí-

3 Nyikolaj Amoszov tábori sebész naplójából. 1941. augusztus 4., hétfő

„Visszavonulunk az egész fronton, már ha egyáltalán van front. A közlemények szerint az ellenség veszteségeket szenved – milliószámra. Akkor hogy lehet, hogy a németek ennyire könnyen nyomulnak előre? Honnan szerzik az új csapatokat? Az elmúlt hónapokban nagyon sok csapatszállító vonatot láttunk a frontra menni, fiatal, lelkes, jól felszerelt... (katonákat). De ők azt tapasztalták, hogy kevés a tankunk, kevés a repülőnk; oly sok megsemmisült a háború első heteiben. Hogy lephetek meg minket ennyire? Nem volt hírszerző szolgálatunk? Valaki nagyon melléfogott. Ki volt az? Csak találgathattuk.”

- Miért nem hitte el az ellenség veszteségeiről szóló jelentéseket?
- Miben látta a vereségek okát?
- Kit vagy kiket tett érte felelőssé?

hadosztály: önálló hadműveletre képes seregrész, körülbelül 10-18 ezer katona és 150-200 harckocsi alkotta.

offenzíva: nagy erejű támadás és előrenyomulás.

konvoj: olyan zárt közlekedési alakzat, amelyben a járművek szorosan együtt haladnak a veszélyes területek átszelése közben.

4 Mágneses aknák

A németek úgy számoltak, hogy ha sikerülne havonta 750 ezer tonna árut a tengeren megsemmisíteniük, Nagy-Britanniának egy éven belül fel kellene adnia a harcot. 1940 októberében repülőőről mágneses bombákat szórtak a tengerbe, amelyek a hajók mozgását érzékelve léptek működésbe. Ezek az új eszközök veszélyesen nagy pusztítást végeztek. A britek azonban találtak egy fel nem robbant példányt, és ezt szétszedve, heteken belül sikerült megtalálniuk a mágneses bombák ellenszerét.

- Mi volt a tudósok feladata a háborúban?

Év	Veszteség (millió tonna)	Elsüllyesztett német tengeralattjárók
1940	4,0	24
1941	4,3	35
1942	7,8	87
1943	1,2	244
1944	0,5	249

A brit és amerikai hajók veszteségei az elveszett hajótérben szállítható árumennyiség szempontjából és az elsüllyesztett német tengeralattjárók száma ■ A táblázat adatai miként támasztják alá a német tengeralattjárókkal folytatott küzdelem alakulásáról olvasottakat?

Német tengeralattjáró ■ Miért volt szükség a radarhoz hasonló szonár eszközre a felderítésükhöz?

tésének módszerei is, ezért a németek is súlyos veszteségeket szenvedtek, így **nem sikerült elzárniuk** az Egyesült Államok és Nagy-Britannia közötti tengeri útvonalat.

- Miért váltak a teherhajók is háborús célpontokká?
- Miért nehéz védekezni a tengeralattjárók ellen?
- Miért volt fontos a teherszállító hajók megvédése?

Az Amerikai Egyesült Államok belépése a háborúba

Az amerikai lakosság többsége **ellenezte a belépést** a világháborúba. Ugyanakkor a Japánnal való viszony egyre feszültebbé vált. ⑤ **A japánok** megszállták Kína egy részét, és **támadólag léptek fel** a Csendes-óceán térségében. Az **Amerikai Egyesült Államok** válaszul **leállította a kőolaj**

⑤ Az Amerikai Egyesült Államok elnökének véleménye a világban zajló háborúkról 1940-ben

„A hazánk fiai közül néhányan szeretik azt hinni, a háború Európában és Ázsiában nem a mi gondunk. Pedig számunkra létfontosságú, hogy az európai és ázsiai háborút kiobbantók ne szerezzék meg a mi érdekszféránkhoz vezető óceánok feletti hatalmat. Ha Nagy-Britannia elbukik, a náci nagyhatalmak (Németország, Olaszország és Japán) ellenőrzésük alá vonják Európát, Ázsiát, Afrikát, Ausztráliát és tengereket. (Ez esetben) Ránk szegeződő fegyverek között kellene élnünk.”

- Miért nem volt mindegy az amerikai elnök számára az, ami Európában és Ázsiában történt? Kiket tartott veszélyes ellenségnek? Miért?

Japán repülők a Pearl Harbor elleni támadásra készülve ■ Hogyan tették meg a hosszú utat az amerikai támaszpontig? Keresd meg az atlasz térképén Pearl Harbort!

Japán támadás Pearl Harbornál. A japán repülőgépek bombatámadásai következtében 4 amerikai csatahajó elsüllyedt, 4 másik súlyosan megsérült, 188 repülőgép megsemmisült és 2335 haditengerész életét veszítette

- Mi lehetett a japánok célja e támadással?

eladását a szigetországnak. Kőolaj nélkül Japán egész gazdasága és hadigépezete megbénult volna. Ezért a japán hadvezetés a háború elindítása mellett döntött.

1941. december 7-én Japán hadüzenet nélküli támadást indított az Amerikai Egyesült Államok legnagyobb csendes óceáni támaszpontja, Pearl Harbor ellen. Ennek következtében az itt állomásozó amerikai hadihajók és légiereő jelentős része elpusztult. 6 Óriási volt a felháborodás az Amerikai Egyesült Államokban, és az addig megosztott amerikai nemzet egységesen támogatta Rooseveltnél elnököt és kormányzatát a háborús erőfeszítésekben. Megkezdődött a háború Japán ellen. **Japánt támogatva Németország és Olaszország is hadat üzent az Amerikai Egyesült Államoknak.** Ezért számítani lehetett arra, hogy az amerikai katonák az európai hadszíntéren is megjelenjenek majd. 7

- Japán melyik térséget kívánta uralma alá hajtani?
- Miért indított háborút az Amerikai Egyesült Államok ellen?

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Melyek voltak az 1941-es év legfontosabb hadi eseményei?
- Hogyan és miért alakult ki katonai szövetség Nagy-Britannia, a Szovjetunió és az Amerikai Egyesült Államok között?
- Miért tűnt Németország és Japán helyzete kedvezőnek 1941 végén?

6 Egy Pearl Harbornél elfogott japán katona vallomása, 1941. december 14.

Egy japán katona, miután tönkrement a kétszemélyes tengeralattjárója, amit neki akart vezetni valamelyik amerikai hadihajónak, kiúszott a partra Pearl Harborban. Részletek a vallomásából: „A kimerültségem miatt azonnal elfogtak bármilyen harc nélkül. És így megkezdődött szomorú végzetem. (...) katonai becsületem összeomlott. Ilyen módon elárultam a mi százmilliónk (Japán lakossága) velem szembeni elvárását, és egy hazájához hűtlen, szomorú hadifogoly lettem (...) Amint visszatérek szülőföldemre, öngyilkosságot fogok elkövetni. Még fegyvertelenül is harapunk és küzdünk a végsőkig, mert ez a japán szellem.”

- Mi jellemezte az elfogott japán katona gondolkodását és magatartását? Mi lehet ennek a magyarázata?

TÖRTÉNELMI JELENTŐSÉG – FORDULÓPONT

A jelentős változásokat okozó eseményeket fordulópontoknak nevezzük.

Vitassátok meg, hogy az alábbi események közül melyek voltak valódi fordulópontok a második világháború történetében? Miért?

- Franciaország veresége
- A brit és a francia csapatok kimentése Dunkerque-ből
- Az angliai csata
- Az atlanti csata
- A német–szovjet háború kitörése
- Japán támadás Pearl Harbor ellen

39. Fordulat a világháború menetében, 1942. A hátszág szenvedései

1942-ben a tengelyhatalmak Európában, Afrikában és Ázsiában is súlyos vereségeket szenvedtek. Az Amerikai Egyesült Államok, a Szovjetunió és Nagy-Britannia sokkal több fegyvert gyártott és sokkal több katonát tudott a frontokra küldeni, mint Németország és Japán. Ezért egyre inkább fölénybe kerültek, és átvették a kezdeményezést.

- Miért tudott kitartani a Szovjetunió azután is, hogy súlyos vereségeket szenvedett az első hónapokban?
- Miért jelentett fordulóponthoz a második világháború történetében az Amerikai Egyesült Államok hadba lépése?
- Ha már láttál dokumentum- vagy játékfilmet a sztálingrádi csatáról, mondd el, mire emlékszel ezekből!

A tengelyhatalmak által meghódított vagy ellenőrzésük alatt álló területek Európában a második világháború idején ■ Sorolj fel minél többet azokból az országokból és területekből, amelyek Németország és Japán uralma alá kerültek a második világháború idején!

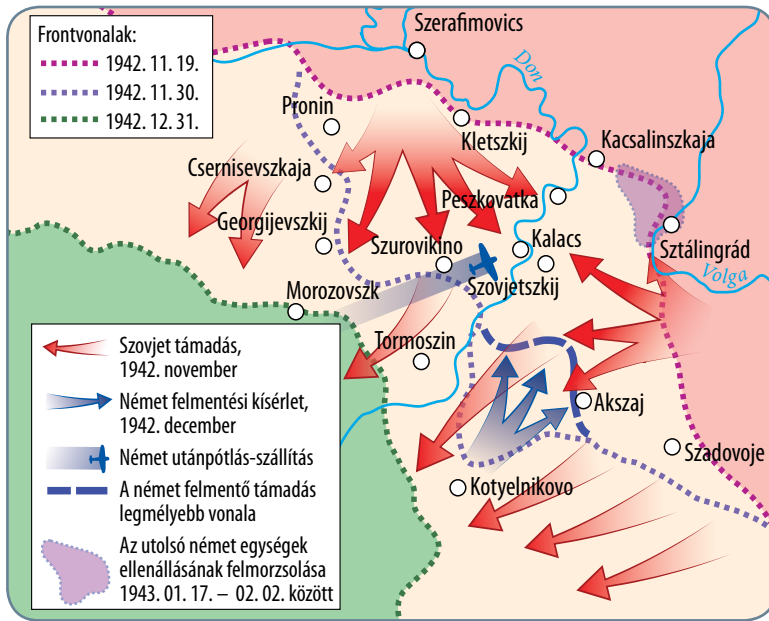
Sztálingrádban házról házra zajlott a küzdelem

- Miért válhattak jól védhető helyekké a rommá lőtt házak is?

A sztálingrádi csata

1942-ben a németek nem Moszkva ellen, hanem a **déli ipari központok ellen** indítottak támadást. A cél a **Kaspi-tenger környéki olajmezők** és a Volga-parti nagyváros, Sztálingrád elfoglalása volt. A nagy erővel felvonuló német csapatok ezúttal is sikeresen törtek előre. Elfoglalták a Kaukázust és **elérték Sztálingrádot** is. Itt azonban a **német támadás elakadt**. Hiába bombázták le a várost, az épületek romjai között harcoló szovjet katonák szívósan ellenálltak. **Hónapokig tartó véres városi harc** alakult ki, amelyben katonák és civilek tízezrei veszítették életüket.

Miközben dúlt a csata a városért, a **szovjetek** titokban nagy erőket tudtak összehívni Sztálingrádtól északra és délre. Ezek a csapatok **1942 novemberében** ellentámadást indítottak, és **bekerítették a német hadsereget**. Hitler megtiltotta a kitörést, ezért 1943. február első napjaiban Sztálingrádnál közel 100 ezer német katona esett szovjet hadifogságba.

A német csapatok bekerítése Sztálingrádnál (1942. november – 1943. január) ■ Hogyan küldtek utánpótlást a bekerített német csapatoknak?

Hitler-karikatúra ■ Mit jelképez a medvebőr? Milyen évszámot írnál az első, és melyet a második rajzhoz?

A sztálingrádi győzelem lelkesedést és önbizalmat adott a Vörös Hadseregnek a további harchoz. A németek közül viszont egyre többen érezték úgy, hogy ezt a háborút Németország nem nyerheti meg. 🇩🇪

- Milyen okai lehetnek annak, hogy a németek nem Moszkva ellen indultak?
- Mi volt a katonai jelentősége annak, hogy Sztálingrád védői ki-tartottak a végsőkig?

A japánok megállítása

A Pearl Harbor elleni japán támadás után az Amerikai Egyesült Államok hadiflottája hónapokig nem tudott akcióba lépni a Csendes-óceánon. Ezt kihasználva a japánok elfoglalták a Fülöp-szigeteket, Indonéziát, és bevették az angolok szingapúri erődjét is. Csapataik fenyegetően törtek előre India, illetve Ausztrália felé. Ahhoz azonban, hogy e hódításokat meg is tudják tartani, véglegesen le kellett volna győzni az amerikai flottát.

Az amerikaiak számára előnyt jelentett, hogy képesek voltak megfejteni a japánok titkos rádióüzeneteit. 📡

Nagy jelentősége volt annak is, hogy az amerikai repülőgép-anyakajók* közül a japánok egyet sem tudtak elpusztítani az első támadás alkalmával. Az anyahajókról felszálló repülőgépek ugyanis képesek voltak elsüllyeszteni a legnagyobb csatahajókat is. Az 1942 júniusában lezajlott Midway-szigeteki (midvéj) tengeri csatát is a repülőgépek vívták meg. A győzelem azon múltott, hogy az amerikaiaknak sikerült négy japán repülőgép-anyakajót is elsüllyeszteni, miközben ők csak egy ilyen hajót vesztek.

📡 Az FA fedőnév megfejtése

1942 tavaszán a lehallgatott és megfejtett titkos japán rádióüzenetekből az amerikaiak megtudták, hogy az ellenséges flotta valahol nagy erejű támadásra készül. A célpont az üzenetekben mindig csak FA fedőnévvel szerepelt. Feltételezték, hogy ez a Midway-szigeten lévő flottabázis lehet, de erről meg is akartak bizonyosodni. Cselből azt a kódolatlan rádióüzenetet küldték, hogy Midway szigetén elromlott a víztisztító berendezés. Aztán vártak. Nemsokára japán üzenetet fogtak ezzel a szöveggel: „FA ivóvízhiánnyal küzd.”

- Miért jelent nagy előnyt a háborúban az ellenség titkos üzeneteinek megfejtése?

repülőgép-anyakajó: felszállófedélzettel ellátott, repülőgépeket hordozó hajótípus.

Amerikai repülőgép-anyahajó

tűsz: olyan személy, akinek a megölésével fenyegetőznek fogvatartói.

partizán: megszálló idegen hadsereg ellen harcoló fegyveres csoport tagja.

🕒 Német katonai közlemény egy francia újságban, 1941. október 22.

„Anglia és Oroszország által pénzelt bűnözők október 20-án meggyilkolták Nantes (nanti) város német parancsnokát. Mostanáig nem sikerült a gyilkosokat elfogni. A bűn megtorlásaként parancsot adtam 50 tűsz agyonlövésére. Ha a gyilkosok nem kerülnek kézre október 23-ig, további 50 tűszt lövötek agyon.”

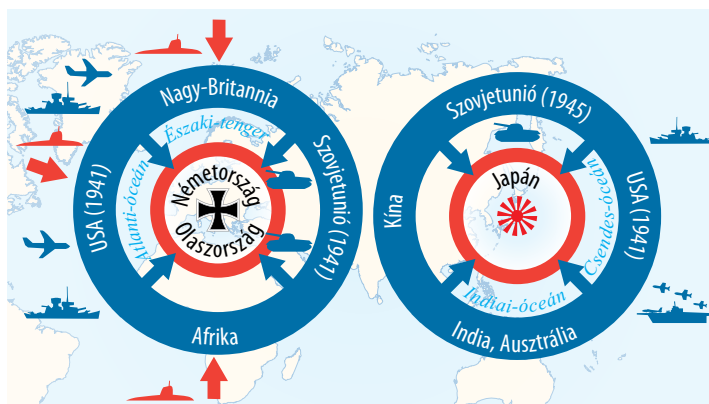
- Milyen hatást válthatott ki egy ilyen közlemény a helyi lakosság körében?

Partizánok ▪ Mire készülnek a képen látható partizánok?

A japánok nem tudták pótolni veszteségeiket. Az Amerikai Egyesült Államok flottája így átvette kezdeményezést, és megkezdte a csendes-óceáni szigetek felszabadítását. Japán már nem jelentett közvetlen veszélyt, ezért az amerikaiak 1942 után már a németek elleni harcra koncentrálták legfőbb erőiket.

- Milyen okoknak volt köszönhető a japánok kezdeti sikere?
- Hogyan változott meg a tengeri hadviselés módja?

A tengelyhatalmak földrajzi elhelyezkedése ▪ Miért volt kedvezőtlen a helyzetük?

Náci terror az elfoglalt országokban

A németek a megszállt területeken brutálisan megtoroltak minden ellenállási kísérletet. A katonák vagy katonai létesítmények elleni támadás esetén **polgári tűszokat* szedtek és végeztek ki.** 🕒 Ezzel rettegésben tartották a lakosság nagy részét, ugyanakkor sokan éppen emiatt csatlakoztak a fegyveres ellenállókhoz és a partizánokhoz*.

A németek és a partizánok közötti harc a Szovjetunió megszállt területein vált a legkiterjedtebbé és a legkegyetlenebbé. A német fegyveres alakulatok **egész falvakat gyilkoltak le, és gyújtottak fel** azzal a váddal, hogy együttműködtek az erdőkben bujkáló partizánokkal.

Lengyelországban és a Szovjetunióban a németek bevonulása után szinte azonnal megkezdődött a **helyi zsidó és cigány lakosság**, valamint a politikai komisszárok **legyilkolása**. Speciális kivégzőosztagok érkeztek a területre, amelyek néhány nap alatt több százezer ártatlan embert öltek meg.

- Mi volt a célja a tűszszedésnek és a megtorlásoknak?

Az ellenség városainak bombázása

A háború első éveiben a **Varsó** és **Rotterdam** elleni német bombázás még nagy megdöbbenést keltett. Az angliai csata alatt az angol városok, köztük **London bombázása** már

rendszeressé vált. Az emberek a metrókban és a pincékben kialakított óvóhelyeken összezsúfolódva kerestek menedéket. Így is **hatvanezer civil áldozata** volt a német légitámadásoknak **Nagy-Britanniában**.

1942-től kezdve viszont elsősorban a német lakosság szenvedett a bombázásoktól. Az **angol és amerikai repülők** három éven keresztül szinte mindennap **támadták a német nagyvárosokat**. Úgy gondolták, ezzel jelentősen megnehezíthetik a német hadiipar működését és az utánpótlások szállítását. Tudták, hogy a **szőnyegbombázásokban*** **nagyon sok ártatlan civil is meghal**, de ezt is elfogadható eszköznek tekintették az ellenség megtörése érdekében. A háború végére a német nagyvárosok szinte mindegyikét földig lerombolták. Összesen **600 ezer német polgári lakos vesztette életét** a légitámadásokban.

- Mondj példákat, amelyek a légierő kiemelkedő fontosságát bizonyítják!

A lebombázott Drezda ■ Nézz utána a könyvtárban vagy az interneten, mely városok szenvedtek súlyosabb veszteséget a második világháborúban! Milyen értékek vesztek el pótolhatatlanul?

OKOK KERESÉSE ÉS ÉRTÉKELÉSE

Ugyanannak az eseménynek és döntésnek többféle oka is lehet.

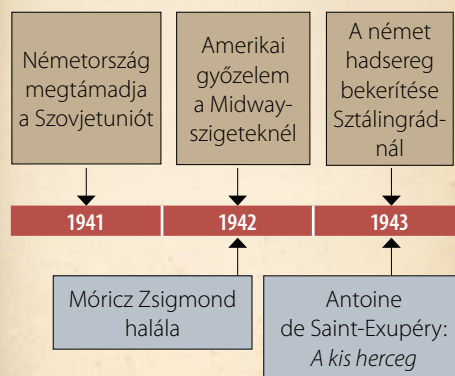
1. Sztálingrád nagyon fontos csomópontja volt a Volgán keresztül vezető szállítási útvonalnak. Ezen az útvonalon nagy mennyiségű fegyvert, hadianyagot és élelmiszert juttathattak el a front különböző pontjaira.
 2. A város a Szovjetunió vezérének nevét viselte. Sztálingrád elfoglalása a győzelembe vetett hit megtartása szempontjából a németeknek és a szovjeteknek is nagyon fontos volt.
- Vitassátok meg, melyik körülmény játszhatta a nagyobb szerepet abban, hogy a sztálingrádi csata megnyerésére mind a két fél nagy erőket mozgósított!

szőnyegbombázás: a zárt kötelékben repülő bombázógépek a célterület fölé érve egyszerre dobják le az összes bombájukat, válogatás nélkül elpusztítva mindent, ami azon a területen van.

Bombázógép ■ Hogyan védekeztek a vadászgépek ellen?

TÖRTÉNELEM – IRODALOM

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Hogyan ért véget a tengelyhatalmak győzelmi sorozata 1942-ben?
- Sorolj fel minél több okot, amely közrejátszott abban, hogy a németek és a japánok vereségeket szenvedtek!
- Milyen borzalmakat élt át a polgári lakosság a háború alatt?

Harcok Észak-Afrikáért és a Földközi-tengerért

■ OLVASMÁNY

- A történelmi atlaszod térképén kövesd folyamatosan az olvasmányban leírt eseményeket!

Az olaszok Északkelet-Afrikában már a világháború kitörése előtt elfoglalták Etiópiát. Miután az olaszok 1940 júniusában hadat üzentek Nagy-Britanniának, csak idő kérdése volt, hogy Mussolini mikor indít támadást a britek ellenőrzése alatt álló Egyiptom ellen is. Az 1940 szeptemberében megindított hadjárat kezdetben sikert hozott, a britek kénytelenek voltak visszavonulni. Az utánpótlási vonalak ellenőrzése szempontjából Málta szigetének elfoglalása is fontos lett volna, mert az innen felszálló brit repülőgépek nagy veszteségeket tudtak okozni a Földközi-tengeren közlekedő olasz és német hajóknak. Máltát azonban nem sikerült elfoglalniuk a tengelyhatalmaknak.

Brit légvédelmi üteg Máltán

Októberben a britek erősítést küldtek, és december 9-én váratlanul ellentámadást indítottak. Szétverték az olasz erőket, és januárban elfoglalták Tobrukot és Bengázit. A további előrenyomulást csak az akadályozta meg, hogy a brit csapatok egy részét átvezényelték Görögországba.

A németek 1941 februárjában gépesített csapatokat küldtek olasz szövetségésük támogatására. Az így felállított Német Afrika-hadtest

parancsnokává Erwin Rommel altábornagyot nevezték ki.

Rommel mestere volt a páncélos erőkkel végrehajtott váratlan és gyors támadásoknak. Az észak-afrikai sivatagos terep kedvezett is az ilyen akcióknak. A német és olasz erők Tobrukba szorították vissza a briteket. A sivatagban manőverezve a jobb német harckocsik és az eredetileg légvédelmi célokra kifejlesztett 88 mm-es ágyúk megállították a brit harckocsik elkeseredett ellentámadásait. Amikor pedig a brit előrenyomulás kimerült, Rommel egy újabb váratlan támadással 1942 májusában elfoglalta a stratégiai fontosságú kikötőt, Tobrukot. Csak az el-alameini szorosnál sikerült megállítani az Egyiptomba betörő német és olasz csapatokat.

1942 őszén azonban az afrikai hadszíntéren is fordult a kocka. A létszámában és fegyverzetében megerősödött brit hadsereg élére az energikus Bernard Montgomery tábornok került, aki október 23-án parancsot adott a támadásra. Az el-alameini csata több napig tombolt. November 4-én a britek áttörték a német és olasz védelmi vonalat, és 1500 km-t nyomultak előre nyugat felé.

Nem sokkal később amerikai és angol csapatok szálltak partra Marokkóban és Algériában. Az afrikai német és olasz erők így két tűz közé szorultak, és végül 1943. május 13-án Tunéziában megadták magukat. A szövetségésesek ezáltal ismét uralni tudták a Földközi-tengert.

Montgomery tábornok

40. A holokauszt

Hitler a németek legfőbb ellenségeként a zsidóságot jelölte meg. Ezért hatalomra jutása után olyan intézkedéseket hoztak, amelyek korlátozták a zsidó lakosság szabadságát, a háború kitörése után pedig a teljes megsemmisítésükre törektek. Németországban és a németek által megszállt országokban pusztán zsidó származása miatt több millió embert gyilkoltak meg a háború alatt. Ezt az iszonyú népirtást nevezik holokausztnak*.

Fajüldözés a náci Németországban

Hitler a fajelmélet elvakult hirdetője volt. E tudománytalan, hazug és veszélyes elmélet szerint az emberi fajok között vannak felsőbbrendűek és alsóbbrendűek. A felsőbbrendű fajok kiváló tulajdonságaikat pedig csak akkor tudják megőrizni, ha nem keverednek más fajokkal. ❶

Hitler hatalomra kerülése után **mindenki származását ellenőrizték**. Akiről kiderült, hogy a szülei vagy nagyszülei között **zsidó, cigány vagy fekete bőrű is volt, másodrendű állampolgárrá vált**. Kitiltották a németek által használt éttermekből és közlekedési eszközökről. Ha orvos vagy tanár volt, nem végezhetett szabadon a hivatását. A náciak feldúlták a zsidók üzleteit, és fajarulóknak nevezték azokat a németeket, akik zsidóktól vásároltak. A náci törvények **megtiltották a házasságot az árjának mondott németek és a zsidók, a cigányok, valamint a fekete bőrűek között**. Az állami propaganda által szított ellenséges légkörben megszorodtak és egyre durvábbá váltak a **zsidókat ért utcai megaláztatások és bántalmazások**.

- Hogyan alázták meg és különítették el a zsidóságot?
- Miért a zsidókat jelölte meg fő ellenségnek Hitler?
- Melyik elmélet alapozza meg az antiszemitizmust?

Mi történt a zsidókkal a világháború kitörése után?

A háború kitörése után a náciaknak már nem kellett törődniük a nemzetközi közvéleménnyel. **Lengyelországban és a Szovjetunióban tömeges kivégzésekre került sor**, ahol a zsidó közösségek és családok mindegyik tagját megölték, beleértve a gyermekeket is. ❷ **A városokban az ottani teljes zsidó lakosságot összezsúfolták a németek által kijelölt területre, és a sárga, hatágú Dávid-csillag viselésére kötelezték őket**.

A kevés élelmiszer és a rossz körülmények következtében a **gettókban*** az élet elviselhetetlenné vált. **Az éhségtől**

- Mit nevezünk antiszemitizmusnak?

❶ Adolf Hitler a fajok közötti különbségről 1925-ben

„Az erősebbnek uralkodnia kell a gyengébbben, és nem szabad a gyengébbel egybeolvadnia, mivel ezzel feláldozza saját nagyságát. Csak a születésénél fogva gyengébb egyén tartja ezt kegyetlennek.”

holokauszt: görög eredetű szó, jelentése „égő áldozat”. Történelmi fogalomként használva a második világháború alatt lezajlott népirtást jelenti, amelynek célja az európai zsidóság teljes megsemmisítése volt. Főként Izraelben és az Egyesült Államokban használják a héber eredetű soá szót is. A kifejezés héberül csapást, veszedelmet, katasztrófát jelent.

Zsidó diákok megszegényítése egy német iskolában 1935-ben (A táblán: „A zsidók a mi legnagyobb ellenségeink. Vigyázz a zsidókkal!”)

2 Egy család elhurcolása, egy túlélő szemtanú, Eliezer Melamed visszaemlékezése alapján

„Az anya a szoba egyik sarkában bújt el, a három gyerek egy másikban. A németek bejöttek és megtalálták a három gyereket. Az egyik gyermek, egy kisfiú, amikor a németek rángatni kezdték a gyerekeket, elkezdett sikítani: »Mama! Mama!« De az egyik testvére rászólt: »Ne mondd, hogy Mama, mert akkor őt is elviszik!« A kisfiú abbahagyta a sikítózást. A gyermekeket elhurcolták. Az anya megmenekült.”

gettó: zsidó negyed, a zsidó lakosságot elkülönített városnegyedekben gyűjtötték össze.

haláltábor: olyan tábor, ahol megsemmisítés céljából gyűjtötték össze az embereket.

SS-katona: a náci párt fegyveres alakulatának tagja. Az SS katonái hírhedtek voltak kíméletlenségükről, és meghatározó szerepük volt a zsidóság elleni bűnökben. A haláltáborokat is az SS őrizte és működtette.

3 Felkelés a varsói gettóban

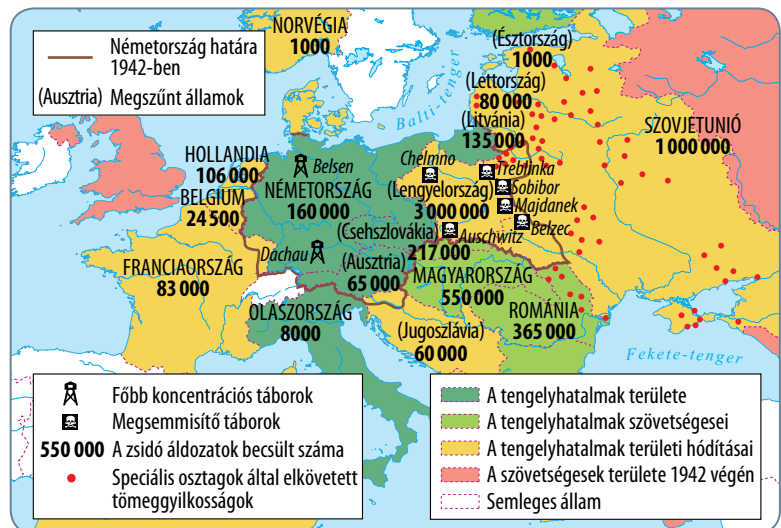
A varsói gettóban 1942 végén jött létre a Zsidó Harci Szervezet. Katonai kiképzést szerveztek, bunkereket, alagutakat építettek. A titkos szervezetnek 600 harcosa volt, amikor 1943. április 18-án 850 SS-katona* megkezdte a gettó kiürítését. A harcot választó ellenállók megtámadták a németeket és égő benzines palackokkal két tankot is felgyújtottak. Hetekig tartó harc vette ezzel kezdetét. A bunkerrendszerben a harcosok eltűntek, s másik épületben tűntek fel ismét. Amikor május 7-én a náciak körülvették a felkelés vezetőinek rejtekhelyét, a bent lévők a fogság helyett az öngyilkosságot választották. A németek a gettó minden házáat lerombolták. Az ott talált 56 ezer embert megölték vagy elhurcolták.

- Mit gondolsz, miért csatlakoztak sokan a varsói zsidók közül a reménytelen harchoz?

és a betegségek¹ már sokan itt meghaltak. A nemzetiszocialista vezetőknek azonban ez sem volt elég.

Hitler az európai zsidóság teljes elpusztítását akarta. ³ Ezért **haláltáborokat*** állítottak fel, ahol **gázkamrákban naponta ezrével gyilkolták meg** a megszállt országokból vasúton erőszakkal elhurcolt embereket. ⁴ A megtévesztő módon „végső megoldásnak” nevezett terv végrehajtása során 1942 és 1945 között **hatmillió zsidó ember**, köztük másfél millió gyermek **esett áldozatul** a náciak által elkövetett **tömeggyilkosságnak.** ⁵

- Mely lépésekben valósult meg a zsidóság tragédiája?

A holokauszt eseményei és helyszínei ■ Mely országokban volt a legmagasabb az áldozatok száma? Hol épültek haláltáborok? Mi lehet a magyarázata annak, hogy a tömeggyilkosságokat Németország határain kívül követték el?

A varsói gettó kiürítése ■ Miért olyan megrázó ez a fénykép?

4 Szökött foglyok beszámolója

Az Auschwitzban folyó tömeggyilkosságokról szökött foglyok számoltak be. „A gázkamra falain zuhanyrózsák vannak, így a kamra egy óriási fürdőcsarnok látszatát kelti. (...) Az áldozatokat először az előcsarnokba vezetik, ahol azt mondják nekik, hogy a fürdőbe mennek. Itt levetkőznek, s tovább ámítják őket azzal, hogy két fehér köpenybe öltözött férfi mindenkinek törülközőt és szappant oszt szét. Utána a gázkamrába préselik őket. 2000 ember teljesen megtölti a kamrát, úgy, hogy ott csak állva férnek el. Azért, hogy ennyi embert beszorítsanak, gyakran a kamrába lőnek, hogy a bentlevőket arra kényszerítsék, hogy előre húzódjanak. Ha már mindenki a kamrában van, kívülről bezárják az ajtót. (...) Utána gázálarcos SS-katonák másznak a tetőre, az említett ablakokat kinyitják, és bádogdobozokból port szórnak a kamrába. (...) Ez valószínűleg egy olyan ciánkészítmény, amely bizonyos hőmérsékleten gázzá alakul át. E procedúra után három perccel a kamrában mindenki halott. (...) A négy krematórium (halottégető kemence) össz-teljesítőképessége (...) naponta hatezer elgázosítás és elégetés.”

- Mit gondolsz, miért akarták a náci vezetők még a németek előtt is titokban tartani mindazt, ami a haláltáborokban történt?

Az Auschwitz környéki táborrendszer ma a nemzetiszocializmus áldozatainak múzeuma ■ Milyen hatással lehet a mai emberekre az egykori haláltáborban berendezett múzeum?

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Miért veszélyes a fajelmélet tana?
- Mutasd be, hogyan vált a zsidó emberek helyzete egyre szörnyűbbé Németországban és Európában! Melyek voltak e folyamat legfőbb állomásai?

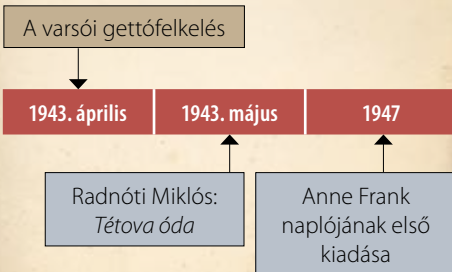
Zsidók elhurcolása ■ Milyen kocsikban szállították az embereket Auschwitzba?

5 A roma holokauszt

A náciak a cigányokat (romákat) is alacsonyabb rendűeknek tekintették, és pusztulásra szánták. Kezdetben helyben, különféle módszerekkel ölték meg őket, 1943 februárjától pedig a cigányokat is igyekeztek Auschwitzba szállítani. Itt az embertelen körülmények miatt tömegesen megbetegedtek, meghaltak, ezért a németek a cigány tábor felszámolása mellett döntöttek. A tervezett akció napján (1944. május 16.) azonban a cigányok fellázadtak, kövekkel, vascsövekkel, szögesdróttal védekeztek a fegyveres őrökkel szemben. A váratlan fordulatra az SS elhalasztotta a cigány tábor felszámolását. A még munkaképes rabokat más táborokba vitték, a maradék 2897 főt – jórészt gyerekeket, nőket és időseket – 1944. augusztus 2-án éjszaka legyilkolták.

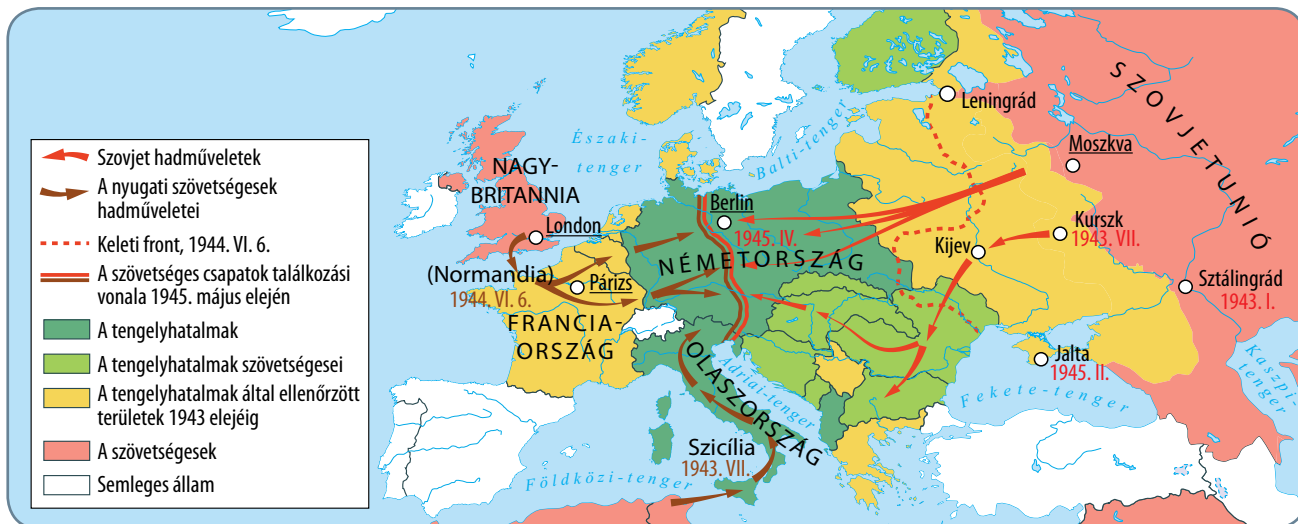
A roma ellenállásra emlékezve tartják május 16-án a bátorság és roma ifjúság napját, a meggyilkoltakra emlékezve pedig augusztus 2-án a holokauszt roma áldozatainak emléknapját.

TÖRTÉNELEM – IRODALOM

41. Németország és Japán legyőzése, 1943–45

A szovjetek 1944-ben már megállíthatatlanul törtek előre. Ugyanebben az évben az amerikai és brit csapatok is partra szálltak Franciaországban. A keletről és nyugatról egyszerre érkező támadás harapófogóba szorította Németországot. A német hadsereg azonban még így is nehéz ellenfél volt.

- Miért jelentett fordulatot az 1942-es év a háború menetében?

A második világháború eseményei (1943–1945) ■ Hol szálltak partra a szövetséges csapatok 1943-ban és 1944-ben?

A Vörös Hadsereg ellentámadása

A sztálingrádi csata után a német hadsereg új harckocsikat is bevetve próbálta meg újra áttörni a szovjetek vonalait. **1943 nyarán Kurszknál** azonban ez a támadás is kudarcot vallott. **Tankok ezrei** maradtak kiegészítve roncsként a csatatéren. Ilyen méretű **veszteségeket a német hadiipar már nem tudott pótolni**. A Szovjetunió ezzel szemben ekkor már képes volt újabb és újabb hadseregeket megfelelően felfegyverezni és a frontra küldeni. **1944-ben a német csapatokat teljesen kiszorították** a Szovjetunió és Lengyelország területéről. **A háború elérte Németországot is**. A kegyetlen küzdelem és az erőszak itt sem kímélte a polgári lakosságot.

- A nagy veszteségeket okozó csaták melyik fél számára jelentettek nagyobb problémát? Miért?
- Értékelj Németország helyzetét a kurszki vereség után!

A második front megnyitása

Sztálin 1941 óta folyamatosan azt követelte a szövetségeseitől, hogy szálljanak partra Európában, és támadják meg a németeket. E **második front megnyitása megosztottai volna Németország erejét**, és enyhíthette volna a Vörös Hadsereg nehezedő nyomását. Az angolok és az amerikai-

A második világháború félelmetes fegyvere, a német Tigris harckocsi ■ Hasonlítsd össze a 76. oldalon található tankkal! Milyen változásokat látsz?

A kurszki csata ■ Miért jelentettek könnyű célpontot a harckocsik ezen a terepen?

ak azonban évekig csak fegyverekkel, élelmiszerrel és szállítóeszközök átadásával tudtak segítséget adni a Szovjetunióknak. **1943-ban először Olaszországban** szálltak partra a szövetséges csapatok. A brit–amerikai haderő kezdetben gyorsan tért nyert Dél-Olaszországban. Az olasz katonai vereségek **Mussolini fasiszta diktatúrájának bukásához vezettek**. Mussolinit átmenetileg letartóztatták, de a fogságból német kommandósok kiszabadították. A diktátor rövidesen létrehozott egy **németbarát fasiszta bábállamot**, hatalmát azonban már nem tudta visszaállítani. Mivel Hitler fontosnak tartotta az olasz frontot, csapatokat küldött az előrenyomuló nyugati szövetségesek ellen. Az olaszországi harcok így elhúzódtak **1945 tavaszáig**. Ekkor nemcsak a németek veresége következett be, hanem **összeomlott a fasiszta bábállam is. Mussolinit olasz partizánok végezték ki.**

- Milyen politikai és katonai következményei voltak az olaszországi partraszállásnak?

Az Európa náci uralom alóli felszabadításáért indított nyugati hadjárat **1944. június 6-án** vette kezdetét. Nagy-Britanniából **több százezer amerikai és brit katona kelt át a La Manche (lamans) csatornán**, hogy partra szálljon a németek által elfoglalt Franciaországban. A németek számítottak az invázióra, de nem **Normandiában**. Ez is közrejátszott abban, hogy hathatós légi támogatás mellett **a szövetséges csapatok be tudtak nyomulni Franciaországba**. Néhány hónapon belül felszabadították Párizst, és **elérték Németország nyugati határát**. A nyugatról előretörő amerikai, brit és a keleti irányból támadó szovjet csapatok 1945 áprilisában Németország közepén, az Elba folyónál találkoztak.

- Miért vált különösen nehézé a németek helyzete a normandiai partraszállás után?

A szövetséges csapatok partraszállása Normandiában ■ A partszakasz elfoglalása után mi volt a legfontosabb feladat?

Egyesülve a szabadságért ■ Melyik szövetséges ország hiányzik a plakátról?

A szövetséges hatalmak vezetői: Churchill angol miniszterelnök, Roosevelt amerikai elnök, Sztálin, a Szovjetunió diktátora

1 A moszkvai rádió tudósítása Berlinből, 1945. május

„Dühödtt csata dúl az utcákon, a levegőben és a föld alatt is a metróalagutakban, közeledve a Spree (spré) folyóhoz, a Reichstaghoz és a városközponthoz. Az egész tájat betakarja a levegőben szálló téglapor. Azokban a kerületekben, ahol még harcok folynak, természetesen civileket nem látni az utcákon, csak fehér zászlókat látni itt-ott az ablakokban. Fehér zászló az ablakban, és egy géppuska a padláson. Nincs ebben azonban ellentmondás. A német hadosztályok még macskul és hevesen ellenállnak akár a csapdába esett farkas.”

- Milyen helyzetbe került Berlin polgári lakossága?

A második világháború lezárása Európában

1945 áprilisának végén a Vörös Hadsereg körülzárta **Berlint**. Hitler, nem törődve a német főváros lakóinak sorsával, parancsot adott az értelmetlen harc folytatására. **A végső ostromban** több százezer orosz és német katona halt meg, és a civil áldozatok száma is rendkívül magas volt. **1 Hitler öngyilkosságot követett el**, a náci **Németország** pedig **1945. május 8-án kapitulált***, elfogadta a **feltétel nélküli megadást**.

A szovjet hadsereg tankjai benyomulnak Berlinbe. Később a német fővárost is négy megszállási körzetre osztották

kapitulál: megadja magát, leteszi a fegyvert.

Arról, hogy mi lesz a legyőzött Németország sorsa a háború után, a győztes nagyhatalmak vezetői, **Roosevelt, Churchill és Sztálin** dönthettek. Az **1945 februárjában Jaltában** megtartott értekezletükön már előre **elhatározták**, hogy **Németországot és Berlint megszállási körzetekre osztják**. Arról is döntést hoztak, hogy **betiltják a náci párt tevékenységét**, a **háborús bűnöket elkövetőket** pedig felkutatják és megbüntetik.

1945 nyarán a Berlin melletti **Potsdamban** a három nagyhatalom vezetője konferenciát tartott. Ezen Sztálinon kívül már az új amerikai elnök, Truman és az új brit miniszterelnök, Attlee (etlí) vett részt. **Meghúzták Lengyelország új határvonalait**, amely jelentős területi veszteségeket jelentett Németország számára. Az itt élő többmillió **német lakosságot Németországba telepítették**. Ugyanez a döntés született a **Csehszlovákiában és Magyarországon lakó németekről is**. A Szovjetunió megtartotta azokat a lengyel területeket, amelyeket 1939-ben elfoglalt. Innen több millió lengyelt telepítettek ki.

Az európai hadszíntéren győztes hatalmak Potsdamból küldött üzenetben felszólították Japánt is a fegyverletételre. A japánok azonban ezt visszautasították.

- Hol és mikor találkoztak egymással a szövetséges nagyhatalmak vezetői? Milyen döntéseket hoztak?
- Milyen céljai lehettek azoknak a döntéseknek, amelyeket a győztes hatalmak Németországgal és a németekkel kapcsolatban hoztak?

Németország megszállási körzetei ■ Mit jelentett az, hogy a győztes hatalmak megszállási körzetekre osztották fel Németországot? Melyik ország ellenőrzése alá került a Berlint körülvevő terület?

Japán fegyverletétele

Németország legyőzését követően az Egyesült Államok minden erejével Japán ellen fordult. Addigra már **Japánnak nagyon kevés hadihajója és repülője maradt**. A japán katonák azonban az utolsó emberig küzdöttek minden kis szigetért is. Az amerikai vezetés tartott attól, hogy a Japán elleni támadás hatalmas emberveszteséget fog okozni. Ezért az új amerikai elnök, **Truman úgy döntött, hogy megfélemlítésül atombombát dobnak Hirosimára és Nagaszakira**. Az új fegyver iszonyú pusztítást végzett mind a két japán városban. **Több mint 125 ezer ember halt meg azonnal**, és még többen a következő hetekben, és még évekig a sugárterhelés következtében. **1945. szeptember 2-án Japán is letette a fegyvert, ezzel a második világháború véget ért.**

A hirosimai atomtámadás egyik túlélőjének visszaemlékezése

„Felnéztem az égre, megpróbáltam megtalálni a repülőgépet a szememmel. Aztán egy hatalmas villanást láttam, az arcomat a földbe temettem. Arra emlékszem, hogy a robbanás hatása ledöntött a lábamról. Amikor körbenéztem, egyetlen barátomat sem találtam. Darabokra szaggatta őket a robbanás vagy elégték. Az összes ruhám leszakadt rólam. A bőröm lehámlott és csüngött a testemen.”

Nagaszaki az atomtámadás után ■ A kép és a forrás alapján készíts beszámolót az atomtámadás okozta pusztulásról! Rendeztetek vitát az atombombák ledobását elrendelő döntéssről!

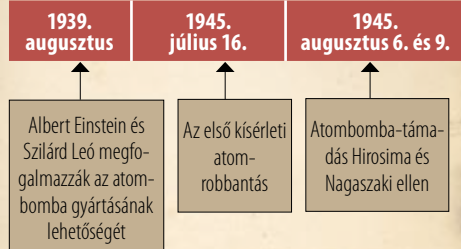
TÖRTÉNELMI NÉZŐPONTOK

A történelem nem egyszerűen események és tények sorozata.

Amikor egy történész a második világháború történetével foglalkozik, nagyon sokféle kérdést feltehet az eseményekkel kapcsolatban. Miért 1939-ben tört ki az újabb világháború? Miért nem előbb vagy miért nem később? Miért nem lépett be az Amerikai Egyesült Államok a háborúba már 1939-ben? Miért szenvedtek vereséget a tengelyhatalmak? Melyek voltak a háború fordulópontjai? E példák közül az is kiderül, hogy jó kérdéseket csak az tud feltenni, aki már rendelkezik ismeretekkel a témáról.

- Fogalmazzatok meg olyan kérdéseket, amelyek bennetek merültek fel a második világháború eseményeinek megismerése során! Hasonlítsátok össze a kérdéseiteket, válasszátok ki a legérdekesebbeket közülük!
- Készíts egy kronológiát a második világháború történetéről! A feladatot érdemes számítógép segítségével elkészítened, mert így az interneten képeket kereshetsz hozzá.

TÖRTÉNELEM – FIZIKA – KÉMIA

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Gyűjtsd össze, melyek voltak az 1944-es és 1945-ös év legfontosabb eseményei!
- Sokan már 1944-ben biztosra vették, hogy Németország és Japán elveszti a háborút. Miért gondolhatták ezt?
- A tengelyhatalmak vereségének voltak gazdasági és katonai okai egyaránt. Mondj egy-egy példát mind a kettőre!

42. Magyarország a világháborúban. A hadba lépéstől a német megszállásig

A második világháború kitörésekor a magyar kormány igyekezett az országot távol tartani a fegyveres küzdelemtől. A német katonai sikerek hatására azonban a magyar hadvezetés úgy gondolta, hogy érdemes Németország oldalára állni. Ezért 1941-ben Magyarország is bekapcsolódott a Szovjetunió elleni háborúba. A háború elhúzódása és az egyre hatalmasabb veszteségek azonban rövidesen rádöbentették Horthy Miklóst és környezetét, hogy súlyos hibát követtek el.

- Mi volt Magyarország legfőbb külpolitikai célja az első világháború utáni évtizedekben?
- Melyik terület került vissza Franciaország veresége után?

A trianoni Magyarország és a visszacsatolt területek ■ Melyik területet kapta vissza Magyarország először?

Teleki Pál

1 Teleki Pál a magyar külpolitika alapelveiről, 1941. március 3.

„A magyar kormánynek fő feladata ebben az európai háborúban az, hogy Magyarország katonai, anyagi és népi erejét a háború végéig konzerválja (megőrizze). Mindenáron távol kell maradni a konfliktusban való részvételtől. A háború kimenetele kétséges. (...) Kockáztatni az országot, fiatalágunkat, hadierőnket csak önmagunkért szabad és senki másért.”

Visszacsatolt országrész	Terület (km ²)	Népesség (fő)	Magyar anyanyelvű lakosság
Szlovákia és Kárpátalja déli része 1938. november 2., döntőbírósi ítélet	11 927	1 041 401	84,4%
Kárpátalja északi része 1939. március 14–18., katonai bevonulás	12 147	674 923	9,2%
Erdély északi része 1940. augusztus 30., döntőbírósi ítélet	43 104	2 644 732	51,8%
Délvidék nyugati része 1941. április 11., katonai bevonulás	11 475	1 030 027	38,9%
Összesen 1938–1941	78 653	5 391 083	50,3%
Magyarország 1941-ben	171 753	14 683 323	77,4%

A visszacsatolt országrészek területe és népessége ■ Melyik visszacsatolt területen volt a legmagasabb a magyarok számaránya?

A délvidéki bevonulás

A második világháború első éveiben újra **Teleki Pál** volt a **magyar miniszterelnök**, aki fenn akarta tartani **Magyarország fegyveres semlegességét**. 1 Horthy és a Teleki-kor-

mány **nem volt hajlandó belépni a Lengyelország elleni háborúba**, sőt az **ország befogadta a németek elől menekülő lengyel katonákat és civileket**. Teleki létfontosságúnak tartotta, hogy az ország ne kerüljön háborús konfliktusba az első világháborúban győztes nagyhatalmakkal. Ugyanakkor **elfogadta a németek támogatását** a visszacsatolt területek ügyében. **1940 augusztusában a második bécsi döntéssel újabb jelentős területet – Észak-Erdély és Székelyföld – csatoltak vissza Magyarországhoz.**

1941 tavaszán a németek Jugoszlávia megtámadására készültek. Berlin csak a csapatainak átengedését kérte, és ezt Magyarország engedélyezte. A magyar katonai vezetés azonban azt is sürgette, hogy az ország is vegyen részt a hadjáratban, mert a kimaradás esetén veszélybe kerülhetnek az elcsatolt területek visszaszerzésével kapcsolatos eredmények és remények. **Horthy Miklós a területek visszaszerzése mellett döntött**, és később a magyar kormány is jóváhagyta ezt. Teleki Pál miniszterelnök – aki mindenáron távol akarta tartani Magyarországot a világháborútól – nem tudta feloldani ezt az ellentmondást, és április 3-án hajnalban öngyilkos lett. Horthyhoz írott búcsúlevelében a küszöbönálló jugoszláviai magyar bevonulás külpolitikai kockázataira figyelmeztette a kormányzót. Ez azonban hatástalan maradt. **A honvédség április 11-i támadása nyomán Magyarország a vegyes lakosságú Délvidék nagy részét is birtokba vette.**

- Milyen válaszút elé került Magyarország 1941 tavaszán?
- Miért lett öngyilkos Teleki Pál?

Jugoszláviai bevonulás ■ Milyen harci eszközök láthatók a képen?

Területgyarapodások 1938 és 1941 között

Az 1938–1941 közötti területgyarapodások külpolitikai sikert jelentettek. Magyarország területe csaknem megduplázódott, lakossága több mint 50 százalékkal nőtt. Ez jelentősen növelte Magyarország gazdasági és katonai potenciálját, ami a háborús viszonyok között előnyös fejlemény volt. A magyar külpolitika ugyanakkor egyre kiszolgáltatottabbá vált az olasz és főleg a német törekvéseknek.

A „hideg napok”

A magyar fennhatóság ellen szórványos fegyveres ellenállás bontakozott ki, a magyar katonák gyakran estek áldozatul orvlövészek akcióinak. A honvédség 1942 januárjában rajtaütésszerű ellenőrzést indított, részben a megtorlás, részben a megfélemlítés céljával. A magyar megszállók az úgynevezett „hideg napok” során több mint 3000 „gyanús” polgári személyt végeztek ki, illetve gyilkoltak meg. Többségük szerb, illetve zsidó származású volt. Az áldozatok egyharmadát nők, öregek és gyermekek tették ki.

A katonai bíróság az akció vezetőit 1943 végén halálra, illetve börtönbüntetésre ítélte. Többen azonban Németországba szöktek, és a Wehrmachtban, illetve a Waffen SS-ben szolgáltak tovább.

- Nézz utána, melyik regény és film foglalkozott a „hideg napok” történetével?

Magyar katonák a Don-kanyarnál

- Mi látható ezen a képen?
Mire következtetsz ebből?

④ Werth Henrik vezérkari főnök feljegyzése a Szovjetunió elleni hadba lépésről, 1941. június 14.

„Szilárd meggyőződésem szerint Magyarország a német–orosz háborúban nem maradhat tétlen. E háborúban részt kell vennünk:

1. Mert ezt megköveteli az ország területi épségének, valamint állami, társadalmi és gazdasági rendszerünk biztosítása,
2. mert jövőnk érdekében az orosz szomszédság gyengítése és eltávolítása határainktól elsőrendű nemzeti érdek,
3. mert erre kötelez a keresztény nemzeti alapon álló világnézetünk és a bolszevizmussal szembeni elvi állásfoglalásunk úgy a múltban, mint a jelenben is,
4. mert politikailag a tengelyhatalmak mellett véglegesen lekötöttük magunkat,
5. mert további országgyarapításunk ettől függ.”

munkaszolgálatos: a zsidó származású férfiak, a kommunisták, a megbízhatatlannak ítélt nemzetiségiek nem kaphattak fegyvert, hanem munkaszolgálatosként kellett a frontokon szolgálniuk. A kegyetlen bánásmód és az elégtelen ellátás miatt nagyon sokan meghaltak közülük.

⑤ Kassa bombázása

1941. június 26-án Kassára támadt három bombázó repülőgép. Az értelmetlennek tűnő támadásnak 32 halottja volt. A repülőgépek típusát és nemzetiségét nem sikerült azonosítani. A ledobott bombák közül kettő nem robbant fel, ezek szovjet gyártmányúak voltak. A Honvéd Vezérkar jelentése alapján a kormányzó a Szovjetuniót tartotta felelősnek a történetekért. Ennek alapján a magyar miniszterelnök a következő napon bejelentette a hadiállapot beállítását Magyarország és a Szovjetunió között.

Magyar katonák a szovjet fronton

A magyar vezetők tudták, hogy Németország háborúra készül a Szovjetunió ellen. A katonák közül sokan azt szerették volna, ha Magyarország is részt vesz a küszöbönálló hadjáratban. ④ Úgy vélték, hogy Magyarországnak érdekeket kell szereznie, hogy továbbra is élvezze a tengelyhatalmak jóindulatát. A miniszterek többsége viszont – Teleki felfogásának szellemében – kockázatosnak tartotta a háborúba való belépést. **Magyarország végül egy váratlan légitámadást követően lépett hadba a Szovjetunió ellen.** ⑤

1941-ben még csekély volt a magyar hadsereg embervesztesége, de a hadianyag jó része odaveszett. 1942-ben, a német igényeknek megfelelően **kiküldték a 2. magyar hadsereget a szovjet frontra.** E 200 ezer magyar katona és fegyvertelen munkaszolgálatos* bekapcsolódott a Sztálingrad irányába indított hadjáratba. Mélyen benyomultak az ellenséges területre, és **a Don folyónál építették ki a védelmi vonalukat.** Az 1943 januárjában megindított **szovjet ellentámadás** áttörte ezt a védővonalat. A harcokban és a menekülésé váló visszavonulás során **a magyar csapatok hatalmas veszteségeket szenvedtek.** Csaknem 100 ezer katona és munkaszolgálatos esett el vagy fagyott meg a doni hómezőkön. ⑥

⑥ Dr. Somorjay Lajos doni hadinaplójából, 1943. január 19.

„Nyolcadika körül nagy offenzívát indított az orosz. 80 000 ember és 300 harckocsi támadott alig 8 km széles arcvonalon. (...) Két nap alatt áttörték a vonalat. (...) Minden egészségügyi felszerelés, minden fogat, ágyú, puska, felszerelési cikk stb. ott maradt. A sebesültek megfagytak. Aki elmaradt, az halál fia volt. Napokig jöttek gyalog, étlen-szomjan, 40 °C-os hidegben. És mögöttük állandóan puskalövésnyire az orosz tankok és gyalogság.”

1943–1944-ben a magyar csapatok már elsősorban arra összpontosították az erejüket, hogy **védelmi állásokat építsenek ki a Kárpátokban**. Előre látható volt ugyanis, hogy a Vörös Hadsereg ellentámadása hamarosan eléri Magyarország határait.

- Miért lépett be a háborúba Magyarország?
- Milyen következményei lettek e döntésnek?

Megegyezés keresése az ellenséges nagyhatalmakkal

1941 decemberében Nagy-Britannia hadat üzent Magyarországnak, és néhány nap múlva beállt a hadiállapot az Amerikai Egyesült Államokkal is. A 2. magyar hadsereg tragédiája a Donnál megdőbbsentette a magyar vezetést. Kállay Miklós kormányának (1942–1944) megbízottai a vereség hatására titkos tárgyalásokat kezdtek a brit kormány képviselőivel. A nyilvánosság előtt és az újságokban azonban továbbra is a németekkel szövetségben vívott háború folytatására buzdított. Az olaszországi partraszállást (1943 nyara) követően megnőtt annak a lehetősége, hogy a brit és amerikai csapatok nyugatról elérjék a Kárpát-medencét. A tárgyalásokon a nyugati hatalmak azt szabták feltételül, hogy Magyarország folyamatosan csökkentse a németeknek nyújtott támogatását. Amikor pedig a szövetséges erők elérik a magyar határt, a honvédség alakulatai forduljanak szembe a németekkel. Számítani lehetett arra, hogy a németbarát katonai vezetés tagjai közül sokan erre nem lesznek hajlandók. Emellett a német hírszerzés tudomást szerzett a magyar kormány titkos tárgyalásairól. Hitler ezért parancsot adott Magyarország katonai megszállására.

- Kikkel és miről kezdtek titkos tárgyalásba Kállay megbízottjai?
- Miért lettek sikertelenek ezek a tárgyalások?

TÖRTÉNELMI NÉZŐPONTOK

A történelmi eseményeket és döntéseket az utókor már a későbbi események és következmények ismeretében értékelheti. A döntések meghozatalakor azonban a jövőt még senki sem láthatta pontosan előre.

- Olvassátok el Werth Henrik érveit a Szovjetunió elleni háború mellett! Próbáljátok olyan ellenérveket megfogalmazni, amelyek az akkori helyzet ismeretében is észszerűnek tűnhettek volna!

Német, olasz, magyar és román hadifoglyok, 1943

A háború. Kligl Sándor szobrát 2009-ben állították fel Szegeden ■ Milyen érzéseket és gondolatokat kelt benned ez a szobor?

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Mi volt Teleki Pál célja? Miért nem sikerült megvalósítania?
- Miért csatlakozott Magyarország a Szovjetunió elleni támadáshoz?
- Mi történt a 2. magyar hadsereggel?
- Értékelj Magyarország helyzetét és kilátásait a sztálingrádi csata után!

43. Magyarország német megszállása. A holokausz Magyarországon

1944 tavaszán a német csapatok megszállták Magyarországot. Horthy Miklós a helyén maradt, de valójában a német főmegbízott irányította az országot. Letartóztatták a németellenességgel meggyanúsítható személyeket. A háború céljának szolgálatába állították Magyarország minden erejét. Hitler ahhoz is ragaszkodott, hogy sor kerüljön a magyarországi zsidó lakosság náci haláltáborokba hurcolására.

- Miért vált egyre kedvezőtlenebbé a tengelyhatalmak helyzete 1943-ban?
- Miért adott Hitler utasítást Magyarországra katonai megszállására?
- Mi történt a zsidó lakossággal a németek által elfoglalt országokban?

A német megszállás következményei

1944. március 19-én a német hadsereg egységei bevonultak Magyarországra. Nagyobb fegyveres összetűzésekre nem került sor, a németek gyakorlatilag néhány óra alatt katonailag ellenőrzésük alá vonták az országot. A közvélemény számára úgy tüntették fel, mintha ez is a közösen vívott háború szükségszerű velejárója lenne. Rögtön kiderült azonban, hogy ennél jóval többről van szó.

Horthynak a németekhez **hú új miniszterelnököt** kellett kineveznie, aki mindenben **eleget tett** a Hitler által Magyarországra küldött **német főmegbízott követeléseinek**. Növelni kellett a **frontra küldött katonák** számát, a **hadipar termelését** és a Németországnak szállított nyersanyagok mennyiségét. A magyar fegyveres erő is a német hadsereg szorosabb ellenőrzése alá került. A németek **ezrével tartóztatták le azokat** a politikusokat és egyéb személyeket, **akikről tudták vagy akár csak feltételezték, hogy a németekkel történő szembefordulást támogatnák.** Kállay Miklósnak is menekülnie kellett, de végül elfogták.

Németek a Halászbástyán ■ Miért tudtak gyorsan mozogni a német hadsereg alakulatai?

Amerikai repülőgépről készült fotó Budapest bombázásáról ■ Mi volt itt a támadás célpontja?

A német hadsereg bevonulása után az angol és amerikai légierő a magyar városokat, közlekedési csomópontokat és ipari létesítményeket is elkezdte támadni. A rendszeressé váló bombázásoknak nagyon sok civil áldozata is volt. ❶

Megkezdődött és néhány hónap alatt lezajlott a vidéken élő zsidóság deportálása* a náci haláltáborokba. Mindez ennyi idő alatt a magyar közigazgatás közreműködésével történhetett meg. Több százezer ártatlan magyar ember ki-
fosztását, végül elpusztítását jelentette ez. ❷

- Készíts egy összefüggésvázlatot, amelyen bemutatsz a német megszállás okait és következményeit!

A magyar zsidóság tragédiája

A zsidó származású magyarok kirekesztése és jogfosztása már a német megszállás előtt megkezdődött. Az antiszemitizmus az 1930-as években Magyarországon is felerősödött, ami az állami törvénykezésben és rendeletalkotásban is tetet öltött. A magyar országgyűlés 1938-ban olyan törvényt hozott (első zsidótörvény), amely szerint az ügyvédek, orvosok, mérnökök, újságírók és üzleti alkalmazot-

❶ Visszaemlékezés a Budapestet ért első légitámadásról

„Ragyogó, felhőtlen igazi tavaszi napunk volt. (...) megszólaltak a szirénák. (...) Rosszat sejtettünk (...) És akkor életünkben először meghallottuk azt a fenyegető, mély morajlást, amelyet a közelegő, több száz gépből álló négymotoros kötelék hallatott (...) A következő pillanatban megpillantottuk a napfényben csillogó-villogó kötelék első gépeit (...) Bombasuhogást nem hallottunk, a szőnyegbombázások mély dübörgése egybefolyva repesztette a fülünket. (...) Csepel irányában szörnyű, fekete füstgomoly. (...) A háború kilépett számunkra az újságok lapjairól és megkeresett minket.”

Az 1944. április 3-i légitámadásban 1073 fő hunyt el és 526 fő sebesült meg. Nagy részük fegyvertelen polgári lakos volt.

- Mi volt az első légitámadás célpontja? Mivel magyarázod ezt?

deportálás: idegen országba vagy kényszerlakhelyre hurcolás.

❷ A belügyminiszter bizalmas rendelete a zsidók összegyűjtéséről (1944. április 7.)

„A m. kir. kormány az országot rövid időn belül megtisztítja a zsidóktól. A tisztogatást területrészenként rendelem el, melynek eredményeként a zsidóságot nemre és korra való tekintet nélkül a kijelölt gyűjtőtáborokba kell szállítani. Városokban és nagyobb községekben később a zsidóság egy része a rendészeti hatóságok által kijelölt zsidóépületekben, illetőleg a gettóban nyer elhelyezést.”

A zalaegerszegi gettó bejárata. Az első gettót 1944. április 16-án állították fel Kárpátalján. Ez a nap a holokauszt magyarországi áldozatainak emléknapja

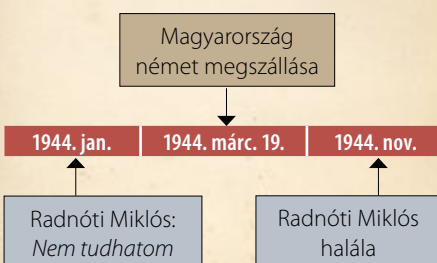
🕒 Túlélők visszaemlékezései

„Mivel Auschwitzba szárnyvonal vezetett, úgy éreztük, hogy visszafelé haladunk (Magyarországra). És már abban a pillanatban többektől elhangzott az (...), *hogy a kormányzó úr mégiscsak törődik velünk, és vizsgálhoz bennünket.* Rá egy órára lassított a szerelvénnyel, és megérkeztünk arra a helyre, amiről fogalmunk sem volt, hogy létezik.”

„Anyja és lánya volt. Az anyát szelektálták balra (ők voltak azok, akiket azonnal meggyilkoltak a gázkamrákban). A szerencsétlen nő elkezdett ordítani, hogy *A lányomat! Nem hagyom itt a lányomat!* És Mengele nevetve mondta: *Vidd a lányodat is!*”

- Nézz utána, ki volt Mengele!

TÖRTÉNELEM – IRODALOM

tak 20 százaléka lehetett zsidó vallású. Sokak számára ez a hivatásuk elvesztését jelentette. **1939-ben** a második zsidótörvény tovább szigorította a korlátozást: már csak a munkavállalók **6 százaléka lehetett zsidó vallású.** **1941-ben** a harmadik zsidótörvény **megtiltotta a zsidók és nem zsidók házasságkötését.** E törvény már teljes egyértelműséggel nem a vallás, hanem a **származás alapján tett különbséget zsidók és nem zsidók között.** Az egyházi vezetők tiltakoztak e törvény ellen, de megakadályozni nem tudták az elfogadását.

- Milyen korlátozásokat vezettek be a zsidó lakossággal szemben?

Hitler ezután arra próbálta rávenni a magyar vezetést, hogy Magyarországon is sárga csillaggal jelöljék meg a zsidókat, és adják át őket Németországnak. A Kállay-kormány elhárította ezeket a követeléseket. **A németek bevonulása után azonban Magyarországon is gettókba zárták, vagyonukat elkobozták és a sárga csillag viselésére kötelezték a zsidó származású embereket.** A gettókba terelték őket a pályaudvarokra, ahonnan marhavagonokba zárva szállították el őket különféle koncentrációs táborokba. **Döntő többségük az auschwitz–birkenau haláltáborba került.** 🕒 Megérkezéskor szelektálták az elgyötört embereket aszerint, hogy ki volt még képes munkavégzésre. **Az öregeket, a gyengéket, a betegeket és a gyerekeket rögtön a gázkamrákba küldték.** A többieknek sem volt sok reményük a túlélésre, mivel a tábor embertelen körülményei között **legtöbbször heteken, hónapokon belül meghaltak.**

A vidéki deportálások után következett volna a 200 ezer budapesti zsidó ember elhurcolása. Erre azonban nem került sor, mert Horthy Miklós felfüggesztette a deportálásokat. A kormányzó jó néhány külföldi tiltakozást kapott, és félt attól is, hogy ő is háborús bűnössé válhat. Ez azonban nem mentette meg azt a **440 ezer magyar embert,** aki addigra már az auschwitzi haláltáborba került.

- Mi történt a magyar zsidósággal a német megszállás után?

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Értékelj Magyarországot a német megszállás után! Hasonlítsd össze a Magyarországon kialakult helyzetet a németek által legyőzött és meghódított országokéval!
- Milyen volt a magyar zsidóság helyzete a német megszállás előtt és után?
- Mutasd be a magyar zsidóság megkülönböztetésének, kirekesztésének és halálba küldésének folyamatát!

44. A nyilas diktatúra. Magyarország mint hadszíntér

A Vörös Hadsereg csapatai 1944 őszén Magyarország területére értek. Az ország hadszínterré vált, ahol a németek bármi áron fel akarták tartóztatni a szovjet előrenyomulást. A helyzet még tragikusabbá vált, amikor a németek támogatásával az ország irányítása a nyilasok vezérének, Szálasi Ferencnek a kezébe került. A nyilasok véres terrort alkalmaztak annak érdekében, hogy mindenkit a harc folytatására kényszerítsenek. A hónapokig tartó harcok óriási veszteségeket okoztak Magyarországnak.

A kiugrási kísérlet

1944 szeptemberében már Erdélyben dúlt a háború. Románia átállt a szövetségesek oldalára, és ez megnyitotta az utat a szovjet seregek előtt Magyarország belseje felé. Október első felében a harcok már a Tiszántúlon zajlottak, de több szovjet alakulat eközben már benyomult a Duna–Tisza közére is. Horthy Miklós az értelmetlenné váló harc befejezése mellett döntött. Követeket küldött Sztálinhoz, és a hozzá hű politikusok és tisztek kidolgozták a németekkel történő szembefordulás katonai tervét.

Az akcióra 1944. október 15-én került sor. A rádióban elhangzott a kormányzó kiáltványa, amelyben bejelentette a döntését a németek oldalán folytatott harc befejezéséről.

Arról is szólt, hogy a hadseregnek kiadta a parancsokat az átállásra. E parancsot azonban a németbarát vezérkari tisztek nem továbbították a fronton harcoló alakulatokhoz.

A németek most is előre értesültek a titkos akcióról, ezért felkészültek rá. Harckocsikkal ellenőrzésük alá vonták Budapestet. Körülzárták a várat, ahol Horthy és a kiugrási kísérlet többi vezetője tartózkodott. Tűszul ejtették Horthy Miklós fiát, s így kényszerítették a kormányzót arra, hogy a hatalmat Szálasi Ferencnek, a Nyilaskeresztes Párt vezetőjének adja át.

- Mi volt Horthy terve? Miért nem sikerült?

A nyilasok rémuralma

Szálasi Ferenc Hitler nemzetiszocialista pártjához hasonló mozgalmat hozott létre Magyarországon. Nyilaskeresztes Párt névvel a választásokon is részt vettek, bár többször is betiltották a párt működését. A nácikhoz hasonló nézeteikkel és propagandájukkal a nyilasok sok hívet szereztek maguknak. Őket fegyverezték fel a németek, hogy Horthy hatalmát megdöntve diktatórikus eszközökkel kényszerítsék az országot a háború folytatására.

- Mikortól kezdtek titkos tárgyalásokba Horthy képviselői az ellenséges hatalmakkal?
- Mi volt e tárgyalások célja?

Horthy Miklós kiáltványa

Horthy Miklós 1944. október 15-én rádión keresztül üzent a nemzetnek: „Ma már minden józanul gondolkodó előtt kétségtelen, hogy a Német Birodalom ezt a háborút elvesztette. (...) Történelmi felelősségem tudatában meg kell hogy tegyek minden lépést abban az irányban, hogy a további felesleges vérontást elkerüljük. Olyan nép, amely egy már elvesztett háborúban szolgalelkűséggel idegen érdekek védelmében utóvédharcok színterévé engedi tenni apaitól örökölt földjét, elvesztené a világ közvéleménye előtt megbecsülését.”

Felfegyverzett nyilasok, 1944. október 17.

📍 Salkaházi Sára önfeláldozása

Salkaházi Sára a keresztény vallás nevében szállt szembe az antiszemitizmussal. Egy olyan női keresztény társaság tagja volt, amely a szerzetesi élet értékeit igyekezett megújuló formában megőrizni. 1944. október 15-e után rendtársaival együtt életét is hajlandó volt kockáztatni azért, hogy megmentse a nyilasok elől bujkáló zsidó embereket. A rendház épületében hamis keresztleveleket állítottak ki nekik, és rejtették is őket. A nyilasok azonban lecsaptak a házra. Nemcsak az ott talált zsidó személyeket, hanem a bújtatásukban közreműködő két nővért, Salkaházi Sárát és Bernovits Vilma-t is elfogták. A nyilas pribékek* a zsidó áldozatokkal együtt őket is a Duna-partra kísérték és legyilkolták.

pribék: a hóhér segédje, mindenre kapható gazember.

📍 Embermentők

A zsidóság tragédiáját súlyosbította, hogy szenvedéseiket a lakosság többnyire közömbösen, részvétlenül szemlélte. Gyakran előfordult, hogy még fel is jelentették zsidó honfitársaikat, elhurcolásuk után pedig megpróbálták megszerezni elhagyott javaikat.

Ugyanakkor sok zsidó család éppen azoknak a bátor és önzetlen magyaroknak köszönheti megmenekülését, akik személyes kockázatot vállalva, saját erejükből támogatták, bújtatták, élelmeztek a vérszomjazó üldözötteit. Közülük több mint nyolcszázat később A világ igaza címmel ismertek el. Köztük Sztéhló Gábor, akinek 1500 zsidó gyermek köszönhetette a megmenekülését.

Giorgio Perlasca (dzsordzsó perlaszka) olasz üzletember menlevelekkel, gyógyszerrel, élelemmel segítette az üldözötteket. Carl Lutz (karl luc) svájci alkonzul több tízezer menlevelet állított ki üldözött zsidók részére, és terjesztette ki a svájci védettséget. Raoul Wallenberg svéd diplomata több ezer védlevéllel segítette a kiszolgáltatott budapesti zsidókat.

Szálasi Ferenc a parlamenti képviselők maradékával a Führer és a Duce példájára **nemzetvezetővé választotta magát**. Minden embert és **az ország minden erejét a szovjetek elleni harcra összpontosította**. A nyilas karhatalmisták kíméletlenül **kivégezték minden katonaszökevényt** és mindenki mást is, aki a háború értelmetlenségéről vagy a harc beszüntetéséről beszélt. **Elfogták és kivégezték Bajcsy-Zsilinszky Endrét** és katonatiszt társait is, akik megpróbáltak fegyveres ellenállást szervezni a nyilasokkal és a németekkel szemben. A **nyilas terror** legtöbb áldozata a budapesti gettóban maradt zsidók és a zsidó munkaszolgálatosok közül került ki. Budapesten **több ezer zsidó férfit, nőt és gyermeket a Duna-parton felsorakoztatva a folyóba lőttek**. ② ③

A német megszállást követően a cigányokat is üldözni kezdték: a férfiakat kényszermunka-táborokba vitték, az asszonyokat, öregeket, gyerekeket pedig gyakran nagybirtokok pajtáiba gyűjtötték, ahol csendőrök őrizték őket. **A nyilas hatalomátvétel után megkezdődött a cigányok legyilkolása.** A komáromi erődből több ezer magyar romát vittek koncentrációs táborokba, de sokan – főleg öregek és gyerekek – már ezt megelőzően behaltak az éhezésbe, bántalmazásba. A roma holokausztnak **több mint ötezer magyarországi roma áldozata volt**.

- Ki volt a Nyilaskeresztes Párt vezetője?
- Sorold fel, kik váltak a nyilas terror áldozataivá!

Budapesti holokauszt-emlékmű: Cipők a Duna-parton ■ Milyen eszközökkel ábrázolja az emlékmű a zsidóság tragédiáját?

Budapest ostroma

1944 decemberében a Vörös Hadsereg körülzárta a magyar fővárost. Hitler Budapestet erődvárossá nyilvánította. Ez azt jelentette, hogy a körülzárt német és magyar csapatoknak az utolsó emberig ki kellett tartaniuk. Megadásról, a város harc nélküli kiürítéséről szó sem lehetett.

A németek felrobbantották a budapesti hidakat, a szovjet tüzérség kíméletlenül lőtte a lakónegyedeket. **Az utcai harc épületről épületre tombolt.** A civilek hetekig a pincékben összezúfolódva, elegendő élelem nélkül próbálták túlélni az **1945 februárjáig** tartó ostromot.

Sok helyen a szovjet katonák fosztogatása és erőszakoskodása növelte az emberek szenvedéseit. **A Vörös Hadsereg a hadifoglyokon kívül több tízezer civil férfit is összegyűjtött,** és a Szovjetunióba hurcolt **kényszermunkára.**

Budapest ostroma

Budapest elfoglalása után még heves harcok dúltak a Balaton környékén. Végül a németek kiszorítása után **a háborús események 1945 áprilisában fejeződtek be Magyarországon.**

- Miért robbantották fel a németek Budapest hídjait?
- Mit gondolsz, Hitler miért nem engedte, hogy Budapestet a civil lakosságra való tekintettel harc nélkül feladják?

Magyarország háborús veszteségei

A második világháborúban hazánk lakosságából mintegy **900 ezer ember vesztette életét.** 600 ezren kerültek a szovjetek és mintegy 300 ezren az angolszászok fogságába.

A **háborús pusztítás** nyomán civil és katonasírokat, elhullott állatokat, kilőtt harckocsikat, rommá vált hidakat és gyárakat, lebombázott és kifosztott házakat lehetett látni mindenütt. Megsemmisült **az összes dunai és tiszai híd, valamint a vasúti járművek 69 százaléka.** A bombázások és az utcai harcok lerombolták a budapesti lakások 27 százalékát. Vidéken az állatállomány 56 százaléka elveszett. Szinte reménytelennek látszott a helyzet, az emberek azonban megkezdték a romok eltakarítását és az élet folytatásához szükséges dolgok helyreállítását. **Véget ért a háború, lezárt a nyilas diktatúra.** Mindenki egy jobb korszak eljöveteleiben reménykedett.

- Foglald össze, miért volt különösen pusztító Magyarországra nézve a második világháború!

	Ezer fő
Az elesett katonák száma	100–180
A harcok polgári áldozatainak száma	45
A magyar zsidó áldozatok száma	550
A szovjet hadifogságban meghaltak száma	180–230

Adatsor a háború magyar áldozatairól

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Miért nem sikerült Horthy Miklós kiugrási kísérlete?
- Sorold fel, milyen okok miatt támogatták a németek Szálasi Ferenc hatalomra kerülését!
- Készíts egy kronológiát Magyarország második világháborús történelméről! Használhatsz számítógépet és internetet is a feladathoz.

A budapestiek élete az ostrom alatt

■ OLVASMÁNY

1944 karácsonyán a szovjet csapatok bezárták az ostromgyűrűt Budapest körül, és megkezdték a főváros ostromát. A budapestiek a lakóházak biztonságosnak hitt pincéiben zsúfolódtak össze. Ha egy-egy lakást vagy üzletet bombatalálat ért, ott minden elpusztult.

A folyamatos bombázástól és ágyúzástól az ablakok betörték, a lakások fűthetelenné váltak. Megszűnt az áramellátás, a vízcsapokból alig folyt a víz, mosakodni nem lehetett. Az emberek többsége nem készült fel az ostromra, ezért heteken keresztül nélkülözni kényszerült. Egyes üzletek még januárban is kinyitottak, így a bombázások szüneteiben, hosszú sorban állás után, némi élelmiszerhez is hozzá lehetett jutni. Ha megjelentek a bombázó repülőgépek a város felett, az emberek azonnal az óvóhelyekre futottak.

A dohos és nedves pincékben hamar átnedvesedett a ruha, az ágynemű és a tartalék élelmiszer. A szűk óvóhelyeken összezárva gyorsan terjedt a betegség. Villanyvilágítás nélkül az emberek a mindennapi tevékenységüket félhomályban voltak kénytelenek végezni. Gyertya vagy petróleumlámpa gyér fénye mellett lehetett újságot olvasni, sakkozni vagy

éppen kártyázással elütni az időt. A személyes tárgyak, ruhadarabok, evőeszközök, bögrék az együtt lakás során elkeveredtek, eltűntek.

A német parancsnokság február 11-én a kitörés mellett döntött. A Várba visszaszorult mintegy húszezer védő közül csak néhány száz fő tudott áttörni a szovjet állásokon, a többiek fogásba estek vagy meghaltak, néhányan el tudtak rejtőzni a Buda környéki hegyekben. A szétszóródott katonák után a szovjet hadsereg hajtóvadászatot indított.

Az 52 napig tartó hadművelet a második világháború egyik leghosszabb városostromának számított. Bécs hat napig, Berlin 14 napig tudta magát tartani a Vörös Hadsereggel szemben. A védelem elszántsága és a német felmentési kísérletek egyformán hozzájárultak a harcok elhúzódásához.

1945. február 13-án, amikor az ostrom véget ért, a főváros romokban hevert. A Duna hídjait a németek felrobbantották. A harcok elmúltával kinyitottak a boltok, a gyógyszertárak, és látogatókat fogadott az első mozi.

- Írj naplót a pincében élők nélkülözéséről! Térj ki a harci eseményekre is!

Lakható lakás	Részben használható	Használhatatlan, de helyreállítható	Megsemmisült
215 653	47 322	18 775	13 588
73,0%	16,0%	6,4%	4,6%

Az ostrom során keletkezett épületkárok

A második világháború

■ ÖSSZEFOGLALÁS

- 1 Csoportmunka: A háborús évek eseményeinek bemutatása

A feladathoz a tankönyvet, a munkafüzetet és a történelmi atlaszt is használjátok!

- a) 3-6 fős csoportokban dolgozva osszátok el egymás között az évszámokat! Egy ember akár több évszámot is kaphat!

1939 1940 1941 1942 1943 1944 1945

- b) Készítsetek egy időszalagot a hozzátok került év eseményeiről! Fontos, hogy a magyar vonatkozású események is szerepeljenek rajta!
- c) Keressétek meg a térképen az események helyszíneit!
- d) Készüljete fel, hogy bemutassátok a többieknek, mi történt abban az évben!
- e) Időrendben haladva tegyétek az időszalagotokat a többiek elé, és mutassátok be a rajta lévő eseményeket a térképet is használva!
- f) A végén értékeljétek, hogy kinek a bemutatója tetszett a legjobban!

- 2 Csoportmunka: A nagyhatalmak vezetői

Válasszatok egy szerepet:

Sztálin, Roosevel, Churchill

Nézzétek meg, hogy a világháború mely eseményeiről kell majd elmondanotok a véleményeiket! Készüljete fel a szerepekre!

1939. Németország megtámadta Lengyelországot (Sztálin, Churchill)

1940. A német csapatok legyőzték Franciaországot (Churchill, Roosevel)

1941. Németország megtámadta a Szovjetuniót (Churchill)

1941. Japán megtámadta az Egyesült Államokat (Sztálin, Churchill)

1943. A szovjet csapatok győzelmet arattak Sztálingrádnál (Churchill, Roosevel)

1944. A brit és amerikai csapatok partra szálltak Normandiában (Sztálin)

1945. Az Egyesült Államok atombombát dobott két japán városra (Sztálin)

- 3 Nagyhatalmak a háború végén

Értékeljétek a nagyhatalmak helyzetét a második világháború végén! Melyik az a két nagyhatalom, amely leginkább megerősödve került ki a második világháborúból? Miért?

Németország, Japán, Olaszország, Franciaország, Nagy-Britannia, Szovjetunió, Amerikai Egyesült Államok

- 4 Magyarország a második világháborúban

Válassz ki egy dátumot az alábbiak közül!

1941 tavasza, 1941. június 27., 1943. január, 1944. március 19., 1944. október 15., 1944. december., 1945. április

Keress a kiválasztott dátumhoz neveket, helyszíneket és fogalmakat az alábbiak közül!

megszállás, Jugoszlávia, deportálás, Szálasi Ferenc, Horthy Miklós, Teleki Pál, erődváros, Don, Szovjetunió, semlegesség, 2. magyar hadsereg, kiugrási kísérlet, Kassa, nyilasok, Budapest, ostromgyűrű, különbéke, holokauszt, Magyarország, béke

Mutasd be a dátumhoz tartozó eseményt úgy, hogy beleszövöd az általad kiválasztott válasz-elemeket is!

Időrendi táblázat

Egyetemes történelem		Magyar történelem	
1859	csata Solferinónál	1849–1867	a Habsburg-önkényuralom időszaka Magyarországon
1861–1865	polgárháború az Amerikai Egyesült Államokban	1867	osztrák–magyar kiegyezés
1866	porosz–osztrák háború	1873	Budapest létrejötte Buda, Óbuda és Pest egyesítésével
1871	a Német Császárság létrejötte	1896	a millenniumi ünnepségek
1914. június 28.	merénylet Szarajevóban	1918. október vége	az őszirózsás forradalom
1914. július 28.	az első világháború kitörése	1919. március 21. – 1919. augusztus 1.	a magyarországi Tanácsköztársaság
1917	az oroszországi forradalom és a bolsevik hatalomátvétel	1920. március 1.	Horthy kormányzóvá választása
1918. november 11.	az első világháború vége	1920. június 4.	a trianoni békeszerződés aláírása
1922	Mussolini átveszi a hatalmat Olaszországban	1921–1931	Bethlen István miniszterelnöksége
1922	a Szovjetunió megalakulása	1927	a pengő bevezetése
1929	a New York-i tőzsde összeomlása, a nagy gazdasági világválság kezdete	1932–1936	Gömbös Gyula miniszterelnöksége
1933	Roosevelt hivatalba lépése		
1933	Hitler hatalomra kerülése		
1938	Ausztria beolvasztása a Német Birodalomba		
1939. szeptember 1.	a második világháború kirobbanása		
1940	a németek megszállják Franciaországot		
1941. június 22.	Németország megtámadja a Szovjetuniót		
1941. december 7.	Pearl Harbor bombázása, az Amerikai Egyesült Államok hadba lépése	1941	bevonulás a Délvidékre
1942. június	tengeri csata a Midway-szigetekenél	1941. június 27.	Magyarország hadba lépése
1943. február eleje	a sztálingrádi csata vége	1943. január	a doni katasztrófa
1943	a szövetséges csapatok partraszállása Olaszországban	1944. március 19.	Magyarország német megszállása
1944. június 6.	partraszállás Normandiában	1944. október 15–16.	Horthy kiugrási kísérlete, Szálasi hatalomátvétele
1945. február	értekezlet Jaltában	1944. december–1945. február 13.	Budapest ostroma
1945. május 9.	Európában befejeződik a háború	1945. április	a háború vége Magyarországon
1945. szeptember 2.	Japán kapitulációja		

agrárország: olyan ország, ahol a lakosság többsége a mezőgazdaságból él.

állásháború/állóháború: a szemben álló hadseregek merev harcvonalakon kiépített erődítményrendszerben, lövészárkokban harcolnak, a szemben álló felek célja ezek áttörése.

amnesztia: általános kegyelem.

Andrássy Gyula, gróf: politikus, miniszterelnök, közös külügyminiszter. A szabadságharc idején diplomáciai feladatokat látott el, a szabadságharc leverése után emigrációban élt. Távollétében halálra ítélték, és jelképesen kivégezték. Jelentős szerepet játszott a kiegyezés létrejöttében. 1867 és 1875 között miniszterelnök, majd 1879-ig az Osztrák–Magyar Monarchia közös külügyminisztere volt.

Auschwitz: a második világháború idején a náci Németország által létrehozott haláltábor a mai Lengyelország területén, ahol 1940–1945 között összesen kb. 1,1 millió embert (döntő többségben zsidót) gyilkoltak meg.

Bánki Donát: tudós, mérnök. Csonka Jánossal együtt szabadalmaztatta a porlasztót (karburátort), amely lehetővé tette az üzemanyagnak a motorba való helyes betáplálását.

Barbarossa-terv: A Szovjetunió lerohanásának német haditerve, amelynek megvalósítása során a fő cél a keleti élettér megszerzése, a főbb orosz iparterületek, Leningrád és Moszkva elfoglalása. Megvalósítását a német hadsereg 1941. június 22-én kezdte meg.

bécsi döntés: a magyar revíziós törekvések megvalósításának két lépcsőjét jelentő nemzetközi szerződések: 1938 (az első bécsi döntés), 1940 (a második bécsi döntés).

békediktátum: olyan békeszerződés, ahol a győztes feltételeit a legyőzöttek feltételek nélkül el kell fogadnia, nem előzi meg érdemi tárgyalás, megegyezés a vesztesekkel. Ilyen békediktátum volt az 1920. június 4-i trianoni béke.

Berlin: Poroszország, majd a Német Császárság fővárosa. A település a XIX. század folyamán nagyvárossá, majd világvárossá fejlődött.

Bethlen István gróf: magyar nagybirtokos, politikus, magyar miniszterelnök 1921 és 1931 között. Miniszterelnöksége ideje alatt konszo-

lidálta az ország helyzetét (az Egységes Párt létrehozása, a Nemzeti Bank létrehozása, a pengő bevezetése, a kötelező társadalombiztosítás, megegyezés a szociáldemokrata párttal). Külpolitikai célja a békés revízió volt.

Bismarck, Otto von: német kancellár, a „Vaskancellár”. A német egység megteremtője, a Német Császárság kancellárja. Poroszország miniszterelnökeként modernizálta a hadsereget. Legyőzte Ausztriát (1866, Königgrätz), majd Franciaországot (1870, Sedan), és a Német Császárság első kancellárja lett.

bolszevik: az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt egyik irányzata, amelynek vezetője Lenin volt. Követői a hatalom erőszakos megszerzésére, diktatúra létrehozására törekedtek. 1917-ben az oroszországi forradalmat követően erőszakkal átvették a hatalmat és diktatúrát építettek ki.

Budapest: a magyar főváros, amely 1873-ban Pest, Buda és Óbuda egyesülésével jött létre.

Churchill, Winston: Brit politikus, államférfi. 1940–1945 között miniszterelnök, politikájának célja a hitleri Németország feletti győzelem volt.

Clemenceau, Georges: Francia politikus, miniszterelnök. Az első világháborút lezáró békeszerződések kemény feltételeivel célja Németország és szövetségeseinek meggyengítése és az Osztrák–Magyar Monarchia helyén létrejövő új államok megerősítése volt.

Csehszlovákia: Az első világháborút követően, az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlása után a régi Csehországból, Morvaországból, Szilézia egy részéből, valamint a Magyarországtól elcsatolt Felvidékből és Kárpátaljából kialakult új állam.

Deák Ferenc: politikus, az 1848-as első felelős kormány igazságügy-minisztere volt. Az önkényuralom időszakában a passzív ellenállás jelképévé vált. 1865 áprilisában írt „húsvéti cikke” körvonalazta a kiegyezés lehetséges kereteit, fontos szerepe volt az 1867-es kiegyezés létrejöttében.

deportálás: idegen országba vagy kényszerlakhelyre hurcolás.

D-nap: a szövetségesek offenzívája 1944. június 6-án, amelynek során az angolszász erők sike-

res partraszállást hajtottak végre a nácik által megszállt Franciaország területén.

doni katasztrófa: 1943 januárjában a szovjet csapatok a Don folyónál nagy erejű támadást indítottak, és teljes vereséget mértek a második magyar hadseregre, amelynek döntő része felmorzsolódott.

dualizmus: a magyar történelemben az 1867 és 1918 közötti időszakot nevezik így, amikor Ausztria és Magyarország közötti kiegyezéssel két központú állam jött létre.

Edison, Thomas Alva: amerikai feltaláló. Nevéhez fűződik többek között az izzólámpa, a fonográf, a mikrofonos telefon. Több mint ezer találmánya volt.

Egyesült Államok: a XVIII. század végén (1787) létrejött, az atlanti partvidéktől fokozatosan egészen a Csendes-óceánig terjeszkedő szövetségi állam.

emigráció: külföldi száműzetés, rendszerint politikai okokból.

Engels, Friedrich: német filozófus. Gazdag textilgyáros családból származott. Karl Marx mellett a kommunizmus elméletének egyik kidolgozója.

Ötvös József báró: magyar író, politikus, miniszter. Vallás- és közoktatásügyi miniszterként (1867–1871) nevéhez fűződik a népiskolai, a zsidók egyenjogúsításáról szóló, valamint a nemzetiségi törvény elfogadtatása.

fasizmus: az első világháború után kialakult szélsőjobboldali ideológia és mozgalom, amelynek fő jellemzői az erős vezető uralma iránti feltétlen tisztelet, a nemzet vélt érdekeinek minden más érdek elé helyezése.

fehérterror: a magyar Tanácsköztársaság bukása után az ellenforradalmi hadsereg tisztí külnítményei által végrehajtott erőszakos megtorló akciók sorozata 1919 és 1921 között, amelynek vélt vagy valódi kommunisták és baloldaliak estek áldozatul.

furcsa háború: a második világháború 1939 szeptemberétől 1940 májusáig tartó szakasza, amikor Anglia és Franciaország hadat üzent Németországnak, de harci cselekményekre még nem került sor.

gazdasági válság: olyan gazdasági folyamat, amely során a termelés és a fogyasztás csökken, a vállalkozások egy része tönkremegy, nő a munkanélküliség. A legnagyobb méretű válság 1929–1933 között bontakozott ki, és az egész világon érezte hatását.

gettó: elkülönített városnegyed. A náci uralom idején a zsidó lakosságot itt gyűjtötték össze.

Gulag: a sztálini Szovjetunió egészét behálózó munkatáborrendszer.

hadigazdaság: háború idején az egész gazdaságot a háborús sikerek céljainak megfelelően alakítják át. Jellemzői például az állam nagy mértékű beavatkozása a termelésbe és a megtermelt javak elosztásába, a fogyasztás korlátozása pl. a jegyrendszer bevezetésével.

hátország: az a terület, amelyen nem folynak hadműveletek egy háború során. Ez termeli a hadianyagot, biztosítja a katonaság utánpótlását. A háború kimenetele a hátország gazdasági erejétől, nagyságától és a lakosságától függ.

Hirosima: japán város, ahol az amerikai hadsereg először vetette be az atombombát (1945. augusztus 6-án).

Hitler, Adolf: német diktátor, a nemzetiszocialista párt egyik alapítója és vezetője. 1933-ban kancellárrá nevezték ki, ami után totális diktatúrát épített ki. Felelős a második világháború kirobbanásáért és a holokausztért.

holokauszt: görög eredetű szó, jelentése „égő áldozat”. A második világháború alatt lezajlott népirtás, amelynek célja az európai zsidóság teljes megsemmisítése volt. Ennek kifejezésére használatos a héber eredetű soá szó is, amely héberül csapást, veszedelmet jelent.

Horthy Miklós: tengerésztiszt, nagybirtokos, politikus, Magyarország kormányzója 1920 és 1944 között. A Tanácsköztársaság bukása után megszervezte a Nemzeti Hadsereget, és bevonult Budapestre. 1920-ban kormányzóvá választották. Politikájában a konzervatív politikai elit tanácsait követte, külpolitikai célja a revízió volt. A harmincas években arra törekedett, hogy megakadályozza a Németország felé sodródást, végül azonban Magyarország háborúba lépése mellett döntött. Az 1944-es német

- megszállás után is a helyén maradt. 1944 nyarán leállította a zsidók deportálását. Október 15-én sikertelen kiugrási kísérletet hajtott végre. Emigrációban halt meg.
- Ferenc József, I.:** A Habsburg-dinasztiából származó osztrák császár és magyar király (1848-1916). Uralkodása kezdetén leverte és megtorolta a magyar szabadságharcot, majd birodalma sorozatos vereségei és meggyengülése nyomán elfogadta a kiegyezést. Ekkor jött létre az Osztrák–Magyar Monarchia és koronázták meg magyar királlyá.
- Jalta:** város a Krím-félszigeten, a Fekete-tenger partján. 1945. február 4-11. között itt tartották a három szövetséges hatalom vezetőinek konferenciáját, amelyen megállapodtak, hogy a háború befejezése után a Szovjetunió hadat üzen Japánnak, döntés született Németország megszállási övezeteiről, Lengyelország keleti hatáiról, az ENSZ létrehozásáról, nyilatkozatot adtak ki a háború utáni Európáról.
- Jugoszlávia:** az első világháború után a délszláv területeket egyesítő állam.
- Kállay Miklós:** politikus, miniszterelnök 1942 és 1944 között. Az volt a fő célja, hogy előkészítse Magyarország kilépését a második világháborúból, és különbékét kössön a nyugati hatalmakkal, miközben folytatta a Szovjetunió elleni háborút (hintapolitika).
- Kandó Kálmán:** magyar mérnök, a villamosvasút egyik megalkotója.
- kapituláció:** feltétel nélküli fegyverletétel, behódolás, Németország a második világháború végén május 8-án, Japán 1945. szeptember 2-án kapitulált.
- Károlyi Mihály gróf:** politikus, magyar miniszterelnök, Magyarország első köztársasági elnöke
- kétfrontos háború:** olyan háború, amelyben egy ország vagy egy katonai szövetség nemcsak egy, hanem több, egymástól távol eső fronton folytat háborút, ami a haderő megosztását kényszeríti ki.
- kiegyezés:** az osztrák uralkodó és a magyar vezető réteg által 1867-ben kötött kompromisszumos megállapodás, aminek eredményeként létrejött az Osztrák–Magyar Monarchia.
- kisantant:** Csehszlovákia, Románia és a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság által létrehozott katonai és politikai szövetség, amelyet 1921-ben hoztak létre Magyarország külpolitikai elszigetelése céljából.
- kiugrási kísérlet:** Horthy Miklós kormányzó sikertelen kísérlete 1944. október 15–16-án, hogy kilépjen a háborúból, és különbékét kössön a szövetséges hatalmakkal. Ezt követően lemondásra kényszerült, és át kellett adnia a hatalmat Szálasi Ferencnek.
- kommunizmus:** a magántulajdont elutasító, az egyéni érdekeket és szabadságot a közösség vélt vagy valós érdekeinek teljesen alárendelő politikai eszme, mozgalom, illetve e célokat megvalósító társadalmi rendszer.
- konzolidáció:** a nagy társadalmi, politikai, gazdasági megrázkódtatások után, a helyzet megszilárdulását, megnyugvását eredményező időszak. Magyarországon az első világháború és a trianoni béke utáni évtizedet, Bethlen István miniszterelnökségének idejét nevezzük a bethleni konzolidáció időszakának.
- kormányzó:** királyságokban a királyt ideiglenesen helyettesítő személy, aki csak részben rendelkezik a királyi jogkörökkel. Horthy Miklóst 1920. márciusában választották kormányzóvá.
- közös ügyek:** az Osztrák–Magyar Monarchia két központú államában azon ügyek, amelyeket Ausztria és Magyarország együttesen kezelt: a külügy, a hadügy és az ezek kiadásait fedező pénzügy.
- Kun Béla:** kommunista politikus, megalakította a Kommunisták Magyarországi Pártját. 1919. március 31-én államcsínnel átvették a hatalmat és kikiáltották a Tanácsköztársaságot, amelynek kormányában külügyi népbiztos lett.
- Lengyelország:** Miután a 18. században a szomszédos nagyhatalmak felosztották, 1918-ban, az első világháború után szerezte vissza függetlenségét. 1939-ben Németország lerohanta, és a szintén támadást indító Szovjetunióval megosztott rajta.
- Lenin, Vlagyimir Iljics (Uljanov):** orosz kommunista (bolsevik) politikus. Kivált az Oroszországi Szociáldemokrata Pártból, és megal-

pította a bolsevik pártot. 1917. október 25-én (november 7-én) a bolsevikok átvették a hatalmat, és Lenin a Népbiztosok Tanácsának elnöke lett.

Lincoln, Abraham: amerikai politikus, az Egyesült Államok elnöke, támogatta a rabszolga-felszabadítást. Elnökké választása (1860) után a déli államok kiválása az unióból polgárháborúhoz vezetett. A polgárháború idején hozott politikai intézkedéseinek (rabszolga-felszabadítás, földtörvény) és a katonai sikereknek köszönhetően a háború az északiak győzelmével ért véget. 1864-ben Lincolnt újra elnökké választották, de a következő évben merénylet áldozata lett.

Marx, Karl: német filozófus, közgazdász, a kommunista eszmerendszer létrehozója, aki 1848-ban Engelsszel közösen írta meg a Kommunista kiáltványt, amelyben meghirdették a kapitalista rendszer erőszakos megdöntését és egy osztály nélküli társadalom létrehozását. *Tőke* című művében a kapitalista gazdaság működését elemezte.

második világháború: 1939. szeptember 1-től 1945. szeptember 2-ig tartó háború, amely az emberiség történelmének legnagyobb emberáldozatát, pusztítását és a holokausztot hozta.

megszállás: a német hadsereg 1944. március 19-én előzönlötte Magyarország területét, megszállta a stratégiai fontosságú pontokat, és megszüntette az ország önállóságát.

Miklós (II.): a Romanov-dinasztiából származó orosz cár. 1917-ben lemondott a trónról, 1918-ban a bolsevikok családjával együtt kivégezték.

millenniumi ünnepek (1896): a magyar honfoglalás ezredévi, ezeréves évfordulója alkalmából rendezett ünnepségsorozat.

monopólium: 1. Kizárólagos jog valamely tevékenység végzésére. 2. Vállalatok olyan szövetsége vagy olyan uralkodó helyzetben lévő vállalat, amely a verseny korlátozásával, kiküszöbölésével maximális haszon elérésére törekszik.

Mussolini, Benito: olasz fasiszta politikus. Olaszország diktátora 1922 és 1943 között. 1922-ben puccsal átvette a hatalmat, felszámolta a parlamentáris rendszert és totális diktatúrát épített ki. Agresszív külpolitikát folytatott,

szövetséget kötött Hitlerrel. Németország oldalán belépett a második világháborúba. 1945-ben partizánok kivégezték.

Német Császárság: 1871-ben Versailles-ban, a francia–porosz háborút követően kikiáltott új, egységes Németország, amely porosz vezetéssel, Ausztria kizárásával valósult meg.

nemzetállam: olyan állam, amelynek népességét nagyrészt egy nemzet alkotja.

nemzetiszocializmus: az első világháború után, Németországban keletkezett ideológia, amelynek fő elemei a fajgyűlölet, az antiszemitizmus, a vezérelv, a demokráciaellenesség és kommunizmusellenesség.

New York: az Amerikai Egyesült Államok legnépesebb városa, itt található az ENSZ központja.

Normandia: terület Észak-Franciaországban. 1944. június 6-án itt hajtottak végre partraszállást a szövetséges amerikai és brit csapatok, és ezzel új front nyílt a náci Németország elleni háborúban.

numerus clausus: (latin kifejezés, jelentése „zárt szám”) Magyarországon 1920-ban vezették be a numerus claususnak nevezett törvényt, amely a felsőoktatásba való felvételt szabályozta úgy, hogy az egyes nemzetiségek csak olyan arányban kerülhettek a felsőoktatásba, amely megfelelt az ország lakosságához viszonyított arányuknak. A törvény elsősorban a zsidók ellen irányult, mivel csak az ő felsőoktatási arányuk múlta felül országos arányukat.

Osztrák–Magyar Monarchia: az 1867-es osztrák–magyar kiegyezéssel létrejött két központú, alkotmányos Habsburg Birodalom 1867 és 1918 között.

őszirózsás forradalom: 1918. október 31-én, az első világháborús vereség hatására Magyarországon kitört forradalom. Az elnevezés eredete, hogy a katonák sapkarózsájuk helyére őszirózsát tűztek.

partizán: megszálló idegen hadsereg ellen harcoló civil fegyveres csoport tagja.

passzív ellenállás: az 1848–1849-es szabadságharc veresége után a magyar társadalom (főleg a vezető rétege) így válaszolt az önkényuralomra. Nem szegültek szembe a hatalommal tevékenyen, de nem vállaltak hivatalt, csak ak-

- kor fizettek adót, ha azt erővel behajtották tőlük.
- Pearl Harbor:** az Amerikai Egyesült Államok flottájának egyik csendes-óceáni támaszpontja volt itt, amely ellen a japán hadsereg támadást indított 1941. december 7-én. Ez vezetett az Amerikai Egyesült Államok hadba lépéséhez a második világháborúban.
- Pétervár:** orosz város a Néva folyó torkolatvidékén. 1703-ban alapította I. (Nagy) Péter orosz cár Szentpétervár néven. 1917-ig Oroszország fővárosa volt. 1914-ben kapta a Pétervár nevet, és a kommunista diktatúra alatt, Lenin halálakor (1924) lett Leningrád a neve. A második világháborúban a német hadsereg kb. 900 napig blokád alatt tartotta, de nem tudták elfoglalni.
- polgárháború:** olyan háború, amely egy országon belül szemben álló ellenfelek (csoportok, pártok, hadseregek) között zajlik. Az amerikai polgárháború az északi és a déli államok között (1861-től 1865-ig), a spanyol polgárháború Franco és a köztársaságpártiak között (1936-tól 1939-ig) zajlott.
- politikai antiszemitizmus:** a 19. században a zsidókkal szemben kialakuló etnikai, rasszista alapú ellenszenv politikai változatának fő célja, hogy a zsidósággal szembeni előítéletes emberek körében népszerűsége tegyen szert, amit politikai pozíciók megszerzésére használ fel.
- proletárdiktatúra:** a Marx által kidolgozott eszmerendszer szerint olyan diktatúra, amely a proletariátus erőszakos hatalomátvétele, „proletárforradalom” eredményeként jön létre, és addig marad fenn, amíg meg nem valósítják a kommunizmust.
- részvény:** tulajdonjogot biztosító értékpapír, amellyel a tőzsdén kereskednek.
- revízió:** a két világháború között Magyarországon elterjedt törekvés a trianoni békeszerződés felülvizsgálatára.
- roma/cigány népirtás (porajmos):** a nácik a cigányokat is módszeresen üldözték, deportálták, kivégezték. Az európai roma holokauszt során a 2 milliós cigányság legalább 10 százalékát meggyilkolták.
- Románia:** 1862-ben Havasalföld és Moldva egyesülésével megalakult állam.
- Roosevelt, Franklin Delano:** amerikai elnök 1932 és 1945 között. A gazdasági válság idején választották elnökké. Az amerikai gazdaságot a New Deal politikájával akarta a válságból kivezetni. A második világháborúban kezdetben fegyverszállításokkal támogatta Nagy-Britanniát, majd a Pearl Harbort ért támadás után belépett a háborúba.
- Solferino:** város Északkelet-Olaszországban, ahol a szárd–francia–osztrák háború döntő ütközete zajlott le 1859. június 24-én. Az ütközet szemtanúja volt Henri Dunant, aki ennek hatására alapította meg a Vöröskeresztet.
- szabad verseny:** a piaci verseny szabadságát hirdető, az állami beavatkozást elutasító gazdaságpolitika. A liberális gazdaságpolitika alapelve.
- Szálasi Ferenc:** nyilas politikus, háborús bűnös. A két világháború között megalapította a nyilaskeresztes pártot. Horthy kiugrási kísérlete után 1945 márciusáig ő irányította az országot. Hatalma alatt tombolt a nyilasterro, az ország erőforrásait kiszolgáltatta Hitlernek. Háborús bűnösként elítélték és kivégezték.
- Szarajevó:** Bosznia-Hercegovina fővárosa. 1914. június 28-án itt gyilkolta meg egy merénylő Ferenc Ferdinándot, ami az első világháború ki-robbanásához vezetett.
- személyi kultusz:** a totális diktatúrákban a diktátor személyének dicsőítése.
- Szerbia:** a Dunától délre, a Morava folyó völgyében elhelyezkedő ország, amely a török uralom évszázadai után a XIX. század elején autonómiát szerzett, majd a század közepén függetlenné vált.
- szociáldemokrácia:** szocialista munkásmozgalmak egyik irányzata. A választójogért és a munkakörülmények javításáért küzdöttek, és a kommunistákkal szemben nem akarták fegyverrel megdönteni a polgári államrendet.
- szovjet:** tanács, közigazgatási és államhatalmi szerv Oroszországban és a Szovjetunióban.
- Szovjetunió:** kommunista állam, birodalom (1922–1991)
- Sztálin, Joszif Visszarionovics:** grúz származású, kommunista politikus, a Szovjetunió vezetője. Az 1930-as évektől állami terrort vezetett be, személyi diktatúrát alakított ki. A náci

Németország legyőzésében játszott szerepének köszönhetően nemzetközi tekintélye és befolyása jelentősen megnőtt.

Sztálingrád: város a Szovjetunióban, a Volga partján. Az 1942. augusztus 21. és 1943. február 2. között itt vívott csata a második világháború európai hadszínterének fordulópontja lett, amelynek során a szovjet csapatok döntő vereséget mértek a tengelyhatalmak haderejére.

Tanácsköztársaság: Magyarországon 1919. márciusában államcsínnel létrejött kommunista diktatúra.

Teleki Pál: magyar politikus, tudós, miniszterelnök 1920–21-ben, majd 1939 és 1941 között. Célja az volt, hogy Magyarország kimaradjon a második világháborúból, de 1941-ben nem tudta megakadályozni, hogy Magyarország is részt vegyen Jugoszlávia német lerohanásában. Ezért öngyilkosságot követett el.

tengelyhatalmak: a második világháborúban a német szövetségi rendszerhez tartozó államok elnevezése.

totális háború: olyan háború, amelyben a részt vevő országok minden erőforrásukat, a lakosság munkaerejét és a gazdaság működését a győzelem céljainak rendelik alá.

tömegkultúra: tömegesen előállított, árucikké vált, a tömegek számára hozzáférhetővé tett, az átlagos ízlés igényeinek megfelelni kívánó kultúra.

tőzsde: szabályozott, koncentrált piac, ahol forgalomképes áruk vagy pénzügyi eszközök adásvétele zajlik.

vallási egyenjogúság: a különböző vallások követőit hátrányosan megkülönböztető szabályok teljes megszüntetése.

villámháború: az első világháborúban Németország által követett stratégia, amely az ún. Schlieffen-terv alkalmazásával a koncentrált, váratlan, gyors támadásra épít.

Vilmos (I.) császár: a Hohenzollern-dinasztiából származó porosz király, majd az újonnan alakult Német Császárság uralkodója 1871-től 1888-ig.

Vilmos (II.): a Hohenzollern-dinasztiából származó uralkodó, 1888-tól 1918-ig a Német Birodalom császára.

vörösterror: a Tanácsköztársaság idején a vélt vagy valódi ellenforradalmárok elleni megtorló akciók, gyilkosságok.

Wilson, Wodrow: 1913 és 1921 között az Egyesült Államok demokrata párti elnöke. 1917-ben hadat üzent Németországnak. A háborút lezáró béketárgyalásokra 14 pontos javaslatot dolgozott ki, amelyben igazságos békét hirdetett meg.

zsidótörvény: A zsidók jogait korlátozó törvények az 1930-as évek végétől kezdve. Az első zsidótörvény 1938-ban 20%-ban maximalizálta a különböző értelmiségi pályákon a zsidók arányát, amit második zsidótörvényben, 1939-ben 6%-ra csökkentettek. A harmadik, 1941-es zsidótörvény megtiltotta a zsidók és nem zsidók közötti házasságot és a nemi kapcsolatot.

Történelmi kulcsfogalmak

Ebben a táblázatban együtt is megtalálod mindazt, amit idén a történelmi múlt sajátosságairól és kutatásának módszereiről tanultál. Az oldalszámok segítségével könnyen meg tudod keresni, hogy melyik témánál volt ezekről szó.

Változások	Nézőpont	Okok és következmények
A történelmi változásoknak egyszerre lehetnek kedvező és kedvezőtlen hatásai az emberek életére. 25. oldal	A történelmi szereplők személyes tulajdonságai is hatással vannak az események alakulására. 39. oldal	Szomszédos országok közötti területi vita sokszor vezetett háborúhoz, ám időnként az évszázados ellenségeskedés megbékéléssel zárult le. 16. oldal
A történelemben voltak korszakok, amikor hosszú időn keresztül alig változott valami, de voltak olyan korszakok is, amikor gyors és látványos változások zajlottak le. Ez utóbbi esetben a különböző változások kölcsönösen felerősítették egymást. 28. oldal	Sokszor ugyanazt az eseményt teljesen eltérően értékelik már az azokat átélő emberek is. 13. oldal, 43. oldal, 51. oldal, 70. oldal, 132. oldal, 140. oldal, 148. oldal	A technikai fejlődés megkönnyíti az emberek életét, de háború idején tömegek halálát is okozhatja. 20. oldal
A történelmi megismerés fontos része a változások megfigyelése és azonosítása. 178. oldal	Sokszor az utókor és a történészek is vitatkoznak a történelmi események megítéléséről. 85. oldal és 122. oldal	A döntések céljai és következményei gyakran nem esnek egybe. 73. oldal és 96. oldal
A jelentős változásokat okozó eseményeket fordulópontoknak nevezzük. 183. oldal	A történelem nem egyszerűen események és tények sorozata. Nagyon sokféle kérdés feltehető az eseményekről. Jó kérdést viszont csak az tud feltenni, aki már rendelkezik ismeretekkel a témáról. 195. oldal	Az események magyarázatához érdemes egyszerre többféle okot keresni és mérlegelni. 106. oldal és 187. oldal
	A történelmi eseményeket és döntéseket az utókor már a későbbi események és következmények ismeretében értékelheti. A döntések meghozatalakor azonban a jövőt még senki sem láthatta pontosan előre. 199. oldal	Az ok-okozati összefüggések keresése fontos a történelmi események megértéséhez. 137. oldal

Jó tanácsok

a tankönyvekből történő tanuláshoz

Próbáld ki,
megéri!

Többféleképpen is
olvashatunk. Tudtad?

- **Figyelmes olvasás:** minden részlet érdekel.
- **Gyorsolvasás:** már olvastad, most csak átismétled.
- **Áttekintő olvasás:** meg akarod tudni, miről is lesz szó.
- **Kereső olvasás:** bizonyos információkat keresel.

Próbáld átlátni,
miről is szól a könyv!

- Nézd meg, mit ígér a tartalomjegyzék!
- Lapozz hátra, van-e fogalomtár, kislexikon vagy más mutató!
- Gondold át, hogyan és miért következnek egymásra az egyes fejezetek!
- Kutasd fel, milyen segítséget ad még a könyv a tanuláshoz!

Ne add fel, ha valami
nehezen érthető!

- Ne menj tovább, ha nem értesz egy szót, hanem keresd meg a jelentését a fogalomtárban vagy az interneten!
- Fogalmazd meg kérdések formájában is, amit nem értesz!
- Nézd meg az ábrákat is, hátha azokban rejlik a válasz!
- Ha így sem boldogulsz, megkeresheted ugyanennek a témának a magyarázatát az interneten is.
- Ha minden kötél szakad, gondold át, kitől kérhetnél személyes segítséget!

Ha valamit szeretnél
pontosan megjegyezni,
foglalkozz vele külön is!

- Olvasás közben készíts magadnak jegyzetet!
- Készíts kérdéskártyákat a legfontosabb dolgokról!
- Írj vázlatot előbb a könyv alapján, majd fejből!

Ha egy lecke vagy egy
témakör végére érsz,
értékelj!

- Mik voltak a legérdekesebb dolgok?
- Miért fontos vagy hasznos neked ez az új tudás?
- Mikor és hogyan tudnád új tudásodat hasznosítani?
- Milyen korábbi ismeretek és tapasztalatok jutottak eszedbe e rész tanulása közben?
- Mit lenne jó még megtudni?